

AĞRI İLİ KADIN PROFİLİ ARAŞTIRMASI

Doç. Dr. Havva ÇAHA
Genel Koordinatör

T.C.
SERHAT KALKINMA AJANSI
Ağrı Yatırım Destek Ofisi

AğRI İLİ
KADIN PROFİLİ ARAŞTIRMASI

Aralık, 2016

AĞRI İLİ
KADIN PROFİLİ ARAŞTIRMASI

Genel Koordinatör: Doç. Dr. Havva ÇAHA
Araştırmacılar : Prof. Dr. Ömer ÇAHA
Prof. Dr. Adem ÇAYLAK
Prof. Dr. Mehmet DİKKAYA
Doç. Dr. Hüsnü KAPU
Ceren KURĞA

Grafik Tasarım
DÜZEY AJANS
0212 417 92 92

Baskı
İLBEY MATBAA

Basım Tarihi ve Yeri
Aralık 2016, İstanbul

ISBN: 978-605-66913-2-4

Bu çalışma *KÜREL Akademi Eğitim Araştırma ve Danışmanlık San. Tic. Ltd.* tarafından hazırlanmıştır.

TAKDİM

Bu araştırmanın temel amacı, Ağrı'da yaşamakta olan kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda karşılaştıkları sorunları tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmektir. Araştırma, bu bağlamda aileden başlamak üzere, kadınların gündelik hayatlarında karşılaştıkları sorunları çok yönlü olarak ele alıp analiz etmeye çalışmıştır.

Araştırma, dört saç ayak üzerinden yürütülmüştür. Bunlardan birincisi, istatistiksel verilerden ve literatürden hareketle Ağrı'nın sosyal ve ekonomik yapısıyla ilgili analizlerdir. Araştırmanın ikinci saç ayağı, Ağrı ve ilçelerinde 1064 kadın üzerinde yüz yüze mülakata dayalı olarak gerçekleştirilen anket çalışmasıdır. Anket çalışması, Ağrı il merkezinin yanı sıra Patnos, Doğubayazıt, Diyadin ve Tutak ilçeleriyle köylerinde uygulanmıştır. Araştırmanın üçüncü saç ayağı, il merkezinde ve ilçelerde yaptığımız derinlemesine mülakatlardan oluşmuştur. Mülakatlar, kamu yetkililerinin yanı sıra, meslek kuruluşları, belediyeler, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları, girişimci kadınlar ve ev hanımlarıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında son olarak da bir çalıştay gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştayda anket çalışmasının bulguları katılımcılarla paylaşılmış ve tespit edilen hareketle sorunların çözümüne yönelik bir beyin fırtınası yapılmıştır.

Bu araştırma, Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA), Ağrı Yatırım Destek Ofisi'nin desteğiyle yapılmıştır. Araştırmanın bu bakımdan Ağrı Yatırım Destek Ofisi'ne ait bir ürün olduğu söylenebilir.

Araştırma süreci boyunca çok sayıda kişi ve kuruluşların desteğini gördüğümüzü belirtmek isteriz. En büyük destek hiç kuşkusuz Ağrı Yatırım Destek Ofisi Koordinatörü Ceren KURĞA tarafından gösterilmiştir. Bu araştırma fikrinin mimari olan Kurğa, araştırmanın başından sonuna kadar tüm koordinasyonunu sağladığı gibi, araştırma ekibinin bir parçası olarak da çalışmanın tüm aşamalarında yer almıştır.

Ağrı'daki kamu kurumu yetkilileri, başından sonuna kadar bu araştırmayı sahiplenerek her tür desteği vermişlerdir. Bu bağlamda en büyük desteği İlimiz Valisi Sayın Musa Işın'dan gördüğümüzü belirtmek isteriz. Vali Işın, değerli zamanlarını ayırarak bizlere uzun bir mülakat verdikleri gibi, çalıştayda yer alma lütfunda da bulunarak araştırmayı sahiplendiklerini göstermişlerdir.

Yine kaymakamlar, belediye yöneticileri, değişik kamu kurumlarının başında bulunan müdürler, il ve ilçelerdeki meslek kuruluşlarının başında bulunan başkanlar, siyasi parti temsilcileri, sivil toplum kuruluşları yetkilileri, girişimci ve ev hanımı kadınlarımız bu çalışmaya, gerek mülakat vererek, gerekse tıkandığımız noktalarda önümüzü açarak büyük katkıda bulunmuşlardır.

Başta Valimiz Sayın Musa Işın olmak üzere, bu araştırmaya şu ya da bu biçimde katkı sunan herkese ve tüm kuruluşlara teşekkürü borç biliyoruz. Hiç kuşkusuz bu araştırma hepsinin destekleriyle mümkün olabilmiştir.

Araştırmanın saha kısmı, KÜREL Araştırma firması tarafından gerçekleştirilmiştir. KÜREL'e çalışma boyunca yaptığı her tür katkıdan dolayı teşekkür ederiz.

Araştırmanın, Ağrı'da yaşamakta olan kadınlarımızın sorunlarına neşter atmada katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Araştırma Ekibi

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM	7
ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ	7
İKİNCİ BÖLÜM	14
AĞRI İLİNİN SOSYO-EKONOMİK ANALİZİ	14
2.1. Bölgesel Gelişme Açısından Ağrı	15
2.2. Ağrı'da Sosyal ve Ekonomik Göstergeler	17
2.3. Ağrı'da Sosyal ve Kültürel İmkânlar	21
2.4. Ağrı'da Aile Yapısı ve Nüfus	22
2.5. Ağrı'da Kadınların Eğitim Durumu	25
2.6. Ağrı'da Kadın İstihdamı	27
2.7. Ağrı'da Kadına Karşı Aile İçi Şiddet	28
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	32
KADIN PROFİLİNE İLİŞKİN GENEL BULGULAR	32
3. 1. Kadınların Eğitim Düzeyi	33
3. 2. Kadınlarda Sosyal Güvenceye Sahip Olma Durumu	38
3. 3. Yaşam Memnuniyeti ve Ağrı'da Yaşama İsteği	41
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	46
EVLİLİK VE AİLE YAŞAMI	46
4.1. Kadınlarda İlk Evlenme Yaşı.....	47
4.2. Evlilik Süreci ve Nikâh.....	53
4.3. Ailede Yaşayan Bireyler ve Aile Yapısı	58
4.4. Ailede Karar Alma Süreci ve Kadın	61
BEŞİNCİ BÖLÜM	63
ANNELİK VE ÇOCUK SAHİPLİĞİ	63
5.1. Sahip Olunan Çocuk Sayısı	64
5.2. İdealize Edilen Çocuk Sayısı ve Cinsiyeti	67
5.3. Kız Çocuklarının Okutulmasına İlişkin Tutumlar	71
5.4. Engelli Çocuk Sahipliği ve Çocuklara Yönelik Alt Yapı İmkânları	73
ALTINCI BÖLÜM	77
AİLENİN EKONOMİK PROFİLİ	77
6.1. Ailenin Konut Mülkiyeti Durumu	78
6.2. Ailenin Gelir Elde Etme Yolları	82
6.3. Ailenin Gelir Düzeyi	88

YEDİNCİ BÖLÜM	91
KADINLARDA İŞ KURMA VE İSTİHDAM.....	91
7.1. Ücretli Çalışma Durumu	92
7.2. Kendi Adına İş Kurma Durumu.....	95
7.3. Kadınlar İçin İdeal Yaşam Biçimine İlişkin Düşünceler.....	99
SEKİZİNCİ BÖLÜM	102
MESLEK SAHİPLİĞİ VE MESLEKİ EĞİTİM İMKÂN LARI	102
8.1. Kadınların Mesleki Profili	103
8.2. Mesleki Kurslardan Haberdar Olma Durumu.....	105
8.3. Mesleki Kurslara Devam Etme Durumu.....	109
DOKUZUNCU BÖLÜM	114
DEVLET DESTEKLERİNDEN YARARLANMA.....	114
9.1. Gebelik ve Doğumla İlgili Devlet Destekleri	115
9.2. Çocuk Eğitimi İle İlgili Devlet Destekleri	118
9.3. Devletten Alınan Sağlık Destekleri	120
9.4. Devletin Sunduğu Finansal Desteklerden Yararlanma.....	121
9.5. Devletin Sunduğu Ayni Desteklerden Yararlanma	123
9.6. Hükümetin Kadına Yönelik Faaliyetlerine Bakış Açısı.....	125
ONUNCU BÖLÜM	127
KÜLTÜREL ALIŞKANLIKLAR VE EĞİLİMLER.....	127
10.1. Kadınlarda Televizyon İzleme Eğilimi	128
10.2. Kadınlarda Gazete ve Kitap Okuma Eğilimi	131
10.3. Kadınlarda İnternet Kullanma Eğilimi.....	136
10.4. Kadınlarda Kültürel ve Sanatsal Etkinliklere Katılma Eğilimi	138
ON BİRİNCİ BÖLÜM	141
SAĞLIK DURUMU VE KİŞİSEL BAKIM.....	141
11.1. Kadınlarda Görülen Sağlık Sorunları	142
11.2. Sağlık Kontrolüne İlişkin Tutumlar	145
11.3. Doğum Süreci ve Hastaneden Yararlanma.....	150
11.4. Doğum Kontrolüne İlişkin Tutumlar.....	153
ON İKİNCİ BÖLÜM	157
KADINA KARŞI AİLE İÇİ ŞİDDET	157
12.1. Son Bir Ay İçinde Şiddet Görme Eğilimi.....	158
12.2. Şiddet Karşısında Geliştirilen Tutumlar.....	161
12.3. Şiddetle Mücadele Araçlarına İlişkin Tutumlar	163

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	167
TOPLUMSAL HAYATA KATILIM	167
13.1. Kadınlarda Proje Deneyimi.....	169
13.2. Toplumsal ve Siyasal Faaliyetlere Katılma Eğilimi	170
13.3. Bölgedeki Çatışma Ortamı ve Kadın	172
13.4. Kadının Sosyo-Ekonomik Durumuna İlişkin Tutumlar	176
ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	179
GENEL TESPİTLER VE ÖNERİLER.....	179
14.1. Araştırmanın Genel Tespitleri.....	180
14.2. Kadın Sorunlarına Yönelik Bazı Çözüm Önerileri	184
KAYNAKÇA	188
EK 1	
VARYANS ANALİZİ (EĞİTİM).....	193
EK 2	
VARYANS ANALİZİ (YAŞ)	204
EK 3	
ANKET SORULARI	215

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI
VE YÖNTEMİ

Bu araştırmanın konusunu, Ağrı’da yaşamakta olan kadınların sosyo-ekonomik profili oluşturmaktadır. Kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda nasıl bir tabloya sahip olduğu, bu alanlarda yaşamakta olduğu sorunların neler olduğu ve bu sorunlara ilişkin ne tür çözüm önerilerinin geliştirilebileceği gibi konular bu bağlamda ele alınıp incelenmiştir. Araştırmada kadınların eğitim düzeyleri, evlilik yaşları, mesleki deneyimleri, çalışma durumları, kamu hizmetlerinden yararlanma performansları, gelir düzeyleri, aile ve akrabalık ilişkileri, sosyal ve siyasal faaliyetlere katılma eğilimleri, kültürel faaliyetleri ve alışkanlıkları, sağlık sorunları ve kişisel bakım alışkanlıkları gibi konular kapsamlı biçimde ele alınıp araştırılmıştır.

Araştırma, Ağrı il merkezinin yanı sıra Ağrı’yı temsil kapasitesine sahip ilçeleriyle köylerinde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda araştırmaya, Ağrı il merkezi, Doğubayazıt, Patnos, Diyadin ve Tutak ilçeleriyle bu ilçeleri sosyo-ekonomik özellikleri itibarıyla resmetme kapasitesine sahip köyleri dâhil edilmiştir. Her bölgede araştırmaya dahil edilecek örneklem sayısının seçiminde nüfus büyüklüğü esas kriter olarak alınmıştır. Bu bağlamda Ağrı il merkeziyle ilçeler nüfuslarına oranla belirlenen sayıda katılımcıyla araştırmada yer almışlardır. Tabloda görüldüğü gibi, araştırma örnekleminin yaklaşık yüzde 19’u köylerden seçilmiştir. Ağrı il merkezine bağlı üç köy araştırmada yer alırken, her ilçeden de ikişer köy araştırmaya dâhil edilmiştir.

Araştırmada nicel ve nitel araştırma tekniklerinden oluşan karma bir yöntem kullanılmış olup çalışma dört saç ayak üzerine bina edilmiştir: Literatür analizi, mülakat, anket ve çalıştay.

Öncelikle Ağrı ilinin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısıyla ilgili ayrıntılı bir analiz yapılmıştır. Analiz sürecinde Ağrı’yla ilgili her tür istatistiksel verilerin yanı sıra, kamu kurumları raporlarından ve daha önce yapılmış araştırmalardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda bölgesel gelişme içinde Ağrı’nın yeri, Ağrı’yla ilgili sosyal ve ekonomik göstergeler, ildeki sosyal ve kültürel alt yapı imkânları, aile ve nüfus yapısı ile kadınlarla ilgili eğitim, istihdam ve aile içi şiddet gibi konular ele alınıp incelenmiştir.

İkinci olarak, il merkeziyle araştırmaya dâhil edilen ilçelerde kadın konusuyla doğrudan veya dolaylı bağlantılı kamu kurumları, meslek kuruluşları, siyasi partiler, sivil toplum örgütleri, girişimci kadınlar, ev hanımları, muhtarlar, konuyla ilgili araştırmacı ve uzmanlarla derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Kamu kurumları bağlamında başta il valisi ve araştırmaya dâhil edilen ilçelerdeki bazı kaymakamlar olmak üzere İŞKUR, Halk Eğitim Merkezi, KOSGEB, Milli Eğitim Müdürlüğü, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı gibi kurumların başında yer alan yetkililerle derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Ayrıca gerek il belediyesi, gerekse ilçe belediyelerinde yetkililerle konuyla ilgili mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu mülakatlarda bir yandan kamu kurumu yetkililerinin gözünden kadınların sorunları tespit edilmeye çalışılmış, bir yandan da her kurumun kadınlarla ilgili gerçekleştirdiği hizmetler araştırılmıştır.

Tablo 1.1: Anketin yapıldığı yerler

	Sayı	Yüzde (%)
Ağrı il merkezi	368	34,6
Doğubayazıt	203	19,1
Patnos	187	17,6
Diyadin	57	5,4
Tutak	49	4,6
Köyler	200	18,8
Toplam	1064	100

Meslek kuruluşları bağlamında Esnaf ve Sanatkarlar Odası, Sanayi ve Ticaret Odası ile Ziraat Odası yetkilileriyle; sivil toplum kuruluşları kapsamında kadın konusuyla ilgili doğrudan veya dolaylı faaliyet yürütmekte olan kuruluşların başındaki yetkililerle görüşülmüştür. Her kuruluşun kadın konusuyla ilgili gerçekleştirdikleri faaliyetleri ayrıntılı biçimde masaya yatırılmıştır. Yine mahalle ve köy muhtarlarıyla mülakatlar yapılarak kadınların kamu hizmetlerinden yararlanma süreci ve yaşanan sorunlar hakkında bilgi alınmıştır. Konunun uzmanı araştırmacı ve akademisyenlerle kadınların Ağrı'da karşılaştıkları sorunların yanı sıra çözüm önerileri üzerine mülakatlar yapılmıştır. Araştırmaya ayrıca kendi adına işletmesi olan girişimci kadınlar dâhil edilerek, bunlarla mülakatlar yapılmış ve deneyimleri hakkında bilgi edinilmiştir. Girişimci kadınların yanı sıra herhangi bir işte çalışmayan belli sayıda ev hanımıyla da mülakat yapılmıştır.

Araştırmada üçüncü olarak 1064 kadına kapsamlı bir anket uygulanmıştır. Anket uygulamasında Ağrı il merkezi ile ilçelerinin nüfus dağılımı dikkate alınarak bir örneklem tespit edilmiştir. Örneklemde 15 yaş ve üzeri kadınlar yer almışlardır. Araştırma örnekleminin seçiminde üç aşamalı bir yöntem uygulanmıştır. Öncelikli olarak anket uygulanacak il merkeziyle ilçelerde belli mahalleler tespit edilmiştir. Bu mahallelerin, bağlı oldukları ili veya ilçeyi sosyo-ekonomik özellikleri itibarıyla temsil etme kapasitesine sahip olmalarına dikkat edilmiştir. Ayrıca, her mahalledeki cadde ve sokaklarda "sistemik rastgele" yöntemiyle belirlenen katılımcılara ulaşılmıştır. Üçüncü ve nihai aşamada ise, araştırmanın yapılacağı bölgelerdeki nüfusun yaş dağılımı dikkate alınarak belli yaş aralıklarından oluşan kotalar belirlenmiş ve bu kotalara dâhil olabilecek kadınlara yüz yüze mülakata dayalı anket uygulanmıştır.

Tablo 1.2: Kaç yaşındasınız?

	Sayı	Yüzde (%)
17 ve altı	74	7,0
18--22	269	25,3
23-29	229	21,5
30-39	241	22,7
40-49	147	13,8
50-59	65	6,1
60 ve üstü	39	3,7
Toplam	1064	100

Araştırmanın son aşamasında bir çalıştay gerçekleştirilmiştir. Çalıştaya, kamu kurumları, meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşu temsilcileriyle, girişimci kadınlar ve konuyla ilgili uzmanlar katılmışlardır. Çalıştayda öncelikle anket sonucunda elde edilen bulgular katılımcılarla paylaşılmış, ardından Ağrı’da yaşamakta olan kadınların sorunlarının çözümü, kadınların sosyo-ekonomik açıdan daha aktif hale gelmeleri, sosyal ve siyasal hayata daha fazla katılarak seslerini duyurmaları ve kendilerini gerçekleştirebilmeleri için yapılması gerekenlere yönelik beyin fırtınası yapılmıştır.

Bu çalışma, araştırmanın kapsamı ve yöntemini oluşturan bu bölümle birlikte on dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümün ardından gelen *ikinci bölümde*, istatistiksel verilerden ve yapılan bazı çalışmalardan hareketle Ağrı’nın ekonomik, sosyal ve kültürel alt yapısıyla ilgili bir analiz yapılmaktadır. Ağrı’nın ülke ekonomisi içindeki yeri, ildeki temel geçim kaynakları, kadınlar için sağladığı istihdam imkânı, ildeki hane ve nüfus yapısı, kadınların eğitim durumu ve kadına karşı aile içi şiddet gibi hususlar bu bağlamda ele alınıp incelenmektedir.

Üçüncü bölümde, araştırma ekseninde Ağrı’da yaşamakta olan kadınlarla ilgili elde edilen bazı genel bulgular okuyucu ile paylaşılmaktadır. Kadınların okuma yazma bilip bilmediği, eğitim düzeyi, sosyal güvencesi, kendi adına bankada bir hesabının bulunup bulunmadığı, hayatından memnun ve mutlu olup olmadığı ve son olarak da Ağrı’da yaşamaktan hangi düzeyde memnun olduğu gibi hususlar araştırma konusu edilmiştir. Bu bölüme yansıyan en çarpıcı verilerden biri, “kadınların Ağrı’da yaşamaktan memnun olmadıkları ve ilk fırsatta burayı terk ederek başka yerlere göç etme isteğinde olmaları”dır. Bu şekilde düşünen kadınların oranı yaklaşık olarak yüzde 69 gibi oldukça yüksek düzeydedir.

Dördüncü bölümde, kadınların evlilik, aile ve akrabalık ilişkileri masaya yatırılmıştır. Bu bağlamda Ağrı’da yaşayan kadınların ilk evliliklerini kaç yaşında yaptıkları, eşlerinin başka bir evliliğinin daha bulunup bulunmadığı, aynı evde başka yakınlarıyla birlikte yaşayıp yaşamadıkları, aileyi ilgilendiren konularla ilgili kararlar alınırken kendi görüşlerine başvurulup başvurulmadığı gibi hususlar ele alınarak incelenmiştir. Bu bölümün en önemli bulgularından biri, “kadınların oldukça genç yaşlarda ilk evliliklerini yapmış olmaları”dır. Araştırma bulgularına göre katılımcıların yüzde yaklaşık 36’sı ilk evliliklerini 17 yaşın altında iken yapmışlardır. Araştırmanın ortaya koyduğu kadarıy-

la dikkate değer oranda kadın 12 ila 15 yaş aralığında ilk evliliğini yapmıştır. Evlilik konusuyla ilgili dikkate alınması gereken en önemli hususun bu olduğu söylenebilir.

Beşinci bölümde, kadınların annelik ve çocuk sahipliği konusu analiz edilmektedir. İlgili bölümde ayrıntılı biçimde görüleceği gibi, burada kadınların çocuklarının olup olmadığı, varsa kaç çocuklarının olduğu, ideallerindeki çocuk sayısının kaç olduğu, kız çocuklarını okula gönderip göndermedikleri, engelli bir çocuklarının bulunup bulunmadığı gibi bilgiler yer almaktadır. Bu bölümde dikkat çeken bulgulardan biri, kız ve erkek çocuğuna ilişkin tutumlardaki değişimde görülmektedir. Türkiye’de geleneksel olarak değerli kabul edilen ve istenen daha çok erkek çocuktur. Ancak son zamanlarda kız çocuğuna sahip olma konusunda giderek değişen bir eğilim görülmektedir. Araştırma bulgularına göre Ağrı’daki kadınlar arasında da buna benzer bir eğilim söz konusudur. Nitekim “tek bir çocuğunuz olursa bunun kız mı yoksa erkek mi olmasını istersiniz?” şeklindeki soruya kadınların yüzde 56’sı, “kız çocuğu” şeklinde cevap vermiştir.

Altıncı bölümde, ailelerin ekonomik durumu ele alınmıştır. Bu konu üç nokta üzerinden araştırılmıştır. Öncelikle ailenin mülkiyet durumu, herhangi bir arabasının bulunup bulunmadığı, evlerinde temel beyaz eşyanın olup olmadığı gibi hususlar test edilmiştir. İkinci olarak, ailenin geçimini sağlayan faaliyet alanlarının neler olduğu incelenmiştir. Bu bağlamda ailenin nasıl geçindiği, pazara dönük herhangi bir üretimde bulunup bulunmadığı, araştırmada yer alan kadınların eşlerinin çalışmak için gurbete gidip gitmediği gibi hususlar sorgulanmıştır. Bu bölümde son olarak da, ailelerin ortalama gelirinin ne kadar olduğu araştırılmıştır. Araştırma bulgularına göre katılımcıların yaklaşık yüzde 60’ının aylık geliri 2000 TL’nin altındadır. Bu da Ağrılı kadınların düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Yedinci bölümde, araştırmada yer alan kadınların çalışma durumu ele alınarak üç nokta üzerinde yoğunlaşmıştır. Birincisi, kadınların ücretli herhangi bir işte çalışıp çalışmadıkları, çalışmıyorlarsa çalışma isteğinde olup olmadıkları, eşlerinin çalışmalarına nasıl yaklaştığı konuları ele alınmıştır. İkincisi, kadınların kendi adlarına herhangi bir iş kurma girişiminde bulunup bulunmadıkları, bunun için kamu kurumlarına destek için başvurup vurmadıkları, başvurmuşlarsa nasıl sonuçlandığı gibi hususlar sorgulanmıştır. Son olarak da, katılımcıların kadınlar için ideal olarak kabul ettikleri rollerin neler olduğu konusu üzerinde durulmuştur. Araştırma bulgularına göre kadınların yüzde 74’ü, kendilerine imkân sağlanması durumunda çalışma isteğine sahiptirler.

Sekizinci bölümde, araştırmaya katılan kadınların mesleki deneyimi üzerinde durulmuştur. Öncelikle kadınların herhangi bir mesleğe sahip olup olmadığı, sahip olanların bu mesleği nerelerden öğrendiği sorgulanmıştır. Ardından katılımcıların kamu kurumları tarafından verilmekte olan mesleki kurslardan haberdar olup olmadıkları araştırılmıştır. Bilindiği gibi KOSGEB, Halk Eğitim ve İŞKUR gibi kamu kurumlarının yanı sıra Belediyeler değişik alanlarda kadınlara yönelik mesleki eğitimler vermektedirler. Kadınların bunlardan hangi düzeyde haberdar olduğu araştırmanın ele aldığı konulardan biri olmuştur. Bu bölümde son olarak kadınların şimdiye kadar herhangi

bir kurumda mesleki eğitim kursuna devam edip etmedikleri konusu incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre, “araştırmaya katılan kadınların yüzde 78’nin herhangi bir mesleğinin olmadığı” anlaşılmıştır. Bu bölümün en önemli bulgusunun bu olduğu söylenebilir.

Dokuzuncu bölümde, Ağrı’da yaşayan kadınların kamu hizmetlerinden hangi düzeyde yararlandıkları sorgulanmıştır. Sorgulama birkaç nokta üzerinden yapılmıştır. Öncelikle gebelik ve doğum başta olmak üzere, kadınların sağlık konusunda devletin sağladığı imkânlardan haberdar olup olmadıkları ve bunlardan yararlanıp yararlanmadıkları konusu ele alınmıştır. İkinci olarak, kadınların çocuklarının eğitimi için devlet tarafından sağlanan imkânlardan hangi ölçüde yararlandıkları araştırılmıştır. Üçüncü olarak, kadınların devlet tarafından sağlanan mikro kredilerden haberdar olup olmadıkları ve bunlardan yararlanıp yararlanmadıkları hususu mercek altına alınmıştır. Son olarak da, devletten alınan aynı yardımlar üzerinde durulmuştur. Araştırma bulgularına göre kadınların büyük bir kısmı burada ele alınan alanlarda devletin sağladığı imkânlardan yararlanamamıştır. Bunun nedenleri ilgili bölümde ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

Onuncu bölüm, katılımcıların kültürel yaşamları ve alışkanlıkları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede kadınların televizyon izleme alışkanlığı, izledikleri televizyon programlarının niteliği, kitap okuma eğilimleri, internet kullanma durumları analiz edilmektedir. Yine kadınların sanatsal ve kültürel etkinliklere katılma alışkanlığı da bu bağlamda sorgulanmaktadır. Kadınların sinemaya gitme alışkanlıklarıyla herhangi bir sanatçının konserini canlı olarak izleyip izlemedikleri hususu bu çerçevede incelenmiştir. Bu bölümün önemli bulgularından biri, katılımcıların yüzde yaklaşık 13’ünün pek televizyon izlemediğine ilişkin tespit olmuştur. Kadınların bir kısmı değişik nedenlerden dolayı televizyon izlemediğini belirtmektedir.

On birinci bölüm, kadınların sağlık sorunlarıyla ilgili tutum ve davranışları üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda öncelikle kadınların herhangi bir sağlık sorunlarının bulunup bulunmadığı, varsa bu sorunun üstesinden gelmek için neler yaptığı konusu incelenmiştir. Kadınların düzenli olarak sağlık kontrolü yapıp yapmadıkları konusu da bu bölümde test edilmiştir. Yine kadınların, eşlerinden izin almaksızın hastaneye gidip gidemedikleri ele alınan konulardan biri olmuştur. Bu bölümde ele alınan diğer bir konu da gebelik ve doğum süreciyle ilgili hususlar olmuştur. Kadınların gebelikleri sürecinde düzenli doktor kontrolünden geçip geçmediklerinin yanı sıra doğumlarını nerede gerçekleştirdikleri bu kapsamda sorgulanmıştır. Yine kadınların doğum kontrolü yöntemlerinden herhangi birini kullanıp kullanmadığı araştırılan bir konu olmuştur. Bu bölümün önemli bulgularından biri, kadınların rahatsızlıkları durumunda hoca ve yaşlı kadın yerine doğrudan doktora müracaat etmeleridir. Araştırmanın sonuçlarına göre kadınların yüzde 97’si herhangi bir rahatsızlıkları olduğunda doktora başvurumaktadırlar.

On ikinci bölüm, aile içi şiddet konusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bilindiği gibi bu konu son zamanlarda Türkiye’nin gündemini yoğun biçimde meşgul etmektedir. Özellikle kadınlara karşı işlenen cinayetler hem kamuoyunun, hem karar vericilerin,

hem de araştırmacıların dikkatini bu konuya çekmiştir. Araştırmada kadınların son bir yıl içinde şiddete maruz kalıp kalmadıkları, kalmışlarsa kimden şiddet gördükleri ve şiddetle mücadele stratejileri konusu üzerinde durulmuştur. Araştırma bulgularına göre kadınların yüzde 88.6'sı son bir yıl içinde herhangi bir kimseden dayak yememiştir. Araştırmaya katılan kadınların yüzde 4.4'ü sürekli, yüzde 5'i de arada bir dayak yediğini belirtmiştir. Yapılan araştırmalara göre şiddete maruz kalan kadınların bir kısmı değişik nedenlerden dolayı bunu gizleme yoluna gitmektedir. Bu araştırmada da bazı kadınların şiddete uğradığını gizleme yoluna gitmiş olabileceği tahmin edilebilir.

On üçüncü bölümünde, kadınların toplumsal ve siyasal hayata katılımı üzerinde durulmaktadır. Bu husus birkaç konu üzerinden test edilmektedir. Öncelikle kadınların şimdiye kadar yerel, ulusal veya uluslararası herhangi bir proje deneyimine sahip olup olmadıkları araştırılmıştır. Ardından kadınların siyasal partiler, dernekler, vakıflar, platformlar gibi sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine katılıp katılmadığı sorgulanmıştır. Yine bölgede sürmekte olan şiddet ortamının kadınları hangi yönde etkilediği kadınların gözünden tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma bulgularına göre kadınların en fazla rağbet gösterdiği katılım kanalı sohbetlerdir. Parti, dernek, vakıf veya platformların faaliyetlerine düzenli veya zaman zaman katılan kadınların oranı yüzde 10'un altında kalırken, sohbetlere katılanların oranı yüzde 21'i bulmaktadır.

Araştırmanın *son bölümünde* genel tespitlere ve çözüm önerilerine yer verilmektedir. Bu bölümde araştırmanın tüm süreçlerinde elde edilen bilgi ve bulgulardan hareketle Ağrı'da yaşamakta olan kadınlarla doğrudan veya dolaylı ilgili olan sorunlar tespit edilmiş ve bu sorunların çözümüne yönelik öneriler sıralanmıştır.

Burada genel hatlarıyla ifade edilen konuların her biri, ilgili bölümde ayrıntılı biçimde ele alınıp analiz edilmiştir. Her konuyla ilgili genel frekans dağılımlarının yanı sıra çapraz analizler de yapılmıştır. Araştırmada ele alınan konular eğitim ve yaş üzerinden çaprazlanarak incelenmiştir. Farklı eğitim düzeyinde olanlar, "okumadı", "ilk ve orta", "lise" ve "üniversite" şeklinde dört grupta toplanmıştır. Meslek yüksekokulu mezunu olanlar da üniversite okuyanlar kategorisi içinde değerlendirilmiştir. Yine araştırmaya katılan değişik yaşlardaki katılımcılar, "genç", "orta", "olgun" ve "yaşlı" şeklinde gruplanarak kategorize edilmiştir. Araştırmaya katılan 29 yaşın altındaki tüm katılımcılar genç, 30 ila 40 yaş arasındakiler orta, 41 ila 60 yaş arasındakiler olgun, 61 ve üstü yaşlarda olanlar da yaşlı olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla çapraz analizlerle varyans analizine dayalı istatistiksel testler bu yaş kategorileri üzerinden yapılmıştır.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen her soruyla ilgili olarak eğitim ve yaş faktörünün anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığını anlamak için varyans testi yapılmıştır. Araştırmada, yüzde 95 güven aralığı esas alındığı için varyans analizinde P değerinin 0,05'ten küçük olması durumunda iki değişken arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı, büyük olduğunda ise anlamsız olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede eğitimle yaş değişkeninin kadınlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık meydana getirip getirmediği tüm sorularla ilgili olarak test edilmiştir. Tüm bu analizler ilgili bölümlerde ayrıntılı biçimde yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AĞRI İLİNİN SOSYO-EKONOMİK

ANALİZİ

Bu bölümde, araştırmamızda temel oluşturmak üzere, genelde Ağrı ili, özelde de Ağrı'da yaşayan kadınlarla ilgili ekonomik ve sosyal veriler üzerinden genel bir analiz yapılacaktır. Bu kapsamda ilin Türkiye ekonomisi içindeki payı, çalışma yaşamındaki yeri, eğitim alanındaki performansı başta olmak üzere, çeşitli konular hakkında yayınlanmış raporlar ve istatistiksel veriler dikkate alınarak Ağrı ilinin bir resmi çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu bölümde ayrıca resmi verilerden ve istatistiklerden hareketle Ağrı'da yaşayan kadınlarla ilgili genel bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2.1. Bölgesel Gelişme Açısından Ağrı

Anadolu'nun İran ile bağlantısını sağlayan güzergâh üzerinde bulunan Ağrı ilinin yüz ölçümü 11 376 km² civarında olup doğusunda İran, batısında Muş ve Erzurum, kuzeyinde Kars, güneyinde ise Van ile Bitlis illeri yer almaktadır. Ağrı, Türkiye'de karasal iklimin en yoğun yaşandığı ve kış şartlarının çok ağır olduğu bir il olarak dikkat çekmektedir. Ağrı ili, sahip olduğu zor fiziki ve coğrafi şartlardan ötürü diğer illere göre daha dezavantajlı bir konumdadır.

Harita 1: Ağrı İlinin Coğrafi Görünümü

Türkiye'de planlı kalkınma dönemlerinden itibaren bölgesel farklılıkların azaltılmasına yönelik çeşitli politikalar geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bu bağlamda, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleriyle ilgili çeşitli teşvik politikaları devreye sokulmuştur. Buna rağmen, bu bölgeler Türkiye'nin en geri kalmış bölgeleri olmaya hala devam etmektedir. Türkiye'de son on beş yılda ekonomik ve sosyal göstergeler açısından dikkate değer bir gelişme görülmüş ve illerin büyük bir kısmı gelişen refah artışından pay almıştır. Ne var ki, Ağrı ili başta olmak üzere, Doğu ve Güneydoğu

illerinin istenen ölçüde bu gelişmelerden yararlanamadığı görülmektedir. Sosyo ekonomik ve cinsiyet bazlı endekslerde Ağrı başta olmak üzere, bölgedeki iller en alt sıralarda yer almaktadırlar.

Türkiye genelinde şehirlerin sahip olduğu imkânlarla ve yaşam kalitesine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan biri Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2003 yılında yapılmıştır. Bu çalışmaya göre Ağrı sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından 81 il içinde 80. sırada yer almıştır.¹ Buna benzer bir çalışma, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2015 yılında şehirlerin yaşam kalitesini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Bu araştırmada; konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve yaşam memnuniyeti konularında 41 değişken bulunmaktadır. Bu değişkenler ışığında bir şehrin “ne ölçüde yaşanabilir olduğu” tespit edilmeye çalışılmıştır. Sosyal ve ekonomik veriler dikkate alınarak oluşturulan yaşanabilir şehirler sıralamasında ne yazık ki Ağrı 79. sırada yer almaktadır.²

Bu araştırmalar bize, geçen on beş yıl içinde Ağrı'nın, sahip olduğu imkânlar bakımından fazla değişmediğini göstermektedir. Başka bir deyişle bu veriler, Ağrı'nın diğer illere göre yaşam kalitesi açısından son derece kötü şartlara sahip olduğunu ortaya koymaktadır. TÜİK tarafından yapılan araştırma, çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından değişik zamanlarda yapılan çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Mesela İş Bankası tarafından illerin potansiyelini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen Gelişmişlik Düzeyleri araştırmalarında da Ağrı ili sürekli olarak son sıralarda yer almaktadır. İş Bankası tarafından geliştirilen endekste, 32'si ekonomik, 17'si sosyal değişkenlerden oluşmak üzere 49 kriter kullanılmıştır. Bu endekse göre, 2010 yılında 78. sırada olan Ağrı 2012 yılında 79. sıraya düşmüştür.³ 2015 yılında gerçekleştirilen son çalışmada ise Ağrı 76. sıraya yükselmiştir.⁴

Yukarıda bahsi geçen araştırmaların ortak özelliği, sosyal ve ekonomik verilerin aynı anda kullanılarak sıralama yapılmasıdır. Sadece ekonomik veya finansal veriler dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında, Ağrı'nın daha iyi bir performans gösterdiği görülmektedir. Örneğin sadece dış ticaret verileri dikkate alındığında Ağrı, gerçekleşen ithalat miktarı açısından 46. sırada, ihracat miktarı açısından ise 62. sırada yer almaktadır.⁵ İş Bankası tarafından yapılan araştırmaya göre sadece finansal veriler dikkate alınarak oluşturulan finansal gelişmişlik endeksinde Ağrı, 2012 yılında 69. sırada, 2015 yılında ise 64. sırada yer almıştır.⁶ İş Bankası tarafından gerçekleştirilen

1 DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması* (2003), Ankara: DPT Yayınları, 2003, s.55

2 Ağrı'dan daha kötü şartlara sahip olan iller Mardin ve Muş'tur. Ayrıntılı bilgi için bkz. TÜİK, *İllerde Yaşam Endeksi İl Sıralamaları ve Endeks Değerleri*, Ankara: TÜİK, 2015.

3 Doğu ve Güneydoğu illeri gelişmişlik endeksinde en alt sıralarda yer almaktadırlar. Bu endekste yer alan kriterler için bkz. Erhan Gül ve Bora Çevik, *2010 ve 2012 Verileriyle Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014, s.2.

4 Ağrı'nın daha üst sıralara yükselmesinin temel nedeni yerel seçimler sonrasında belediye eş başkanının kadın olması ve belediye meclisindeki kadın sayısının artmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan Gül ve Bora Çevik, *2013 Verileriyle Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2015, s.10.

5 TÜİK, *Seçilmiş Göstergeler ile Ağrı 2013*, Ankara: TÜİK, 2013, s. 47.

6 Finansal gelişmişlik endeksi; tasarruf mevduatı, nakdi krediler, gayri nakdi krediler, takipteki ala-

bu çalışma, finansal veriler dışarıda tutularak analiz edildiğinde; Ağrı, gelişmişlik endeksinde 80. sıraya düşmektedir.⁷

Son yıllarda gelişmişlik endekslerinde cinsiyet göstergeleri de dikkate alınarak çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu endekslerde, araştırma yapılan ülke veya şehirde, toplumsal cinsiyet kavramı ışığında kadın-erkek eşitliği incelenmektedir. Türkiye’de bu tarz bir çalışma, illerin toplumsal cinsiyet eşitliği dikkate alınarak Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından yapılmıştır. 2014 yılında gerçekleştirilen çalışmaya göre Ağrı, toplumsal cinsiyet eşitliği sıralamasında 81. sırada yer alarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en yüksek olduğu il olarak dikkati çekmektedir.⁸ TEPAV tarafından 2015 yılı verileri dikkate alınarak gerçekleştirilen son çalışmada Ağrı 62. sıraya yükselmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği endeksindeki bu iyileşmenin temel nedeni, yerel seçimler sonrasında, kadınların belediye başkanlığı ve belediye meclis üyesi sayısındaki artıştır.⁹ Ağrı ve ilçe belediye meclislerinde artan kadın oranı sıralamayı Ağrı lehine değiştirmiştir. Ancak yerel temsildeki bu değişim dışarıda tutularak bir analiz yapıldığında, Ağrı’da yaşayan kadınların karşı karşıya kaldığı sorunların hala devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

2.2. Ağrı’da Sosyal ve Ekonomik Göstergeler

Çeşitli değişkenler dikkate alınarak oluşturulan endekslerin ortak yanı, Ağrı’nın genel olarak endekslerin son sıralarında yer almasıdır. Ağrı’nın diğer illere göre daha kötü bir performans sergilemesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır: *Her şeyden önce* Ağrı, sürekli olarak dışarı göç veren bir şehir olarak dikkati çekmektedir.¹⁰ Ağrı, 2015 yılında Türkiye’de en fazla göç veren üçüncü şehir olmuştur.¹¹ *İkinci olarak*, Ağrı’da göçe rağmen artan bir nüfus söz konusudur. Son otuz yılda verilen göçlere rağmen Ağrı’nın nüfusu yüz binden fazla artmıştır. 1987 yılında 426 bin olan ilin nüfusu, 2015 yılında yaklaşık 547 bin kişiye yükselmiştir. Nüfus artışının ekonomiye hangi yönde yansıdığına ilişkin değişik tartışmalar söz konusudur. Ancak ekonomik gelişme olmaksızın gerçekleşen nüfus artışı, ekonomiye ve şehrin genel göstergelerine olumsuz yönde yansımaktadır. Ağrı’da bu bağlamda görülen durum budur.

Bir şehrin gelişmişliğini etkileyen unsurların başında, o şehirde kentsel ve kırsal alanda yaşayan nüfusun oranı gelir. 2013 yılı verilerine göre Türkiye nüfusunun yüzde

caklar oranı, şube sayısı, ATM sayısı, interaktif müşteri sayısı, üye işyeri sayısı, POS sayısı gibi veriler kullanılarak oluşturulmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz, Gül ve Çevik, 2014, s.14.

7 Gül ve Çevik, 2010 ve 2012 Verileriyle Türkiye’de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması, 2014, s. 15.

8 Hülya Demirdirek ve Ülker Şener, 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi, Ankara: TEPAV Yayınları, 2014, s. 83.

9 Asmin Kavas Urul, 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi -2016, Ankara: TEPAV Yayınları, 2016, s.17.

10 2010 yılında gerçekleştirilen bir çalışmaya göre, Ağrı’da yaşayanların yüzde 65’i imkânı olsa şehirden göç edeceğini belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Adnan Çimen, Orhan Çınar ve Faruk Koca, “Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2010, s. 65. Gerçekleştirdiğimiz Ağrı Kadın Profili Araştırması’nda da bu oran aşağı yukarı aynıdır.

11 TOBB, 72. Genel Kurul Ekonomik Rapor 2015, Ankara: TOBB Yayınları, 2015, s. 166.

91.3'ü il ve ilçe merkezlerinde yaşarken, Ağrı'da yüzde 53.5'ü il ve ilçe merkezlerinde yaşamıştır.¹² Nüfusun neredeyse yarısının kırsalda yaşaması, feodal geleneklerin hala etkin olarak devam etmesine yol açmakta; bu durum da Ağrı'nın kentsel anlamda gelişmesini zorlaştırmaktadır. Feodal değerlerin yaygın olarak korunması beraberinde kadınların geleneksel rol modellerine göre algılanmasını getirmektedir. Bu husus araştırma süresince gerçekleştirilen mülakatlarda sık sık dile getirilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin büyük bir kısmı, şehirdeki feodal kültürün kadınların gelişimine engel oluşturduğunu dile getirmiştir. Bu tür görüşlere takip edilen bölümlerde ayrıntılı biçimde yer verilecektir.

Bir şehrin gelişmesini etkileyen önemli unsurlardan biri de ekonomik gelişmişlik seviyesidir. 2003 yılında DPT tarafından yapılan araştırmaya göre illerin sosyo-ekonomik gelişmeye göre sıralamasında Ağrı 80. sırada yer almıştır.¹³ Son yıllarda il verileri yerine genelde bölge verileri yayınlanmaktadır. Bu konuda yapılmış bir çalışmanın bulgularına göre, TRA2 bölgesinde yer alan dört ilin (Kars, Ağrı, Iğdır, Ardahan) Türk ekonomisine katkısı 2004 yılında yüzde 0,68 iken 2011 yılında yüzde 0.61'e düşmüştür.¹⁴

Türkiye'de NUTS2 istatistiki bölgeleme sistemine göre var olan 26 bölge dikkate alındığında, TRA2 bölgesinin, Türkiye'deki Gayri Safi Milli Hasıla'ya en düşük oranda katkı sağlayan bölge olduğu anlaşılmaktadır. TRA2 bölgesinin ekonomisi, tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. 2015 yılı verilerine göre, TRA2 Bölgesi'nde istihdamın yüzde 59.5'i tarıma, yüzde 28.3'ü hizmet sektörüne dayalı olup, sanayi sektörünün payı sadece yüzde 12.2 düzeyindedir.¹⁵ Bölgedeki sanayi sektöründe çalışanların oranı, 2011 yılı verilerine Türkiye'de sanayi sektöründe çalışanların yüzde 0.43'ü gibi düşük oranına denk gelmektedir.¹⁶ Sanayi sektöründeki istihdamın düşük olması bölgede, sanayinin neredeyse yok denecek kadar az olmasıyla açıklanabilir.

Ağrı ili de bölgedeki diğer iller gibi hayvancılık ve tarla ziraatına dayalı tarım ekonomisine sahiptir.¹⁷ 2000 yılında Ağrı'da sanayi sektöründe istihdam oranı yüzde 1.46 düzeyinde idi.¹⁸ Bu oranın son zamanlarda daha da düştüğünü tahmin etmek mümkündür. Zira verilen bilgilere göre, şehirde bulunan yedi fabrikanın altısı bugün için kapanmış durumdadır. İlde bulunan şeker fabrikası da kota uygulamasından dolayı işlemez hale gelmiştir.¹⁹

Ağrı ekonomisi, hayvancılık ve tarıma dayanmasına rağmen 2000 yılında tarımsal üretim değerinin Türkiye illeri içindeki payı yüzde 0.9'dan 2011 yılında yüzde 0.8'e ka-

12 TÜİK, *Seçilmiş Göstergeler ile Ağrı 2013*, ss.12-13.

13 DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2003)*, s. 55.

14 Erinc Yeldan vd. *Orta Gelir Tuzağı'ndan Çıkış: Hangi Türkiye*, Cilt1:Makro Bölgesel Sektörel Analiz, İstanbul: TÜRKONFED Yayınları, 2012, s. 75

15 TOBB, 72. Genel Kurul Ekonomik Rapor 2015, s.224.

16 TÜİK, *Seçilmiş Göstergeler ile Ağrı 2013*, s. 8.

17 A.g.e.

18 DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2003)*, s.158

19 S. A., Ağrı Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha ve Mehmet Dikkaya, 20 Temmuz 2016.

dar gerilemiştir.²⁰ Bu da ilde hayvancılık ve tarım faaliyetlerinin sadece geçimlik bir faaliyet olarak sürmekte olup, piyasa şartlarında verimli olamadığını göstermektedir.²¹ Araştırma kapsamında mülakat yapılan yetkililer bu konunun üstesinden gelmek için değişik önerilerde bulunmuşlardır. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerini yakından ilgilendiren bir meslek kuruluşunun başkanı, “ildeki gelirin yüzde 70’inin tarım sektörüne dayalı olduğuna işaret ederek, tarıma dayalı kooperatiflerin ve sanayi tesislerinin kurulması gerektiğini” belirtmiştir.²²

Ağrı, geçmişten bugüne sürekli olarak yoksulluk sorunuyla karşı karşıya kalmaya devam eden bir ilimiz olup, Türkiye genelinde en yoksul il sıralamasında düzenli olarak ilk sıralarda yer almaktadır. 1987 yılında Türkiye’de kişi başına düşen milli gelir 1629 dolar iken, Ağrı’da 316 dolardır. Ağrı, bu performansıya o tarihlerde en yoksul il statüsüne sahipti.²³ 2000 yılına geldiğimizde Türkiye’de kişi başına düşen milli gelir 1837 dolara yükselmesine rağmen Ağrı’da 515 dolara yükselmiş ve Ağrı, en yoksul il olarak kalmaya devam etmiştir.²⁴ 2013 yılında Türkiye’de kişi başı milli gelir 10 bin 395 dolara yükselmişken Ağrı’da kişi başına düşen gelir 1699 dolarda kalmıştır. Ağrı bu gelirle Türkiye sıralamasında 79. sıraya yükselmiş olmasına rağmen hala en yoksul üç ilimizden biridir.²⁵

2009 yılında yoksulluk sınırının 825 TL olduğu göz önüne alındığında, kentte yaşayan ailelerin yüzde 76.6’sının aylık 600 TL’nin altında bir gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu da çok geniş bir kitlenin yoksulluk sınırı içinde bulunduğunu göstermektedir. Hane büyüklükleri dikkate alındığında Ağrı’da yaşayan insanların açlık riskiyle karşı karşıya kaldığı söylenebilir.²⁶ Ağrı ile ilgili veriler dikkate alındığında bu ilin önümüzdeki yıllarda çok yüksek yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalacağını tahmin edebiliriz.²⁷

İl ve bölgelerin gelişmişliğini gösteren diğer bir veri de, kişi başına düşen tasarruf oranıdır. Bir ildeki tasarruf miktarı, o ilde yatırıma dönüşebilecek tutarları göstermesi açısından önemlidir. Türkiye’de 2015 yılı verilerine göre kişi başına düşen tasarruf mevduatı ortalama 4342 TL iken, Ağrı’da 842 TL’dir.²⁸ Bu da Ağrı’da yatırıma dönüşecek tasarruf miktarının oldukça düşük düzeyde kaldığı anlamına gelmektedir.

Ağrı’da kişi başına düşen gelir ve tasarruf miktarının azlığı dikkate alındığında yatırıma dönüşecek tek kaynağın kamu kaynakları olduğu söylenebilir. Ne var ki Ağrı, kamu yatırımlarından da yeterince yararlanamamaktadır. Ağrı, nüfus büyüklüğü ba-

20 DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması* (2003), s. 158 ve TÜİK, *Seçilmiş Göstergeler ile Ağrı 2013*, s. 53.

21 Yeldan vd., *Orta Gelir Tuzağı’ndan Çıkış*, s. 81.

22 Y. A., Ağrı Ziraat Odası Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.

23 TÜİK, *İller İtibariyle Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla*, Ankara: TÜİK, 2001.

24 DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması* (2003), s.158.

25 Ağrıdan sonra gelen iller, Hakkâri ve Şırnak’tır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Seda Başhoş ve Ayşegül Taşöz Düşündere, *Gelişmişlik Göstergesi Olarak Gece Işıkları: İller Arası Gelir Eşitsizlikleri Ne Durumda?*, İstanbul: TEPAV Yayınları, 2016, s. 3.

26 Faruk Kaya, “Ağrı Kent Profiline Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Kentsel Yoksulluk” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, s.230.

27 Yeldan vd., *Orta Gelir Tuzağı’ndan Çıkış*, s. 81.

28 TÜİK, *İllerde Yaşam Endeksi İl Sıralamaları ve Endeks Değerleri*, Ankara: TÜİK, 2015.

kımından Türkiye'nin 38. ili olmasına rağmen aldığı kamu yatırımları bakımından daha alt sıralarda yer almaktadır. Ağrı'nın 2013 yılında kamu yatırımlarından aldığı yüzde 0.5'lik pay, ne yazık ki 2015 yılında yüzde 0.03'e kadar gerilemiştir.²⁹ Ağrı'da gerçekleşen kamu yatırımlarının büyük bir kısmının eğitim sektörüne aktarılmakta olup, üretim ve istihdam amaçlı kamu yatırımının hemen hemen bulunmadığını belirtmekte yarar vardır.

Kamu yatırımlarının azlığı, dikkati özel sektör yatırımlarına çekmektedir. Devlet, yatırımları teşvik etmek için bölgeler bazında yaygın teşvik sistemini devreye sokmuştur. Ağrı, en fazla teşvikin verildiği Altıncı Bölge'de yer almaktadır. 2016 yılı verilerine göre, ilde gerçekleştirilecek yatırımlara 500 bin liraya kadar destek verilmesi öngörülmüştür. Verilen destekler, bölge açısından önemli olan entegre hayvancılık yatırımları, su ürünleri ve balıkçılığı, tekstil ürünleri imalatı, giyim eşyası imalatı, derinin tabaklanması ve işlenmesi ile eğitim hizmetleri gibi alanlar için öngörülmüştür. Ne var ki, başta terör olmak üzere, bir takım nedenlerden dolayı özel sektör bölgeye gerekli ilgi göstermemektedir. Cazip teşviklere rağmen Altıncı Bölge, sabit yatırımların en az yapıldığı bölgedir.³⁰ Araştırma kapsamında yapılan mülakatlarda bazı yetkililer, çözüm sürecinde terör örgütünün işadamları üzerinde kurduğu baskıdan dolayı birçok işadamlarının Ağrı'yı terk etmek zorunda kaldığını belirtmiştir.³¹

Ağrı ilinde gerçekleştirilen kamu yatırımlarının düşük olmasının yanında ildeki yatırımcılara verilen nakit kredi tutarları da oldukça düşüktür. 2001 yılında ülke genelinde verilen nakit kredilerin sadece binde 1.5 kadarı Ağrı'da kullanılmıştır.³² 2013 yılında bu oran binde 8'e kadar yükselmiş olmasına rağmen nüfus büyüklüğü bakımından Ağrı emsali illere göre oldukça düşük düzeydedir.³³

Tasarrufların ve sağlanan kredi imkânlarının oldukça düşük oluşu Ağrı'da yeni işletmelerin ortaya çıkışını güçleştiren önemli bir faktördür. Zira iş yapmak isteyen girişimciler gerekli sermayeyi bulmakta güçlük çekmektedirler. Bu husus erkek girişimciler için geçerli olduğu gibi, kadın girişimciler için de geçerlidir. Son zamanlarda devlet, KOSGEB üzerinden kadın girişimciliğini teşvik etmek için önemli destekler vermektedir. Kadınlar birkaç gün süren eğitim sonucunda girişimcilik belgesini alıp KOSGEB'e bir projeyle başvurduklarında kendilerine yüzde 90'a varan hibe desteği verilmektedir.³⁴ Ne var ki, araştırma bağlamında mülakat yaptığımız kadınlar, iş kurmak için gerekli olan başlangıç sermayesini bulmakta güçlük çektiklerini, dolayısıyla devlet desteğini etkin bir şekilde değerlendiremediklerini belirtmişlerdir.³⁵

KOSGEB Müdürü Sinan Kibar'ın verdiği bilgiye göre, Ağrı'da şimdiye kadar 3496 kişiye girişimcilik eğitimi verilmiştir. Ancak bunların içinden yüzde 4-5 oranındaki kişi işletme açabilmiştir. İşletme açan 197 kişiden 58'i kadındır. Ağrı'da bugüne kadar

29 TOBB, 72. Genel Kurul Ekonomik Rapor 2015, s. 75.

30 A.g.e. s. 81.

31 M. E., Ağrı Esnaf ve Sanatkar Odaları Birliği Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.

32 TCMB, Nakdi Kredilerin İl Bazında Dağılımı, 2001 Yılı Nakdi Kredileri.

33 TCMB, Nakdi Kredilerin İl Bazında Dağılımı, 2013 Yılı Nakdi Kredileri.

34 S. K., Ağrı KOSGEB Müdürü, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha ve Mehmet Dikkaya, 20 Temmuz 2016.

35 H. Ç. Kadın Girişimci, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.

1200 tane kadın girişimcilik eğitimine tabi olup gerekli belgeyi almış olmasına rağmen içlerinden 58 tanesi herhangi bir iş kurabilmiştir. KOSGEB desteğiyle işletme açan bir iş kadını, başlangıç sermayesine sahip olduğu için işini kurmakta zorluk çekmediğini, ancak bu imkânâna sahip olamayan kadınların çok hevesli olmalarına rağmen iş kuramadıklarını belirtmiştir.³⁶

2.3. Ağrı'da Sosyal ve Kültürel İmkânlar

Ağrı, şehir olarak içinde yaşayan vatandaşlara yeterli düzeyde sosyal imkânlar sunamamaktadır. Bu durum iller bazında yapılan değişik araştırmalarda açıkça görülmektedir. TÜİK, 2013 yılında Türkiye'de ilk kez iller bazında yaşam memnuniyeti araştırması yapmıştır. Bu araştırma, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan illerde yaşayan vatandaşların kendilerine sunulan hizmetlerden memnun olmadıklarını göstermiştir. Araştırmaya göre, Türkiye genelinde çöp ve çevresel atık toplama hizmetinden memnun olanların oranı yüzde 73.3 iken, Ağrı'da bu oran yüzde 39.3'tür. Türkiye geneli kanalizasyon hizmetlerinden memnuniyet oranı yüzde 70.3 iken, Ağrı'da yüzde 43.9'dur. Şebeke suyu hizmetlerinden memnun olanların Türkiye ortalaması yüzde 73 iken, Ağrı'da yüzde 41.8'dir. Yine Türkiye genelinde toplu taşıma hizmetinden memnun olanların oranı yüzde 63.8 iken Ağrı'da yüzde 48.5'tir.³⁷ Kilo-metre başına düşen orman (yüzde 0.5) ve atık hizmeti verilen nüfus oranı (yüzde 56.2) gibi verilerle birlikte ele alındığında, Ağrı'nın yaşam memnuniyeti açısından Türkiye genelindeki sıralaması 77.likdir.³⁸ Bir şehrin yaşam kalitesini belirleyen bu veriler değerlendirildiğinde, Ağrı'da yaşayan vatandaşların altyapı hizmetlerinden memnun olmadıkları açıkça görülmektedir.

Türkiye, son on beş yıldır sosyal devlet olma açısından büyük adımlar atmıştır. Bu kapsamda yoksullara çeşitli başlıklar altında yardımlar yapılmaktadır. Yapılan yardımlar vatandaşın memnuniyet düzeyine de yansımaktadır. 2013 yılında Türkiye'de hasta ve yoksullara yapılan yardımlardan memnun olduğunu belirtenlerin ortalaması yüzde 53.3 iken, Ağrı'da bu oran yüzde 35.3'tür. 2014 yılında engellilere yönelik hizmetleri yeterli görenlerin Türkiye ortalaması yüzde 48.9 iken Ağrı'da yüzde 29.4'tür.³⁹

Ağrı ili, sosyal ve kültürel imkânlar açısından oldukça geri kalmış durumdadır. Ağrı'da sinema ve tiyatro alt yapısı oldukça yetersizdir. 2015 yılı verilerine göre şehirde herhangi bir alışveriş merkezi bulunmamaktadır. Bu durum, şehirde sosyal hayatın geri kalmasına ve sosyal hayattan memnuniyet düzeyinin düşük olmasına yol açmaktadır. Ağrı'da yaşamaktan memnun olanların oranı yüzde 46 düzeyindedir. Sosyal imkânlar üzerinden değerlendirildiğinde Ağrı ili, sosyal yaşam göstergelerine göre Türkiye'de 72. sırada yer almaktadır.⁴⁰ Bu sıralama, Ağrı'nın bazı şehirlerin üzerinde

36 B. Ş. Ağrı Ak Parti Belediye Meclis Üyesi, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.

37 TÜİK İllere Göre Belediye Hizmetlerinden Çöp ve Çevresel Atık Toplama, Kanalizasyon, Şebeke Suyu ve Toplu Taşıma Hizmetlerinden Memnuniyet, Ankara: TÜİK, 2013.

38 TÜİK, İllerde Yaşam Endeksi İl Sıralamaları ve Endeks Değerleri, Ankara: TÜİK, 2015

39 TÜİK, İl Düzeyinde Yaşam Memnuniyeti, Ankara: TÜİK, 2014.

40 A.g.e.

yer aldığını göstermektedir. Bunun nedeni, sosyalleşme ihtiyacının akraba ve eş-dost ziyaretleri ile karşılanmasıdır.

TÜİK tarafından 2016'da yapılan bir araştırmaya göre, Ağrı'da yaşayanların yüzde 73.5'i temel ihtiyaçlarını karşılamada zorluk çekmektedirler.⁴¹ Bu kadar olumsuz bir tabloya rağmen Ağrı'da yaşayan kadınlar içinde mutlu olduklarını belirtenlerin oranı yüzde 66.1 olup Türkiye ortalaması olan yüzde 61.9'la hemen hemen aynıdır.⁴² Türkiye'de yaşayanların yüzde 77'si geleceğe umutla baktığını belirtirken, Ağrı'da bu oran yüzde 73.5'tir. Kadınlar açısından bakıldığında da benzer bir durum görülmektedir. Türkiye'de kadınların yüzde 77.5'ü geleceğe umutla bakmakta iken Ağrı'da yaşayan kadınların yüzde 73.5'i gelecekte umutludur.⁴³ Bu veriler, Ağrı'da yaşayanların her şeye rağmen, kendilerini genel olarak mutlu hissettiklerini ve gelecekte umutlu olduklarını göstermektedir.

Ağrı'da kurulmuş olan İbrahim Çeçen Üniversitesi, ilin sosyal ve kültürel alt yapısı konusundaki boşluğu doldurma noktasında önemli bir işleve sahiptir. Üniversite, bünyesindeki kulüp faaliyetlerinin yanı sıra, kültürel ve sosyal faaliyetlerle şehrin ihtiyacını genç kuşaklar nezdinde karşılamaktadır. Ancak Ağrı'da yaşayan tüm nüfusun sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayacak alt yapı hizmetlerine ihtiyaç bulunmaktadır.

2.4. Ağrı'da Aile Yapısı ve Nüfus

Aile ve nüfus politikaları, belli başlı bazı veriler üzerinden analiz edilir: Bu veriler hane büyüklüğü, evlilik yaşı, bebek ölümü, erken yaşta çocuk ölümü, yaşam beklentisi, sağlık hizmetleri ve sosyal yardımlaşma gibi faktörlerdir. Bu faktörler açısından Ağrı'nın nasıl bir tabloya sahip olduğunu görmek için konuyla ilgili istatistiksel bazı verilere bakmakta yarar vardır.

Öncelikle hane halkı büyüklüğüne baktığımızda, Ağrı'nın Türkiye ortalamasının çok üzerinde geniş bir hane yapısına sahip olduğunu görüyoruz. 2000 yılında Türkiye'de ortalama hane halkı büyüklüğü 4.5 iken, Ağrı'da 7.6 idi.⁴⁴ O tarihten sonra tüm Türkiye'de olduğu gibi Ağrı'da da ortalama hane büyüklüğünde bir düşüş eğilimi görülmüştür. 2014 yılına geldiğimizde ortalama hane büyüklüğü Türkiye'de 3.6'ya düşmüşken Ağrı'da 5.9 düzeyinde seyretmiştir.⁴⁵ Bu veriler, Ağrı'daki hanelerde yaşayan birey sayısının Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde olduğunu göstermektedir.

Bunun temel nedeni, Ağrı'daki doğurganlık hızının yüksek olmasıdır. Bir ilin veya bölgenin gelişmişlik düzeyini belirlemede kullanılan değişkenler arasında, "doğurganlık hızı" ile "bağımlı nüfus" dikkate alınması gereken iki önemli değişkendir. Bir kadının doğurgan olduğu 15 ila 49 yaşları arasında ortalama doğurduğu çocuk sayısı

41 TÜİK, *İllerde Yaşam Endeksi Göstergesi Değerleri*, Ankara: TÜİK, 2015.

42 Türkiye genelinde erkeklerin mutlu olduklarını belirtenlerin oranı yüzde 56.1 iken, Ağrı'da yüzde 54.2'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz TÜİK, *İl Düzeyinde Yaşam Memnuniyeti*.

43 Ağrı'da yaşayanlar içinde gelecekte umutlu olduklarını belirtenlerin oranı Türkiye ortalamasından düşüktür. Ayrıntılı bilgi için bkz TÜİK, *İl Düzeyinde Yaşam Memnuniyeti*.

44 DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2003)*, s. 158.

45 TÜİK, *İstatistiklerle Aile*, Ankara: TÜİK, 2014.

doğurganlık hızını belirlemektedir. 2000 yılında Türkiye’de ortalama doğurganlık hızı 2.53 iken, Ağrı’da 5.49 idi.⁴⁶ 2015 yılına geldiğimizde Türkiye’de ortalama doğurganlık hızı 2.17’e, Ağrı’da ise 3.98’e düşmüştür. Ağrı, Türkiye’de doğurganlık hızının en fazla olduğu üçüncü ildir.⁴⁷

Bağımlı nüfus konusuna baktığımızda Ağrı’da benzer bir tabloyla karşılaşmaktayız. Konuyla ilgili literatürde 0-14 yaş arası çocuklar ile 65 yaş ve üzeri yaşlılar bağımlı nüfus olarak kabul edilmektedir. 2013 verilerine göre Türkiye’de bağımlı nüfusun oranı yüzde 47.7 iken, Ağrı’da yüzde 73.1 düzeyindedir.⁴⁸ Bu verilere göre Ağrı’da, ailede gelir getirici bir işte çalışan hane reisinin bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısı Türkiye ortalamasının neredeyse iki katına yaklaşmaktadır. Bu nedenle Ağrı’daki haneler diğer illere göre daha büyük yoksulluk riski altında bulunmaktadır.

Nüfusu ve haneyi ilgilendiren konulardan biri de evlilik yaşıdır. Türkiye’de evlilik yaşı son yıllarda giderek yükselmektedir.⁴⁹ 2000 yılında Türkiye’de kadınlarda ilk evlenme yaşı ortalaması 23,2’den 2015 yılında 23.9’a yükselmiştir. TÜİK’in tespitine göre Ağrı’da 2015 yılında kadınların ortalama evlenme yaşı 21.2’dir. Ağrı, Türkiye genelinde kadınların ilk evlenme yaşının en küçük olduğu illerin başında gelmektedir.⁵⁰ Türkiye’de son yıllarda çocuk yaşta evliliklerin azaltılmasına ve erken yaşta gebeliğin önlenmesine yönelik aktif politikalar yürütülmektedir. Yeni Medeni Kanun’un 124. Maddesine göre “Erkek veya kadın 17 yaşını doldurmadan evlenemez”. Fakat Medeni Kanun belli durumları istisna tutmuştur. Buna göre 17 yaşını dolduran kız veya erkek çocukları ailenin izniyle, 16 yaşını dolduranlar ise hâkim izniyle evlenebilmektedirler. Medeni Kanun, 16 yaş öncesinde çocukların hiçbir şekilde evlenmesine cevaz vermemektedir.⁵¹

Yasal düzeydeki yasağa rağmen Ağrı’da küçük yaşta evlilikler ve küçük yaşta çocuğu sahibi olma sorunu varlığını hala sürdürmektedir. Örneğin, 2013 yılında 2119 kadın 15-19 yaşları arasında çocuk sahibi olmuştur.⁵² 2010 yılında 15-19 yaş arası ergen doğum oranları bakımından Ağrı binde 75.8 ile Türkiye’deki iller arasında birinci sıradada yer almıştır.⁵³ Bu veriler bize, Ağrı’da erken yaşta evliliğin ve çocuk sahibi olmanın hala ciddi bir sorun olduğunu ve ülke genelinde yapılan kampanyalara rağmen istenilen ölçüde bir başarının elde edilemediğini göstermektedir. Hiç kuşkusuz, konunun

46 DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması* (2003), s.158

47 2015 yılı itibarıyla doğurganlık hızının en yüksek olduğu iller Şanlıurfa (4.52) ile Şırnak (4.25) idi. TÜİK, Haber Bülteni, Sayı. 18621, 17 Nisan 2015. İnternet kaynağı için bkz. <http://www.tuik.gov.tr/PrefHaberBultenleri.do?id=18621>. Alınma tarihi: 1 Temmuz, 2016. Ayrıca bkz. Sağlık Bakanlığı, *Sağlık İstatistikleri Yıllığı*, 2014, Ankara: Sağlık Bakanlığı, 2015, s. 91.

48 2013 yılı için Ağrıdan daha kötü durumda olan sadece iki il bulunmaktadır. Bunlar Şırnak ve Şanlıurfa’dır. Ayrıntılı bilgi için bkz TÜİK, *Seçilmiş Göstergeler ile Ağrı 2013*, Ankara, TÜİK, 2013.

49 TÜİK, *İstatistik Göstergeler, 1923-2011*, Ankara, TÜİK, 2013, s. 32.

50 TÜİK, *İstatistiklerle Kadın 2015*, Ankara, TÜİK, 2015.

51 Eski Medeni Kanun’a göre, ailenin izni alınmak şartıyla erkeğin 17, kadının ise 15 yaşını doldurması şartı aranmaktaydı. Mahkeme kararıyla evlenmede ise erkeğin 15, kadının 14 yaşını doldurması yeterliydi.

52 TÜİK, *Seçilmiş Göstergeler ile Ağrı 2013*, Ankara, TÜİK, 2013.

53 Demirdirek ve Şener, *81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi*, s. 95.

yasalarla düzenlemesi yeterli değildir. Toplumsal değerlerin, tutumların, davranışların ve inançların da buna paralel olarak sorgulanması gerekmektedir.⁵⁴

Erken yaşta evlilik ve annelik, anne açısından olduğu gibi bebek sağlığı açısından da oldukça risklidir. Erken yaşlarda evlendirilen kız çocuklarında psikolojik ve fizyolojik rahatsızlıkların görülme ihtimali oldukça yüksektir. Anne yaşının küçük olması, ayrıca dünyaya gelen bebeklerin daha fazla sağlık sorunlarıyla karşılaşmalarına yol açmaktadır.

Hane ve nüfus konusuyla ilgili ele alınması gereken konulardan biri de bebek ve çocuk yaşlardaki ölümlerdir. Türkiye son yıllarda bebek ölüm hızını azaltma konusunda büyük başarı göstermiştir. 2000 yılında Türkiye’de bebek ölüm hızı binde 43 iken, Ağrı’da binde 58 idi.⁵⁵ 2015 yılına geldiğimizde bebek ölüm hızının Türkiye’deki ortalaması binde 10.7’ye düşmüştür. Bu oran aynı tarihte Ağrı’da binde 15.2’ye kadar gerilemiştir.⁵⁶ Bebek ölümlerinde gerçekleşen iyileşmeye benzer bir iyileşmeyi Türkiye beş yaş altı çocuk ölümlerinde de göstermiştir. 2015 yılında beş yaş altı çocuk ölümü Türkiye ortalaması binde 12.8 kadardır. Fakat bu oran Ağrı’da binde 18.6 düzeyindedir.⁵⁷ Kısaca, Türkiye genelinde olduğu gibi Ağrı’da da bebek ve çocuk ölümlerinin önlenmesinde dikkate değer bir başarı elde edilmiştir. Ancak elde edilen başarıya rağmen, bebek ve çocuk ölümleri konusunda Ağrı’nın Türkiye’deki iller sıralamasında hala başı çekmeye devam ettiğini belirtmekte yarar vardır.

Sağlıkla ilgili verilere baktığımızda yine Ağrı’nın Türkiye ortalamasının oldukça altında bir performansa sahip olduğunu görüyoruz. Ağrı, 2000 yılı verilerine göre sağlık sektörü gelişmişlik endeksinde Türkiye’de 79. sırada yer almıştır.⁵⁸ 2015 yılına gelindiğinde Ağrı 81. sıraya düşmüştür.⁵⁹ 2014 yılı verilerine göre on bin kişi başına düşen ortalama hastane yatak sayısı Türkiye’de 26.5 iken, Ağrı’da 14.9’dur. Ağrı’da 2014 yılında 11 hastane, 148’i aile hekimi, 222’si uzman olmak üzere toplam 501 hekim ve 40 ambulansla vatandaşa sağlık hizmeti verilmiştir.⁶⁰ Ağrı, Türkiye’deki toplam hekim sayısı açısından 49. sırada, hemşire sayısı açısından da 50. sırada yer almaktadır.⁶¹ Fakat buna rağmen sağlık sektöründe çalışanların şehrin ihtiyacına karşılık veremediği görülmektedir. Türkiye genelinde hekim başına düşen müracaat sayı ortalaması 5834 kişi iken, Ağrı’da 6720 kişidir. Ağrı’da çalışan doktorların aşırı iş yükü, halkın doktorlardan memnun olmamasına yol açmaktadır. 2010 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Ağrı’da yaşayanların yüzde 42’si doktorlardan memnun değildir.⁶²

Ağrı’da sağlık konusunda görülen sorunlar, doktorların iş yükünün fazlalığının

54 Hilal Özcebe ve Burcu Küçük Biçer, “Önemli Bir Kız Çocuk ve Kadın Sorunu: Çocuk Evlilikler”, *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, 2013, s. 91.

55 DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması* (2003), s.158.

56 TÜİK, *İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Bebek Ölüm Hızı, 2010-2015*, Ankara: TÜİK, 2016.

57 TÜİK, *İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Beş Yaş Altı Çocuk Ölümleri, 2010-2015*, Ankara: TÜİK, 2016.

58 DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması* (2003), s.123.

59 TÜİK, *İllerde Yaşam Endeksi İl Sıralamaları ve Endeks Değerleri*, Ankara: TÜİK, 2015.

60 Sağlık Bakanlığı, *Sağlık İstatistikleri Yıllığı*, 2014, 2015, ss.95-163.

61 TÜİK, *Seçilmiş Göstergeler ile Ağrı 2013*, s. 49.

62 Çimen vd., *Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması*, s. 59.

yanı sıra, hastane alt yapısının yetersizliğiyle de bağlantılıdır. Ağrı'daki mevcut hastaneler, bir çok hastalık konusunda yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte, kadın doğum hastanesi son derece iptidai bir yapıdadır. Bu nedenlerden dolayı Ağrı'da hastalar ve doğum yapacak kadınlar, Erzurum veya Van gibi komşu illere gitmek zorunda kalmaktadırlar. Araştırma kapsamında mülakat yaptığımız kişilerin dikkat çektiği en önemli sorunlardan biri bu husus olmuştur. Hastaların çevre illere taşınması, zaten düşük gelir düzeyine sahip olan Ağrılı ailelere ilave ekonomik bir yük getirmektedir.

Hane halkı büyüklüğü, doğurganlık hızının yüksekliği ve bağımlı nüfus sayısının fazlalığı hanelerde kişi başına düşen gelirin azalmasına, dolayısıyla hanelerin yoksullaşmasına yol açmaktadır. Ağrı'nın kronik yoksulluk sorunuyla hangi ölçüde karşılaşıya kaldığını yeşil karta sahip olan nüfus oranından açıkça anlayabiliriz. 2000 yılında Ağrı'da yeşil kart kullanan nüfus oranı yüzde 24.8 idi.⁶³ İlerleyen yıllarda ilde yeşil kart kullanan kişi sayısı artmış ve 2009 yılında nüfusun yüzde 57.5'ine ulaşmıştır.⁶⁴ Bu tarihte yeşil kart kullanımı açısından Ağrı Türkiye'deki iller arasında birinci sırada yer almıştır. 2011 yılına geldiğimizde Ağrı'da yeşil karta sahibi olan nüfus oranı yüzde 52,4'e kadar yükselmiştir.⁶⁵ Bu da Ağrı'da iki kişiden birinin yoksulluk sınırı içinde yer aldığını göstermektedir.

Yaşam şartları, kişilerin yaşama süresini doğrudan etkileyen en önemli faktördür. Ağrı'daki olumsuz yaşam şartları, burada yaşayan kadınların daha kısa yaşam beklentisine sahip olmasına yol açmaktadır. Türkiye'de kadınların ortalama yaşam beklentisi 80.7 yıl iken, Ağrılı kadınların ortalama yaşam beklentisi 77.5 yıldır. Ağrı, Türkiye'de kadınların en kısa yaşam süresine sahip olduğu illerin başında gelmektedir.⁶⁶ Bunun temel nedeni, yetersiz ve dengesiz beslenmeden kaynaklanan hastalıklardır. Ağrı, tarım ve hayvancılıkla geçinen bir il olmasına rağmen, yoksulluk sınırı içinde olan ailelerdeki kadın ve çocukların yeterince hayvansal protein ile gerekli sebze ve meyveye erişemediği anlaşılmaktadır.⁶⁷

2.5. Ağrı'da Kadınların Eğitim Durumu

Türkiye'de eğitim konusunda son yıllarda önemli gelişmeler kaydedilmiş, bu gelişmeler Ağrı'daki kadın eğitime de yansımıştır. İki binli yıllardaki bazı verilere baktığımızda Ağrı'da bugün geline noktaı daha iyi görebiliriz. 2000 yılında Türkiye genelinde okuryazarlık oranı erkeklerde yüzde 93.9, kadınlarda ise yüzde 80.6 idi. Aynı yıl Ağrı'da okuma yazma bilenlerin oranı erkeklerde yüzde 82.7, kadınlarda da yüzde 52.3 idi. Bu tarihte ilde yaşayan 25 yaş ve üzeri erkeklerin yüzde 45.6'sı, kadınların ise yüzde 21.1'i ilkokul mezunuydu. Eğitim düzeyi yükseldikçe okullaşma oranının da düştüğünü görüyoruz. Aynı tarihte lise mezunu olan erkeklerin oranı yüzde 12.8, kadınların oranı yüzde 2.6, üniversite mezunu erkeklerin oranı yüzde 4.9, kadınların

63 DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması* (2003), s.158.

64 ESDH, *Seçilmiş İllerde İşgücü, Sigortalı, İşsiz ve Yeşil Kartlı Sayısı* 2009, İstanbul: Ekonomi ve Stratejik Danışmanlık Hizmetleri, 2009.

65 SERKA, *TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) 2014 – 2023 Bölge Planı*, Kars, Serhat Kalkınma Ajansı, 2013, s. 9.

66 TÜİK, *İstatistiklerle Kadın* 2015.

67 Çimen ve diğerleri, *Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması*, s. 54.

oranı ise yüzde 1.2 idi.⁶⁸ 2000 yılında eğitim verileri açısından Ağrı, Türkiye’de en kötü performansa sahip il olmasının yanı sıra, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de en fazla görüldü yer idi.

Son yıllarda izlenen eğitim politikaları kapsamında ilkökul düzeyinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği, hem Türkiye genelinde hem de Ağrı’da büyük ölçüde çözülmüştür. Ancak eğitim düzeyi yükseldikçe bu eşitsizlik kız çocuklarının aleyhine olmak üzere yeniden ortaya çıkmaktadır. Bu durumu, eğitim istatistiklerini analiz ettiğimizde net olarak görüyoruz. 2015-2016 yılı verilerine göre ilkökuldaki net okullaşma oranı Ağrı’da erkeklerde yüzde 97.4 iken, kız çocuklarında yüzde 97.9’dur. Bu da ilkökul düzeyinde kız çocuklarının okula gönderilme oranının erkek çocuklarından daha yüksek olduğunu gösteriyor. Bunun en önemli nedeni, devletin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kız çocuklarının okula gönderilmesi kapsamında verdiği şartlı eğitim yardımıdır.

Ne var ki, ilkökulda gösterilen bu başarının daha sonraki eğitim kademelerinde devam etmediği ve toplumsal cinsiyet farkının gittikçe arttığı görülmektedir. 2015 yılında Türkiye genelinde ortaokul düzeyinde net okullaşma oranı, her iki cinsiyet için de yüzde 94.4 iken, Ağrı’da erkek öğrencilerde yüzde 89.3’e kız öğrencilerde ise yüzde 88.6’ya düşmüştür. 2015-2016 yılı Türkiye verileri dikkate alındığında, kız çocuklarının liseye devam etme konusunda erkeklerden daha iyi konumda olduğu görülmektedir. Buna karşın, Ağrı’da liseye devam eden kız öğrenci sayısı hem Türkiye ortalamasının hem de Ağrı ortalamasının oldukça altındadır. Türkiye’de lise düzeyinde okullaşma oranı erkeklerde yüzde 79.4, kızlarda ise yüzde 80.2 iken, Ağrı’da bu oranlar erkeklerde yüzde 51.8 kızlarda da yüzde 47.6’dır.⁶⁹

Bunun en önemli nedenlerinden biri ulaşımdır. Ağrı’da öğrenciler, kırsal bölgelerden merkeze taşınmalı sistemle taşınarak eğitimlerine devam etmektedirler. Taşınmalı sistemle eğitime devam eden ilkökul çağındaki kız çocuk sayısı erkek çocuk sayısından daha fazladır. Ne var ki, eğitim düzeyi yükseldikçe aileler, yaşı ilerleyen kız çocuklarını servisle okula gönderme konusunda isteksiz davranmaktadırlar. 2015-2016 eğitim yılında taşınmalı sistemle ortaokula devam eden öğrencilerin yüzde 46’sı kız öğrenci iken, liseye taşınan kız öğrenci oranı yüzde 42.6’ya düşmüştür.⁷⁰

Araştırma kapsamında Ağrı’da görüşülen muhtarlar, lise düzeyinde kız çocuklarının okula devam etmemesiyle ilgili olarak, ailelerin yaşı ilerleyen kız çocuklarını her gün servisle okula gönderme konusunda endişe taşıdıklarını, buna bağlı olarak da okula göndermediklerini belirtmişlerdir. Yaş nedeniyle ailelerin kız çocuklarını okula göndermeme eğilimi ilerleyen eğitim kademelerinde daha da artmaktadır. Bu da üniversite eğitimi alan kız çocuklarını olumsuz yönde etkilemektedir. 2012 yılı verilerine göre Ağrı, yüksekokul mezunu (% 3.69) kadın oranı açısından Türkiye sıralamasının

68 DEİK, *Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Ağrı*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2000, ss.31-33.

69 Ağrı ili ortaokul düzeyinde okullaşma oranlarında Türkiye’nin en kötü değerlerine sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. TOBB, 72. *Genel Kurul Ekonomik Rapor 2015*, ss. 232-233.

70 Bu arada yatılı bölge okullarında okuyan öğrencilerin yüzde 48’i kız öğrencidir. Bkz. Milli Eğitim Bakanlığı, *Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2015-2016*, Ankara, MEB Yayınları, 2016.

en sonunda yer almıştır.⁷¹ Yüksek okul veya üniversite mezunu kadın oranı 2015 yılında yüzde 8.6'ya yükselmiş olmasına rağmen Ağrı diğer iller arasındaki son sıralardan kurtulamamıştır.⁷²

Son yıllarda izlenen eğitim politikaları sonucunda ilköğretim düzeyinde sağlanan başarı ne yazık ki, okuryazarlık alanında gösterilememiştir. Okuma yazma bilmeyen kadın oranı özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde daha fazladır. Ağrı'da 2000 yılında kadınların sadece yüzde 52.2'si okuryazardı.⁷³ 2012 yılına geldiğimizde 14-17 yaş arası okuma yazma bilmeyen kadın oranı yüzde 0.1'e kadar düşmüştür. Ne var ki, 50 yaş ve üzeri kadınlarda okuma yazma bilmeme oranı hala yüzde 61.1 düzeyinde seyretmektedir.⁷⁴ Ağrı başta olmak üzere, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde özellikle yetişkin kadınların okuryazar olmamasının en önemli nedenlerinden biri Türkçe bilmemeleridir.⁷⁵ Bu bakımdan bölgede kadın okuryazarlığını arttırmaya yönelik politikalar geliştirilirken bu konunun dikkate alınması gerekir.

Yukarıdaki verilerden anlaşıldığı gibi, Ağrı'da 2000'den bu yana eğitim alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak bu gelişmeleri Türkiye genelinde kaydedilen gelişmeler ışığında değerlendirdiğimizde, Ağrı'nın diğer illerin gerisinde olduğunu görmeye devam ediyoruz. Eğitimle ilgili tüm veriler bir arada değerlendirildiğinde, 2000 yılında diğer iller içinde 79. sırada olan Ağrı'nın 2015 yılında da aynı sıralamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu tablonun arkasında kuşkusuz çok sayıda farklı nedenler yatmaktadır. Ancak bu nedenlerin başında, Ağrı'ya görev için gelen öğretmenlerin kısa sürede burayı terk ederek başka yerlere gitmesi gelmektedir. Ağrı'daki sosyal, ekonomik ve kültürel imkânların yetersizliği, burada görev yapan kamu görevlilerinin kısa sürede burayı terk etmesine yol açmaktadır.⁷⁶ Bu da doğal olarak en fazla eğitim alanına olumsuz olarak yansımaktadır.

Eğitim düzeylerinin yükselmesi, kadınların toplumsal hayata katılımını sağladığı gibi, işgücüne katılımını da olumlu yönde etkilemektedir. Bu bakımdan ilkokul düzeyinde gösterilen okullaşma başarısının lise ve üniversite eğitimi sürecinde de devam etmesi gerekir. Yukarıda ifade edildiği gibi, Ağrı'da kurulmuş olan üniversite bu konuda önemli bir imkân sunmaktadır. Bir yandan maddi imkânsızlıktan, bir yandan da gözden uzak olmasının doğurduğu endişeden dolayı kız çocuklarını başka şehirlere göndermek istemeyen aileler, İbrahim Çeçen Üniversitesi'ne kız çocuklarını gönül rahatlığıyla gönderebilmektedirler.

2.6. Ağrı'da Kadın İstihdamı

Kadınların sosyal ve ekonomik hayata katılımını etkileyen unsurlardan biri

71 Demirdirek ve Şener, *81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi*, s. 91.

72 TÜİK, *İllerde Yaşam Endeksi İl Sıralamaları ve Endeks Değerleri*, Ankara: TÜİK, 2015.

73 DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2003)*, s.158.

74 Demirdirek ve Şener, *81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi*, s. 91.

75 Ayrıntılı bilgi için bkz Havva Çaha, Sare Aydın ve Ömer Çaha, *Değişen Türkiye'de Kadın*, İstanbul, Kadem Yayınları, 2014

76 Bkz. Ömer Çaha ve Hüseyin Tutar, *TRA2 Bölgesinde Yoğun Kamu Çalışanı Göçü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Kars, SERKA, 2012.

kadınların ücretli olarak bir işte çalışmalarıdır. Çalışan kadınlar, aileye katkıda bulunmalarının yanı sıra, sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılamakta ve kendilerini gerçekleştirebilmektedirler. Türkiye’de son yıllarda kadınların işgücüne katılım oranlarında düşüş görülmektedir. Buna göre, kadınların 1990 yılında yüzde 34,1 olan işgücüne katılma oranı, 2013 yılında yüzde 29,6’ya düşmüştür. Türkiye’de kadınların işgücüne katılımının düşmesinde rol oynayan en önemli neden, kentleşmeyle birlikte kadınların işgücü piyasalarından çekilmesidir. Kadınlar, tarım sektöründe üretimden satışa kadar hemen her alanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışırken, tarım sektöründeki küçülmeye bağlı olarak işgücünün dışında kalmaktadırlar.⁷⁷

Ağrı ekonomisi, yukarıda ifade edildiği gibi, tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. 2000 yılı verilerine göre, Ağrı’da yaşayan ailelerin yüzde 82’si geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlamıştır.⁷⁸ Bu durum, kadınların işgücüne katılımıyla ilgili göstergelerin Türkiye ortalamasının üstünde çıkmasına yol açmaktadır. Ağrı’da 2000 yılı verilerine göre erkeklerin işgücüne katılma oranı yüzde 71,9 iken, bu oran kadınlarda yüzde 51,8 olmuştur. Burada dikkate alınması gereken husus, ilin temel geçim kaynağının hayvancılık ve tarıma dayanması nedeniyle kırsal kesimlerde yaşayan kadınların önemli bir kısmının ücretsiz olarak tarımsal işlerde çalışmasıdır.

Ağrı’nın ekonomik yapısında o tarihten bu yana bir değişme olmadığından kadınların işgücü ve istihdamı verilerinde de bir değişiklik yaşanmadığı tahmin edilebilir. Ağrı’da yaşayan kadınların büyük bir kısmı ücretsiz aile işçisi olarak halen tarım sektöründe çalışmaya devam etmektedirler. Bu durum, özellikle ücretli çalışan kadın verilerine bakıldığında daha iyi anlaşılabilir. 2000 yılında Ağrı’da ücretli çalışan kadınların toplam istihdama oranı yüzde 1.5’dir. Bu verilerle Ağrı, o tarihlerde tüm iller arasında son sırada yer almıştır.⁷⁹ 2015 yılına geldiğimizde Ağrı, kayıtlı kadın istihdamı sıralamasında yüzde 4.6’ya yükselmesine rağmen Türkiye’deki iller sıralamasında en sonda yer almaktan kurtulamamıştır.⁸⁰

Kısaca, Ağrı’da kadınlar genel olarak tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadırlar. Bu da, zor çalışma şartlarına rağmen, herhangi bir sosyal güvenceye ve anlamlı bir ekonomik gelire sahip olmadıkları anlamına gelir. Zira yukarıda ifade edildiği gibi, bölgede tarım, geçimlik bir çalışma alanı olup, ekonomik olarak verimli, piyasaya dönük ticari ve ekonomik bir faaliyet alanı değildir. Bölgede hizmet ve sanayi sektörüne dayalı bir ekonomi gelişmediği için kadınların ücretli herhangi bir işte çalışma imkânları da ne yazık ki çok düşüktür.

2.7. Ağrı’da Kadına Karşı Aile İçi Şiddet

Aile içi şiddet, 1980’li yılların ortalarından itibaren Türkiye’nin gündeminde yoğun biçimde yer almaktadır. Bu bağlamda namus cinayetleri, cinsel taciz ve aile içi şiddet başta olmak üzere, kadına karşı şiddetle ilgili her tür konu kamuoyunda tartışılmakta

77 Ücretsiz aile işçisi olarak tanımlanabilmek için kişinin aileye ait ekonomik değeri olan bir işte ücret almaksızın haftada bir saat dahi olsa çalışması gereklidir.

78 DEİK, *Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Ağrı*, 2000, s. 39.

79 DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması* (2003), s.158.

80 Urul, *81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi*, s.27.

ve medya gündemini işgal etmektedir.⁸¹ Türkiye, 1985 yılında imzaladığı Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığı Önleme Sözleşmesi (CEDAW) kapsamında şiddeti önlemek üzere ciddi adımlar atmaktadır. Bu kapsamda 2012 yılında yürürlüğe giren 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Yasa önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur.⁸² Yasayla birlikte kadına yönelik şiddet, devletin müdahale alanına girmiştir. Yasa kapsamında şiddet mağdurunun bizzat şikâyet etmesine gerek kalmadan, başta sağlık görevlileri olmak üzere, üçüncü şahısların şiddet vakalarını ilgili makamlara bildirme zorunluluğu getirilmiştir.

Ne var ki, bu tür önlemlere rağmen kadına karşı şiddet Türkiye’de varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Kadınların büyük bir kısmı, maruz kaldığı şiddet dayatılmaz noktaya gelinceye kadar resmi makamlara başvurmamaktadır. Bazı kadınlar, maruz kaldıkları aile içi şiddet vakalarını yakın akraba ve arkadaşlarıyla dahi paylaşmaktan çekinmektedirler. Bunun temelinde yer alan çok sayıda kültürel ve sosyolojik faktör söz konusudur. Kadınların bir kısmının eş dayaağını meşru görmesi, bir kısmının suçluluk duygusu hissetmesi, bir kısmının ayıplanmaktan korkması gibi nedenler şiddetin gizli kalmasına yol açmaktadır. Türkiye’de aile içi şiddet, genel olarak resmi makamlardan çok aile içinde çözülmeye çalışılmaktadır.⁸³

Yapılan araştırmalar, kadına karşı şiddetin kentlerde kırsal kesime göre daha yaygın olduğunu göstermektedir. Bunun altında yatan en önemli neden, kente göçle birlikte sosyal, ekonomik ve kültürel değerlerin hızla değişmesidir. Bu tür değerler hızla değişmesine rağmen, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutum ve davranışların aynı hızda değişmemesi, kadınla erkek arasında çatışmaya yol açmakta, bu da şiddetin zeminini oluşturmaktadır. Kırsaldan kente göç eden kadın, eğitim ve istihdam olanaklarının artmasıyla birlikte, başta giyim kuşam olmak üzere, daha serbest bir hayat sürmek istemektedir. Buna karşın erkeğin geleneksel rolleri muhafaza etmeye çalışması çatışmaya ve ilerleyen zamanlarda boşanmaya yol açmaktadır.⁸⁴

Yapılan araştırmalara göre, Türkiye’deki baskın kültürel değerler, şiddetin kadınlar tarafından içselleştirilmesine yol açmaktadır. Erkek, kadını dövmeği bir hak olarak görürken, kadın da kültürel olarak bunu kabullenici bir tutum içine girmektedir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri tarafından yapılan bir araştırmaya göre, kadınların yüzde 39’u, kocanın karısını haklı bir nedenle dövebileceğine inanmaktadır.⁸⁵ Aynı araştırmaya göre kadınların yüzde 29’u kadının kocasına karşılık vermesi, yüzde 27’si parayı lüzumsuz yere harcaması, yüzde 23’ü de çocukların bakımını ihmal etmesi durumunda kocasının eşini dövebileceğini ve kadının bunu hak ettiğini belirtmiştir.⁸⁶ Bu tür kültürel kalıplar çocukların dövülmesini de normal karşılamaktadır. Yapılan bir

81 Süreyya Tamer Kozaklı ve Alev Özkazanç, “1980’lerde Gündelik Yaşam”, *Mürekkap*, 8 (1997), s. 42.

82 ASPB., *Türkiye Aile Araştırması*, Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011, s. 4.

83 Emine Öztürk, *Türkiye’de Aile İçi Şiddet, Kadın Sığınma Evleri ve Din*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2010, s.79.

84 Dilek Karal ve Elvan Aydemir, *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet*, İstanbul: USAK Yayınevi, 2012, s. 8.

85 HÜNEE, *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2013, s. 41.

86 A.g.e.

araştırmaya göre Ağrı'da yaşayanların yüzde 55'i çocuklarını dövdüklerini belirtmişlerdir.⁸⁷

Feodal değerlerin hala etkisini devam ettirdiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde kadına yönelik şiddet önemli bir sorun olarak devam etmektedir. Aynı sorunun bu bölgede bulunan Ağrı'da da devam ettiğini görüyoruz. TBMM tarafından 2011 yılında kadına yönelik şiddet konusunda yapılan araştırmaya göre, 2008-2011 yılları arasında Ağrı'da aile içi şiddet beş kat artmış ve kolluk kuvvetlerine yapılan başvuru sayısı 70'ten 339'a yükselmiştir.⁸⁸ 2013 yılında kadına yönelik şiddet olayları açısından iller değerlendirildiğinde Ağrı, 108 olayla tüm iller içinde 53. sırada yer almıştır. Aynı yıl jandarma sorumluluk bölgesinde meydana gelen kadına yönelik şikâyet vakaları incelendiğinde, Ağrı'nın 336 vaka ile Türkiye'de sekizinci sırada yer aldığı görülür.⁸⁹ Bu tür veriler resmi makamlara intikal eden vakalara dayanmaktadır. Gerçekte ise kadına karşı şiddet vakalarının çok daha yaygın olduğunu tahmin edebiliriz. Ağrı KAMER şubesi başkanı, Haziran 2016'da, bir ay içinde şiddete maruz kalan 42 kadının kendilerine başvurduğunu belirtmiştir.⁹⁰ KAMER yetkilisinin verdiği bilgilere göre, Ağrı'da psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet türlerine maruz kalan çok sayıda kadın bunları şiddet olarak düşünmediği için dile getirmemektedir.

2684 Sayılı yasa kapsamında öngörülen uygulamalardan biri de Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri bünyesinde Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezlerinin (ŞÖNİM) kurulmasıdır. Bu tür merkezler birçok ilde kurulmaya başlamıştır. Ağrı ASP Müdürü, burada da ŞÖNİM'in kurulmasına ilişkin çalışmalarla başladıklarını belirtmiştir.⁹¹ Ağrı'da şiddete maruz kalan kadınlara hizmet vermek üzere ASP İl Müdürlüğü bünyesinde 20 kişi kapasiteli bir konukevi bulunmaktadır. Bu konukevinden 2014 verilerine göre 19'u kadın, 12'si çocuk olmak üzere toplam 31 kişi hizmet almıştır.⁹² Konukevi Müdürü, 22 Temmuz 2016 tarihi itibarıyla konukevinde 17 kadının barındığını belirtmiştir.⁹³

ASP İl Müdürü, şiddetten dolayı kendilerine müracaat eden her kadını konukevine almak zorunda olduklarını belirtmiştir. Kapasitenin dolu olması veya başvuran kadınların can güvenliğinin olmaması durumunda bu kadınların başka illere transferleri sağlanmaktadır. Konukevinde kalan kadınlara okuma yazma ve birtakım mesleki eğitimler verilmektedir. Konukevi müdürü, şiddete maruz kalan kadınları sekiz dokuz ay konukevinde misafir ettikten sonra, şayet can güvenliği tehlikesi söz konusu değilse bu durumda kendilerine ayrı bir ev açtıklarını ve çocukları üzerinden kendilerine

87 Çimen ve diğerleri, Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması, s. 63.

88 TBMM, *Kadına ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddet İnceleme Raporu*, Ankara: TBMM, 2011, s. 56.

89 JGK, *2013 Yılında Meydana Gelen Aile İçi Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet ve Çocuk Suçlarının Değerlendirilmesi*, Ankara: Jandarma Genel Komutanlığı, 2014.

90 B. A., KAMER Ağrı Şubesi Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

91 V. T., Ağrı Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürü, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

92 TBMM, *Kadına Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulun Meclis Araştırması Komisyonu Raporu-Cilt I*, Ankara: TBMM, 2015, s. 245.

93 M. Ç., Ağrı Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü Kadın Konukevi Müdürü, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

maaş bağladıklarını belirtmiştir.⁹⁴ Müdürün verdiği bilgilere göre, devletin şiddete uğrayan kadınlara verdiği bunca desteğe rağmen, kadınlar çok zor şartlarda kalmadıkça konukevlerinde kalmak üzere müracaat etmemektedirler. Bu da konukevine sığınan kadınlara karşı Ağrı toplumunda hâkim olan olumsuz yargıdan kaynaklanmaktadır.

Kadına yönelik şiddetin bir boyutu da kadın cinayetleriyle ilgilidir. Şiddet konusu son zamanlarda daha çok kadın cinayetleri veya töre cinayetleri üzerinden medyada kendine yer bulmaktadır. Devlet, konuya ciddi biçimde eğilerek kadın cinayetlerine ağır yaptırımlar uygulamayı öngörmüştür. Bu da bazı cinayetlere intihar süsü verilmesine yol açmaktadır. Yapılan araştırmalara göre bölgede kız çocuklarına karşı işlenen bazı töre cinayetlerine intihar süsü verilerek ailenin cezadan kurtarılması yoluna gidilmektedir. 2015 yılı verilerine göre Türkiye’de intihar eden kadınların yüzde 46’sı 30 yaşın altındaki genç kadınlardır. Bununla birlikte 15-19 yaşları arasında intihar eden kız çocuklarının oranı yüzde 18 düzeyindedir.⁹⁵ Bu da bazı cinayetlere intihar süsünün verildiği kuşkusunu arttırmaktadır.

Ağrı’da her yıl ortalama 20 ila 30 arasında kişi intihar etmektedir. Mesela 2006 yılında 24, 2015 yılında da 30 kişi intihar etmiştir.⁹⁶ Bunların kaç tanesinin kadın olduğuna ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, çoğunun kadın olduğu tahmin edilmektedir. 2010 yılında Ağrı’da dört gün içinde beş kadının intihar bilgisi medyada haber konusu olmuştur.⁹⁷ Araştırma kapsamında mülakat yaptığımız birçok kişi, bölgede yaygın olan genç kadın intiharına dikkat çekmiştir. Bu verileri dikkate aldığımızda, genç kadınlarda görülen intihar vakalarının dikkatle ele alınması gerektiğini belirtmek gerekir.

Kadına yönelik şiddet sorunu, tek nedenli bir sorun değildir. Şiddeti besleyen çok sayıda psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik bileşen bulunmaktadır. Dolayısıyla kadına yönelik şiddeti önlemek için tüm bu bileşenleri dikkatle ele alan politikalar geliştirilmesi ve bunların titiz biçimde uygulanması gerekir.

Kısaca, yukarıda zikredilen veriler dikkate alındığında kadınların Ağrı’da ciddi sorunlarla karşı karşıya olduklarını söyleyebiliriz. Ağrı’da ekonomik, sosyal, kültürel ve sağlık alanlarında mevcut olan imkânların yetersizliğinin yanında, bölgede hâkim olan patriarkal kültürel değerler de bölgeyi kadınlar için yaşanılması güç bir ortam haline getirmektedir. Bölgeyi kadınlar için yaşanabilir bir yer haline getirmek için çok yönlü radikal politikalara ihtiyaç vardır. Bu tür politikaların geliştirilmesinde devletin yanı sıra, özel sektöre ve sivil toplum kuruluşlarına da görev düşmektedir.

⁹⁴ V. T., A.g.y.

⁹⁵ TÜİK, *İntihar İstatistikleri*, Ankara: TÜİK, 2015.

⁹⁶ TÜİK, *İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre İntiharlar, 2006-2015*, Ankara: TÜİK, 2016.

⁹⁷ Radikal Gazetesi, 29 Mayıs 2010. İnternet adresi için bkz. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/agrida-4-gunde-5-kadin-intihar-etti-999574/>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN PROFİLİNE İLİŞKİN

GENEL BULGULAR

Bu bölümde, araştırmaya katılan kadınların profiline ilişkin belli başlı birkaç bulguya yer verilmektedir. Bu bulgular ana hatlarıyla üç noktada toplanmıştır: Eğitim düzeyi, sosyal güvence ve yaşam memnuniyeti. Kadınların okuma yazma bilip bilmediği, hangi düzeyde eğitime sahip olduğu, bankada bir hesabının bulunup bulunmadığı, sosyal güvencesinin var olup olmadığı, yaşamından memnun olup olmadığı ve son olarak da Ağrı’da yaşama isteği taşıyıp taşımadığı gibi konular bu bağlamda ele alınıp incelenmiştir. Bu konularla ilgili düz frekans analizlerinin yanında, eğitim düzeyi ve yaş üzerinden çapraz analizlere de yer verilmiştir.

Ele alınan konuların her birinin yörenin sosyo-ekonomik yapısının yanı sıra, sosyolojik yapısı ve kültürel değerleriyle bağlantılı olduğunu unutmamak gerekir. Kadınların eğitim sürecine katılımlarında ekonomik imkânlarla birlikte ailenin ve sosyal çevrenin kültürel değerleri, alışkanlıkları ve yörede hâkim olan kültürel değerler önemli rol oynamaktadır. Yine kadınlar için sağlanan ulaşım ve barınma imkânının da bu konuda önemli bir paya sahip olduğu söylenebilir. Kadınların kendi adlarına bankada herhangi bir hesabının bulunup bulunmadığı hususu ile herhangi bir sosyal güvenceye sahip olup olmadıkları hususu, kadınların işgücünde yer almasıyla doğrudan bağlantılıdır. Bazı kadınlar, eşleri üzerinden herhangi bir sosyal güvenceye sahiptir. Ancak eşi düzenli bir işte çalışmayan kadınlarda bu imkân söz konusu değildir. Kadınların Ağrı’da yaşama isteğinde olup olmadığı hususu ilin kadınlar için sunduğu sosyal, ekonomik ve kültürel imkânlarla doğrudan bağlantılıdır. Bu bölümde değişik boyutlarıyla ele alınacağı gibi, Ağrı bu bağlamda tatmin edici bir performansa sahip değildir.

3. 1. Kadınların Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyi, kadınların okuma yazma bilip bilmediği ile şimdiye kadar bitirdiği okul üzerinden analiz edilmiştir. Kadınlara öncelikle “okuma yazma bilip bilmediği” yönünde bir soru yöneltilmiştir. Tablo 3.1’de görüldüğü gibi kadınların yaklaşık beşte biri (%21) okuma yazma bilmemektedir. Bu oranın Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde olduğunu belirtmek gerekir. Kadınların okullaşmasına ve okuma yazmayı öğrenmesine yönelik son zamanlarda çok önemli çalışmalar yapılmasına rağmen Ağrı’da kadınların beşte birinin hala okuma yazma bilmiyor olması önemli bir sorun alanı olarak ele alınmalıdır.

Tablo 3.1: Okuma yazma biliyor musunuz?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet	843	79,2
Hayır	221	20,8
Toplam	1064	100

Bilindiği gibi, son zamanlarda şartlı nakit desteğiyle kız çocuklarının okullaşması konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu adımların büyük ölçüde hedefine ulaştığı

anlaşılmaktadır. Kadınların okuma yazmayı öğrenmesi için de büyük imkânlar sunulmaktadır. Halk Eğitim kurumlarının çalışma alanlarından biri de budur. Halk Eğitim merkezleri, mesleki eğitimleri belli sayıda kadınlara vermelerine rağmen, okuma yazma konusunda talep olması durumunda tek bir kişi olsa bile kurs açarak eğitim vermektedirler.

Nitekim Ağrı Halk Eğitim Merkezi Müdürü Ahmet Aktaş, talep olması halinde tek bir kişi bile olsa kadınlara öğretmen tahsis ederek bulunduğu yerde okuma yazma kursu imkânı sağlandıklarını belirtmiştir.¹ Ancak bu tür politikalara rağmen kadınların okuma yazma öğrenmesinde gerekli başarının elde edilemediği anlaşılmaktadır. Bu konuda daha etkin adımların atılmasına ihtiyaç vardır. . Ağrı Ziraat Odası Başkanı Yavuz Aydemir'in önerdiği gibi yaz aylarında boş kalan okullarda öğretmenlere ilave ücret ödenerek kurslar açmak suretiyle bu konuda daha etkin adımlar atılabilir. Yine okuma yazma kurslarına katılan kadınlara sembolik düzeyde de olsa belli miktarda bir ödeme yapılması durumunda bu konuda çok daha başarılı sonuçlar elde edilecektir.² Yörenin ekonomik durumu dikkate alındığında ufak desteklerin dahi bu konuda pozitif rol oynayabileceğini tahmin etmek mümkündür.

Tablo 3.2: Okuma yazma biliyor musunuz?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Toplam
Okumadı	15,8	84,2	100
İlk ve orta	100		100
Lise	100		100
Üniversite	100		100
YAŞ			
Genç	93,2	6,8	100
Orta	73,0	27,0	100
Olgun	53,7	46,3	100
Yaşlı	34,6	65,4	100

Okuma yazma, okullaşmayla doğrudan bağlantılıdır. Nitekim Tablo 3.2'de görüldüğü gibi ilkokul dâhil herhangi bir okulu tamamlayan herkes okuma yazma bilmektedir. Okuma yazma bilmeyenlerin hiçbiri okul yüzü görmemiştir. Kadınlarda okuma yazma becerisini geliştirmenin doğal olarak en önemli yolu okullaşmaktan geçmektedir. Ancak ileri yaşlarda kadınları okullaşma sürecine dâhil etmek mümkün olmadığına göre onlara yönelik sorun açılacak kurslarla aşılabılır.

Okuma yazma konusunda yaş faktörünün nasıl bir rol oynadığı ile ilgili analizlere bakıldığında, bölgedeki okullaşma oranına bağlı olarak okuma yazma düzeyinin genç

1 A. A., Ağrı Halk Eğitimi Müdürü, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

2 Y. A., Ağrı Ziraat Odası Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.

kadınlarda oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan kadınlar yaşları bakımından dört kategoride toplanmıştır. Araştırmada yer alan 29 yaşındaki tüm kadınlar genç, 30-40 yaş arasındakiler orta, 41-60 yaş arasındakiler olgun, 61 ve üstü yaşlarda olanlar ise yaşlı olarak kabul edilmiş ve analizler bu kategoriler üzerinden yapılmıştır.

Okuma yazma konusunda genç kuşaklarla yaşlılar arasında on katına varan bir farklılık görülmektedir. Gençler içinde okuma yazma bilmeyenler yaklaşık olarak yüzde 7 düzeyinde iken yaşlılar içinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 65'e kadar çıkabilmektedir. Genç kategorisi içinde okuma yazma bilmeyenler daha çok 20 yaş üzerindeki kadınlardır (Bkz. Tablo 3.2). Araştırma bulgularına göre okuma yazma konusunda yaş faktörü kadınlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir ($P=,000$). Bunun da genç kuşakların sahip olduğu okullaşma imkânıyla bağlantılı olduğu söylenebilir.

Tablo 3.3: En son hangi okulu bitirdiniz?

	Sayı	Yüzde (%)
Hiç okula gitmedim	222	20,9
İlkokul	296	27,8
Ortaokul	177	16,6
Lise	229	21,5
Meslek yüksek okulu	39	3,7
Üniversite	99	9,3
Yüksek lisans/doktora	2	0,2
Toplam	1064	100

Araştırmaya katılan kadınlara yöneltilen sorulardan biri de en son hangi okulu bitirdiğine yönelik olmuştur. Buna göre, araştırmada yer alan kadınların yaklaşık üçte ikisi ortaokul ve altında bir eğitime sahiptir. Eğitim düzeyi ortaokul altında olanların oranı yaklaşık yüzde 66 civarındadır. Kadınlar arasında okul yüzü görmeyenlerin oranı yüzde 21 gibi Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde bir düzeydedir.³ Okuma yazma bilmeyen kadınların oranıyla okula gitmeyen kadınların oranı aşağı yukarı aynıdır (Bkz. Tablo 3.3). Bu da okuma yazma bilmemenin okula gitmemekle bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre Ağrı'da yaşayan kadınların yaklaşık beşte birlik bir kesimi (%22) lise eğitimine sahiptir. Kadınların yaklaşık yüzde 13'ü üniversiteyi tamamlamıştır. Üniversite eğitimine sahip olan kadınların oranı Türkiye ortalamasıyla paralellik arz etmektedir. Bunun da son zamanlarda bölgede açılan üniversitelerle

3 Türkiye'de okuma yazma bilmeyen kadın oranı 2015 yılı itibarıyla yüzde 9.2 iken üniversite mezunu kadın oranı yüzde 11.7 düzeyindedir. Bkz. TÜİK, *İstatistiklerle Kadın*, 2015 Sayı: 21519, 07 Mart 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=21519>, Alınma tarihi: 5 Temmuz 2016.

bağlantılı olduğu tahmin edilebilir. Şehirde bulunan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, kız çocuklarının üniversite düzeyinde eğitime kavuşmasında çok önemli bir işleve sahiptir. Ağrı'ya yakın mesafede bulunan Atatürk, Kafkas, Yüzüncü Yıl, Ardahan ve Iğdır Üniversiteleri kız çocuklarının yüksek eğitim almaları için önemli imkânlar sunmaktadır.

Kız çocuklarının okullaşmasında geleneksel değerlerin Ağrı'da da değişime uğradığı, yapılan derinlemesine mülakatlardan anlaşılmaktadır. Mülakat yapılan katılımcılardan biri, "insanlar kız çocuklarını okutmak için birbiriyle yarışmaktadır; eskiden böyle değildi, son zamanlarda yapılan teşvik ve yardımlarla böyle oldu" diyerek son yıllarda kız çocuklarının okullaşmasına yönelik yapılan yatırımların hangi düzeyde etkili olduğuna işaret etmiştir.⁴ Başka bir katılımcı da benzer görüşleri şu ifadelerle dile getirmiştir:

"Son üç beş yıldır ailelerin kız çocuklarını okutma eğilimi artmaya başladı. Ama bundan on yıl önce durum çok kötüydü. Bunun sebebi hem ekonomik etkenler hem de yatılı okul tarzında eğitim kurumlarının olmamasıydı. Bunların yanı sıra, kız çocuklarının okuduğu zaman ne olacağı ve nasıl okuyacağı sorunu vardı. Hadi liseye kadar okudu diyelim, üniversite eğitiminin nasıl finanse edileceği ve bitirdikten sonra ne yapılacağı gibi sorunlar bulunmaktaydı. Şu an bu sorun hem kırsalda hem de merkezde azaldı. Bir de veliler, kız çocuklarının erkek çocuklarından daha istekli olduğunun farkına vardılar. Geçmişe göre çocuk sayısının düşmesi ve kızların evde kalması gibi korkuların azalması da kızların eğitiminin artmasında etkili oldu".⁵

Kısaca, Ağrı'da kız çocuklarının okullaşmasındaki artış eğiliminin iki ana faktöre bağlı olduğu söylenebilir: *Birincisi*, devlet tarafından kız çocuklarının okullaşmasına yönelik takip edilen politikalar ve yapılan yatırımlardır. Eğitim teşviklerinin yanı sıra, ulaşım, barınma ve beslenme imkânlarının sağlanması kız çocuklarının okullaşmasında olumlu yönde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. *İkincisi*, bölgedeki geleneksel sosyolojik ve kültürel değerlerin ve kız çocuklarına ilişkin cinsiyetçi kalıpların değişme eğiliminde olmasıdır. Bu tür değerler değiştikçe toplumsal hayata daha fazla katılmanın önündeki kültürel engeller hafiflemekte, bu da kız çocuklarının okullaşmasını daha fazla sağlamaktadır.

Tablo 3.4: Türkçeyi hangi düzeyde biliyorsunuz?

	Sayı	Yüzde (%)
Hem anlıyorum hem de konuşuyorum	965	90,7
Anlıyorum ama konuşamıyorum	64	6,0
Ne anlıyorum ne de konuşabiliyorum	22	2,1
Diğer	13	1,2
Toplam	1064	100

4 A. S., Ağrı Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürü, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.

5 O. O., Patnos Halk Eğitimi Müdür Yardımcısı, Mülakat: Adem Çaylak, 23 Temmuz 2016.

Araştırmaya katılan kadınlara yöneltilen sorulardan biri de Türkçeyi bilip bilmediği konusuyla ilgili olmuştur. Bilindiği gibi Türkçe Türkiye’de tek resmi dil olduğu gibi eğitimin de ulusal düzeydeki temel aracıdır. Ulusal dil, vatandaşların ulusal düzeydeki değerlerle buluşmasını sağladığı gibi sosyal ve kültürel süreçlerle daha fazla temas kurarak bu kulvardan sosyalleşmesine de katkıda bulunmaktadır. Kısaca, ulusal dil, toplumsal entegrasyonda rol oynayan en önemli araçlardan biridir.

Araştırma bulguları, Ağrı’da yaşamakta olan kadınların çoğunluğunun Türkçeyi hem anladığını, hem de konuşabildiğini göstermektedir. Bu durumda olan kadınların oranı yüzde 91 gibi yüksek düzeydedir. Türkçeyi anlayıp ancak konuşamadığını belirtenlerin oranı yüzde 6 düzeyinde iken, bu dili ne anlayıp ne de konuştuğunu belirtenlerin oranı yüzde 2 gibi düşük düzeydedir.

Bilindiği gibi, Ağrı’da gündelik yaşamda Kürtçe de yaygın olarak kullanılmaktadır. Dünyada genel olarak yerel diller, kadınlar arasında daha yaygın olarak konuşulmaktadır. Kadınlar, erkekler kadar kamusal faaliyetlere katılma şansına sahip olamadıkları için ulusal dile ulaşma konusunda erkeklere göre daha dezavantajlı durumda bulunurlar. Erkekler, okul, ticaret ve askerlik gibi faaliyetler üzerinden kamusal alana daha fazla katıldıkları için ulusal ve resmi dile kadınlara göre daha fazla kavuşma imkânına sahiptirler. Bu durum Türkiye’nin geneli için olduğu gibi Doğu Anadolu, dolayısıyla bu bölgeye bağlı olan Ağrı için de geçerlidir. Ancak, erkeklere göre ulusal dile ulaşmada erkeklere göre daha geri planda olmalarına rağmen Ağrılı kadınların çoğunluğunun Türkçeyi anlıyor ve konuşuyor olmasının önemli bir bulgu olduğu söylenebilir. Bunda eğitim imkânlarının yanı sıra, medya ve iletişim araçlarının rol oynadığını tahmin etmek mümkündür.

Tablo 3.5: Türkçeyi hangi düzeyde biliyorsunuz?

EĞİTİM	Anlıyor ve konuşuyor	Anlıyor ama konuşamıyor	Anlamıyor ve konuşamıyor	Diğer	Toplam
Okumadı	76,8	17,2	5,1	1,0	100
İlk ve orta	98,1	1,2	0,5	0,2	100
Lise	99,0	0,5	...	0,5	100
Üniversite	100	...	...	...	100
YAŞ					
Genç	99,0	1,0	...	...	100
Orta	95,3	4,3	0,4	...	100
Olgun	81,4	12,2	4,1	2,3	100
Yaşlı	60,0	20,0	20,0	...	100

Türkçe konusunda eğitim ve yaş değişkenlerinin nasıl bir role sahip olduğu da araştırmada ele alınan konulardan biri olmuştur. Eğitimin Türkçe anlama ve konuş-

ma konusunda belirgin biçimde pozitif rol oynadığı görülür. Türkçeyi anlayıp konuşanların oranı eğitim düzeyine paralel olarak artış göstermektedir. Nitekim hiç okula gitmeyenlerde bu oran yüzde 77 iken, üniversiteye gidenlerde yüzde 100'e çıkmaktadır. Burada altı çizilmesi gereken hususlardan biri kadınların yüzde 77'sinin okula gitmediği halde Türkçeyi anlayıp konuşuyor olmasıdır (Bkz. Tablo 3.5). Bu da Ağrı ilinin ulusal dil bakımından Türkiye ile hangi düzeyde entegrasyon sağladığını göstermektedir. Yapılan istatistiksel testlere göre eğitim düzeyi Türkçenin anlaşılmasında ve konuşulmasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa yol açmaktadır ($P=,000$).

Benzer bir değerlendirmeyi yaş için de yapmak mümkündür. Tablo 3.5'e yansıyan verilere göre Türkçe genç kuşaklar tarafından daha fazla anlaşılmakta ve konuşulmaktadır. İlgili tablodaki verilere göre genç kadınların tümüne yakını Türkçeyi anlayıp konuşurken, bu oran 61 yaş ve üstü kadınlarda yüzde 60'a kadar düşmektedir. Okullaşma sürecinin yanı sıra, görsel ve yazılı medya ile iletişim araçları, gençlerin Türkçeyi yaşlı kuşaklara göre daha fazla oranda öğrenmesini sağlamaktadır. Eğitim düzeyinde olduğu gibi yaş da farklı kuşaklar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa yol açmaktadır ($P=,000$).

3. 2. Kadınlarda Sosyal Güvenceye Sahip Olma Durumu

Araştırmada ele alınan konulardan biri de kadınların kendilerine ait bir banka hesaplarının ve sosyal güvencelerinin bulunup bulunmadığı konusu olmuştur. Bankada hesabının bulunması bir kadının aile gelirine hangi düzeyde katkıda bulunduğunu gösterdiği gibi, kadınların eşlerinden veya babalarından bağımsız olarak kendi ekonomik güçlerini de ortaya koymaktadır. Tablo 3.6'da görüldüğü gibi, kendi başına bankada hesabı bulunan kadınların oranı yüzde 25 düzeyindedir. Geriye kalanların herhangi bir hesabı bulunmamaktadır. Bu araştırmanın bulgularından olan ücretli herhangi bir işte çalışan kadınların oranının yüzde 20 düzeyinde olduğu düşünüldüğünde, bankada hesabı bulunanların büyük bir kısmının ücretli herhangi bir işte çalışanlar olduğu tahmin edilebilir.

Tablo 3.6: Sizin kendi adınıza bankada bir hesabınız var mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, var	266	25,0
Hayır, yok	789	74,2
Cevapsız	9	0,8
Toplam	1064	100

Bankada kendi adına hesabının bulunmasıyla eğitim düzeyi arasında bir ilişki var mı? Tablo 3.7'ye göre, kadınların eğitim düzeyi arttıkça kendi adlarına bankada bir hesaba kavuşma olasılıkları da doğrusal olarak artmaktadır. Dolayısıyla bankada hesabının bulunmasıyla eğitim düzeyinin yükselişi arasında doğrusal bir bağıntı söz

konusudur. Aynı tabloya göre, okula gitmeyen kadınlar içinde kendi adına hesabı bulunanların oranı yüzde 9 iken, üniversite mezunu olan kadınlarda bu oran yüzde 81'e kadar yükselmektedir. İstatistiksel analizlere bakıldığında eğitim düzeyi kadınların bankada hesabının bulunmasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir ($P=,000$).

Benzer bir değerlendirmeyi yaş kategorisi için de yapmak mümkündür. Kendi adına bankada hesabı bulunanlar daha çok genç kadınlar arasında görülmektedir. Katılımcılar arasında yaş arttıkça kendi adına bankada hesabının bulunması olasılığı da ters orantılı olarak düşmektedir. Varyans analizi sonucuna bakıldığında yaşı kendi adına bankada hesabın bulunmasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık meydana getirdiği görülür ($P=,003$). Kendi adına hesabı bulunan kadınların oranı genç kuşakta yüzde 30 düzeyinde iken yaşlı kuşakta bu oran yüzde 12'ye kadar düşmektedir (Bkz. Tablo 3.7). Yaşlı kadınların kendi adlarına bankada hesaplarının bulunması devlet adına kendilerine verilen desteklerle bağlantılı olabilir.

Tablo 3.7: Sizin kendi adınıza bankada bir hesabınız var mı?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Toplam
Okumadı	9,1	90,9	100
İlk ve orta	9,9	90,1	100
Lise	38,0	62,0	100
Üniversite	80,7	19,3	100
YAŞ			
Genç	30,0	70,0	100
Orta	21,5	78,5	100
Olgun	18,3	81,7	100
Yaşlı	12,0	88,0	100

Araştırmada katılımcılara yöneltilen sorulardan biri de kadınların herhangi bir sosyal güvencelerinin bulunup bulunmadığıdır. Sosyal güvence kişinin kendisi üzerinden olabileceği gibi eşinin üzerinden de olabilir. Katılımcıların yüzde 56'sının herhangi bir sosyal güvencesi bulunmaktadır (Tablo 3.8). Bu araştırmanın bulgularından olan katılımcıların yüzde 38'inin ailesinin geçimini maaşlı herhangi bir işten sağladığı dikkate alındığında, sosyal güvencesi bulunan kadınların bir kısmının kendisinin veya eşinin yaptığı maaşlı işle bağlantılı olduğu tahmin edilebilir. Geriye kalanlarınsa değişik yollardan bir sosyal güvenceye sahip olduğu tahmin edilebilir.

Tablo 3.8: Herhangi bir sosyal güvenceniz (sigortanız) var mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, var	596	56,0
Hayır, yok	457	43,0
Diğer	11	1,0
Toplam	1064	100

Eğitimin, sosyal güvenceye sahip olma konusunda nasıl bir role sahip olduğuna bakıldığında, eğitim düzeyinin artmasına paralel olarak sosyal güvenceye sahip olma eğiliminin arttığı görülmektedir. Sosyal güvenceye sahip olma yolunun büyük ölçüde ücretli herhangi bir işte çalışmaktan geçtiği varsayımını esas aldığımızda eğitimin burada önemli bir rol oynadığı tahmin edilebilir. Tablo 3.9'a yansıyan verilere göre, katılımcılarda eğitim düzeyi arttıkça sosyal güvenceye sahip olma olasılığında da artış görülmektedir. Okumayanların yüzde 40'ı herhangi bir sosyal güvenceye sahipken, bu oran üniversite mezunlarında yüzde 85'e kadar yükselmektedir. Varyans analizi sonucuna bakıldığında, eğitim düzeyinin sosyal güvenceye sahip olma noktasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık meydana getirdiği görülür ($P=,000$).

Tablo 3.9: Herhangi bir sosyal güvenceniz (sigortanız) var mı?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	39,6	59,0	1,4	100
İlk ve orta	51,1	48,5	,4	100
Lise	65,6	33,9	,4	100
Üniversite	85,0	15,0		100
YAŞ				
Genç	58,3	41,5	,2	100
Orta	51,5	47,7	,8	100
Olgun	58,9	39,6	1,5	100
Yaşlı	38,5	61,5		100

Benzer bir değerlendirme yaş kategorisi için de yapılabilir. Sosyal güvenceye sahip olma eğiliminin genç kuşaklarda daha fazla olduğu görülmektedir. Buna göre, gençlerin yüzde 58'i herhangi bir sosyal güvenceye sahipken, yaşlıların sadece yüzde 39'unun bir sosyal güvencesinin olduğu görülmektedir. İstatistik testinin sonucuna bakıldığında, eğitim kadar güçlü olmamakla birlikte yaş faktörünün de sosyal güvenceye sahip olma konusunda anlamlı bir farklılık yarattığı anlaşılmaktadır ($P=,009$).

Herhangi bir sosyal güvenceye sahip olma konusu yaşanan yerin çalışma ve istihdam imkânlarıyla yakından bağlantılıdır. Ağrı, devlet kurumlarının dışında istihdam imkânı oldukça sınırlı olan bir ilimizdir. Sanayinin, ticaretin ve dolayısıyla özel sektörün fazla gelişmediği kentte doğal olarak herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmanın yolu büyük ölçüde devlette istihdam edilmekten geçmektedir. Araştırmaya katılanlar arasında ücretli bir işte çalışanların oranının yüzde 20 düzeyinde olduğu dikkate alındığında herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmanın eşler üzerinden veya başka yollardan gerçekleştiği söylenebilir.

3. 3. Yaşam Memnuniyeti ve Ağrı'da Yaşama İsteği

Araştırmada ele alınan konulardan biri de araştırmaya katılanların kendilerini hangi ölçüde mutlu hissettikleri ve Ağrı'da yaşamaktan memnun olup olmadıkları konusuyla ilgili olmuştur. Öncelikle mutluluk konusuna bakıldığında, araştırmada ortaya çıkan sonuçlarla açıklanması güç bir tablo ortaya çıkmaktadır. Zira yaşanan ekonomik ve geçim sıkıntısına, Ağrı'daki sosyal imkânların kısıtlılığına ve yaşama şartlarının zorluğuna rağmen araştırma katılımcılarının büyük bir çoğunluğu, çok veya az mutlu olduğunu belirtmektedir.⁶ Katılımcıların yüzde 45'i kendisini çok mutlu hissederken, yüzde 39'u da biraz mutlu hissetmektedir. Hiç mutlu değilim veya fazla mutlu değilim diyen kadınların oranı toplamda yüzde 16 düzeyinde (Bkz. Tablo 3.10) gözükmektedir.

Tablo 3.10: Bir bütün olarak hayatınızı düşündüğünüzde kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

	Sayı	Yüzde (%)
Çok mutluyum	479	45,0
Biraz mutluyum	411	38,6
Fazla mutlu değilim	100	9,4
Hiç mutlu değilim	66	6,2
Diğer	8	0,8
Toplam	1064	100

Burada özellikle “hiç mutlu olmayan” kitle üzerinde durmakta yarar vardır. Zira araştırma sürecinde yaptığımız mülakatlarda katılımcıların bir kısmı, Ağrı'da genç yaşta kadınların intihar vakalarına dikkat çekmişlerdir. Kadın intiharlarının nedenini farklı kaynaklar üzerinden sorgulandığında aşağı yukarı benzer tespitler ortaya çıkmaktadır. Ağrı İl Sağlık Müdürü bu konuda şu görüşleri dile getirmiştir:

⁶ Yapılan araştırmalara göre insanların refah düzeyi arttıkça mutluluk oranı ters orantılı olarak azalmaktadır. Bu bakımdan Ağrı'da elde edilen araştırma bulgularının şaşırtıcı olmadığı söylenebilir. Örneğin bir çalışma için bkz. Richard Layard, “Happiness and Public Policy: A Challenge to the Profession”, *The Economic Journal*, 116 (510), 2006.

“Biz intihara kalkışan kişilerin psikolojik desteklerini sağlamak için bir çalışma yaptık. Çıkan sonuçlara göre kadınların intihara teşebbüs etmelerindeki temel nedenin yaşadıkları sorunları kimseyle paylaşamamaları ve çözümsüzlüğe düşmeleri olarak gördük. Bunun temelinde ise Ağrı’nın kapalı bir toplum olması yatıyor.”⁷

Kadın intiharlarının özellikle Diyadin’de yoğun olduğuna ilişkin duyumlar üzerine ilçede mülakat yapılan kişilerin bu konu hakkında görüşlerine başvurulmuştur. Nitekim ilçe kaymakamı da, İl Sağlık Müdürü’nün açıklamasına benzer tespitlerde bulunarak şunları ifade etmiştir:

“Burada kadınların ve kız çocukların derdini paylaşacağı kimse yok. Bu nedenle dertlerini içlerine atmak zorunda kalıyorlar. Bazı kızlarımız bu psikolojik travmayı kaldıramayıp intihar ediyorlar”⁸

Yörenin kapalı bir toplum yapısına sahip oluşunun yanı sıra kadınların deşarj olmasını sağlayacak sosyal imkânların ve ortamların bulunmaması kadınları kendi içlerine kapanan psikolojik bir gerilime sevk etmekte bu da intiharla sonuçlanmaktadır. Bu hususa dikkat çeken bir işadammının şu sözleri hayli çarpıcıdır: “Toplumumuz, bayanlar için adeta açık bir ceza evi hazırlamış durumda. Bu nedenle birçok kızımız baskıya dayanamayıp intihar ediyor,” demiştir.⁹

Tablo 3.11: Bir bütün olarak hayatınızı düşündüğünüzde kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

EĞİTİM	Çok mutlu	Biraz mutlu	Fazla mutlu değil	Hiç mutlu değil	Diğer	Toplam
Okumadı	31,1	43,7	13,1	11,7	,5	100
İlk ve orta	44,7	39,8	10,2	4,9	,4	100
Lise	49,1	37,3	6,1	6,6	,9	100
Üniversite	62,1	29,3	6,4	1,4	,7	100
YAŞ						
Genç	47,2	38,9	8,9	4,6	,4	100
Orta	48,3	35,4	8,4	7,6	,4	100
Olgun	36,0	43,3	12,8	6,9	1,0	100
Yaşlı	38,5	30,8	3,8	23,1	3,8	100

Eğitim düzeyi ile kadınların kendilerini mutlu hissetmeleri arasında pozitif bir ilişkinin olduğu görülür. Varyans analizi bunu net biçimde ortaya koymaktadır ($P=,000$).

7 C. S. Ağrı İl Sağlık Müdürü, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.

8 M. Ç., Diyadin Kaymakamı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 22 Temmuz 2017.

9 A. E., Jeotermal Genel Müdürü, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 22 Temmuz 2016.

Bu da, eğitim düzeyinin artmasına paralel olarak kadınlarda mutluluk düzeyinin arttığı anlamına gelir. Tablo 3.11’de görüldüğü gibi, az veya çok mutlu olma oranı okumayanlarda yüzde 75 iken, bu oran üniversite mezunu kadınlarda yüzde 91 oranına kadar çıkabilmektedir. Bu veri yukarıda mülakat yapılan kişilerin verdikleri bilgileri doğrulayıcı niteliktedir. Zira okullaşma ve eğitim, kız çocuklarının ve kadınların aile ortamının dışına çıkarak toplumsal hayata daha fazla katılmalarına ve kendilerini daha fazla gerçekleştirmelerine imkân sağlamaktadır. Bu da yaşam memnuniyetinin artmasına pozitif yönde etki eden bir faktör oluşturmaktadır.

Eğitime benzer bir rolü, yaş kategorisinde de görmekteyiz. Yaş grupları üzerinden yapılan istatistiksel analize göre yaş, kadınların mutluluğunda pozitif bir değer olarak farklılık yaratmaktadır ($P=,001$). Buna göre, yaşlıların yüzde 69’u kendisini az veya çok mutlu hissederken, gençlerin yüzde 86’sı kendisini az veya çok mutlu hissetmektedir. Bu da eğitime benzer biçimde genç kuşakların toplumsal hayata daha fazla katılmasıyla açıklanabilir. Toplumsal hayata katılmanın eğitim, çalışma, sosyal faaliyetlere katılma, siyasal süreçlerde yer alma gibi değişik yolları vardır. Bu yolların her biri kadınlara farklı boyutlarda katkı sağlamakla birlikte tümünün iki noktada işlevsel rol oynadığı söylenebilir: Birincisi kadınları toplumsal hayata katarak, toplumla paylaşımlarına, dolayısıyla deşarj olmalarına katkıda bulunmaktadır. İkincisi de, kadınların toplumsal yaşam içinde yer alarak kendilerini gerçekleştirmelerine, kendilerine güvenlerinin artmasına, dolayısıyla hayattan daha fazla zevk almalarına yol açmaktadır.

Tablo 3.12: İmkânınız olursa bir gün Ağrı’dan ayrılıp başka bir şehre göçmeyi düşünüyor musunuz?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, düşünüyoruz	731	68,7
Hayır, düşünmüyoruz	320	30,1
Diğer	13	1,2
Toplam	1064	100

Araştırmanın mutluluk sorusuyla dolaylı veya doğrudan bağlantılı bir başka sorusu kadınların Ağrı’da yaşamaktan memnun olup olmadıkları olmuştur. Bu konu, “imkânınız olursa bir gün Ağrı’dan ayrılıp başka şehre göçmeyi düşünüyor musunuz?” şeklinde bir soruyla test edilmiştir. Tablo 3.12’ye yansıyan verilere göre, araştırmaya katılan kadınların yaklaşık yüzde 69’u imkânlarının olması durumunda Ağrı’dan göçüp başka yere yerleşme arzusunda.

Gerek kamu kurumu yöneticileri, gerekse sivil toplum kuruluşu temsilcileriyle yapılan mülakatlarda Ağrı’da yaşayanları buradan iten iki faktör dile getirilmiştir: *Bunlardan biri Ağrı’daki sosyal, kültürel ve ekonomik alt yapı imkânlarının yetersizliği* hususudur. Bu konu, kadınları erkeklerden daha fazla huzursuz etmektedir. Çünkü bu alanların yokluğu kadınları toplumsal hayattan soyutlamaktadır. *Diğeri* de bu konuyla

bağlantılı olan Ağrı'nın sosyolojik ve kültürel olarak "kapalı" toplum yapısına sahip oluşudur. Kapalı toplum yapısı, daha çok kadınların aleyhine seyreden sosyolojik bir ortam oluşturmaktadır. Bu tür yerlerde erkek merkezli patriarkal değerler baskın olduğu için kadınlar hem ikincil planda kalmakta, hem de kendilerini gerçekleştirebilecek yaşam alanlarına sahip olamamaktadırlar. Katılımcılardan birinin yukarıda ifade ettiği gibi, bu tür ortamlar kadınlar için bir nevi açık hapishaneye dönüşebilmektedir.

Tablo 3.13: İmkânınız olursa bir gün Ağrı'dan ayrılıp başka bir şehre göçmeyi düşünüyor musunuz?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	53,8	45,7	,5	100
İlk ve orta	69,4	30,2	,4	100
Lise	81,5	17,6	,9	100
Üniversite	72,1	26,4	1,4	100
YAŞ				
Genç	76,4	23,3	,4	100
Orta	69,8	29,0	1,1	100
Olgun	51,2	47,8	1,0	100
Yaşlı	42,3	57,7		100

Ağrı'yı terk etme eğilimi konusunda eğitimle yaş faktörünün rolüne bakıldığında ikisinin anlamlı bir farklılık yarattığı görülür (iki değişken için de $P=,000$ değeri bulunmuştur). Eğitim faktörü bakımından bakıldığında kadınlarda eğitim düzeyinin artışına paralel olarak Ağrı'dan ayrılma isteğinde de bir artış eğilimi görülmektedir. Eğitimli kadınlar, düşük eğitimi olan kadınlara göre daha fazla bölgeden ayrılma istegindedirler. Eğitim alan insanlar, aldıkları eğitimi değerlendirme ihtiyacı hissetmektedirler. Buna imkân sağlayan bir sosyal ortamı bulamayınca doğal olarak burayı terk etme ihtiyacı hissetmeye başlamaktadırlar. Benzer bir değerlendirmeyi yaş grupları için de yapabiliriz. Ağrı'dan ayrılma isteğinin genç kuşaklarda daha yoğun olduğu görülmektedir. Gençlerin yüzde 76'sı bu bölgeyi terk etme eğiliminde iken, bu eğilim yaşlılarda yüzde 42'ye kadar gerilemektedir.

Gerek Ağrı, gerekse Ağrı'nın içinde bulunduğu TRA2 bölgesi Türkiye'de en fazla göç veren bölgeler arasında yer almaktadır.¹⁰ Yapılan sosyolojik araştırmalara göre insanları yaşadıkları muhitten ayrılarak göçe sevk eden iki ana neden bulunmaktadır: Göç edilen yerin çekici özellikleri ve terk edilen yerin itici özellikleri. Göç için cazibe merkezi oluşturan çekici nedenler ekonomik şartlar olduğu gibi kültürel altyapı unsurları olarak da gözükmektedir. Benzer biçimde, terk edilen yerlerin ekonomik alt

10 TRA2 bölgesinin göç verdiği şehirlerle ilgili bkz. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul?kod=4>

yapı yetersizliğinin yanı sıra, kültürel değerleri ve sosyolojik yapısı da göçte önemli olumsuz değerler olarak ön plana çıkmaktadır.¹¹ Yapılan bir araştırmaya göre gerek Ağrı'dan gerekse Ağrı'nın bağlı bulunduğu TRA2 bölgesinden göçte rol oynayan üç önemli faktör bulunmaktadır: Bölgenin geri kalışı, eğitim ve sağlık imkânlarının yetersizliği ve sosyal ortamların bulunmayışı.¹²

Ağrı'da sanayi alt yapısının bulunmayışı buranın birçok alanda geri kalışına zemin hazırlamaktadır. Son zamanlarda, değişik nedenlerden dolayı Ağrı'da var olan sanayi tesisleri de kapanmıştır. Ağrı Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı'nın verdiği bilgilere göre burada var olan yedi fabrikanın altısı kapanarak devre dışı kalmıştır. İlin en büyük tesisi olan Ağrı Şeker Fabrikası da kota uygulamasından dolayı işlemez hale gelmiş ve özelleştirme kapsamına alınmıştır.¹³ Bölgede hayvancılık ve tarım da piyasa şartlarına göre verimli olmaktan çıktığı için bu alanlardan çekilen birçok insan başka şehirlere göç etmeye çalışmaktadır. Araştırmaya katılan bir sivil toplum kuruluşu yöneticisinin şu ifadeleri oldukça manidardır:

"Tarımdan ve hayvancılıktan kopan insanlar başka şehirlere göçmek için öncelikle Ağrı'ya gelmekte, burayı bir atlama tahtası olarak kullanıp başka şehirlere göçmektedirler."¹⁴

Verilen bilgilere göre, son iki yılda Ağrı il merkezinden 30 bin kişi başka şehirlere göç etmiştir. İlçeleri de dikkate aldığımızda bu sayının çok daha yüksek olduğu tahmin edilecektir.¹⁵

Bölgedeki diğer şehirlerden olduğu gibi Ağrı'dan da göç eden iki grup insanın olduğu söylenebilir: Birincisi, herhangi bir işi olmayıp bir iş bulmak veya kurmak umuduyla büyük şehirlere taşınanlar. İkincisi de, belli düzeyde sermayesi olan işadamları. İşadamları, belli bir hacme ulaştıktan sonra bir yandan işini daha fazla geliştirmek ve büyütmek, bir yandan da Ağrı'daki değişik nedenlerden dolayı burayı terk ederek başka şehirlere göçmektedirler. Verilen bilgilere göre, çözüm sürecinde, bölgede devlet kontrolünün zayıflamasıyla can ve mal güvenliği zafiyete uğramış ve birçok işadamları haraç vermeye zorlanmıştır. Bu da çok sayıda işadamlarının burayı terk ederek başka şehirlere taşınmasına yol açmıştır.¹⁶

Kısaca, tüm bu olumsuz faktörler kadınların da, diğer kesimlerde olduğu gibi bir gün fırsatını bulduğunda Ağrı'dan ayrılıp başka şehirlere göç etmesi fikrine sahip olmasına yol açmaktadır.

11 Bkz. Bahattin Akşit, "İç Göçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış", *Türkiye'de İç Göç*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Tarih Vakfı Yayınları, 1998, ss. 22-37.

12 Bkz. Ömer Çaha ve Hüseyin Tutar, TRA2 Bölgesinde Yoğun Kamu Çalışanı Göçü: Nedenler ve Çözüm Önerileri, Kars: SERKA, 2012.

13 S. A., Ağrı Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha, Mehmet Dikkaya, 20, 7, 2016.

14 B. A. KAMER, Ağrı Şubesi Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

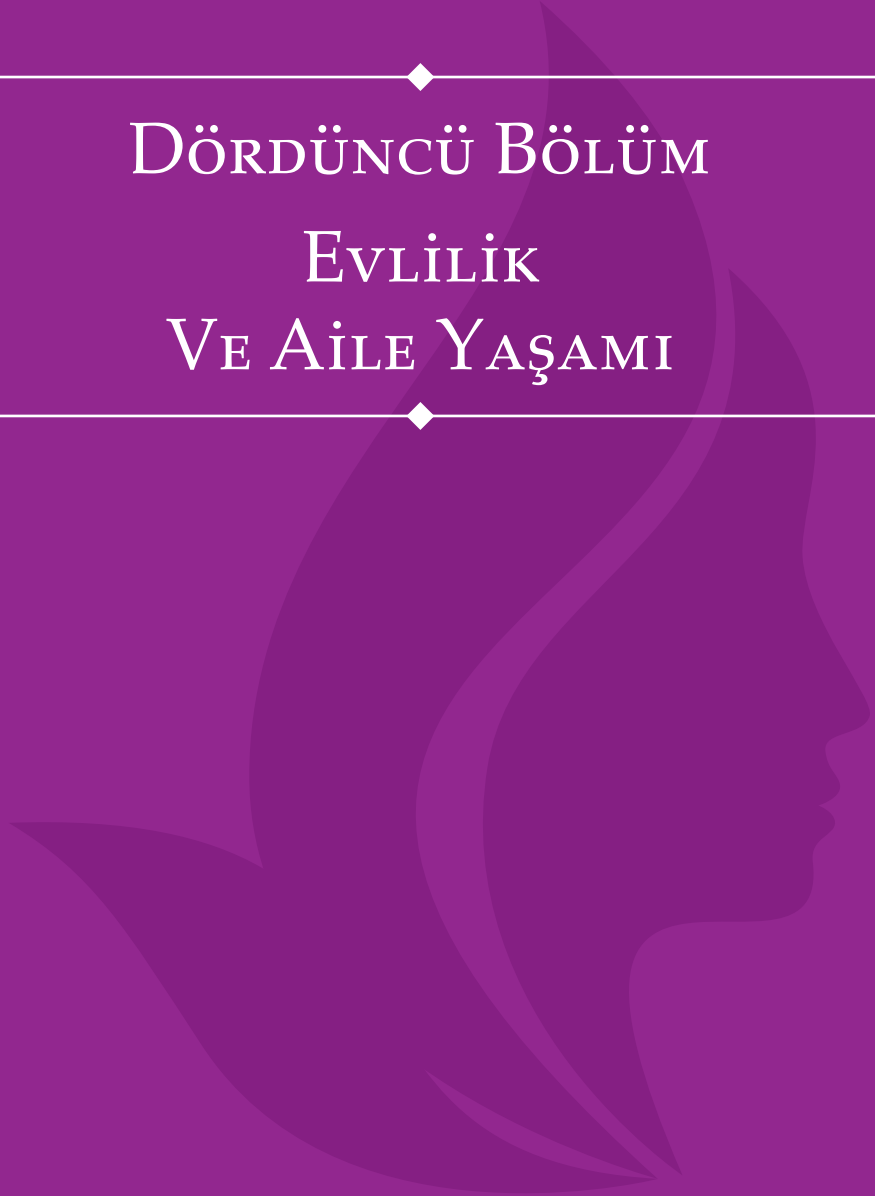
15 S. A., Ağrı Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha, Mehmet Dikkaya, 20, 7, 2016.

16 M. E. Ağrı Esnaf Sanatkar Odaları Birliği Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EVLİLİK

VE AİLE YAŞAMI

A ile, kültürel ve sosyolojik değerlerin en fazla yansıdığı kurumların başında gelmektedir. Aile içindeki ilişkiler, kadının ailede edindiği rol, sahip olduğu statü, aileyi ilgilendiren konularda karar mekanizmasına katılması gibi süreçlerin tümü kültürel değerler tarafından belirlenmektedir. Bu bölümde kadınların evlilik ve aile yaşamı dört ekseninde ele alınmıştır. *Birincisi*, kadınların ilk evliliklerini hangi yaşta yaptıkları; *ikincisi*, nasıl evlendikleri ve hangi tür nikâhlarının bulunduğu; *üçüncüsü*, ailede kimlerle birlikte yaşadıkları ve *son olarak* da aileyi ilgilendiren konularda alınan kararlarda kadınların görüşüne başvurulup başvurulmadığı hususu değişik sorularla test edilmiştir.

Bölümü oluşturan analizler evli veya dul kadınlar üzerinden yapılmış olup, bekâr, sözlü veya nişanlı katılımcılar kapsamı dışı tutulmuştur.

Genel olarak kapalı ve geleneksel toplumlarda, toplumsal hayatta olduğu gibi aile yaşamında da baskın olan erkek olup, kadın birçok alanda ikincil konumda bulunmaktadır. Gelişmiş modern toplumlarda ise hem toplumsal yaşamda hem de aile yaşamında daha eşitlikçi normların geliştiği söylenebilir. Yine geleneksel toplumlarda aile, ikiden fazla kuşağın bir arada yaşadığı geniş aile yapısına dayanmaktadır. Oysa modern toplumlarda aile, çocuk ve ebeveynlerden oluşan çekirdek bir yapıdadır.

Ağrı'daki aile yapısını ve kadınların evlilik süreçlerini analiz ederken bu iki prototipi göz önünde bulunduracağız. Dolayısıyla yukarıda zikredilen konular üzerinden bölgedeki aile yapısının hangi tipe daha yakın olduğunu tespit etmeye çalışacağız.

4.1. Kadınlarda İlk Evlenme Yaşı

Türkiye'de kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirilmesi önemli bir sosyolojik sorun olarak son zamanlarda akademik dünyanın yanı sıra, sivil toplum kuruluşlarının, medyanın ve sanat dünyasının dikkatini çekmeye başlamıştır. Medya, bir yandan erken yaşlarda evlenen kız çocuklarının karşılaştıkları sorunlara sık sık dikkat çekerken, bir yandan da televizyon ekranlarında konuyla ilgili dizilere yer vererek sorunun üzerine gitmeye çalışmaktadır. Kamuoyunun gündemine gelişiyse birlikte devlet de bu konuya eğilmiş ve kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirilmesini önlemeye dönük politikalar geliştirmiştir. Bu politikaların başında ihbar edilen vakalara karşı uygulanan cezai müeyyideler gelmektedir. Erken yaşlarda evlilik, son zamanlarda bazı kadın sivil toplum kuruluşlarının öncelikli çalışma alanlarından birini oluşturmaya başlamıştır.¹

Araştırmaya katılan kadınların ilk evliliklerini hangi yaşta yaptıklarını sormadan önce, evli olup olmadıkları yönünde kendilerine bir soru yöneltilmiş ve bu soruya gelen cevaplara ilgili tabloda yer verilmiştir. Tablo 4.1'de görüldüğü gibi, araştırmada yer alan kadınların yüzde yaklaşık 61'i evli, yüzde 5'i de dul ya da boşanmış durumdadır. Dolayısıyla evlilik deneyimini yaşayanların oranı toplamda yüzde 66 düzeyindedir.

1 Çocuk gelinler sorunuyla ilgili çalışmalarıyla ön plana çıkan kadın kuruluşlarından biri Uçan Süpürge'dir. Konuyla ilgili çalışmaları için bkz. bianet.org/bianet/insan-haklari/143002-ucan-supurge-den-cocuk-gelinlerin-bir-yili, Alınma tarihi: 7 Eylül 2016.

Bu oranın, araştırmaya katılanların yaşları dikkate alındığında yüksek bir oran olduğu söylenebilir.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, boşanmış kadın oranının Ağrı’da Türkiye geneline göre düşük düzeyde kalmış olmasıdır. Türkiye’de 2004 ila 2013 yılının sonuna kadar boşanmış kadın oranı, aynı tarihlerde gerçekleşmiş evliliklerin yüzde 17,6 kadardır.² Başka bir deyişle söz konusu tarihler arasında yapılan evliliklerin yüzde 17,6’sı oranında boşanma gerçekleşmiştir. Oysa Ağrı’da dul veya boşanmış kadın oranı araştırmaya göre toplamda yüzde 5,4 düzeyindedir. Bu oran içindeki dul kadınların varlığını da dikkate aldığımızda boşanmış kadın oranının daha düşük olduğu tahmin edilebilir.

Boşanma oranının düşük düzeyde olması neyle açıklanabilir? Bu soruya, araştırmada yer alan bir sivil toplum kuruluşu yöneticisinin gözüyle bakıldığında şu şekilde cevap verilebilir:

“Buradaki kızlarımız genelde itaatkâr bir şekilde yetiştiriliyor. Anne babasının yanından ayrıldıktan sonrada da aynı kültürü yaşamaya devam ediyor. Bu da kadınlarımızın seçim hakkının olmamasına neden oluyor. Zorluk çeken bir kadının, kocasından ayrılma seçme hakkı olamıyor. Tüm zorluklara rağmen evliliğini sürdürmek zorunda kalıyor. Bunun ailede yol açtığı sevgisizlik, çocuklara da yansıyor.”³

Kadınların ekonomik özgürlüklerine sahip oluşu, boşanmada rol oynayan önemli faktörlerden biridir. Bununla birlikte kadınlar üzerinde toplumsal baskının az olması veya olmaması da kadınların, çekilmez evlilikleri sonlandırmasını kolaylaştırmaktadır. Ayıplama, küçümseme veya dışlama gibi toplumsal baskı mekanizmaları kadınları boşanmaktan alıkoyan önemli faktörlerdir. Yapılan araştırmalara göre birçok kadın, dayanılmaz olduğu halde evliliklerini çocuklarından veya çevre baskısından dolayı sürdürmeye katlanmaktadırlar.⁴

Tablo 4.1: Medeni durumunuz nedir?

	Sayı	Yüzde (%)
Evli	646	60,7
Bekâr	325	30,5
Dul/boşanmış	57	5,4
Sözlü/nişanlı	36	3,4
Toplam	1064	100

2 TÜİK verilerine göre 2004-2013 yılları arasında Türkiye’de 6 milyon 144 bin 124 çift evlilik yapmıştır. Buna karşın aynı tarihlerde 1 milyon 75 bin 765 çift boşanmıştır. Bu da söz konusu tarihler arasında yaklaşık yüzde 18’lik bir orana tekabül etmektedir. Bkz. Anadolu Ajansı, aa.com.tr/tr/yasam/bosanma-orani-son-10-yilda-artti/169614, Alınma tarihi: 7 Eylül 2016.

3 Davuthan Kılıç, Umut Kuşum Yardımlaşma Derneği Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 23 Temmuz 2016.

4 Havva Çaha, E. Sare Aydın ve Ömer Çaha, *Değişen Türkiye’de Kadın*, İstanbul: KADEM Yayınları, 2015, s. 110.

Kadınların evliliğinde eğitim hangi ölçüde rol oynamaktadır? Başka bir deyişle, okullaşma kız çocuklarının evlenmesini erteleyen bir faktör müdür? Tablo 4.2'ye göre, eğitim düzeyinin kadınların evli veya bekâr oluşunda belirleyici bir faktör olduğu görülmektedir. Evlilik oranı okumayan kadınlarda yüzde 81 düzeyinde iken, üniversite eğitime sahip olan kadınlarda yüzde 39'a kadar gerilemektedir. Üniversite mezunu birinin 20'li yaşlarda olduğunu varsaydığımızda, üniversiteyi bitiren her kadının evlilik potasında yer aldığını söyleyebiliriz. Ancak buna rağmen, araştırma bulgularına göre, üniversite mezunları düşük eğitilmiş kadınlara göre daha düşük oranda evlilik yapmaktadırlar. Bunun en önemli nedeni, eğitilmiş kadınların seçeneklerinin diğerlerine göre daha sınırlı oluşudur. Zira toplumumuzda kadınlar genel olarak statü, meslek, yaş veya gelir bakımından kendilerinden daha üstün düzeyde olan erkeklerle evlenme eğilimindedirler. Kadınlardaki okullaşma eğiliminin artışına paralel olarak kadınların bu bakımdan seçenekleri de daralmaktadır.⁵ Yapılan varyans analizine göre, eğitim kadınların evli veya bekâr oluşunda belirleyici bir faktör olarak önemli rol oynamaktadır ($P=,000$).

Tablo 4.2: Medeni durumunuz nedir?

EĞİTİM	Evli	Bekâr	Dul	Nişanlı	Toplam
Okumadı	81,1	2,3	14,9	1,8	100
İlk ve Orta	70,4	22,4	2,7	4,4	100
Lise	34,5	58,5	4,8	2,2	100
Yüksek	38,6	57,1		4,3	100
YAŞ					
Genç	37,9	54,4	1,6	6,1	100
Orta	89,7	4,2	6,1		100
Olgun	83,7	1,5	14,3	,5	100
Yaşlı	88,5		11,5		100

Benzer bir değerlendirme yaş kategorileri için de yapılabilir. Başka bir deyişle, yaşın da eğitim gibi kadınların evli veya bekâr oluşunda belirleyici bir rol oynadığı ($P=,000$) görülmektedir. Yaşlıların yüzde 89'u evli iken, bu oran gençlerde yüzde 38'e kadar gerilemektedir. Bu çalışmada "genç" olarak ele alınan kategori içinde 15 ila 29 yaşlar arasındaki katılımcılar yer almaktadır. Dolayısıyla gençlerde evliliğin orta, olgun veya yaşlı kadınlara göre oldukça düşük düzeyde oluşu bununla açıklanabilir. Başka bir deyişle, çalışmada yer alan kadınların bir kısmının henüz evlilik çağına girmediği için evlenmemiş olduğu tahmin edilebilir.

Araştırmada ele alınan sorunlardan biri, yukarıda ifade edildiği gibi kadınların ilk

⁵ İran ve Tunus gibi kadın eğitiminin erkeklerden daha yüksek olduğu toplumlarda bu husus önemli bir sorun alanı olarak görülmektedir. Yüksek eğitilmiş kadınlar düşük eğitilmiş erkeklerle evlenmek zorunda kalmakta; bu da evliliklerin önemli bir kısmının zamanla boşanmaya sonuçlanmasına yol açmaktadır.

evliliklerini kaç yaşında yaptıkları olmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu'nun tespitine göre Türkiye'de kadınlarda ortalama evlilik yaşı 23.9 düzeyindedir. TÜİK'in aynı çalışmasına göre erkeklerde en düşük evlilik yaşına sahip olan il Afyon iken, kadınlarda Ağrı'dır.⁶ Burada gerçekleşen araştırma bulgularına göre Ağrı'da kadınların ortalama evlilik yaşı 19 civarındadır. Bu da demektir ki, Ağrı'da yaşamakta olan kadınların ilk evlilik yaşının ortalaması Türkiye ortalamasının yüzde 9 kadar altındadır. Ağrı'daki kadınların evlilik yaş ortalamasının düşük oluşunun temelinde erken yaşlarda evlilikler yatmaktadır.

Tablo 4.3: İlk evliliğinizde kaç yaşındaydınız? (Evli, dul/boşanmış olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
17 ve altı	256	36,4
18-20	259	36,8
21-23	130	18,5
24-26	54	7,7
27-30	3	0,4
31 ve üstü	1	0,1
Toplam	703	100

Tablo 4.3'te görüldüğü gibi resmi evlilik yaşı olan 18 yaşa gelmeden evliliğini yapmış olan kadınların oranı yüzde 36 gibi yüksek düzeydedir. Bu da demektir ki, Ağrı'daki kadınların üçte birinden fazlası resmi evlilik çağına gelmeden evlenmiştir veya evlendirilmiştir. Kadınların yüzde 37'si de 18 ila 20 yaş aralığında iken evliliğini yapmıştır. Bu da kadınların yaklaşık yüzde 73'nün 20 yaşın altında iken evlendiği anlamına gelmektedir. Türkiye ortalaması olan 23.9 yaşından sonra evliliğini yapan kadınların oranı araştırma bulgularına göre Ağrı'da sadece yüzde 8 gibi düşük düzeydedir.

Araştırmaya katılan kadınların ilk evliliklerini yaptıkları yaşın ayrıntılı dağılımına göre, araştırmaya katılan 78 kadın 15 yaş veya altında iken evlendirilmiştir. Bunların içinde 12 yaşında olanlar da var. Kız çocukları, Doğu Anadolu bölgesinde erken yaşlarda ergenliğe kavuşsa bile, burada görülen evlilik yaşları çocukluk yaşı olup kız çocuklarının hala gelişimlerini tamamlamadıkları bir döneme denk gelmektedir.

6 TÜİK, "İstatistiklerle Kadın 2015", *Haber Bülteni*, Sayı. 21519, 7 Mart, 2016.

Tablo 4.4: İlk evliliğinizde kaç yaşındaydınız? (Ayrıntılı dağılım)

Yaş	Sayı	Yüzde (%)
12	4	0,6
13	11	1,6
14	15	2,1
15	51	7,3
16	70	10,0
17	104	14,8
18	95	13,5
19	75	10,7
20	88	12,5
21	44	6,3
22	40	5,7
23	23	3,3
24	24	3,4
25	28	4,0
26	7	1,0
27	6	0,9
28	5	0,7
29	2	0,3
30 ve üstü	11	1,4
Toplam	703	100

Kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirilmesine yol açan değişik sosyolojik nedenler vardır. Bu nedenlerin neler olduğunu mülakat yapılan katılımcıların verdiği bilgilerden çıkarmak mümkündür. Katılımcılardan biri, “ailelerin çoğunda çocuk sayısı fazla olduğu için çocuklarını bir an önce evlendirme derdindedirler”⁷ diyerek soruna işaret etmiştir. Bir başka katılımcı da, benzer tespitleri şu ifadelerle dile getirmiştir: “Yedi sekiz çocuğu olan aile ister istemez kız çocuğunu okula gönderemiyor; gönderemeyince de bir an önce evlendirmek istiyor”⁸. İlde kadın sorunlarıyla doğrudan ilgilenen bir sivil toplum kuruluşu yöneticisi, “İlinizde kız çocukları erken yaşlarda evlendiriliyor mu? Evlendiriliyorsa bunun nedeni nedir?” şeklindeki soruya şöyle cevap vermiştir:

“İlimizde kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirilmesi çok yaygındır. Bu konuda değişen bir şey yok. Yaş konusunda kanuni sorun yaşayan aileler çocuklarının yaşlarını büyütürken evlendiriyorlar. Ama ben olaya biraz daha farklı bakıyorum. Kız çocuklarımız okula gitmiyor, dışarı çıkamıyor, herhangi bir işte çalışmıyor.

7 D. K., Patnos Umut Kuşum Yaşam Derneği Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 23 Temmuz 2016.

8 A. A., Ak Parti Gençlik Kolları Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 22 Temmuz 2016.

Durum böyle olunca da evlenmekten başka çaresi kalmıyor. Onlar da evliliği tek çare görüp bir an önce evlenmeye çalışıyorlar”.⁹

Bir başka katılımcı, bölgede alınan eğitimin istihdama dönüşemeyişinden dolayı kız çocuklarının eğitimlerini tamamlamadan evliliği seçtiklerini veya evlendirildiklerini şu ifadelerle dile getirmiştir: “Bir kadın, çalışabileceğini düşünürse eğitime önem verir. Aksi takdirde erkenden evlenmek isteyecektir. Bu nedenle, bölgemizdeki kadınların birçoğu erken yaşta evleniyorlar”.¹⁰ Bir ilçe kaymakamı, ailelerde hâkim olan kültürel değerlerin ve alışkanlıkların erken yaşlarda evliliğe zemin hazırlayan en önemli unsur olduğunu belirtmiştir:

“Erken evliliklerin, anne babanın eğitimsiz olmasından kaynaklandığını düşünüyorum. Birçok ebeveyn, Ağrı dışında bir yer görmemiş ve bu nedenle dünyayı tanımamış durumdadır. Çocuklarını erkenden evlendirip geleneksel bir hayat sürmesini istiyorlar. Çünkü onlar için doğru yaşam tarzı budur. İnsanlarımızın bunu aşması gerekiyor. Bu amaçla çocuklarımızı üniversitelere ve şehir dışına turlara göndermeye çalışıyoruz. Hatta model oluşturması için doktor, mühendis gibi arkadaşlarımızın okullarda seminerler vermelerini sağlıyoruz”.

Kısaca, Ağrı’da hâkim olan geleneksel değerlerin kız çocuklarının erken yaşlarda evlenmesinde rol oynadığını söyleyebiliriz. Erken yaşlarda evliliği önleyen en önemli mekanizma hiç kuşkusuz eğitimidir. Özellikle 12 yıla kadar çıkarılan zorunlu eğitim süreci, kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirilmesini önleyen önemli bir faktördür. Zira 12 yıllık zorunlu eğitimi tamamladığında bir kız çocuğu en az 18 yaşında olmuş olur.

Tablo 4.5: İlk evliliğinizde kaç yaşındaydınız?

EĞİTİM	17 ve altı	18-22	23-30	31 ve üstü	Toplam
Okumadı	51,2	39,0	9,9		100
İlk ve orta	38,4	53,8	7,8		100
Lise	11,1	63,3	22,2	3,3	100
Üniversite	5,6	29,6	63,0	1,9	100
YAŞ					
Genç	31,0	55,3	13,7		100
Orta	32,5	47,6	19,0	0,8	100
Olgun	43,7	44,2	11,1	1,0	100
Yaşlı	61,5	34,6	3,8		100

9 B. A., KAMER, Ağrı Şubesi Sorumlusu, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

10 Delal Tekdemir, Doğubayazıt Belediye Eş Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak, 22 Temmuz 2016.

Eğitim düzeyi, kız çocuklarının erken yaşlarda evlenmesinde istatistiksel olarak farklılık meydana getiriyor mu? Bu sorunun cevabını varyans analizinin yanı sıra ilgili tabloya yansıyan verilerde de bulabiliriz. Varyans analizinin sonucuna göre ($P=,000$) eğitim düzeyi kadınların evlenme yaşını belirlemede farklılık yaratan güçlü bir faktördür. Tablo 4.5'te varyans analizinin sonucunu doğrulayan verilerle karşılaşmaktayız. Okula gitmeyen kadınlar arasında ilk evliliğini 17 yaş ve altında yapanların oranı yüzde 51 düzeyinde iken, bu oran üniversite mezunu olan kadınlarda yüzde 5,6'ya kadar düşmektedir. Bu da ikisi arasında on katına yakın bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir. Üniversite eğitimi alan kadınların yüzde 65'i, 23 ve üstü bir yaşta evliliğini yapmıştır. Bu verileri esas aldığımızda, üniversite eğitiminin kadınların daha yüksek yaşlarda evlenmesinde rol oynayan önemli bir faktör olduğunu söyleyebiliriz.

Eğitime benzer bir tabloyu yaş kategorilerinde de görmekteyiz. İstatistiki teste göre yaş da eğitim gibi kadınların evlilik yaşında belirleyici bir rol oynamaktadır ($P=,000$). İlgili tabloda görüldüğü gibi (Tablo 4.5), 17 ve altındaki bir yaşta evlilik yapanların yaşlı kadınlardaki oranı gençlerin iki katı kadardır (%62'ye karşı %31). Bu verilerden hareket ettiğimizde genç kuşakların, orta, olgun ve yaşlı kuşak kadınlara göre daha geç yaşlarda evlendiğini söyleyebiliriz.

4.2. Evlilik Süreci ve Nikâh

Araştırmanın sorularından biri de kadınların evliliklerini hangi yoldan yaptıklarıyla ilgili olmuştur. Evliliğin nasıl yapıldığı konusu, geleneksel toplumlarla modern toplumları birbirinden ayıran unsurlardan biridir. Genel olarak geleneksel toplumlarda evlilik görücü usulüyle olmaktadır. Görücü usulüyle gerçekleşen evliliklerde rızaları alınmakla birlikte gençlerin kiminle evleneceği daha çok aileler tarafından belirlenir. Oysa bireyci kültürün geliştiği modern toplumlarda kiminle evleneceğine gençlerin kendileri karar verirler.

İlgili tabloya bakıldığında, araştırmaya katılan kadınların yüzde 63 gibi yüksek düzeydeki bir oranının görücü usulüyle evlendiği anlaşılmaktadır. Bu da ailelerin evlilik sürecinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Küçük yaşlarda evliliklerde aile en temel belirleyicidir. Anlaşarak evlilik yaptığını belirten kadınların oranı dört kişiden birine denk gelmektedir. Araştırmaya katılan kadınların yüzde 1 oranındaki bir kesimi berdel yoluyla evlilik yaptığını belirtmiştir. Berdel, bilindiği gibi, iki aile arasında kız çocuklarının değiş-tokuş yapılarak evlendirilmelerine verilen isimdir. Berdel yoluyla gerçekleşen evlilikler genelde küçük yaşlarda yapılır.

Tablo 4.6: Nasıl evlendiniz? (Evli, dul/boşanmış olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Anlaşarak	181	25,7
Görücü usulüyle	444	63,2
Hem görücü hem de anlaşarak	61	8,7
Berdel	8	1,1
Diğer	9	1,3
Toplam	703	100

Evliliğin nasıl yapıldığı konusunda eğitim nasıl bir etki yaratmaktadır? Bu sorunun cevabını varyans analizinin yanı sıra ilgili tabloya yansıyan veriler üzerinden bulabiliriz. Varyans analizine göre eğitim düzeyi evliliğin nasıl gerçekleşeceği konusunda kadınlar arasında anlamlı bir farklılık meydana getirmektedir ($P=,000$). Bu da eğitim düzeyinin artmasına paralel olarak anlaşarak evlenme oranının artması anlamına gelmektedir. Tablo 4.7'deki bulgular bu tezi doğrulamaktadır. Zira okula gitmeyen kadınların yüzde 80'i görücü usulüyle evlenmişken, ancak yüzde 14'ü anlaşarak evlilik yapmıştır. Oysa üniversite mezunu kadınlara baktığımızda bunun tersi bir tabloyla karşılaşırız. Üniversite eğitimine sahip olan kadınların yüzde 82'si anlaşarak evlilik yaparken, yüzde 13'ü görücü usulüyle evlilik yapmıştır. Nasıl evlendiği konusunda ilköğretim eğitimiyle lise eğitimi arasında da belirgin bir farklılık söz konusudur. İlk ve orta düzeyde eğitimi olanların yüzde 17'si anlaşarak evlilik yaparken, bu oran lise mezunlarında yüzde 49'a kadar çıkabilmektedir. Dolayısıyla eğitim düzeyinin, kadınların evliliklerini nasıl yaptığını net biçimde etki ettiğini söyleyebiliriz.

Tablo 4.7: Nasıl evlendiniz? (Evli, dul/boşanmış olanlar)

EĞİTİM	Anlaşarak	Görücü	Anlaşarak ve görücü	Berdel	Diğer	Toplam
Okumadı	14,1	77,9	4,7	1,4	1,9	100
İlk ve orta	17,4	68,1	12,2	0,9	1,4	100
Lise	48,9	38,9	8,9	2,2	1,1	100
Üniversite	81,5	13,0	5,6			100
YAŞ						
Genç	36,6	53,6	8,5	,4	,9	100
Orta	25,0	63,1	9,1	,8	2,0	100
Olgun	14,6	74,2	8,6	1,5	1,0	100
Yaşlı	19,2	57,7	11,5	7,7	3,8	100

Benzer bir değerlendirmeyi yaş bakımından da yapabiliriz. Yaş kategorileri üzerinden yapılan varyans analizi de yaş faktörünün evliliğin nasıl yapılacağına belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır ($P=,000$). İlgili tabloya yansıyan verilerde görüldüğü gibi, genç kuşaklarda anlaşarak evlenme eğilimi diğerlerine göre belirgin biçimde daha fazladır. Yaşlı kuşaklar daha çok görücü usulüyle evlilik yaparken, gençler anlaşarak evlilik yapmaktadırlar. Anlaşarak evlilik yaptığını belirtenlerin oranı gençlerde yüzde 37 düzeyinde iken, yaşlılarda yaklaşık yarısına denk gelen yüzde 19'dur.

Araştırmada ele alınan konulardan biri de kadınların nikâh durumuyla ilgili olmuştur. Türkiye'de evliliklerin resmi olarak tanınması için mutlaka resmi nikâhın kılınması gerekir. Dini nikâhla ilgili yasal herhangi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Ama buna rağmen çiftler genel bir eğilim olarak resmi nikâhın yanı sıra dini nikâh da kıymaktadırlar. Zira evliliğin dinen meşru hale gelmesi için dini nikâhın kılınması gerektiğine ilişkin inanç Türk toplumunda baskın bir değerdir. Araştırma bulgularına göre bu eğilim Ağrı'da yaşamakta olan çiftler arasında da görülmektedir. Kadınların yüzde 92 gibi büyük bir çoğunluğu hem resmi hem de dini nikâh kıymıştır. Sadece resmi nikâh kıyıp dini nikâh kıymayanların oranı yüzde 1.6 gibi düşük düzeydedir.

Tablo 4.8: Nikâh durumunuzla ilgili aşağıdakilerden hangisi geçerlidir? (Evli, dul/boşanmış olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Hem resmi hem dini nikâhım var/vardı	649	92,3
Sadece resmi nikâhım var/vardı	11	1,6
Sadece dini nikâhım var/vardı	37	5,3
Hiçbir nikâhım yok/yoktu	4	0,6
Diğer	2	0,3
Toplam	703	100

Eğitim, kadınların sahip olduğu nikâh durumuyla ilgili bir farklılık yaratıyor mu? Tablo 4.9'a bakıldığında nikâh durumuyla ilgili olarak eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık göze çarpmamaktadır. Başka bir deyişle, tüm eğitim düzeylerinde birbirine yakın oranlarda kadın resmi nikâhla dini nikâha birlikte sahip bulunmaktadır. Söz gelimi iki nikâha birlikte sahip olanların oranı okumayan kadınlarda yüzde 93 iken, üniversite mezunu kadınlarda yüzde 96 kadardır. İkisi arasındaki fark yüzde 3 kadar küçük orandadır.

Benzer bir tablo yaş kategorileri için de göze çarpmaktadır. Yine ilgili tabloya yansıyan verilere göre kadınlar arasındaki farklılık oranı dikkat çekecek kadar yüksek değildir. Söz gelimi gençlerin yüzde 85'i iki nikâha birlikte sahipken, bu oran yaşlılarda yüzde 89'a denk gelmektedir. İkisi arasındaki fark yüzde 5 düzeyinde olup istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Bu verilerden hareketle şu sonuca varabiliriz: Ağrı'daki kadınlarda eğitim ve yaş nikâh konusunda farklı bir tutuma yol açmamaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi, resmi nikâh yasal bir zorunluluk olup, resmi olarak kıyılmadıkça bir evlilik resmiyet kazanamaz. Oysa dini nikâh tümüyle dini inançlardan dolayı yapılan bir nikâh türü olup resmi herhangi bir zorlamaya dayanmaz. Dini nikâhın arkasındaki itici gücün inanç sisteminin yanı sıra, toplumsal düzeydeki yaptırım (ayıplama, dışlama, küçümseme vs. gibi) mekanizmalardır. Dolayısıyla evliliklerin bu denli yüksek oranda dini nikâhla sonuçlanmasının arkasında inanç sistemiyle birlikte bu tür toplumsal mekanizmaların yer aldığı söylenebilir.

Tablo 4.9: Nikâh durumunuzla ilgili aşağıdakilerden hangisi geçerlidir? (Evli, dul/boşanmış olanlar)

EĞİTİM	Resmi ve dini	Resmi	Dini	Nikâhsız	Diğer	Toplam
Okumadı	92,5	2,4	4,7	0,5		100
İlk ve orta	94,1	0,9	4,4	0,3	0,3	100
Lise	91,0	2,2	4,5	1,1	1,1	100
Üniversite	96,3		3,7			100
YAŞ						
Genç	85,3	2,6	11,2	0,9		100
Orta	97,2	0,8	1,6		0,4	100
Olgun	94,9	1,0	3,1	1,0		100
Yaşlı	88,5	3,8	3,8		3,8	100

Çok evlilik konusu da araştırmada ele alınıp sorgulanan bir konu olmuştur. Bu konu, “eşinizin başka bir eşi daha var mı?” şeklindeki bir soruyla test edilmiştir. Çok evlilik, genel olarak geleneksel toplumların yanı sıra kırsal kesimlerde yaygın olduğu görülür. Türkiye’de evlilik, Medeni Kanun’a göre tek evlilikle sınırlandırılmış olup, çok evlilik kanunen yasaklanmıştır. Ancak buna rağmen çoğu kırsal kesimlerde olmak üzere, çok evlilik örnekleriyle hala karşılaşılabilmektedir.

Araştırma bulgularına göre, Ağrı’da çok evlilik yapan erkeklerin oranı yüzde 6 düzeyindedir. Geriye kalan evli erkeklerin tek bir eşleri bulunmaktadır. Çok eşlilik konusu genelde kapalı bir konu olduğu için Türkiye’deki ortalamasıyla ilgili herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bu bakımdan Ağrı’da ortaya çıkan bu tabloyu ülke geneliyle karşılaştırma imkânımız yoktur. Ancak yine de bir değerlendirme yapılacak olursa, yasal düzeydeki yasağa ve toplumsal düzeyde giderek dışlanan bir pratik olmasına rağmen yüzde 6 düzeyindeki çok evliliğin dikkate değer bir oran olduğu söylenebilir.

Tablo 4.10: Eşinizin başka bir eşi daha var mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet	41	5,8
Hayır	662	94,2
Toplam	703	100

Eğitim düzeyi çok evlilik pratiğinde bir farklılık meydana getiriyor mu? Bu soruya varyans analizi üzerinden bakıldığında “evet” şeklinde cevap vermek mümkündür ($P=,000$). Tablo 4.11’de görüldüğü gibi, farklı eğitim düzeylerindeki çok evlilik oranları birbirinden farklıdır. Okumayan kadınların yüzde 9’nunun eşleri birden çok evliliğe sahipken, bu oran üniversite eğitime sahip olanlarda yüzde 5,6’ya düşmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Eğitim üzerinden yapılan analizler kadın eğitimi dikkate alınarak yapılmıştır. Erkeklerin de genel bir eğilim olarak eşleriyle benzer bir eğitim düzeyine sahip olduğu tahmin edilebilir.

Yaş konusunda eğitime göre daha belirgin bir farklılık tespit edilmiş ve bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P=,000$). Çok evliliğin daha çok yaşlı kuşaklar arasında yaygın olduğu görülür. İlgili tabloda görüldüğü gibi, yaşlı kuşaklar arasında eşinin başka bir evliliğinin daha bulunduğunu belirtenlerin oranı yüzde 31 gibi yüksek oranda bulunmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: 61 yaşın üzerinde olup araştırmada yer alanların toplam sayısı 23 kişidir. Dolayısıyla söz konusu oran, bu sayı üzerinden elde edilmiştir. Bu da yaklaşık olarak 7 kişiye tekabül eder.

Tablo 4.11: Eşinizin başka bir eşi daha var mı? (Evli olanlar)

EĞİTİM	Evet	Hayır	Toplam
Okumadı	9,0	91,0	100
İlk ve orta	4,9	95,1	100
Lise	5,6	94,4	100
Üniversite	5,6	94,4	100
YAŞ			
Genç	4,7	95,3	100
Orta	4,4	95,6	100
Olgun	7,1	92,9	100
Yaşlı	30,8	69,2	100

Araştırma sürecinde mülakat yapılan kişilere Ağrı’da çok eşliliğin yaygın olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Genelde verilen cevaplar anket yoluyla elde edilen bulgularla paralellik arz etmektedir. Mesela Muhtarlar Derneği Başkanı bu soruya ilişkin

olarak, “Benim tanıdığım muhtarlardan on tanesinin iki eşi var. Bunun haricinde mahallelerimizde bir iki tane ya var ya yoktur” demiştir.¹¹ Dernek başkanının tüm muhtarların bağlı bulunduğu bir kuruluşun başında bulunduğunu dikkate aldığımızda, Ağrı’da çok evliliğin fazla yaygın olmadığına ilişkin bir kanaatin baskın olduğu söylenebilir. Zira bu soruyu yönelttiğimiz diğer katılımcıların çoğu, “çok eşliliğin tarihe karıştığı, buralarda fazla yaygın olmadığı” şeklinde cevaplar vermiştir.

4.3. Ailede Yaşayan Bireyler ve Aile Yapısı

Araştırmada ele alınan konulardan biri de aile içinde kimlerin bir arada yaşadığı konusu olmuştur. Genel olarak kırsal kesimlerde akrabalık ilişkileri metropol kentlere göre daha yoğun olup ikiden fazla kuşak aynı aile içinde yaşayabilmektedir.

Ağrı özelinde bu konu sorgulanarak Tablo 4.12’ye yansıyan veriler elde edilmiştir. Görüldüğü gibi, ebeveyn ve çocukların dışında insanların bir arada yaşadığı aile oranı yüzde 25 düzeyindedir. Katılımcıların yüzde 73’ü, ailelerinde sadece ebeveyn ve çocukların bir arada bulunduğunu belirtmiştir. Eşlerden herhangi birinin akrabalarından kimsenin bu ailelerde neden yaşamadığı hususu sorgulanmadığı için bunun arkasındaki nedenlerin neler olduğu bilinmemektedir. Ailelerde ebeveyn ve çocukların dışındaki kişiler genelde eşlerin anne ve babaları olmaktadır. Yanında çocuklarının dışında herhangi bir kimsenin yaşamadığını belirtenlerin bir kısmında eşlerin anne veya babaları hayatta olmayabilir veya başka çocuklarının yanında olabilir. Dolayısıyla bu düzeydeki yüksek oranın bununla bağlantılı olduğu düşünülebilir.

Tablo 4.12: Oturduğunuz evde anne, baba ve çocukların dışında sizinle birlikte yaşayan kimse var mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, var	263	24,7
Hayır yok	774	72,7
Cevapsız	27	2,5
Toplam	1064	100

Araştırma bulgularına göre, Ağrı’da yaşayan dört kadından biri evini ya kendisinin veya eşinin akrabalarından biriyle paylaşmaktadır. Bu da göz ardı edilmeyecek kadar yüksek bir orandır. Beşinci bölümde ayrıntılı biçimde ele alınacağı gibi, Ağrı çok çocuklu ailelerin yaygın olarak yaşadığı bir ilimizdir. Dolayısıyla yaşlılar çocuklarından herhangi birinin yanında bulunuyor olabilirler. Bu varsayımı esas alırsak, Ağrı’da bulunan yaşlıların genel bir eğilim olarak evli çocuklarının yanında yaşadıkları sonucuna varabiliriz.

Yaşlılarla birlikte yaşama konusunda eğitim düzeyi herhangi bir farklılık yaratıyor

11 M. D., Muhtarlar Derneği Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.

mu diye bakıldığında tabloda görüldüğü gibi dikkate değer farklılıkların olduğu görülür. Okumayan kadınların yüzde 32'si evini eş ve çocukların dışında başka biriyle daha paylaşırken, bu oran üniversite mezunu olanlarda yüzde 14 düzeyinde görülmektedir.

Tablo 4.13: Oturduğunuz evde anne, baba ve çocukların dışında sizinle birlikte yaşayan kimse var mı?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Toplam
Okumadı	31,8	68,2	100
İlk ve orta	26,8	73,2	100
Lise	22,7	77,3	100
Üniversite	14,1	85,9	100
YAŞ			
Genç	27,0	73,0	100
Orta	23,6	76,4	100
Olgun	21,9	78,1	100
Yaşlı	34,6	65,4	100

Yaş kategorileri bağlamında konuya bakıldığında farklı bir tabloyla karşılaşılacaktır. Tablo 4.13'e yansıyan verilere göre farklı yaşlar arasında ayrışma görülmektedir. Ancak bu farklılıklar küçük düzeyde olup istatistiksel olarak herhangi bir anlam ifade etmemektedir ($P=,305$). Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: Yaşlılara karşı tutum konusunda hangi yaşta olursa olsun tüm kadınlarda veya ailelerde benzer bir davranış söz konusudur.

Eş ve çocukların dışında kendileriyle birlikte birilerinin yaşadığını belirten katılımcılara aynı zamanda bunun kim olduğu sorulmuştur. Bilindiği gibi Türkiye'de evliliklerde genel bir eğilim olarak kadın erkek tarafına gelin olarak gider. Bu da ilişkilerin daha çok erkek ailesi üzerinden devam etmesine yol açar. Dolayısıyla çocuklarıyla ve torunlarıyla yaşayan yaşlılar genelde erkeğin anne veya babası olmaktadır.

Tablo 4.14: Sizinle birlikte oturan kimdir/kimlerdir? (Oturduğunu belirtenler)

	Sayı	Yüzde (%)
Babam	38	14,6
Annem	36	13,5
Kayınbabam	61	23,1
Kayınvalidem	77	29,4
Eşimin diğer yakınları	14	5,4
Benim diğer yakınlarım	37	13,9
Toplam	263	100

Ağrı’da da benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. Araştırma bulgularına göre yaşlılarla birlikte yaşayanlar daha çocuk erkek tarafı olmaktadır. İlgili tabloda görüldüğü gibi, kadınların yüzde 15’inin yanında bulunan kişi kendi babası iken, yüzde 23’ünün yanındaki kişi kayınbabasıdır. Yine araştırmaya katılan kadınların yüzde 14’ü kendi annesini yanında barındırırken, yüzde 29’u kayınvalidesi ile yaşamaktadır. Kısaca, kadınların yanında bulunan yaşlılar daha çok eşlerinin anne veya babalarından oluşmaktadır.

Eğitim, bu konuda anlamlı bir farklılık meydana getiriyor mu? Konuyla ilgili varyans testinin sonucuna bakıldığında soruya “evet” şeklinde cevap vermek mümkündür ($P=,000$). İlgili tabloda görüldüğü gibi, yüksek eğitilmiş kadınların yanında bulunan yaşlılar daha çok kendi anne, baba veya akrabalarından biridir. Üniversite mezunu kadınlar içinde, yanında herhangi bir yaşlı bulunduranların yüzde 53’ü kadın tarafının, yüzde 27’si ise erkek tarafının yakınlarından biriyle yaşamaktadır. Bu da aşağı yukarı diğerinin yarısı kadar bir orana denk gelmektedir. Oysa okumayanlarda tersi bir tablo söz konusudur. Yanında yaşlılardan biri bulunan okumayan kadınların yüzde 22’si kendi yakınlarıyla birlikte yaşarken, yüzde 78’i ise eşinin akrabalarından biriyle yaşamaktadır (Bkz. Tablo 4.15).

Tablo 4.15: Sizinle birlikte oturan kimdir/kimlerdir? (Birlikte oturanı olan)

EĞİTİM	Babam	Annem	Kayınbaba	Kayınvalide	Eş yakınları	Kendi yakınlarım
Okumadı	8,7	2,9	39,1	21,7	17,4	10,1
İlk ve orta	15,7	3,6	44,3	19,3	2,9	14,3
Lise	30,6		19,4	12,9	3,2	33,9
Üniversite	36,7	3,3	16,7	10,0		33,3
YAŞ						
Genç	22,8	1,1	37,2	10,6	3,3	25,0
Orta	15,7	7,1	40,0	31,4	4,3	1,4
Olgun	11,6	2,3	25,6	25,6	16,3	18,6
Yaşlı	12,5			12,5	25,0	50,0

Yapılan bazı sosyolojik araştırmalara göre, son zamanlarda, kadınlarda eğitim oranının artmasına, göç ve kentleşmeye bağlı olarak ilişkiler daha çok kadın tarafı üzerinden yürümektedir.

Buna yol açan üç faktörden söz edilebilir: *Birincisi*, eşler genel olarak birbirleriyle, okudukları okullarda tanışıp evlenmektedirler. Kız çocukları çoğunlukla ailelerine yakın üniversitelerde okudukları için evlendikleri erkeklerle birlikte okul sonrasında da ailesine yakın oturmaktadır. Bu durum özellikle istihdam imkânının yaygın olduğu Ankara, İstanbul, İzmir, Konya ve Bursa gibi kentlerde söz konusudur. *İkincisi*, üniversite eğitime sahip olan kadınlar, doğal olarak ekonomik bağımsızlıklarını elde etmiş,

kendilerine güveni olan, dolayısıyla aile içinde kendilerini ifade edebilen bir kişiliğe sahiptirler. Bu tür kadınlar, eşlerini de aileleriyle sürdürmek istedikleri ilişkiye razı etmektedirler. Üçüncüsü, büyük kentlerde, çekirdek aile yapısına dönüşmüş veya kadının yüksek eğitilmiş olduğu ailelerde yaşlılar, bakıma muhtaç duruma düştüklerinde gelinlerden çok kız çocukları tarafından bakılmaktadırlar. Tüm bunlar, eğitilmiş kadınların kendi yakınlarını, eşlerinin yakınlarından daha fazla oranda kendi yanlarında barındırmalarına yol açmaktadır.

Konuya yaş kategorileri üzerinden bakıldığında farklı bir tabloyla karşılaşılacaktır. Tablo 4.15'te görüldüğü gibi, yüksek eğitimlilerle düşük eğitimliler arasında yanında barındırdığı yaşlı bakımından bazı farklılıklar bulunmakla birlikte bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir ($P=,137$).

4.4. Ailede Karar Alma Süreci ve Kadın

Araştırmanın konularından birisi de kadınların aileyle ilgili karar alma süreçlerine hangi ölçüde katıldığıyla ilgili olmuştur. Katılımcılara aileyi ilgilendiren bir takım konular sunulmuş ve bu "konularla ilgili karar verilirken fikirlerinin alınıp alınmadığı" sorulmuştur. Bu konular çocukların eğitimi, ev veya arsa alımı, ev eşyası alımı, mutfak harcamaları, kiminle görüşüleceği ve kaç çocuk yapılacağı konularıdır.

Tablo 4.16: Aşağıdakilerle ilgili karar alınırken fikriniz soruluyor mu?

	Evet	Hayır	Toplam (%)
Çocukların eğitimi	73,3	26,7	100
Ev veya arsa alımı	53,2	46,8	100
Ev eşyası alımı	77,3	22,7	100
Mutfak harcamaları	73,7	26,3	100
Kiminle görüşüleceği	47,2	52,8	100
Kaç çocuk yapılacağı	47,5	52,5	100

Tablo 4.16'ya yansıyan verilerde görüldüğü gibi, kadınların fikirlerinin en fazla alındığı üç alan, *ev eşyası alımı*, *mutfak harcamaları* ve *çocukların eğitimi* konularıdır. Erkekler bu üç alanda eşlerinin görüşlerine genel olarak başvurumaktadırlar. Ev veya arsa alımı söz konusu olduğunda erkeklerin yüzde 53'ü eşlerinin fikirlerini alırken, yüzde 47'si ise eşlerinin fikirlerini alma ihtiyacı hissetmemektedirler. Kadınların görüşlerine en az başvuru, başka bir deyişle, daha çok *erkeklerin karar verdiği* iki konu "*kiminle görüşüleceği*" ve "*kaç çocuk yapılacağı*" konularıdır. İki konuda da erkeklerin yaklaşık yüzde 53'ü eşlerinin fikirlerini almaya gerek görmemektedirler. Bu konulara daha çok erkeklerin karar verdiği anlaşılmaktadır.

Özellikle kiminle görüşüleceği konusu üzerinde durmakta yarar vardır. Zira kiminle görüşüleceği konusu, aynı zamanda ailenin sosyal ilişkilerinin kimlerle kuru-

lacağını ifade etmektedir. Başka bir deyişle, ailenin dış dünyaya açılımı, görüşülecek kişiler üzerinden sağlanmaktadır. Araştırma bulgularına göre, erkekler bu konuyu kendi uhdelerine almış olup kadınları arka planda bırakmaktadırlar.

Tablo 4.17: Aşağıdakilerle ilgili kararlar alınırken fikriniz soruluyor mu?

EĞİTİM	Okumadı		İlk+Orta		Lise		Üniversite	
	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>
Çocukların eğitimi	60,2	39,8	75,0	25,0	76,7	23,3	83,8	16,2
Ev veya arsa alımı	49,3	50,7	53,0	47,0	50,5	49,5	65,4	34,6
Ev eşyası alımı	66,8	33,2	78,8	21,2	77,6	22,4	89,3	10,7
Mutfak harcaması	68,0	32,0	74,9	25,1	76,6	23,4	74,4	25,6
Kiminle görüşüleceği	37,1	62,9	48,2	51,8	52,8	47,2	51,2	48,8
Kaç çocuk yapılacağı	52,0	48,0	51,1	48,9	36,4	63,6	45,3	54,7
YAŞ								
	Genç		Orta		Olgun		Yaşlı	
Çocukların eğitimi	70,5	29,5	78,3	21,7	75,9	24,1	60,0	40,0
Ev veya arsa alımı	45,3	54,7	63,5	36,5	61,1	38,9	53,8	46,2
Ev eşyası alımı	76,1	23,9	79,2	20,8	79,8	20,2	64,0	36,0
Mutfak harcaması	70,9	29,1	75,1	24,9	79,6	20,4	72,0	28,0
Kiminle görüşüleceği	42,8	57,2	51,7	48,3	52,2	47,8	52,0	48,0
Kaç çocuk yapılacağı	33,1	66,9	63,8	36,2	62,6	37,4	60,0	40,0

Konuya eğitim düzeyi bakımından bakıldığında yüksek eğitimli kadınlarla düşük eğitimli kadınlar arasında belirgin ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Üniversite eğitimi alan kadınların eşleri hemen hemen tüm konularda kendi fikirlerine başvurumaktadırlar. Üniversite mezunu kadınların eşlerinin yüzde 84'ü çocuk eğitimi, yüzde 65'i ev veya arsa alımında, yüzde 89'u ev eşyası alımında, yüzde 74'ü mutfak harcamaları konusunda, yüzde 51'i ise kiminle görüşüleceği konusunda kendilerine fikir danışmaktadırlar. Oysa bu oranlar okula gitmeyen kadınlarda sırasıyla yüzde 60, 49, 67, 68 ve 37 düzeyindedir. Okula gitmeyen yüzde 63 oranındaki kadının eşleri kendilerine kiminle görüşüleceği konusunda fikir danışmamaktadır.

Yaş kategorilerinde eğitim düzeyinden farklı bir tablo göze çarpmaktadır. Bazı konularda genç kadınlara, bazı konularda yaşlı kadınlara fikir danışılmaktadır. Yaş kategorileriyle ilgili yapılan analizlerde farklı yaşlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Bkz. Tablo 4.17).

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANNELİK

VE ÇOCUK SAHİPLİĞİ

Bu bölümde, kadınların annelik ve çocuk sahipliğiyle bağlantılı konular üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda sahip olunan çocuk sayısı, sahip olunmak istenen çocuk sayısı ve cinsiyeti, kız çocuklarının okutulması, ailede engelli çocukların var olup olmadığı ve Ağrı’da çocuklar için yeterli park, bahçe, oyun alanı ve sosyal tesislerin bulunup bulunmadığı gibi hususlar araştırmada değişik sorularla ele alınıp incelenmiştir. Burada ele alınan konuların bir kısmı birden fazla soru üzerinden araştırılmıştır. Takip eden sayfalarda görüleceği gibi, her konuyla ilgili frekans dağılımların yanı sıra çapraz tablolara da yer verilmiştir. Bununla birlikte, ele alınan konular önceki bölümlerde olduğu gibi varyans analizi üzerinden istatistiksel teste tabi tutularak eğitim düzeyi ile yaş farklılığının kadınlar arasındaki tutumlarda farklılık oluşturup oluşturmadığı analiz edilmiştir. Bu bölümde analiz edilen konular, çocuğu olan kadınlar üzerinden araştırılmıştır.

5.1. Sahip Olunan Çocuk Sayısı

Bu bölümde ele alınan konular çocuğu olan kadınlar üzerinden incelenmiştir. Bunun için de öncelikle araştırmada yer alan kadınların çocuklarının bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Tablo 5.1’de görüldüğü gibi evli olup araştırmada yer alan kadınların yüzde 91’nin bir veya birden fazla çocuğu bulunmaktadır. Önceki bölümlerde verildiği gibi, araştırmada çok sayıda genç yaşlarda kadın yer almıştır. Çocuğu olmayan kadınların oranının yüzde 9 gibi düşük düzeyde olduğunu dikkate aldığımızda genç ve hatta küçük yaşlarda olup çocuğu olan kadınların olduğunu söyleyebiliriz.

Araştırmada 15 ve 16 yaşlarında evli birer kadın yer almış olup ikisi de çocuk sahibidir. Yine araştırmaya 17 yaşında üç evli kadın katılmış olup ikisinin çocuğu bulunmaktadır. Araştırmada yer alan 18 yaşındaki 11 evli kadından 5’nin çocuğu vardır. Bu verileri dikkate aldığımızda Ağrı’da küçük yaşlarda olmasına rağmen evlenen kadınların büyük bir kısmının çocuk doğurduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 5.1: Çocuğunuz var mı? (Evli, dul/boşanmış olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, var	639	90,9
Hayır, yok	64	9,1
Toplam	703	100

Eğitim düzeyinin çocuk sahibi olmada kadınlar arasında bir farklılık oluşturup oluşturmadığını varyans analizi yoluyla anlayabiliriz. Yapılan varyans analizine göre çocuk sahibi olma noktasında eğitim belirleyici bir faktör olarak rol oynamaktadır ($P=,000$). Okumayan kadınların yüzde 95’inin bir veya daha fazla sayıda çocuğu bulunurken, üniversite mezunu olan kadınların yüzde 78’inde çocuk bulunmaktadır. Kısaca, eğitim düzeyi ile çocuk sahibi olma arasında güçlü bir negatif ilişki vardır. Eğitim düzeyi arttıkça çocuk sahibi olma olasılığında düşüş görülmektedir. Bu değer-

lendirme, Tablo 5.2'deki verilerden hareketle tüm eğitim düzeyleri dikkate alınarak yapılmaktadır.

Yaş konusunda da eğitime benzer bir tablo vardır. Varyans analizi yaşı da çocuk sahibi olma noktasında kadınlar arasında anlamlı bir farklılığa yol açtığını göstermektedir ($P=,000$). Tablo 5.2'de görüldüğü gibi, yaş arttıkça kadınlarda çocuk sahibi olma olasılığında da paralel olarak artış eğilimi gözükmemektedir. Nitekim yaşlıların tümü çocuk sahibi iken, gençlerin yüzde 79'nun bir veya daha fazla sayıda çocuğu bulunmaktadır.

Tablo 5.2: Çocuğunuz var mı? (Evli, dul/boşanmış olanlar)

EĞİTİM	Evet	Hayır	Toplam
Okumadı	95,3	4,7	100
İlk ve orta	93,6	6,4	100
Lise	83,0	17,0	100
Üniversite	77,8	22,2	100
YAŞ			
Genç	78,9	21,1	100
Orta	96,0	4,0	100
Olgun	97,0	3,0	100
Yaşlı	100		100

Araştırmada ele alınan konulardan biri kadınların kaç çocuğunun olduğu konusu olmuştur. Çocuğunun olduğunu belirten kadınlara, “Kaç çocuğunuz var?” şeklinde açık uçlu bir soru yöneltilmiş ve ilgili tabloda görülen veriler elde edilmiştir. Buna göre kadınların yüzde 15'nin tek çocuğu varken, yüzde yaklaşık 20'sinin iki çocuğu, yüzde 19'nun üç çocuğu, yüzde 17'sinin dört çocuğu, yüzde 11'nin ise beş çocuğu bulunmaktadır. Geriye kalanlar altı veya daha fazla sayıda çocuk annesidirler (Tablo 5.3).

Genel bir değerlendirme yapıldığında, kadınların yüzde 71'nin dört veya daha düşük sayıda çocuk sahibi olduğu söylenebilir. Ağrı'da mülakat yapılan kişiler de benzer bir değerlendirmede bulunarak kadınlarda ortalama çocuk sayısının dörde kadar düştüğü belirtmişlerdir. Nitekim bir sivil toplum kuruluşu yöneticisi, “Çocuk sayısında eskiye göre ciddi bir azalma söz konusudur; artık aileler dört beş çocukla yetinmektedirler, eskiden bu rakam on üç, ön dört kadardı” diyerek bu hususa dikkat çekmiştir.¹

1 S. A., Ağrı Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha ve Mehmet Dikkaya, 20 Temmuz 2016.

Tablo 5.3: Kaç çocuğunuz var? (Çocuğu olanlar)

Çocuk sayısı	Sayı	Yüzde (%)
1	93	14,6
2	125	19,6
3	123	19,2
4	111	17,4
5	70	11,0
6	48	7,5
7	26	4,1
8	23	3,6
9	6	0,9
10	6	0,9
11	2	0,3
12	3	0,5
13	1	0,2
14	2	0,3
Toplam	639	100

Bilindiği gibi, Türkiye genelinde nüfus artış hızı azalma eğilimine girmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun tespitine göre 2015 yılında ortalama doğum oranı yüzde 2.17 düzeyindedir.² Bir ülkede nüfusun kendini yenileyebilmesi için ortalama yüzde 2.1 düzeyinde artış göstermesi gerekir. Bunun altına düştüğünde nüfus azalma trendine girer. Bugün bazı Avrupa ülkelerinde yaşanmakta olan temel sorunlardan biri nüfusun kendini yenileyemeyerek azalma sürecine girmiş olmasıdır. Türkiye'de şu anki oran nüfusun kendini yenilemesi için gereken oranın biraz üzerinde olmakla birlikte, yapılan projeksiyonlara göre önümüzdeki yıllarda azalma eğilimi görülecektir. Bunun üstesinden gelmek için hükümet son zamanlarda önemli teşvik paketlerini devreye sokarak Türkiye'deki doğurganlık oranını arttırmaya çalışmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun tespitine göre Ağrı, aile başına düşen çocuk sayısı bakımından tüm iller içinde Şanlıurfa ve Şırnak'tan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. TÜİK'in bulgularına göre 2015 yılı itibarıyla ortalama çocuk sayısı Şanlıurfa'da 4.52, Şırnak'ta 4.23, Ağrı'da ise 3.98 düzeyindedir.³ Bizim araştırmamıza göre 2016 yılı itibarıyla Ağrı'da ortalama çocuk sayısı 3.71 kadardır. Bu veriyi esas aldığımızda Ağrı'da son bir yılda ortalama çocuk sayısında bir azalış eğiliminin olduğunu söyleyebiliriz. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: TÜİK, çocuk sayısını haneleri

2 TÜİK, Haber Bülteni, Sayı. 18621, 17 Nisan 2015. İnternet kaynağı için bkz. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18621>, Alınma tarihi: 1 Temmuz, 2016.

3 TÜİK, Haber Bülteni, Sayı. 18621, 1 Temmuz, 2016.

esas olarak tespit etmektedir. Hanede bulunan çocuklar birden fazla kadına (eşe) ait olabilir. Oysa bizim araştırmada çocuk sayısı kadınlar üzerinden tespit edilmiştir. Bu bakımdan ikisi arasındaki fark, azalışla bağlantılı olduğu gibi bu hususla da bağlantılı olabilir.

Tablo 5.4: Kaç çocuğunuz var? (Çocuğu olanlar)

EĞİTİM	1-2	3-4	5 ve üstü	Toplam
Okumadı	19,6	27,9	52,5	100
İlk ve orta	32,4	43,3	24,3	100
Lise	59,5	36,5	4,1	100
Üniversite	69,8	27,9	2,3	100
YAŞ				
Genç	71,7	24,4	3,9	100
Orta	32,6	45,9	21,5	100
Olgun	5,2	37,6	57,2	100
Yaşlı		26,9	73,1	100

Gerek dünyada, gerekse Türkiye’de nüfusun azalma sürecinde rol oynayan en önemli faktör kadınlardaki eğitim düzeyinin yükselişi ve kadınların iş yaşamı içinde yer almasıdır. Bu konuya eğitim üzerinden Ağrı özelinde baktığımızda benzer bir sonuçla karşılaşırız. Araştırma bulgularına göre kadınlarda eğitim düzeyinin artışına paralel olarak doğurganlık oranı ters orantılı olarak düşmektedir. Tablo 5.4’te yansıtılan verilerle ilgili yapılan istatistiksel analize göre, eğitim düzeyi çocuk doğurma konusunda kadınlar arasında belirgin bir farklılık yaratmaktadır ($P=,000$). Buna göre, bir ile iki çocuğu olan kadınların oranı okumamışlarda yüzde 20 iken, bu oran üniversite mezunu kadınlarda yüzde 70’e kadar yükselmektedir. Okumayan kadınların yüzde 53’nün beş veya üzeri sayıda çocuğu bulunurken bu oran üniversite mezunlarında yüzde 2.3 kadar düşük düzeydedir.

Benzer bir değerlendirmeyi yaş kategorisi için de yapmak mümkündür. Eğitim düzeyinde olduğu gibi, yaş da çocuk sahibi olma noktasında kadınlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa yol açmaktadır ($P=,000$). Tabloda görüldüğü gibi, gençlerin yüzde 72’sinin bir ile iki arasında çocuğu olup, beş veya üzerinde çocuğa sahip olanların oranı yüzde 4 kadar düşük düzeydedir. Oysa bu oran yaşlılarda tam tersidir. Yaşlıların yüzde 73’nün beş veya daha fazla sayıda çocuğu vardır. Yaşlılar içinde bir veya iki çocuğu olan hiçbir kadın yoktur.

5.2. İdealize Edilen Çocuk Sayısı ve Cinsiyeti

Ağrı’da yaşayan kadınlar ortalama kaç kaç çocuğa sahip olmak ister? Bu konuyu

test etmek üzere araştırmaya katılan kadınlara, “Sizce bir kadın kaç çocuk yapmalıdır?” şeklinde açık uçlu bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya gelen cevaplara baktığımızda en fazla idealize edilen çocuk sayısı iki ile dört arasındadır. Tek çocuk isteyenlerin oranı dikkate alınmayacak kadar düşüktür (%3.4). Benzer biçimde beş veya daha fazla sayıda çocuk sahibi olmak isteyenlerin oranı da yine dikkate alınmayacak kadar düşüktür (%5.5.). Bu veriyi esas aldığımızda, Ağrı’da yaşayan bazı kadınların istediği çocuk sayısından daha fazla sayıda çocuğa sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu konu istenmeyen gebeliklerden kaynaklanabildiği gibi, eşlerin tercihiyle de bağlantılı olabilir.

Tablo 5.5: Sizce bir kadın kaç çocuk yapmalıdır? (Çocuğu olanlar)

Çocuk sayısı	Sayı	Yüzde (%)
1	22	3,4
2	201	31,5
3	192	30,0
4	189	29,6
5 ve üstü	35	5,5
Toplam	639	100

Kadınların sahip olmak istedikleri çocuk sayısı konusunda eğitim belirleyici bir rol oynuyor mu? Bu soruya varyans analizinin yanı sıra ilgili tabloya yansıyan veriler üzerinden cevap arayabiliriz. Yapılan varyans analizine göre sahip olunmak istenen çocuk sayısı konusunda eğitim kadınlar arasında istatistiksel olarak belirleyici bir farklılığa yol açmaktadır ($P=,000$). Tablo 5.6’da görüldüğü gibi, okumayan kadınların ağırlıklı olarak çocuk sayısı tercihi yüzde 58 oranıyla üç ile dört çocuktan yanadır. Bu sayıda çocuğa sahip olma istediği üniversite mezunu kadınlarda yüzde 25 düzeyindedir. Üniversite eğitimi almış kadınların yüzde 60’ı bir ile iki çocuk sahibi olmak istemektedir. Bu veriyi, Ağrı’da kız çocuklarında okullaşma eğiliminin artışıyla birlikte ele aldığımızda önümüzdeki yıllarda kadın başına düşen çocuk sayısının burada belirgin biçimde azalacağını tahmin edebiliriz.

Tablo 5.6: Sizce bir kadın kaç çocuk yapmalıdır? (Çocuğu olanlar)

EĞİTİM	1-2	3-4	5 ve üstü	Toplam
Okumadı	25,2	57,8	17,0	100
İlk ve orta	31,3	61,9	6,8	100
Lise	47,5	43,8	8,8	100
Üniversite	60,0	37,8	2,2	100
YAŞ				
Genç	48,6	48,6	2,9	100
Orta	29,8	62,4	7,9	100
Olgun	24,2	58,2	17,5	100
Yaşlı	11,5	61,5	26,9	100

Benzer bir eğilimi yaş kategorilerinde de görmekteyiz. Gençlerin yarıya yakın bir kısmı (%49) bir veya iki çocuk sahibi olma istediğini belirtmiştir. Geriye kalan yarısı da (%49) üç veya dört çocuğa sahip olma isteğini dile getirmiştir. Beş veya üzeri sayıda çocuk sahibi olmak isteyen kadınların oranı gençlerde yüzde 2.2 gibi düşük düzeydedir. Oysa bu oran yaşlı kadınlarda yüzde 27 gibi neredeyse on katından daha yüksek düzeydedir. Yine yaşlı kadınlar içinde bir veya iki çocukla yetinenlerin oranı yüzde 12 gibi düşük düzeydedir. Kısaca, kadınlarda genç kuşaklar daha az sayıda çocuğa sahip olma eğilimindedirler. Bu konuyla ilgili yapılan istatistiksel test (varyans testi), sahip olunmak istenen çocuk sayısı konusunda değişik kuşaklar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymuştur ($P=,000$).

Tablo 5.7: Tek bir çocuğunuz olacak olursa, bunun kız mı yoksa erkek mi olmasını istersiniz?

	Sayı	Yüzde (%)
Kız	590	55,5
Erkek	446	41,9
Cevapsız	28	2,6
Toplam	1064	100

Araştırmada ele alınan konulardan biri de sahip olunmak istenen çocuğun cinsiyetiyle ilgilidir. Bu konuyu sorgulamak üzere katılımcılara, “Tek bir çocuğunuz olacak olursa bunun kız mı yoksa erkek mi olmasını istersiniz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bilindiği gibi genel bir eğilim olarak geleneksel toplumlarda tercih edilen çocuk çoğunlukla erkektir. Türkiye’de de geleneksel kültür daha çok erkek çocuğa sahip olma-

yı öngörür.⁴ Fakat son zamanlarda değişik nedenlerden dolayı bu değerin değişmekte olduğuna ilişkin sosyolojik araştırmalar söz konusudur.⁵

Bu araştırma Ağrı'da da kadınların çocuk tercihinin geleneksel değerlerin dışında olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma bulgularına göre, tek çocuğunun olması durumunda bunun kız olmasını isteyenlerin oranı yüzde 56 iken, erkek olmasını isteyenlerin oranı yüzde 42 düzeyindedir. Kuşkusuz bu konu sadece kadınlar düzeyinde sorgulanmıştır. Sadece kadınlar düzeyinde sorgulama yapılmış olmakla birlikte bölgedeki kültürel değerlere ilişkin bir resmi yansıttığı söylenebilir. Kadınlar, tek çocuklarının olması durumunda neden bunun kız çocuğu olmasını tercih ediyorlar? Bu konu araştırmada sorgulanmamıştır. Bu bakımdan birbiriyle bağlantılı veya bağlantısız çok sayıda farklı neden söz konusu olabilir.

Tablo 5.8: Tek bir çocuğunuz olacak olursa bunun kız mı yoksa erkek mi olmasını istersiniz?

EĞİTİM	Kız	Erkek	Toplam
Okumadı	51,1	48,9	100
İlk ve orta	57,8	42,2	100
Lise	56,4	43,6	100
Üniversite	64,2	35,8	100
YAŞ			
Genç	58,3	41,7	100
Orta	59,2	40,8	100
Olgun	52,2	47,8	100
Yaşlı	42,3	57,7	100

Sahip olunmak istenen çocuk konusunda eğitim belirleyici bir rol oynuyor mu? Varyans analizi üzerinden bakıldığında eğitim düzeyinin kadınlar arasında belirleyici bir rol oynamadığı görülür ($P=,101$). Tablo 5.9'da görüldüğü gibi, tüm eğitim seviyelerinde en fazla istenen çocuk kız çocuğudur. Kız çocuğunun istenmesine ilişkin oranlarda farklı eğitim düzeyleri arasında farklılıklar görülmekle birlikte bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık değildir ($P=101$).

Benzer bir tablo yaş kategorileri için de göze çarpmaktadır. Varyans analizine göre farklı yaş grupları arasında sahip olunmak istenen çocuk konusunda anlamlı bir farklılık yoktur ($P=,425$). Yalnız burada bir konuya dikkat etmekte yarar vardır: Yaşlı kadın-

4 Bkz. Çiğdem Kâğıtçıbaşı, *Çocuğun Değeri*, İstanbul: Gözlem Yayınevi, 1981.

5 BASAGM, *Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması*, Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2010. Link: http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/kutuphane_61_turkiyede_aile_degerleri.pdf Alınma Tarihi: 7 Eylül 2016.

ların çoğu (%58) erkek çocuğunu kız çocuğuna tercih etmektedirler. Bu da yaşlıların Ağrı'da daha çok erkek çocuklarının yanında barınıyor olmasıyla bağlantılı olabilir. Zira önceki bölümde analiz edildiği gibi, araştırmada yer alan kadınlar kendi annelerinden daha çok eşlerinin anneleriyle birlikte yaşamaktaydılar. Yaşlı kategorisindekiler dışındaki tüm yaş kategorilerinde benzer bir eğilimi görmekteyiz. Hepsinde tek çocuğun olması durumunda bunun kız olmasına ilişkin bir düşünce vardır.

Bu verilerden hareketle şöyle bir sonuca varabiliriz: Ağrı'da yaşamakta olan kadınlar içinde 61 ve üstünde olan yaşlı kadınlar hariç, eğitim düzeyi ve yaşı ne olursa olsun tüm kadınlar tek çocuklarının olması durumunda bunun kız olmasını erkeğe tercih etmektedirler.

5.3. Kız Çocuklarının Okutulmasına İlişkin Tutumlar

Araştırmanın ele aldığı konulardan biri de kız çocuklarının okula gönderilme durumuyla ilgili olmuştur. Bunun için katılımcılara öncelikle okul çağında kız çocuklarının bulunup bulunmadığı sorulmuştur. İlgili tabloda görüldüğü gibi, araştırmaya katılan kadınların yüzde 56'sının okul çağında kız çocuğu bulunmuştur. Geriye kalanlar içinde kız çocuğu olanlar olmakla birlikte, kız çocuklarının okul çağında olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 5.9: Okul çağında kız çocuğunuz var mı? (Çocuğu olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, var	356	55,7
Hayır, yok	283	44,3
Toplam	639	100

Okul çağında kız çocuğu olanlara “Kız çocuklarınızı okula gönderiyor musunuz?” şeklinde bir soru sorulmuş, bu soruya gelen cevaplar ilgili tabloda yer almıştır. Araştırmaya katılan kadınların yüzde 80'i tüm kız çocuklarını okula gönderdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların yüzde yaklaşık 7'si bazı kız çocuklarını okula gönderdiklerini, ancak bazılarını göndermediklerini ifade etmişlerdir. Bu şekilde cevap verenlerin daha çok olgun ve yaşlı kuşak kadınlar olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu kadınlar önceki yıllarda kız çocuklarını okula göndermezken son yıllarda göndermeye başlamışlardır.

Kız çocuklarını okula göndermek istemediğini belirtenlerin oranı yüzde 2.7 gibi oldukça düşük düzeydedir. Bu soruyla ilgili ilginç bulgulardan biri cevapsız kalan veya soruya değişik şeyler söyleyerek cevap verenlerin oranının yüksekliğidir. Tablo 5.10'da görüldüğü gibi bu ikisinin toplamı yüzde 10 kadardır. Bu türden cevap veren kadınların kız çocuklarını okula gönderme konusunda net bir düşünceye sahip olmadıklarını tahmin edebiliriz. Dolayısıyla katılımcıların yüzde 2.7'si kız çocuklarını

okula gönderme konusunda olumsuz düşünceye sahipken, belli oranda bir kesiminin de bu konuda net bir düşünceye sahip olmadığını söyleyebiliriz.

Tablo 5.10: Kız çoğunuzu/çocuklarınızı okula gönderiyor musunuz? (Çocuğu olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Tüm kız çocuklarını okula gönderiyoruz	510	79,8
Bazılarını gönderdik, bazılarını göndermedik	47	7,4
Kız çocuklarını okula göndermek istemiyoruz	17	2,7
Diğer	30	4,7
Cevapsız	35	5,5
Toplam	639	100

Üçüncü bölümde ifade edildiği gibi, Ağrı’da kız çocuklarının okula gönderilmesine ilişkin genel bir kabul oluşmuş durumdadır. Bu durumu dile getiren bir muhtar, “Eskiden kızların okumasının günah olduğunu söylerlerdi. Bu nedenle kızlarımızı okula göndermezdik. Şimdi ise böyle bir şey kalmadı. Genel olarak insanlar kız çocuklarını okutmaya çalışıyorlar” diyerek Ağrı’daki kız çocuklarının okullaşmasıyla ilgili değişime dikkat çekmiştir.⁶ Hükümetin verdiği eğitim desteğinin bu konudaki etkisine dikkat çeken girişimci bir kadın şöyle demiştir:

“Son yıllarda kızların çoğu okula gitmeye başladı. Hükümetin verdiği desteklerle aileler ekonomik olarak rahatladı. Özellikle ders materyallerinin ücretsiz dağıtılması kız çocuklarının okullaşmasında çok önemli oldu. Biz 2000’lerin başında evleri gezerken evlerde okumayan onlarca kız çocuğuyla karşılaşılırdık. Ama artık çok az kişinin çocuğu okumuyor.”⁷

Kız çocuklarının okula gönderilmesi konusunda Ağrı merkez ile bazı ilçeleri arasında tutum farklılığının olduğu, yapılan mülakatlardan anlaşılmıştır. Özellikle Diyaradin ilçesinde bu konuyla ilgili ciddi serzenişler söz konusu olmuştur. Bir işadama bu konuya şu ifadelerle dikkat çekmiştir:

“Diyadin, şehirleşmemiş bir ilçemiz. Kızların sosyal alanları çok dardır. Aileler, laf olur, gözü açılır veya yanlış işler yapar gibi kaygılardan dolayı kız çocuklarını okula göndermekten endişe ediyorlar.”⁸

Diyadin’le ilgili benzer bir sorunu belediye yetkilisi, “Kızlarımızın okula gitmesinin önündeki en büyük engel sosyal yapımızdır” ifadesiyle işaret etmiştir.⁹

6 Muhtarlarla yapılan odak grup çalışmasından. Çalışmayı yapan Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.

7 B. Ş., Ak Parti Meclis Üyesi, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.

8 A. E., Diyaradin Jeotermal Genel Müdürü, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 22 Temmuz 2016.

9 M. A., Diyaradin Belediye Başkan Vekili, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 22 Temmuz 2016.

Gerek Diyardin’de gerekse Ağrı’nın diğer kırsal alanlarında kız çocuklarının okutulmasına ilişkin tutumun yavaş yavaş değişmekte olduğu söylenebilir. Ağrı’nın kırsal kesimindeki değişime dikkat çeken bir sivil toplum kuruluşu yöneticisi, “2009 yılında sahaya çıkıp ailelerle görüşmeye başladığımızda, TEOG sınavından güzel puan almalarına rağmen ailesi tarafından okula gönderilmek istenmeyen kızlarla karşılaştık. Ama o tutumlar yavaş yavaş değişiyor” demiştir.¹⁰

Tablo 5.11: Kız çoğunuzu/çocuklarınızı okula gönderiyor musunuz? (Çocuğu olanlar)

EĞİTİM	Tümünü gönderiyor	Bazılarını Gönderiyor	Göndermiyor	Diğer	Toplam
Okumadı	74,9	14,9	5,6	4,6	100
İlk ve orta	88,9	5,7	1,3	4,0	100
Lise	88,4	1,4	2,9	7,2	100
Üniversite	90,5			9,5	100
YAŞ					
Genç	82,5	3,8	3,1	10,6	100
Orta	89,4	4,0	2,2	4,4	100
Olgun	83,4	12,4	3,1	1,0	100
Yaşlı	60,0	32,0	4,0	4,0	100

Kız çocuklarının okula gönderilmesi konusunda eğitim düzeyi düşük kadınlarla eğitim düzeyi yüksek kadınlar arasında bir farklılığın olup olmadığına bakıldığında, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($P=,000$). İlgili tabloda görüldüğü gibi, kız çocuklarının tümünü okula gönderdiğini belirten kadınların oranı okumamışlarda yüzde 75 düzeyinde iken, üniversite mezunu kadınlarda yüzde 91 oranındadır. Üniversite mezunu kadınlar içinde kız çocuklarını okula göndermeyeceğini belirten hiç kimse çıkmamıştır. Tüm üniversite mezunu kadınlarda kız çocuklarını okula gönderme eğilimi vardır.

Benzer bir değerlendirmeyi yaş kategorileri için de yapmak mümkündür. Yaşlı kadınların yüzde 62’si tüm kız çocuklarını okula gönderdiğini belirtirken, bu oran gençlerde yüzde 83 düzeyinde çıkmıştır. Çocuğunu okula göndermeyeceğini belirten genç yaşta kadınların oranı yüzde 3 gibi düşük düzeydedir. Yapılan varyans analizi de değişik yaş grupları arasında kız çocuğunu okula gönderme tutumu bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğunu ortaya koymuştur ($P=,000$).

5.4. Engelli Çocuk Sahipliği ve Çocuklara Yönelik Alt Yapı İmkânları

Araştırmada ele alınan konulardan biri de kadınların engelli herhangi bir çocuğu-

10 B. A. KAMER Ağrı Şube Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

nun bulunup bulunmadığı olmuştur. Bilindiği gibi Türkiye’de engelli oranı dikkate değer düzeyde yüksektir.¹¹ Yüzde 40 ve üzeri engeli olanlara devlet engelli maaşı bağlamış ve bakım desteği imkânı sağlamıştır. Devlet destek şartını yüzde 40 ile sınırlandırdığı için Türkiye’de engelli olarak kabul edilen insanlar toplam nüfus içinde önemli bir paya sahiptir.¹² Oysa yüzde 40 altında herhangi bir engeli olanlar da dikkate alındığında Türkiye’deki engelli oranının daha fazla olduğu tahmin edilebilir.

Tablo 5.12: Engelli herhangi bir çocuğunuz var mı? (Çocuğu olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, var	36	5,6
Hayır, yok	603	94,4
Toplam	639	100

Benzer bir eğilim Ağrı’da da görülmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar (ASP) il yetkilisi, engellilere her ay düzenli olarak 880 TL maaş ödendiğini, ancak bunun devam etmesi için iki yılda bir engellilerden rapor istendiğini belirtmiştir. ASP İl Müdürü, “Engelliler iki yılda rapor vermek zorunda kalınca bazıları, engelini anlatamadığı için engellilik seviyesi ön görülenin dışında kalıyor, böylece toplam engellilik oranı düşüyor” diyerek rapor yenilenme sürecinin engellilerin aleyhine işleyen bir mekanizma olduğuna dikkat çekmiştir.¹³

Engellilerle ilgili devletin yanı sıra, ilgili sivil toplum kuruluşları da birtakım çalışmalarda bulunmaktadır. Ağrı’da bu alanda ön plana çıkan kuruluşlardan biri Görme Engelliler Kültür ve Birleşme Derneği (GÖRBİR) Ağrı şubesidir. Şube Başkanı, görme engelli kız çocuklarının okullaşmasıyla ilgili çok yönlü faaliyetlerde bulunduklarını şu ifadelerle belirtmiştir.

Görme engelli olarak eğitim alan kızlarımızı açık öğretim fakültelerinde okutmaya çalışıyoruz. Ailelerle birebir görüşüp kızlarını okutmaları yönünde ikna etmek için çaba sarf ediyoruz. Şu an Aydın’da öğretmen olan bir kızımız var. Ayrıca yaygın eğitimde iki yıllık fakülte bitiren başka bir kızımız var. İlk başta zor ikna

11 2003’te Özürlüler Genel İdaresi tarafından yapılan araştırmaya göre Türkiye’de engelli oranı yüzde 12.9 olarak bulunmuştur. Bkz. <http://bianet.org/bianet/toplum/26969-turkiyede-ozurlu-orani-yuzde-12-29>, Alınma Tarihi: 10 Eylül 2016.

12 2011 yılında Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan *Nüfus ve Konut Araştırması* sonuçlarına göre; görme, duyma, konuşma, yürüme, merdiven çıkma veya inme, bir şey taşıma veya tutma ve yaşlılarına göre öğrenme, basit dört işlem yapma, hatırlama veya dikkatini toplama fonksiyonlarından en az birinde çok zorlandığını veya hiç yapamadığını belirtenlerin sayısı 4 milyon 882 bin 841 olup toplam nüfus üzerinden yüzde 6.6’ya tekabül etmektedir. TÜİK, “Dünya Nüfus Günü, 2015”, *Haber Bülteni*, Sayı. 18617, Temmuz, 2015. İnternet kaynağı için bkz. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18617>

13 V. T., Ağrı Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürü, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

ettiğimiz bu kızların aileleri şu anda kızlarının eğitiminin artması için ayrı bir çabaya girmeye başladılar.”¹⁴

Ağrı’da görme engellilerle ilgili en önemli sorun, onlara yönelik eğitim veren herhangi bir eğitim kurumunun bulunmayışıdır. Bu da okumak isteyen görme engelli kız çocuklarının ya Ankara ve İstanbul gibi illere gitmek zorunda kalışına veya açık öğretime gitmesine yol açmaktadır. Bu konuya dikkat çeken GÖRBİR Şube Başkanı, “Sadece Ankara ve İstanbul’da görme engellilere yönelik okul olduğu için okumak isteyen kişileri bu illere yönlendiriyoruz. Gitmek istemeyenleri de açık öğretime kaydetmeye çalışıyoruz” demiştir.¹⁵

Ağrı’da dikkat çeken sorunlardan biri, gerek genel olarak tüm çocuklara, gerekse engellilere yönelik alt yapı imkânlarının olmayışıdır. GÖRBİR başkanına, “Parklarda ve yollarda görme engelliler için kabartmalı yollar var mı?” şeklinde yönelttiğimiz soruya, “Hayır yok; ama yeni belediye başkanımızın bu konuda hassas olduğunu duyuyoruz” şeklinde cevap vermiştir. Dolayısıyla Ağrı’da engellilere yönelik bir kent alt yapısının bulunmadığını belirtmek gerekir.

Kentsel alt yapı eksikliği tüm çocuklarla ilgili bir sorun alanı olarak Ağrı’da dikkat çekmektedir. Gerek Ağrı il merkezinde, gerekse ilçelerinde çocuklara yönelik park, bahçe, sosyal tesis veya benzeri oyun alanları hemen hemen yok denecek kadar azdır. Mülakat yaptığımız katılımcılar, Ağrı kent merkezinde sadece bir tane park olduğunu, bunun da kadınlar ve çocuklar için uygun bir mekân olmadığını belirtmişlerdir.¹⁶ Mülakat yapılan bir ev hanımı, “Kadınların en büyük sıkıntısı çocuklarını da alıp gideceği bir parkın olmamasıdır” demiştir.¹⁷

Tablo 5.13: Yaşadığınız yerde çocuklarınızı götüreceğiniz yeterli park, bahçe, sosyal tesis var mı? (Çocuğu olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, var	152	23,8
Hayır, yok	487	76,2
Toplam	639	100

Çocuk oyun alanlarının eksikliği Ağrı’nın ilçelerinde daha fazla hissedilen bir ihtiyaçtır. Patnos’ta mülakat yapılan bir yetkiliye, “Kız çocukları için gerekli sosyo-kültürel alanlara sahip misiniz?” şeklinde yöneltilen soruya, “Kız çocuklarımızı bırakın

14 A. K., Görme Engelliler Kültür ve Birleşme Derneği (GÖRBİR) Ağrı Şube Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya ve Adem Çaylak, 21 Temmuz 2016.

15 A.g.k.

16 V. B. Tarımsal Kalkınma Derneği Ağrı Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.

17 S. D., Ev Hanımı, Mülakat: Mehmet Dikkaya ve Adem Çaylak, 21 Temmuz 2016.

erkek çocuklar için bile bu tür yerlere sahip değiliz” diye cevap vermiştir.¹⁸ Benzer biçimde Doğubayazıt’ta bir yerel yönetim yetkilisi, “Sadece çocuklar için bir tane parkımız var; o da hem çok uzakta hem de çok kısa sürede parçalanarak kullanılamaz hale getirildi” demiştir.¹⁹

İlgili tabloda görüldüğü gibi araştırmanın sorularından biri de çocuklara yönelik park, bahçe, oyun alanı ve sosyal tesislerin varlığıyla ilgili olmuştur. Araştırmaya katılanların yüzde 76’sı çocuklarını götürecekleri yeteri kadar park, bahçe ve sosyal tesisin olmadığını belirtirken, yüzde 24’ü ise bu konuda daha iyimser düşünmektedir. Başka bir deyişle, katılımcıların yüzde 24’ü, bulundukları yerde çocuklarına yönelik yeterince park, bahçe veya sosyal tesisin olduğunu belirtmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Araştırmaya katılan kadınların yüzde yaklaşık 20’si köylü kadınlardan oluşmaktaydı. Bilindiği gibi, köylerde evler genelde tek katlı olup bahçeye veya açık alana açıldıkları için çocuklara yönelik ayrı bir oyun alanı, park ve bahçeye ihtiyaç hissedilmemektedir. Dolayısıyla bu tür alt yapı imkânlarının varlığına işaret eden kadınların daha çok köylerde yaşayan kadınlar olduğunu belirtmek gerekir.

Park, bahçe, sosyal tesis, kültürel merkez veya alışveriş merkezi eksikliği, Ağrı’da kadınların yaşamakta olduğu en önemli sorunların başında gelmektedir. Araştırma kapsamında mülakat yapılan kişiler kadınlarla ilgili en önemli sorun alanlarından biri olarak bu hususa dikkat çekmişlerdir. Mülakat yapılan bir yetkili, park, bahçe veya sosyal alt yapı gibi imkânlar olsa bile kadınların bu tür yerlere rahatça gidip gelmesinin o kadar kolay olmadığını şu ifadelerle belirtmiştir:

“Bence bir yerdeki park bahçe sayısının çok olması kadınların sosyalleşeceği ortamların olacağı anlamına gelmez. Çünkü sorun zihniyetten kaynaklanmaktadır. Kadınların dışarı çıkmasını dedikodu mezesi yapan bir zihniyetin olduğu yerde alışveriş merkezi de olsa, park bahçe de olsa kimse gitmez. Kısaca zihniyeti değiştirmeden koşulların oluşturulmasının hiçbir mantığı yoktur.”²⁰

Şehirde hâkim olan patriarkal zihniyet, kadınların bu tür mekânlara çıkışını hoş karşılamayan bir kültürel tutuma sahiptir. Ağrı’da yaşamakta olan kadınlar, fiziksel alt yapı eksikliğinin yanı sıra, yöredeki baskın kültürel değerlerin kısacasında yer alarak ikili bir sıkışmışlık durumuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu da kadınların, fiziksel alt yapı imkânsızlıklarının yanı sıra, sosyal yaşam alanlarını daraltan kültürel kalıplarla da mücadele etmeleri gerektiği anlamına gelir.

18 S. L., Patnos Esnaf Sanatkarlar Odası Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 23 Temmuz 2016.

19 M. Ö., HDP Doğubayazıt İlçe Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak, 22 Temmuz 2016.

20 O. O., Patnos Halk Eğitim Müdür Yardımcısı, Mülakat: Adem Çaylak, 23 Temmuz 2016.

ALTINCI BÖLÜM

AİLENİN EKONOMİK

PROFİLİ

Bu bölümde Ağrı'nın, mülkiyet, gelir ve refah düzeyi ile gelirin elde ediliş biçimleri başta olmak üzere, ekonomik profili incelenmeye çalışılacaktır. Ağrı ilinin, daha ziyade tarım ve hayvancılık merkezli bir üretim ve gelir biçimine dayalı ekonomik yapısına sahip olduğu dikkate alınarak anket yapılan kadınlara bir takım sorular yöneltilmiştir. Bu sorular ana hatlarıyla; gayrimenkul sahipliği, ailenin binek aracına (otomobil vb.) sahip olup olmadığı, evde hangi tür dayanıklı eşyaların mevcut olduğu, geçimini hangi yollarla temin ettiği, kadınların piyasa için herhangi bir üretim yapıp yapmadığı, ailenin gelir düzeyinin ne olduğu ve evden gelir amaçlı Ağrı dışına (gurbet) yönelimin hangi ölçüde mevcut olduğu konularıyla ilgili olmuştur.

Öncelikle, TÜİK Yaşam Endeksi (2015) verilerine göre Ağrı, Türkiye'deki iller içerisinde 0.2975 endeks değeri ile Muş ve Mardin'in ardından sondan üçüncü sırada yer almaktadır.¹ Bu endeks, konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve yaşam memnuniyeti gibi 11 farklı alanı içermekte ve 41 gösterge ile temsil edilen bu boyutları tek bir bileşik endeks ile sunmaktadır. Endeks, 0 ile 1 arası değer almakta, 1'e yaklaştıkça yaşam düzeyinin iyileştiğini, tersi halinde bozulduğunu göstermektedir. Söz konusu genel eğilimlerden bazıları, ekonomik profil bölümü altında bu eksenle yeniden bir alan araştırmasıyla mercek altına alınmış olacaktır.

6.1.Ailenin Konut Mülkiyeti Durumu

Ekonomik profilin gözlemlenmesinde en önemli göstergelerden birisi, ailenin yaşamını sürdürmek için barınmak durumunda kaldığı konuta sahip olup olmamasıyla ilgilidir. Ağrı ilinde yaşayan 1064 kadına, ekonomik profil bazlı sorulan ilk soru da bu olmuştur. Bu sorunun, genel olarak ekonomik refahın en önemli göstergelerinden birisi olarak kabul edilebileceği gerçeği ışığında katılımcıların yaklaşık dörtte üçü kendi evlerinde ikamet ettiklerini belirtmiştir. Yüzde 21 oranında katılımcı da kiracı durumunda olduğunu belirtmiştir.

Tablo 6.1: Yaşadığınız konutun mülkiyet durumu nedir?

	Sayı	Yüzde (%)
Ev sahibiyiz	787	74,0
Kiracıyız	223	21,0
Lojmanda oturuyoruz	7	0,7
Ev sahibi değiliz ama kira ödemiyoruz	33	3,1
Diğer	6	0,6
Cevapsız	8	0,8
Toplam	1064	100

1 TÜİK, İllerde Yaşam Endeksi 2015, *Haber Bülteni*, Sayı, 24561, Ocak 2016. İnternet kaynağı için bkz. . Alınma tarihi: 28 Ağustos 2016.

Bu konuda yaş ve eğitim durumuna bağlı olarak ortaya çıkan sonuca göre, okuma yazma bilmeyen ve yaşlı kategorisinde bulunan kesimlerin daha yüksek (genel ortalamanın üzerinde) bir konut mülkiyetine sahip olduğu görülmektedir. Genç ve orta yaşlarda bulunanlar en düşük konut mülkiyeti oranına sahiptirler. Üniversite mezunları ise genel mülkiyet ortalamasının üzerinde bulunmaktadır. Ayrıca, üniversite mezunu olup yüzde 3 civarında lojmanda kaldığını beyan eden kesim, hem üniversite mezunlarının okuma yazma bilmeyenler dışındaki diğer eğitim kategorilerine göre yüksek olan oranını daha da artırma potansiyeline sahip bulunmakta, hem de Ağrı genelinde bulunan ve dışarıdan buraya memuriyet amaçlı gelmiş olan yabancılara dair bir işaret sunmaktadır. Nitekim varyans analizinin sonuçlarına göre de, eğitim düzeyinin konut mülkiyetine sahip olma bakımından kadınlar arasında bir farklılık meydana getirmediği ($P=,906$) anlaşılmaktadır. Yaş açısından varyans analizine bakıldığında ise, yaş yükseldikçe konut sahibi olma oranındaki artış düzenli olmadığı için istatistiksel olarak anlamlılığın olmadığı görülecektir ($P=,280$).

Tablo 6.2: Yaşadığınız konutun mülkiyet durumu nedir?

EĞİTİM	Ev sahibi	Kiracı	Lojman	Ücretsiz oturuyor	Diğer	Toplam
Okumadı	76,5	19,5	,5	2,7	,9	100
İlk ve orta	74,6	20,3	,4	3,8	,9	100
Lise	71,8	24,2		4,0		100
Üniversite	75,5	21,6	2,9			100
YAŞ						
Genç	73,8	20,6	,7	4,4	,5	100
Orta	72,2	24,3	,8	1,9	,8	100
Olgun	79,4	18,6	,5	1,5		100
Yaşlı	76,9	19,2			3,8	100

Diğer bir soru, ekonomik refahın önemli göstergelerinden birisi olan araç mülkiyetine sahip olup olmamaya ilgilidir. Buna göre anketleri cevaplayan kadınların sadece yaklaşık yüzde 40'ı bu soruya olumlu cevap vermişlerdir. Ailelerin büyük bir kısmının (%60) aracı bulunmamaktadır. 2013 yılında TÜİK tarafından yapılmış bir araştırmanın sonuçlarına göre, şehirlerde araç sahipliği oranı (ildeki araç sayısının nüfusa oranı) açısından Ağrı ili, toplam nüfusa payı açısından en düşük araç (%10'un altı) sahibi şehirler arasında ortaya çıkmıştır. Ağrı'da yüzde 5,5 olarak ortaya çıkan bu oran TRA2 bölgesinin diğer illerinde (Kars, Ardahan ve Iğdır) yüzde 12-13 aralığında tespit edilmiştir.² Bu anket ekseninde elde edilen sonuç (%40), hane başı ortalama fert sayısının 7 civarında olması halinde, TÜİK araştırmasının sonuçları ile uyumlu olabilir. Buna

2 Seçim Haritası, "Türkiye İllerde Araç Sahipliği Haritası", İnternet kaynağı için bkz. . Alınma tarihi: 5 Eylül 2016.

rağmen, araştırmanın ardından geçen 3 yıl içerisinde Ağrı ilinde aile başına düşen araç sayısında artış olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Tablo 6.3: Ailenizin arabası var mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, var	415	39,0
Hayır, yok	640	60,2
Cevapsız	9	0,8
Toplam	1064	100

Araç sahibi olma açısından en çarpıcı sonuç ve ilişki, eğitim düzeyiyle ilgili görünmektedir. Buna göre, sistematik ve düzenli bir biçimde eğitim düzeyi yükseldikçe araç sahibi olma oranı aynı şekilde yükselmektedir. Örneğin, üniversite eğitimi almış kadınların ailelerinde, yaklaşık yüzde 63 oranında araç sahibi olma özelliği dikkat çekmektedir. Nitekim varyans analizi sonuçlarına göre, eğitim düzeyi ile araç sahibi olma arasında açık bir anlamlılık olduğu görülmüştür ($P=,000$). Aynı anlamlılık ilişkisi, yaş gruplarına göre yapılan varyans analizi bağlamında ortaya çıkmamıştır ($P=,134$). Yani, ilerleyen yaş gruplarına doğru araç sahibi olma oranında istikrarlı bir artış olduğu göze çarpmamaktadır.

Tablo 6.4: Ailenizin arabası var mı?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Toplam
Okumadı	30,2	69,8	100
İlk ve orta	37,4	62,6	100
Lise	38,0	62,0	100
Üniversite	62,6	37,4	100
YAŞ			
Genç	38,1	61,9	100
Orta	41,6	58,4	100
Olgun	43,1	56,9	100
Yaşlı	15,4	84,6	100

Yaş açısından ele alındığı zaman ise, en yüksek araç sahibi olma oranının olgun yaş grubu arasında olduğu anlaşılmıştır. Genç ve yaşlı grup arasında (özellikle yaşlılarda %15'e kadar daha düşüyor) araç sahibi olma oranı, ortalamanın bir hayli altındadır. Bu durum gençler için, gençlerin henüz gelir getirici bir işe girmemesiyle bağlantılı olabilir. Zira araştırmada yer alanların önemli bir kesimin genç kadınlardan oluştuğu-

nu unutmamak gerekir. Yaşlılar için de şöyle bir değerlendirme yapılabilir: Türkiye’de insanlar belli bir yaştan sonra her şeyden elini eteğini çekip ekonomik olarak aktif durumda olmaktan çıkmaktadırlar. Yaşlıların araç diğer yaş gruplarına göre daha düşük düzeyde araç sahibi oluşu bununla açıklanabilir.

Tablo 6.5: Evinizde aşağıdaki eşyalardan hangileri var?

	Var	Yok	Yüzde
Buzdolabı	97,8	2,2	100
Çamaşır makinesi	97	3	100
Televizyon	97,4	2,6	100
Bulaşık makinesi	52	48	100
Müzik seti/kasetçalar	29,7	70,3	100

Anket yapılan kadınlara yönelik sorulan sorulardan biri de yaşam kalitesinin bir göstergesi olarak kabul edilebilecek ekonomik refahın göreceli olarak düşük olduğunu varsaydığımız ildeki evlerde beyaz eşya sahibi olup olmama ile ilgili olmuştur. Bu sorular içerisinde, özellikle buzdolabı, çamaşır makinesi ve televizyon sahibi olma konusunda yüzde yüze yakın bir oranda pozitif yönlü cevaplar verildiği görülmüştür. Beyaz eşya konusunda ildeki en düşük oran, bulaşık makinesi sahibi olmakla ilgilidir. Buna göre ailelerin yarıya yakını bulaşık makinesi sahibi değildir. Geleneksel olarak, çamaşır ve bulaşık işlerinin kadınların sorumluluk alanlarına girdiği varsayılırsa, çamaşır açısından tatmin edici gibi görünen durumun bulaşık konusunda yeterli etkinlik düzeyine ulaşamadığı anlaşılmaktadır.

Son zamanlarda, televizyon kanallarının çoğalması ve internetin yaygınlaşmasıyla sosyal refah göstergesi olarak çok fazla bir anlam ifade etmemiş olsa da, evlerin sadece yaklaşık üçte birinde müzik seti/kasetçalar bulunduğu görülmektedir. Varyans analizi sonuçlarına göre de, beyaz eşyaya sahip olma ile eğitim düzeyi arasında, her bir beyaz eşya türü açısından açık bir anlamlılık ilişkisi olduğu görülmektedir. Beyaz eşya sahipliği ile yaş grupları arasındaki ilişkide ise, buzdolabı ($P=,001$) ve çamaşır makinesi ($P=,000$) sahipliği ile yaş düzeyi arasında anlamlı bir ilişki varken, televizyon ($P=,093$), bulaşık makinesi ($P=,083$) ve müzik seti ($P=,088$) sahipliği ile yaş arasından anlamlı bir bağlantının olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 6.6: Evinizde aşağıdaki eşyalardan hangileri var?

EĞİTİM	Okumadı		İlk+Orta		Lise		Üniversite	
	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok
Buzdolabı	93,7	6,3	98,9	1,1	98,7	1,3	99,3	,7
Çamaşır makinası	93,7	6,3	97,0	3,0	98,7	1,3	99,3	,7
Televizyon	95,0	5,0	97,5	2,5	99,1	,9	97,9	2,1
Bulaşık makinası.	34,1	65,9	50,3	49,7	60,4	39,6	72,5	27,5
Müzik seti	18,1	81,9	23,6	76,4	42,7	57,3	47,5	52,5
YAŞ								
	Genç		Orta		Olgun		Yüksek	
Buzdolabı	98,6	1,4	97,7	2,3	97,0	3,0	88,5	11,5
Çamaşır makinası.	97,7	2,3	96,9	3,1	96,5	3,5	84,6	15,4
Televizyon	97,7	2,3	97,7	2,3	96,5	3,5	92,3	7,7
Bulaşık makinası.	52,8	47,2	48,7	51,3	55,7	44,3	38,5	61,5
Müzik seti	33,3	66,7	25,5	74,5	26,5	73,5	19,2	80,8

Beyaz eşyaya sahip olma ile eğitim düzeyi arasındaki yüksek korelasyon, bu soru bağlamında da kendisini göstermektedir. Okuma yazma bilmeyen grubun, beyaz eşyanın her bir türü için de doğru olacak şekilde göreceli olarak daha düşük bir oranda olması bunun belirgin bir göstergesidir. Eğitim düzeyi yükseldikçe, genel olarak bütün beyaz eşya gruplarına sahip olma bağlamında pozitif cevap verenlerin oranı düzenli olarak yükselmektedir. Aynı şekilde üniversite mezunlarında, bu soru ekseninde de yüzde 70'lerin üzerinde bir oranla, genel ortalamanın bir hayli üzerinde bulaşık makinesi sahibi olma en yüksek düzeye ulaşmıştır. Yaş açısından ise, genç, orta ve olgun yaşlarda bulunan insanlarda belirgin olan ortalamaya yakın durum, yüksek yaş grubu için, tüm beyaz eşya grupları için en düşük düzeyde bulunmaktadır. Araba mülkiyeti için sorulan soru bağlamında da aşırı düşük olan bu oranın (genel ortalamanın %25 altında), beyaz eşya için de benzer şekilde ortaya çıkması, ileri yaş gurubunun, kentteki en düşük refah düzeyinde yaşayan insanlardan olduğunu göstermektedir.

6.2. Ailenin Gelir Elde Etme Yolları

Bu alt bölümde, ailelerin geçimlerini nasıl temin ettikleri, geçim temini amacıyla Ağrı dışına çıkma sıklıkları ve sürelerine ilişkin sorular yer almıştır. Buna göre, anket uygulanan ailelerin yüzde 40'ına yakını ücret ve maaş gibi sabit bir gelir sahipleri oluşturmaktadır. Ardından, yüzde 30 civarında bir kesimi, daha geniş bir iş alanı çerçevesinde faaliyette bulunduğu düşünülen serbest meslek erbabı teşkil etmektedir. Bu

iki kesimi, ticaret (%15 civarı), hayvancılık (% 9 civarı) ve tarım (%4 civarı) izlemektedir.

TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan) bölgesinde cari fiyatlarla bölgesel gayrisafi katma değerinin sektörel paylarına göre, hizmetler sektörü 2011'de yüzde 61,2 ile en büyük payı oluşturmuştur. Aynı yıl tarım yaklaşık yüzde 25 ile ikinci sırada gelmiştir.³ 2011 yılı için TRA2 bölgesine dair bu genel eğilimden, bu çalışma ekseninde ulaşılan kesimlerin geçim vasıtaları (%30 serbest meslek çalışanlarının önemli bir kısmının tarım kesimine dâhil olabileceği düşünüldüğünde) büyük bir ayrışma göstermemektedir.

Tablo 6.7: Aileniz geçimini nasıl sağlıyor?

	Sayı	Yüzde (%)
Maaşlı işten	406	38,2
Ticareten	158	14,8
Tarımdan	42	3,9
Hayvancılıktan	91	8,6
Serbest meslekten	325	30,5
Diğer	31	2,9
Cevapsız	11	1,0
Toplam	1064	100

Ağrı ilinde yaşayan ailelerin, gelir elde etme vasıtalarının eğitim ve yaş grupları açısından incelenmesine göz attığımızda, bariz bir şekilde ücretli ve maaşlı çalışanların en büyük kesiminin üniversite eğitimi almış olanlardan oluştuğu görülmektedir. Aynı şekilde, hayvancılık faaliyetleriyle iştigal eden kesimlerin özel olarak içinde yer aldığı en büyük kesimin (yaklaşık %12) okuma yazma bilmeyenlerden oluştuğu görülmektedir. Serbest meslek erbabı içerisinde, tarım/hayvancılık faaliyetleri ile meşgul olanların büyük bir paya sahip olduğu düşünülürse, okuma yazma bilmemekle tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle geçimi sağlama arasında bariz olan korelasyon daha da güçlenmektedir. Eğitim düzeyi ile geçim vasıtaları arasında ortaya çıkan açık ilişki, yaş grupları açısından bir bağlantı arandığı takdirde fazla bir anlamlılık taşımaktadır.

3 TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Ağrı 2013, Ankara: TÜİK, 2014, s. 110.

Tablo 6.8: Aileniz geçimini nasıl sağlıyor?

EĞİTİM	Maaş	Ticaret	Tarım	Hayvancılık	Serbest Meslek	Diğer
Okumadı	25,2	11,9	5,0	12,4	38,1	7,3
İlk ve orta	32,3	17,9	3,8	8,5	34,6	2,8
Lise	52,4	11,9	2,2	7,0	26,0	,4
Üniversite	57,9	15,0	5,7	5,7	15,0	,7
YAŞ						
Genç	38,6	16,2	4,6	9,7	30,1	,9
Orta	34,9	15,3	3,1	7,7	34,5	4,6
Olgun	42,9	11,1	4,0	7,1	29,3	5,6
Yaşlı	42,3	15,4		7,7	23,1	11,5

Ekonomik profilin tanımlanması amacıyla, anket uygulanan kadınlara sorulan diğer bir soru, aile ekonomisine katkı bağlamında evde herhangi bir üretim faaliyetinin ifa edilip edilmediği olmuştur. Buna göre, kadın girişimciliğinin göstergelerinden birisi olan, pazar için üretim yapma isteği konusuna Ağrı ilinde yaşayan kadınların oldukça düşük bir düzeyde ilgi gösterdiği görülmektedir. Kuşkusuz, ev içi faaliyetlerin de ekonomik fırsat maliyeti bağlamında önemli bir karşılığı bulunmakta ve bu faaliyetlerin kadınların ekonomik bir işlevine işaret ettiği bilinse de, kadınların (özellikle çalışmayanların) ev işlerinden kalan vakitlerde ne tür meşguliyetler içerisinde bulunduklarını görme açısından önemi büyüktür.

Piyasa için üretim yapmak amacıyla yürütülen faaliyetlerin ise, tarıma dayalı geleneksel faaliyetler ve el işleri gibi kadınların genellikle ilgi/bilgi sahibi oldukları alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun yerine, uzmanlaşma gerektiren ve pazar değeri daha yüksek olan halı-kilim veya gıda sanayi mamulleri üretimi konusunda Ağrı ilindeki kadınlar daha düşük bir performans göstermektedir.

Tablo 6.9: Çarşıda veya pazarda satmak için evde aşağıdakilerden herhangi birini üretiyor musunuz?

	Evet	Hayır	Toplam (%)
Peynir, yoğurt, süt vb.	7	93	100
El işi, örgü, nakış vb.	11,2	88,8	100
Halı, kilim vb.	0,8	99,2	100
Reçel, pekmez vb.	0,6	99,4	100

Eğitim düzeyi ile pazar için mal üretme amaçlı yürütülen faaliyetler arasında ters

yönlü bir ilişkinin olduğu göze çarpmaktadır. Üniversite mezunlarının, piyasa için üretim yapan düşük grubu oluşturması bu savı doğrulamaktadır. Düşük eğitim düzeylerinde ise, geçimlik ekonomiye yapılan katkıların yanında bu tür ekstra faaliyetlerin de gerçekleştirilmesi, düşük eğitim düzeyi ve yoksulluk arasındaki doğrusal ilişki ile ilgili olarak değerlendirilebilir. El işi ve örgü üretimi konusunda orta yaş grubunun daha fazla tercihte bulunduğu, buna mukabil süt ve mamulleri üretimi konusunda ise yaşlı gruptaki kadınların daha aktif olduğu da bu araştırmanın sonuçları arasında bulunmaktadır.

Tablo 6.10: Çarşıda ve pazarda satmak için evde aşağıdakilerden herhangi birini üretiyor musunuz?

EĞİTİM	Okumadı		İlk+Orta		Lise		Üniversite	
	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>
Peynir, yağ, süt vs.	8,6	91,4	6,2	93,8	8,4	91,6	4,5	95,5
El işi, örgü, vs.	12,6	87,4	14,6	85,4	7,0	93,0	4,4	95,6
Halı, kilim, vs.	,9	99,1	,6	99,4	1,3	98,7		100
Reçel, pekmez, vs.	,5	99,5	,4	99,6	1,3	98,7		100
YAŞ								
	Genç		Orta		Olgun		Yaşlı	
Peynir, yağ, süt vs.	7,3	92,7	4,2	95,8	8,5	91,5	15,4	84,6
El işi, örgü, vs.	9,8	90,2	14,5	85,5	11,9	88,1	3,8	96,2
Halı, kilim, vs.	,5	99,5	,4	99,6	1,0	99,0	7,7	92,3
Reçel, pekmez, vs.	,7	99,3	,4	99,6	,5	99,5		100

TÜİK araştırmalarında, 2012-2013 net göç hızına göre Ağrı binde 24,6 oranı ile göç veren şehirler arasında başı çekmektedir.⁴ Bu oran, Ağrı'ya Tokat'ın ardından Türkiye'de en hızla göçe maruz kalan il olma sıfatını kazandırmıştır. Bu derecede yüksek göç hızına sahip olan ilde, ekonomik refah sorunlarının giderilmesi için başvuru yöntemlerinden birisi de il dışına çalışma amaçlı göçlerdir. Göç hızı, her ne kadar sürekli bir nüfus azalmasına işaret etse de çalışma amaçlı il dışına geçici gidiş gelişleri de içermektedir.

Bu problematiğin tespiti anlamında sorulan bir sorudan elde edilen sonuçlar, örneklem alanını oluşturan kadınlar içerisinde evli olanların yaklaşık dörtte birinin böyle bir tercihte bulunduğunu göstermektedir. Bütün örneklem için düşünüldüğünde

4 A.g.e, s. 17.

ise yine yüksek bir oran olan (%16 civarında) bu eğilim sosyal refah sorunlarına ilişkin iyi bir göstergedir.

Tablo 6.11: Eşiniz çalışmak için gurbete gidiyor mu? (Evli olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, gider	163	25,2
Hayır, gitmez	471	72,9
Diğer	12	1,9
Toplam	646	100

Örnekleme alanındaki kadınlar arasında, eşinin çalışma amacıyla gurbete gittiğini ifade edenlerin büyük bir kısmının (yarıdan fazlası) okuma yazma bilmeyenler veya ilkökul mezunu olanlardan ibaret olması, eğitim düzeyi ile gurbete çalışma amaçlı gidiş arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna göre, yükseköğrenim mezunlarının eşleri en düşük düzeyde Ağrı dışına çalışma maksatlı gidenleri oluşturmaktadır. İl dışına gidenler içerisinde, doğal olarak genç ve orta yaş kategorisinde bulunanlar en yüksek oranları oluşturmaktadır.

Tablo 6.12: Eşiniz çalışmak için gurbete gidiyor mu? (Evli olanlar)

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	26,3	71,5	2,2	100
İlk ve orta	29,7	69,4	,9	100
Lise	16,0	82,7	1,2	100
Üniversite	8,3	91,7		100
YAŞ				
Genç	27,0	72,6	,4	100
Orta	35,1	64,9		100
Olgun	13,3	83,7	3,0	100
Yaşlı	4,0	88,0	8,0	100

Ağrı dışına çalışma amaçlı gidenlerin büyük kısmının mevsimlik işler nedeniyle bu tercihte bulunduğu, yine bu araştırmanın sonuçlarına göre anlaşılmaktadır. Gurbetçilerin yaklaşık yüzde 36'sının 1-3 ay arası, yüzde 40'ının ise 4-7 ay arasında bir süreyi il dışında geçirmesinden bu durum daha net anlaşılmaktadır. Aynı şekilde bir yıla kadar Ağrı dışında çalışma amaçlı kalanların, toplam gurbetçilerin yüzde 10'una bile ulaşmadığı görülmektedir. Buna göre, inşaat başta olmak üzere, diğer birçok amaçla il dışına çıkma işlevinin gerçekleştirildiği görülmektedir.

İlde bu eğilim ve yerleşik bir yaşam kültürünün oluşmamış olmasının nedenlerinden biri, hayatın hayvancılık merkezli olmasının bir sonucudur. Çünkü şehirde, Haziran ayı gelince göçebe halk Ağrı, Süphan ve Tendürek Dağı eteklerine ve Aladağ, Sinek, Mergezer, Mergemir, Kılıç ve Katavin yaylalarına uzun yıllardır akın etmektedir.⁵ Böyle bir kültürün, yaşam koşullarını iyileştirme bağlamında gurbete gitme eğilimlerini desteklediği ve kolaylaştırdığı ifade edilebilir. Ağrı'nın, 2013 verilerine göre en fazla göç veren ikinci il olması da bu anlamda açıklanabilir.

Bu duruma temas eden yerel meslek örgütlerinden birisinin başkanının şu sözleri, Ağrı'dan dışarıya yönelik hareketliliği özetlemektedir:

“Gerek siyasi, gerekse başka nedenlerle görev sürelerinin bu kadar kısa olması Ağrı'nın sorunlarını çözümsüz bir hale getirmektedir. Son iki sene içerisinde Ağrı'dan 30 bin insan göç etmiştir. Eğer ilçeleri de bu sayıya dâhil edersek 37 bin kişi gibi bir rakamla karşılaşmaktayız. Mülki amirlerinin bile sağlık, eğitim ve sosyal hayat gibi sorunları bahane ederek kendi ailelerini getirmedeği Ağrı'dan bu göçün olması gayet doğal”.⁶

Yetkilinin burada işaret ettiği göç, daimi göç olup, Ağrı'dan ayrılıp başka şehirlere gidenler işlerini, başka bir deyişle geleceklerini oralarda aramaya başlamaktadırlar. Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi, Ağrı'da bu tür göçe maruz kalan iki grup insan vardır: Bunlardan biri herhangi bir işi olmayıp başka şehirlerde iş bulmak umuduyla göç edenler; diğeri de belli bir sermayesi olup daha iyi şartlarda yatırım ve ticaret yapmak amacıyla başka şehirlere gitmeyi tercih edenlerdir.

Tablo 6.13: Senenin ortalama kaç ayını gurbette geçirir? (Eşi gurbete gidenler)

	Sayı	Yüzde (%)
Bir aydan az	12	7,4
1-3 ay arası	58	35,6
4-7 arası	66	40,5
8-12 ay arası	16	9,8
Diğer	11	6,7
Toplam	163	100

Gurbete gidenler içerisinde, bir aydan daha az bir süre (en kısa süreli) dışarıda bulunanlar arasında en yüksek orana (%18) sahip olanlar üniversite mezunlarının eşleri iken, daha düşük eğitim düzeylerinde bu oranlar düşmektedir. Gurbette çalışma amaçlı geçirilen süre uzadıkça, örneğin 1-3 ay arasında dışarıda kalanların yüzde 40'ını okuma yazma bilmeyenler oluşturmaktadır. 4-7 ay aralığında eğitim düzeyleri açısından lise mezunları dışında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

5 A.g.e, s. XIV.

6 S. A., Ağrı Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha ve Mehmet Dikkaya, 20 Temmuz 2016.

Tablo 6.14: Senenin ortalama kaç ayını gurbette geçirir? (Evli olanlar)

EĞİTİM	Bir aydan Az	1-3 ay	4-7 ay	8-12 ay	Diğer	Toplam
Okumadı	9,6	40,4	38,5	9,6	1,9	100
İlk ve orta	9,0	31,5	39,6	10,8	9,0	100
Lise	5,6	38,9	22,2	11,1	22,2	100
Üniversite	18,2	18,2	36,4	18,2	9,1	100
YAŞ						
Genç	6,5	29,9	48,1	7,8	7,8	100
Orta	14,0	38,4	29,1	12,8	5,8	100
Olgun	3,8	30,8	38,5	15,4	11,5	100
Yaşlı		33,3			66,7	100

8-12 ay ortalaması bakımından ise en yüksek orana üniversite mezunları arasında rastlanmaktadır. 1-3 ay arasında gurbette çalışma amaçlı bulunan eşler arasında eğitim düzeyi bakımından önemli bir ayrışma bulunmamakta, 4-7 ay arası gurbette bulunan eşlerin ise en büyük kısmını (yarıya yakını) genç nüfus oluşturmaktadır. Bu zaman aralığında, yaşlı nüfusun gurbeti hemen hemen hiç tercih etmediği anlaşılmaktadır. Düzensiz gurbete çıkma eğiliminin ise yaklaşık üçte ikisinin yaşlı eşlerde bulunduğu görülmektedir.

6.3. Ailenin Gelir Düzeyi

Ağrı'da tüketilen sanayi malları genellikle uzak illerden sağlanmakta olup şehir sanayisi etkili değildir. Ağrı'nın madenler açısından da milli ekonomiye katkısı düşüktür. Var olan sanayi de daha çok geçim kaynağı olan hayvancılığa yöneliktir. Ağrı'da işsizlik oranı 2013 için yüzde 6,8, işgücüne katılma oranı yüzde 57,1 ve istihdam oranı yüzde 53,2 olarak belirlenmiştir.⁷ İran sınırına yakınlık ve Gürbulak Sınır Kapısı sebebiyle Doğubayazıt'ta ticaret gelişmiştir. İlçe merkezleri, aynı zamanda ticaret merkezleridir. Köylerdeki ticaret; canlı hayvan, hayvancılık ve ziraat ürünleri ile çerçi ve satıcıların pazarladığı ihtiyaç mallarına aittir. Ağrı'nın coğrafi yapısı itibarıyla geniş yayla ve meraların bulunması ve toprağın tarıma fazla elverişli olmaması nedeniyle hayvancılık yaygındır. Koyun başta olmak üzere, büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ile süt ürünleri, Ağrı'nın en önemli gelir kaynaklarını oluşturur.

Bu bağlamda, tarım ve hayvancılık eksenli bir ekonomik yaşamın doğal bir sonucu olarak gelir düzeyinin düşük olması beklenir. Buna bağlı olarak aylık gelirin en yüksek oranda toplandığı aralık, yüzde 30'un üzerinde bir oranla 1001-2000 TL arasındaki gelir dilimi olmuştur.

7 TÜİK, Türkiye İstatistik Yıllığı 2013, Ankara: TÜİK, s. XIV.

Tablo 6.15: Hanenizin aylık toplam geliri yaklaşık olarak ne kadardır?

	Sayı	Yüzde (%)
0-500 TL	84	7,9
501-1000 TL	233	21,9
1001-2000 TL	331	31,1
2001-3000 TL	248	23,3
3001-5000 TL	105	9,9
5001 TL ve üstü	30	2,8
Diğer	22	2,1
Cevapsız	11	1,0
Toplam	1064	100

Bunu izleyen en yüksek gelir aralığını yüzde 23'lük oranla 2001-3000 TL arasındaki grup oluşturmakta, bunu da yaklaşık yüzde 22 oranla 501-1000 TL arası aylık gelir elde edenler izlemektedir. Aylık gelir dilimi 3001-5000 TL arasında bulunan nüfus yaklaşık yüzde 10'luk bir oranı oluşturmaktadır. Aylık 500 TL ve altı gelir elde eden yaklaşık yüzde 8'lik bir nüfusun izlediği bu oranı yine yaklaşık yüzde 3'lük oranla 5000 TL üzeri aylık gelir elde edenler oluşturmaktadır. Bu veriler dikkate alındığında Ağrı'da hanelerin gelir düzeyinin genel olarak 2000 TL'nin altında yoğunlaştığı sonucuna varabiliriz.

Tablo 6.16: Hanenizin aylık toplam geliri yaklaşık olarak ne kadardır?

EĞİTİM	Düşük	Orta	Yüksek	Toplam
Okumadı	43,6	50,0	6,4	100
İlk ve orta	32,1	65,6	2,4	100
Lise	24,2	71,4	4,4	100
Üniversite	12,1	75,7	12,1	100
YAŞ				
Genç	29,0	67,1	3,9	100
Orta	29,2	64,2	6,5	100
Olgun	30,7	63,9	5,4	100
Yaşlı	57,7	34,6	7,7	100

Aylık toplam gelirin en düşük olduğu kesimi, büyük oranda (yaklaşık %44) okuma yazma bilmeyen kesimlerin oluşturduğu Ağrı ilinde, orta ve yüksek gelir gurubuna ait olduğunu belirten kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe gelirin de oransal olarak artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Yaş açısından genç, orta ve olgun yaş gurubundaki kesim-

ler, büyük oranda orta düzeyde gelir gurubuna mensup olduklarını beyan etmiştir. Öte yandan, yaşlı nüfus içerisinde yaklaşık yüzde 7'lik bir oranın yüksek gelir gurubunda olduğunu beyan etmesine mukabil üniversite mezunları açısından bu oran yüzde 12 gibi oldukça yüksek bir düzeyde seyretmektedir.

Ağrı ilinin gelir düzeyine ilişkin yapılan uzun dönemli analizlerde 1992-2013 yılları arasında toplam gelirin sabit dolar fiyatlarıyla 436 milyon dolardan 936 milyon dolara yükseldiği (yaklaşık %120'lik gelir artışı) tespit edilmiştir. Bu oran aynı dönem için TRA2 bölgesinde yer alan Kars için yüzde 124, Ardahan için yüzde 100, Iğdır için ise yüzde 116 oranında artış şeklinde ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde Türkiye genelinde sabit dolar fiyatlarıyla gelir artışı yüzde 128 olarak ortaya çıkmıştır.⁸ Bu da göstermektedir ki, TRA2 bölgesinin gelir artış oranı 22 yıllık süre içerisinde genel olarak ortalama gelir artışının altında kalmış olmasına rağmen Ağrı ili, Kars'ın ardından göreceli olarak TRA2 bölgesinde en yüksek gelir artışına sahip il olmuştur.

Buna rağmen, mülakat yapılan pek çok kurum yöneticisinin, kent merkezi başta olmak üzere Ağrı'da yoksulluğun boyutlarının çok büyük olduğu vurgusu ile karşılaşılmıştır. Örneğin bir meslek odası başkanının genel yoksulluk düzeyi ile ilgili şu sözleri oldukça çarpıcıdır:

"Bu şehir genel olarak fakir bir şehir. Kişi başına düşen gelir bin dolar civarında seyretmekte. Bu nedenle yapılan yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaştığını düşünüyorum. Çünkü herkes fakir. Bu bakımdan devletin Ağrı'ya pozitif ayrımcılık yapması gerektiğini düşünüyorum."⁹

Spesifik olarak, yoksulluğu giderici politikalar bağlamında devletin rolüne olan vurgu, pek çok kamu görevlisi veya yerel yönetici tarafından ifade edilmiştir.

"Çok kapsamlı bir hedef kitlemiz var. Daha çok 3294 Sayılı Kanun kapsamında olup muhtaçlık sınırının altında olanlar. Muhtaçlık sınırımız ise kişi başı asgari ücretin üçte biri düzeyinde geliri olanlardır. Bu kapsama daha çok engelli, şehit, sosyal güvenliği olmayan ve kocası ölmüş dul kadınlar girmektedir."¹⁰

Türkiye bağlamında genel olarak, dezavantajlı kesimlere aktarılan gelir transferlerinin, sabit bir gelir kategorisinde sayılmadığı dikkate alındığında ve bu araştırma kapsamında anketlerle ulaştığımız kesimin yüzde 60'a yakınının 2000 TL altında bir gelire sahip olduğunu ifade ettiği düşünüldüğünde yoksulluk bazlı problemler Ağrı genelinde daha fazla hissedilmektedir. Erkeklerin, Ağrı dışına çalışma amaçlı olarak bir yıla kadar süre ile gitme sıklıkları ve oranlarının oldukça yüksek olması bu durumun göstergelerinden birisi olarak sayılabilir.

8 TEPAV, "İller İtibariyle Gayri Safi Yurt İçi Hasıla: 1992-2013", Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2014. İnternet kaynağı için bkz. http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1462278846-9.EK_2_1992_2013_IL_Bazinda_GSYH_2005_dolar_fiyatlarına_gore.xls, Alınma tarihi: 3 Eylül 2016.

9 Y. A., Ağrı Ziraat Odası Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.

10 A. K., Ağrı Sosyal Yardımlaşma Vakfı Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.

YEDİNCİ BÖLÜM

KADINLARDA İŞ KURMA
VE İSTİHDAM

Bu bölümde, Ağrı'daki kadınların istihdam durumları ve iş kurmalarına yönelik muhtemel durumlara karşı takınabilecekleri pozisyona yönelik hususlar mercek altına alınmıştır. Bunun için, örnekleme oluşturan kadınların ücretli olarak bir işte çalışıp çalışmadıkları, çalışmayanlara bir iş imkânı sunulması halinde gösterecekleri tepkiler, eşlerin çalışma arzusunun ortaya çıkması durumunda buna karşı reaksiyonları, kadınların kendi namlarına iş kurma düşüncelerinin olup olmadığı ve bu konuda destek sağlamak amaçlı herhangi bir yere başvuru yapıp yapmadıklarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Bu bölümün son sorusu, kadınların ideal yaşam biçiminin (çalışma veya ev hanımı olma arasındaki ikilem ile her ikisinin birlikte olması durumunda ortaya çıkacak tablo) ne olduğuna dair düşüncelerinin öğrenilmesine ilişkin olmuştur.

7.1. Ücretli Çalışma Durumu

Bu bölümün ilk sorusu, kadınların ücretli olarak bir işte çalışıp çalışmadığının belirlenmesiyle ilgilidir. Bu soruya olumlu cevap veren kadınlar, toplamın yüzde 20'sinin biraz üzerinde çıkmıştır. Ağrı'da örnekleme oluşturan kadınların ücretli olarak bir işte çalışanların oranı, Türkiye'deki kadınların işgücüne katılım oranı olan yüzde 30'ların altında bulunmaktadır. Bu anlamda, Ağrı'nın sosyo-ekonomik yapısı dikkate alındığında bu oranın rasyonel bir eğilimi yansıttığı ifade edilebilir.

Tablo 7.1: Ücretli herhangi bir işte çalışıyor musunuz?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, çalışıyorum	217	20,4
Hayır, çalışmıyorum	821	77,2
Diğer	16	1,5
Cevapsız	10	0,9
Total	1064	100

Öte yandan, ekonomik profili inceleyen beşinci bölümde elde edilen bulgulara benzer şekilde eğitim düzeyi ile ücretli çalışma arasında açık bir korelasyon olduğu dikkat çekmektedir. Okuma yazma bilmeme durumu ile üniversite mezunu olma arasındaki eğitim düzeylerinde bulunan kadınların, eğitim düzeyi yükseldikçe ücretli çalışma açısından payı yükselmektedir. Üniversite mezunlarının yüzde 55'inin ücretli çalışıyor olması ise, Türkiye ortalaması olan yüzde 30'ların bir hayli üzerinde bulunmaktadır.

Yaş ve ücretli çalışma arasındaki ilişki de bu anlamda oldukça anlamlı görünmektedir. Genç kadınların en yüksek çalışma oranına sahip olmasına rağmen, yaşlıların hiç birinin ücretli çalışmaması arasındaki keskin farklılığı vurgulayacak derecede bu anlamda belirginlik söz konusudur. Bu durumun tersi de doğrudur. Yani, genç olup da ücretli bir işte çalışmayanların oranı en düşük düzeyde iken, yaşlı gurubunda bu oran en yüksek düzeyde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 7.2: Ücretli herhangi bir işte çalışıyor musunuz?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	3,2	95,9	,9	100
İlk ve orta	13,6	84,3	2,1	100
Lise	30,8	67,9	1,3	100
Üniversite	55,0	44,3	,7	100
YAŞ				
Genç	26,9	72,0	1,1	100
Orta	17,2	80,9	1,9	100
Olgun	10,0	87,6	2,5	100
Yaşlı		100		100

Bu sorunun ardından, çalışanların genel kadın örnekleminin yüzde 20'sini oluşturduğu bu araştırmanın, çoğunluğu (%80'i) oluşturan ve ücretli bir işte çalışmayanların teşkil ettiği kısmı üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna göre, ücretli bir işte çalışmadığını belirten kadınların yaklaşık dörtte üçü, herhangi bir iş imkânı sağlanması halinde çalışmak istediğini beyan etmiştir. Kalan dörtte birlik oran, olgun ve yaşlı kategorisindkilerin çok yüksek oranda çalışmayanlar arasında bulunduğu dikkate alındığında, bu gurubun fertleri arasında olma olasılığı yüksektir. Bu durumda, iş imkânı sağlanması halinde çalışmak isteyenlerin büyük oranda genç ve orta yaş kategorisindeki kadınlardan oluştuğu varsayılabilir.

Tablo 7.3: Size bir iş imkânı sağlansa çalışmak ister misiniz? (Çalışmayanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, çalışmak isterim	610	74,3
Hayır, çalışmak istemem	208	25,3
Diğer	3	0,4
Toplam	821	100

İş imkânı sunulduğunda çalışmak arzusunu belirtenlerin eğitim düzeyi ile de gayet açık ve anlamlı bir ilişkisi bulunmaktadır. Bunlar arasında en düşük orana (%57) okuma yazma bilmeyenler sahipken, üniversite mezunları çok yüksek bir oranda (%90) iş imkânına olumlu cevap verebileceklerini ifade etmektedir. Bu kategorinin yaş itibarıyla dağılımına gelince, iş imkânı sunulduğu takdirde bu teklife olumlu cevap verebileceklerin en yüksek oranını (%81) gençlerin teşekkül ettiği görülmektedir. Bu durumun orta (%75), olgun (%60) ve yaşlı (%31) kategorisinde olanlarda giderek azaldığı dikkat çekmektedir.

Tablo 7.4: Size bir iş imkânı sağlansa çalışmak ister misiniz? (Çalışmayanlar)

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	57,5	42,5		100
İlk ve orta	76,1	23,7	,2	100
Lise	79,9	19,5	,6	100
Üniversite	90,1	8,5	1,4	100
YAŞ				
Genç	80,6	18,7	,7	100
Orta	75,3	24,7		100
Olgun	60,4	39,6		100
Yaşlı	30,8	69,2		100

Evli kategorisinde olup çalışmayan durumunda bulunan ve toplam örneklemin yaklaşık yarısını oluşturan kadınlara bu çerçevede sorulan bir başka soru, iş imkânı sunulması durumunda çalışmak isteyen kadınların eşlerinin bu duruma nasıl bir tepki göstereceklerine ilişkin olmuştur. Sosyo-kültürel bağlamda kadının eşinin kararlarına önemli ölçüde rıza gösterdiği Ağrı düzleminde bu konuda belirtilen kanaatlerin yarı yarıya olumlu olduğu görülmüştür.

Tablo 7.5: Çalışmak isterseniz eşiniz bunu nasıl karşılar? (Evli olup çalışmayanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Olumlu bakar ve destekler	269	47,6
Olumsuz bakar ve izin vermez	293	51,9
Diğer	3	0,5
Toplam	565	100

Eşin muhtemel tepkisinin eğitim ve yaş gruplarına göre dağılımı açısından da eğitimin rolü ile kadının çalışmasına yönelik yaklaşımlar arasında bariz bir anlamlılık olduğu görülmektedir. Kadının, bir iş fırsatı ortaya çıkması halinde eşi tarafından olumlu karşılandığı grupların oranı da eğitim düzeyi yükseldikçe artmaktadır. Örneğin bu oran, okuma yazma bilmeyenler arasında yüzde 36 iken üniversite mezunları arasında yüzde 85 civarındadır. Buna rağmen, benzer bir eğilim yaş grupları açısından ortaya çıkmamıştır. Dört farklı yaş gurubu açısından böyle bir fırsat ortaya çıkması halinde eşin gösterebileceği muhtemel tepkilerin olumlu veya olumsuz dağılımı açısından anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bu konuda çok düşük düzeyde ve bir eğilimi göstermeyecek şekilde küçük sapmaların bulunduğu dikkat çekmektedir. Tek belirgin durum ise, yaşlı kategorisindeki kadınların eşlerinin yaklaşık yüzde 58 oranında olumsuz kanaate sahip olacakları şeklindedir.

Tablo 7.6: Çalışmak isterseniz eşiniz bunu nasıl karşılar? (Evli olup çalışmayanlar)

EĞİTİM	Olumlu	Olumsuz	Diğer	Toplam
Okumadı	36,2	61,5	2,3	100
İlk ve orta	47,3	52,7		100
Lise	59,0	38,6	2,4	100
Üniversite	84,6	15,4		100
YAŞ				
Genç	46,5	52,2	1,3	100
Orta	47,6	51,9	,5	100
Olgun	48,7	50,0	1,3	100
Yaşlı	42,1	57,9		100

Kadınların, çalışmak arzularına karşı eşlerinden görecekları desteğe ilişkin varyans analizi de eğitim düzeyi ile bu destek arasında anlamlı bir ilişki düzeyi bulunduğunu göstermektedir ($P=,000$). Benzer şekilde eşin çalışmak istemesine yönelik desteğin yaş grupları açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($P=,000$).

7.2. Kendi Adına İş Kurma Durumu

Ücretli çalışma (ücret veya maaş karşılığı bağımlı çalışma) durumuna yönelik eğilimlerin incelendiği bir önceki alt bölümden farklı olarak, bu alt bölümde kadının kendi nam ve hesabına (bağımsız çalışma) iş kurma eğilimleri ve bu konudaki farklı varyantlar ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu konudaki ilk soru, kadınların kendi adlarına iş kurma düşüncesine sahip olup olmadıklarına ilişkindir. Bu soruya verilen cevapların yarıdan fazlası (yaklaşık %52) kendi işini kurmak istediğini veya isteyebileceğini ifade etmiştir. Bu yüksek oran, ticaret yollarına sınır olması ve girişimcilik yeteneklerinin belli ölçüde diri olduğu Ağrı sosyo-ekonomik tarihi ve kültürü bağlamında oldukça anlamlı görünmektedir.

Tablo 7.7: Kendi adınıza iş kurmak gibi bir düşünceniz oldu mu veya var mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, kurmak istedim/istiyorum	551	51,8
Hayır, kurmak istemedim/istemiyorum	490	46,1
Diğer	7	0,7
Cevapsız	16	1,5
Toplam	1064	100

Kendi adına iş kurma düşüncesine sahip olanlar arasında “evet” cevabı verenler ile eğitim düzeyi arasında çok bariz bir anlamlılık ilişkisi olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin, okuma yazma bilmeyenlerin yaklaşık yüzde 34’ü bu soruya evet cevabı verirken, eğitim düzeyi yükseldikçe bu oran düzenli biçimde artmakta ve üniversite mezunları için yüzde 64’e ulaşmaktadır.

Aynı soruya evet cevabı verenler ve yaş grupları arasında da benzer şekilde bir anlamlılık olduğu görülmektedir. Buna göre, daha ziyade genç yaş gurubunun bu soruya en yüksek oranda (yaklaşık %59) olumlu cevap verdiği, yaşlı gurubun ise en düşük oranda (yaklaşık %31) mukabele ettiği görülmektedir. Nitekim varyans analizi açısından da iş kurma düşüncesi ile eğitim arasında açık bir anlamlılığın mevcut olduğu ($P=,000$) ama aynı düşünce ile yaş grupları arasında herhangi bir istatistiksel bağlantının olmadığı ($P=,111$) tespit edilmiştir.

Tablo 7.8: Kendi adınıza iş kurmak gibi bir düşünceniz oldu mu veya var mı?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	33,8	66,2		100
İlk ve orta	51,6	47,3	1,1	100
Lise	65,8	33,3	,9	100
Üniversite	64,0	36,0		100
YAŞ				
Genç	58,9	40,6	,5	100
Orta	45,9	52,9	1,2	100
Olgun	46,3	53,2	,5	100
Yaşlı	30,8	69,2		100

Anket uygulanan kadınların yarıdan fazlasının (yaklaşık %52) iş kurma düşüncesine sahip olduğu verisinin ardından, bu gurubun “iş kurma desteği almak için” herhangi bir yere başvuru yapıp yapmadığı sorusuna geçilmiştir. İş kurma düşüncesine yönelik elde edilen bu yüksek pozitif cevap oranının maalesef destek amaçlı olarak bir yere başvuru yapma konusunda çok sönük bir manzara ile karşılaşıldığı görülmüştür. Bütün örneklemenin dâhil olduğu bu soruya yaklaşık yüzde 6 oranında olumlu cevap verilmesi bu sönük manzaranın en önemli göstergesidir.

Kendi adına iş kurma düşüncesine sahip olmayanların, verilecek cevap yaklaşık olarak belirgin olduğu için bu soruya muhatap olmaması gerektiği varsayımı altında ise kendi adına iş kurmak için destek başvurusunda bulunma oranı yüzde 10’lar civarına yükselecektir. Bu manzara, Türkiye genelinde ve Ağrı ili özelinde kadın girişimciliğinin önündeki en önemli engellerden birisi ile karşı karşıya kaldığımız anlamına gelmektedir: O da girişimcilik faaliyetine başlamak için herhangi bir girişimde bulunmamış olma şeklinde özetlenebilir.

Tablo 7.9: Kendi adınıza iş kurmak için herhangi bir yere destek için başvurduğunuz mu?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, başvurdum	62	5,8
Hayır başvurmadım	989	93,0
Diğer	13	1,2
Toplam	1064	100

Bu arada, iş kurmak için destek sağlama amaçlı bir yerlere başvuruda bulunan kadınların, eğitim düzeyi yükseldikçe bu soruya evet cevabı verme oranlarının da artmaya başladığı görülmektedir. Pek çok değişkenle var olan bu ilişkinin, destek başvurusu konusunda da mevcut olması asla şaşırtıcı değildir. Buna rağmen istatistiksel olarak bu soruya evet cevabı verenler ve eğitim ilişkisi arasında $P=,051$ anlamlılık düzeyinin var olması, sınır değer olan $P=,050$ 'ye çok yakın olması nedeniyle anlaşılır kabul edilebilir.

Tablo 7.10: Kendi adınıza iş kurmak için bir yere destek için başvurduğunuz mu?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	3,2	96,8		100
İlk ve orta	5,3	94,7		100
Lise	7,5	92,1	,4	100
Üniversite	9,6	89,7	,7	100
YAŞ				
Genç	6,3	93,5	,2	100
Orta	6,5	93,1	,4	100
Olgun	4,0	96,0		100
Yaşlı	3,8	96,2		100

Öte yandan yaş grupları ile destek başvurusunda bulunma arasında hiçbir şekilde anlamlılık söz konusu olmamıştır ($P=,465$). Tersine genç ve orta yaş gurubunda daha fazla destek başvurusu yapma durumu söz konusu iken, olgun ve yaşlı kategorisinde bu oran daha düşüktür (Bkz. Tablo 7.10).

Destek başvurusunda bulunan girişimci aday kadınlar başvuruları sonuçlarının ne olduğu şeklindeki soruya verilen cevap ise tatmin edici düzeyde değildir (Bkz. Tablo 7.11). Başvuruda bulunanlar içerisinde sadece 10 kadından ibaret olan olumlu cevap alanlara karşılık (yaklaşık %15) olumsuz cevap alanların oranının (yaklaşık %64) bir

hayli yüksek olması, destek başvuru süreçleri ve sonuçlanma biçimlerindeki etkinlik açısından ciddi soru işaretlerinin varlığını akla getirmektedir.

Nitekim destek alma konusunda yaşamış olduğu tecrübeyi aktaran bir kadın girişiminin bu konudaki ifadeleri oldukça manidar görünmektedir. KOSGEB desteği alıp almadığı şeklinde yöneltilen bir soruya bu girişimci aşağıdaki cevabı vermiştir.

“Evet. 2010 yılında başvurduk. Girişimcilik kursuna gittik ve belgemizi aldık. Sonra bir şeyler olmuş ve belgeler iptal edilmiş. Ama bizim haberimiz yok. Aldığımız belgeye güvenerek dosyamızı hazırladık. Bu işlemler en az bir hafta sürdü. Sonra üç tane makine aldık. Hibe kredi talebinde bulunduk. Biz daha dükkâna varmadan KOSGEB’ten arayarak belgemizin geçersiz olduğunu söylediler. Sonra sırf belge alabilmek için Erzurum’a gittim. Belgemi de aldım şükür. Ama azmim kırıldığı için tekrar başvuruda bulunmadım.”¹

Buna bağlı olarak, destek mekanizmalarını hayata geçirme açısından gerekli olan yasal ve kurumsal işleyişte ortaya çıkan problemlerin varlığı üzerinde detaylı çalışmalar yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Tablo 7.11: Başvurunuz nasıl sonuçlandı? Gereken desteği aldınız mı? (Başvuranlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Olumlu sonuçlandı, destek aldım	10	15,4
Olumsuz sonuçlandı destek almadım	40	63,7
Diğer	13	20,9
Toplam	62	100

Bu etkinsizlik durumunu, pek çok kamu yöneticisi (aralarında destek ve istihdamın görev alanları arasında bulunanlar da dâhil olma üzere) ifade etmiştir. Bir kurum yöneticisinin aşağıdaki cümleleri koordinasyon sorunlarına gayet açık bir vurgu yapmaktadır.

“Devlet, teşvikleri verirken belirli kurumlar üzerinden yürütüyor. Mesela KOSGEB’e mikro kredi ile destek vermesini istiyor. Bizden engellilerin iş kurması için destek vermemizi istiyor. Başka bir kurumdan da başka bir şekilde destekleme yapmasını istiyor. Burada asıl sorun bu kadar programın çok dağınık şekilde uygulanmaya çalışılması. Aslında devletin istihdam yönündeki bütün desteklemelerin İŞKUR veya belirli bir kurumda birleştirilmesi gerekli. Çünkü her programı uygulamak için ayrı ayrı altyapı, saha çalışması ve uzman gerekiyor. Bunlar ise aynı işin defalarca tekrarlanmasına ve israfa neden oluyor.”²

Benzer bir sorunu Ağrı Valisi Musa Işın da, “Kurumlar arasında koordinasyon eksikliği var. Kurumlar bu bakımdan kadınları sosyal ve ekonomik hayata katmada ye-

1 B. Ş., Ağrı Ak Parti Belediye Meclis Üyesi Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.

2 G. G., Ağrı İŞKUR Müdürü, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.

tersiz kalıyor,” ifadesiyle kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği ve çok başlılık sorununa işaret etmiştir.³

Başvuru sonucunda gereken desteğin alınıp alınmadığı hususunda sorulan soruya verilen olumlu cevaplar ile eğitim ve yaş grupları arasında açıkça anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Özellikle istatistiksel olarak yaş gruplarına mensup olmakla, başvuru sonucu olumlu destek alma arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($P=,722$). Bu da yaşın başvuru yapıp destek alma konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık meydana getirmediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 7.12: Başvurunuz nasıl sonuçlandı? Gereken desteği aldınız mı? (Başvuranlar)

EĞİTİM	Olumlu	Olumsuz	Diğer	Toplam
Okumadı	6,7	86,7	6,7	100
İlk ve orta	21,9	59,4	18,8	100
Lise	7,7	61,5	30,8	100
Üniversite	22,2	55,6	22,2	100
YAŞ				
Genç	6,1	65,3	28,6	100
Orta	29,6	59,3	11,1	100
Olgun	21,4	64,3	14,3	100
Yaşlı		100		100

Bu istikrarsız ve düzensiz tablonun üniversite mezunları için en yüksek oranda (% 22'nin biraz üzeri) olması, ardından ilk ve orta derecede eğitim görenlerin oransal olarak ikinci sırayı alması (% 22'nin biraz aşağısı), bunu da lise ve okuma yazma bilme-yenlerin izlemesi istatistiksel anlamlılığın ($P=,060$) olmadığını göstergesi sayılabilir (Bkz. Tablo: 7.12).

7.3. Kadınlar İçin İdeal Yaşam Biçimine İlişkin Düşünceler

Kadınların iş kurma ve istihdam düzeylerine ilişkin son alt başlığımızı, kadınların hayata bakış açılarını yansıtacağını düşündüğümüz, kendileri için “ideal yaşam biçimi ne olmalıdır” sorusu oluşturmaktadır. Kadınların hem özlemlerini ifade etme hem de mevcut duruma ilişkin kanaatlerini yorumlamaya izin veren bu soru ekseninde çok belirleyici bir sonuç elde edilmiştir. Zira kadınların, yüzde 61 oranında olmak üzere, ev kadını olma yanında çalışma yaşamının da bir parçası olma özlemlerini anketlere yansıttığı anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 7.13). Bu soruya muhatap olan kadınların yakla-

3 M. I., Ağrı Valisi, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha, Mehmet Dikkaya ve Ceren Kurğa, 21 Temmuz 2016.

şık çeyreği “iyi bir ev kadını ve anne olmayı” ideal bir yaşam biçimi olarak sunarken, daha düşük bir oranda (yaklaşık %14) “iyi bir meslekte maaşlı çalışmak” yönünde tercihte bulunacaklarını beyan etmiştir.

Tablo 7.13: Sizce kadınlar için ideal yaşam biçimi nedir?

	Sayı	Yüzde (%)
İyi bir ev kadını ve anne olmak	258	24,2
İyi bir meslekte maaşlı çalışmak	148	13,9
Ev kadınlığıyla çalışma yaşamını birlikte yürütmek	649	61,0
Diğer	9	0,8
Toplam	1064	100

İdeal yaşam biçimine ilişkin verilen cevaplara dikkat edildiğinde, eğitim düzeyi yükseldikçe sadece “iyi bir anne ve en kadını olmaya” kadınların daha düşük düzeyde rıza gösterdikleri anlaşılmaktadır. Türkiye için veya sanayileşen (ya da diğer sektörlerin tetiklemesiyle gelir düzeyi yükselen) pek çok ekonomi bağlamında da geçerli sayılabilecek bu eğilimin Ağrı özelinde de benzer sonuç vermesi yadırganamaz. Buna rağmen bu eğilim, başarılı bir kariyer sahibi olmanın, toplumu oluşturan fertlerin yarısı teşkil eden kadınlar açısından ideal bir hayat biçimi olarak karşılandığı anlamına da gelmemektedir. Araştırmanın, Ağrı özelinde aile köklerinin sağlamlığına dair bir ipucu verdiği bu tabloya göre, eğitim düzeyi yükseldikçe hem iyi bir anne ve ev kadını olma, hem de meslek/kariyer sahibi olma açısından tercihlerin zirve yapmaya doğru yöneldiği görülmektedir.

Tablo 7.14: Sizce kadınlar için ideal yaşam biçimi nedir?

EĞİTİM	İyi bir anne ve ev kadını	Başarılı meslek	İkisi birlikte	Toplam
Okumadı	39,0	12,8	48,2	100
İlk ve orta	27,9	13,0	59,1	100
Lise	14,0	18,4	67,5	100
Üniversite	7,1	12,1	80,7	100
YAŞ				
Genç	18,7	16,6	64,7	100
Orta	26,3	11,2	62,5	100
Olgun	34,5	10,3	55,2	100
Yaşlı	53,8	15,4	30,8	100

Her iki özelliğe sahip olmanın ideal bir yaşam biçimi olarak tanımlanmasında, okuma yazma bilmeyenlerin oransal olarak yaklaşık yüze 48 olduğu bu durum, eğitim düzeyi yükseldikçe istikrarlı olarak artış göstermekte ve üniversite mezunları arasında yaklaşık yüzde 81'e ulaşmaktadır. Yaş grupları açısından ideal yaşam biçimine ilişkin sorulan soruya verilen cevaplarda iyi bir anne ve ev kadını olma seçeneğinin genç yaş gurubunda en düşük oranda tezahür ettiği, yaşlı kategorisinde ise en yüksek oranda ortaya çıktığının görülmesi, kuşaklar arasında hayata bakış açısındaki keskin değişimin izlerine işaret etmektedir. Aynı eğilim "hem anne ve ev hanımı hem başarılı meslek sahibi olma" halinin birlikte tercih edilmesi bağlamında da mevcut sosyolojik yapı ile tutarlı ve uyumludur. Gençler açısından en yüksek (yaklaşık %65) olan bu "ayrılmaz ikili" ilerleyen yaş gruplarında gittikçe azalarak yaşlı kategorisinde en düşük düzeye (yaklaşık %31) ulaşmaktadır (Bkz. Tablo: 7.14).

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MESLEK SAHİPLİĞİ VE MESLEKİ
EĞİTİM İMKÂNLARI

Bu bölümde, Ağrı'daki kadınların meslek profiline ve meslek edinme deneyimlerine ilişkin sorular ve kadınların bu ekseninde sorulan sorulara verdikleri cevaplar analiz edilecektir. Bunun için, araştırmaya katılan kadınlara öncelikle bir mesleğe sahip olup olmadıkları, varsa bu mesleği nasıl edindikleri, İş-Kur ve Halk Eğitim Merkezi gibi kurumların meslek edindirme faaliyetlerinden haberdar olup olmadıkları, mesleki eğitim kurslarına devam edip etmedikleri ve devam etme durumu söz konusuysa hangi tür meslek kurslarına devam ettiklerine yönelik sorular yöneltilmiştir. Bu soruların her biriyle ilgili frekans dağılımlarının yanı sıra eğitim ve yaş üzerinden çapraz analizler yapılmıştır.

Bu bağlamda ilk önce Ağrı'daki kadınların mesleki profili üzerinde sorulan sorulara ilişkin cevaplar masaya yatırılacaktır.

8.1. Kadınların Mesleki Profili

Kadınların herhangi bir mesleğe sahip olup olmadıklarına ilişkin ilk soruya verilen cevaplar, bir önceki bölümde, bütün katılımcıların, kendilerine çalışma imkânı sunulması halinde yarı yarıya “evet” cevabı verdikleri manzaranın çok ötesinde olmuştur. Mesleği olduğunu ifade eden kadın oranı yaklaşık yüzde 18 iken, yüzde 78'e yakın bir oranda kadınların meslek sahibi olmadıklarını ifade etmiş olmaları bu durumun çok açık bir göstergesidir. Bu ekseninde ve her iki durum birlikte ele alındığı takdirde kadınların çalışma isteğinin çok güçlü, ama mesleki donanımlarının çok zayıf olduğu gibi bir sonuç çıkarmak zor görünmemektedir (Bkz. Tablo 8.1).

Tablo 8.1: Herhangi bir mesleğiniz var mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, var	194	18,2
Hayır, yok	826	77,6
Diğer	44	4,1
Toplam	1064	100

Herhangi bir meslek sahibi olmakla eğitim düzeyi arasındaki anlamlılığın, doğrusal ilişkiye sahip olmaları yönüyle çok bariz olduğu bu durum yaş grupları ile mesleğe sahip olma arasındaki ters yönlü ilişkide de güçlü bir şekilde gözlemlenmiştir. Buna göre, eğitim düzeyi yükseldikçe herhangi bir mesleğe sahip olma eğilimi güçlü ve istikrarlı biçimde artmaktadır. Varyans analizi bakımından da meslek sahi olma ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki çok anlamlıdır ($P=,000$). Diğer yandan meslek sahibi olmakla yaş arasında doğrusal anlamlı bir ilişkinin bulunmaması, profesyonel meslek olarak kabul edilebilecek uğraşların ileri yaşlardaki kadınlar arasında yaygın olmadığı anlamına gelmektedir. En yüksek meslek sahibi olanlar nitekim genç ve orta yaş grubundaki kadınlardır. Bu durum istatistiksel olarak da anlamlı görünmeyen bir tabloyu yansıtmaktadır ($P=,055$).

Tablo 8.2: Herhangi bir mesleğiniz var mı?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	3,2	96,3	,5	100
İlk ve orta	9,0	87,1	3,9	100
Lise	23,7	72,8	3,5	100
Üniversite	65,9	31,9	2,2	100
YAŞ				
Genç	21,1	76,6	2,3	100
Orta	20,8	75,4	3,8	100
Olgun	10,1	86,4	3,5	100
Yaşlı	3,8	96,2		100

Bir sonraki adımda, herhangi bir mesleği olanların bu yetilerini ve becerilerini ne suretle elde ettikleri sorusunun yöneltildiği durumda kadınların meslek edinme kaynaklarının en önemlisinin meslekle ilgili okullarda eğitim görmesi olduğu anlaşılmaktadır. Mektepli gurubun yaklaşık yüzde 54 oranında bulunan bu büyük çoğunluğu oluşturmaya mukabil, yaklaşık yüzde 22 oranında alaylı grup (çıraklıktan öğrenme) ikinci sırada yer almıştır. Bu oranı yaklaşık yüzde 11 oranında devlet kurslarına devam etme ve yaklaşık yüzde 8 oranında özel kurslara katılma izlemektedir (Bkz. Tablo 8.3).

Tablo 8.3: Bu mesleği nereden edindiniz? (Herhangi bir mesleği olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Çıraklıktan çalışarak edindim	42	21,6
Okul okuyarak edindim	105	54,1
Devletin açtığı kurslardan edindim	21	10,8
Özel kurslardan edindim	15	7,7
Diğer	11	5,7
Toplam	194	100

Çıraklık kanalıyla meslek sahibi olma durumu büyük oranda ilk ve orta düzeyde eğitilmiş kesim üzerinde belirleyicidir. Meslek sahibi olanların yüzde 45'ten fazlasının bu yolla yetenek ve beceri elde etmesine mukabil lise mezunları için çıraklığın meslek sahibi olmaya kaynaklık etmesi lise mezunları için yaklaşık yüzde 26 oranında, okuma yazma bilmeyenler için ise yüzde 25 düzeyindedir.

Formel eğitim aracılığıyla meslek sahibi olmaya en büyük kaynaklık yapan faktör üniversite eğitime maruz kalmaktır. Bunu mesleki liselerin başat rol oynadığı varsayılan lise eğitimi izlemektedir. Devlet kurslarının, en az eğitilmiş olan kesim üzerinde

etkisi en yüksek iken, en yüksek eğitime sahip üniversite mezunları üzerindeki etkisinin yaklaşık yüzde 4'e kadar düzenli biçimde inmesi kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe devlet kurslarına daha az rağbet ettiği şeklinde kolaylıkla yorumlanabilir. Özel kurslar ise, göreceli olarak meslek sahibi olmaya yönelik en zayıf kaynak olma işlevine sahiptir (Bkz. Tablo 8.4).

Tablo 8.4: Bu mesleği nereden edindiniz? (Herhangi bir mesleği olanlar)

EĞİTİM	Çıraklıktan	Okuldan	Devlet Kursundan	Özel Kurstan	Diğer	Toplam
Okumadı	25,0	25,0	25,0		25,0	100
İlk ve orta	45,3	11,3	18,9	11,3	13,2	100
Lise	25,8	43,5	12,9	9,7	8,1	100
Üniversite	3,3	84,6	4,4	7,7		100
YAŞ						
Genç	19,7	57,5	8,7	8,7	5,5	100
Orta	22,2	49,2	12,7	7,9	7,9	100
Olgun	25,9	29,6	22,2	11,1	11,1	100
Yaşlı		100				100

Meslek edinmeye kaynaklık eden faktörler ile yaş grupları arasında açık bir anlamlılık ilişkisi bulunmamaktadır. Varyans analizi bakımında ortaya çıkan sonuçlarla da bu durum doğrulanmaktadır ($P=,113$). Örneğin çıraklık yoluyla meslek sahibi olma yaş gruplarına göre anlamlı ve istikrarlı biçimde yükselme trendine sahipken, okulun kaynaklık ettiği meslek sahibi olma eğilimi, yaş gurubu ilerledikçe olgun yaşa doğru azalmaktadır. Devlet kurslarından alınan mesleki eğitim, yaş gurubu ilerledikçe artarken özel kurslarla ilişkili bir istikrarlı artış söz konusu değildir (Bkz. Tablo 8.4).

8.2. Mesleki Kurslardan Haberdar Olma Durumu

İkinci alt bölümde ise, kadınların İŞKUR başta olmak üzere devletin yürütmüş olduğu meslek edindirme faaliyetlerinden haberdar olup olmadıklarını gözlemlemeye ilişkin sorular yer almıştır. Bu anlamda, sadece şehir merkezini kapsamayarak ilçe ve köyleri de içine alan oldukça dağınık sayılabilen bu örneklem kitlesi dikkate alındığında oldukça yüksek bir oranda bu faaliyetlerden haberdar olma durumuyla karşı karşıya kalındığı anlaşılmaktadır. Kadınların yaklaşık yüzde 45'i İŞKUR'un mesleki kurslarından haberdar olduklarını ifade etmiş, kalan kısmı ise bu durumdan haberdar olmadıklarını beyan etmiştir.

Tablo 8.5: İŞKUR'un açtığı mesleki kurslardan haberiniz oluyor mu?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, oluyor	481	45,2
Hayır, olmuyor	578	54,3
Diğer	5	0,5
Toplam	1064	100

Eğitimin pek çok konuda anahtar rol üstlendiğini doğrular şekilde İŞKUR mesleki kurslarından haberdar olma eğilimi de eğitim düzeyi yükseldikçe istikrarlı ve düzenli biçimde artış göstermektedir. İstatistiksel olarak da bu anlamlılık ilişkisi varyans analizi ile doğrulanmıştır ($P=,000$).

Yaş düzeyi ile İŞKUR faaliyetlerinden haberdar olma arasında ters yönlü doğrulanabilir bir ilişki olduğu dikkat çekmektedir. Buna göre, yaş grupları ileri düzeye taşındıkça bu tür faaliyetlerden haberdar olma durumu zayıflamaktadır. Bu soruya evet cevabı veren gençler, toplam genç yaş kategorisinin yarıya yakını oluştururken yaşlılardan evet diyenlerin sadece yüzde 23'lük bir oranda kalması bu eğilimi doğrulamaktadır.

Tablo 8.6: İŞKUR'un açtığı mesleki kurslardan haberiniz oluyor mu?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	24,3	75,7		100
İlk ve orta	40,2	59,4	,4	100
Lise	56,6	43,0	,4	100
Üniversite	77,7	22,3		100
YAŞ				
Genç	48,4	51,1	,5	100
Orta	46,4	53,6		100
Olgun	37,9	62,1		100
Yaşlı	23,1	76,9		100

Mesleki eğitim veren kurumlardan bir diğeri olan Halk Eğitim bazlı olarak aynı amaçla sorulan sorularda, İŞKUR için sorulan soruya göre evet diyenlerin oransal olarak yaklaşık yüzde 5 oranında daha fazla olduğu görülmektedir. Buna göre, neredeyse yarı yarıya Halk Eğitim kurumunun mesleki eğitim faaliyetlerinden haberdar olma tablosu ile karşı karşıya kalınmıştır (Bkz. Tablo 8.7). Aradaki farklılığın, bu merkezin faaliyetlerinin göreceli olarak İŞKUR'a göre Akşam Sanat Okulu adı altında eskiden beri sürdürülüyor olmasından kaynaklanma ihtimali yüksek görünmektedir.

Tablo 8.7: Halk Eğitim'in verdiği mesleki eğitimlerden haberiniz var mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, var	533	50,1
Hayır, yok	526	49,4
Diğer	5	0,5
Toplam	1064	100

Halk Eğitim faaliyetlerinden haberdar olma ile eğitim düzeyi arasındaki açık anlamlılık ilişkisi, tıpkı İŞKUR faaliyetlerinden haberdar olmaya benzer şekilde mevcut görünmektedir. Aradaki tek fark, genel orana paralel olacak şekilde her bir eğitim düzeyinde daha yüksek olumlu cevapların verilmiş olmasıdır. Varyans analizi açısından da anlamlılığın var olduğu ispat edilmiştir ($P=,000$). Tersinden işlese de benzer bir ilişki Halk Eğitim faaliyetleri ile yaş düzeyi arasında da mevcuttur. Buna göre yaş grupları ilerledikçe bu kurumun faaliyetlerinden haberdar olma oranında bariz düşüşler ortaya çıkmaktadır.

Tablo 8.8: Halk Eğitim'in verdiği mesleki eğitimlerden haberiniz var mı?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	29,7	70,3		100
İlk ve orta	43,1	56,7	,2	100
Lise	67,1	32,0	,9	100
Üniversite	79,1	20,9		100
YAŞ				
Genç	57,7	41,8	,5	100
Orta	46,8	53,2		100
Olgun	37,9	62,1		100
Yaşlı	15,4	84,6		100

Mesleki eğitim faaliyetlerinde bulunan son temel kurum olarak belediyeye yönelik sorulan sorulara verilen olumlu cevap ise, diğer iki kuruma göre oldukça düşük düzeyde ortaya çıkmıştır. Toplam katılımcıların yaklaşık yüzde 23'ünün belediyenin düzenlediği mesleki eğitim faaliyetlerinden haberdar olduklarını belirtmeleri ile bu durum gayet net biçimde anlaşılmıştır (Bkz. Tablo 8.9). Bu düşük oranın, yerel yönetimlerin mesleki eğitim konusundaki zayıf rolleriyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Ağrı bağlamında, standart belediyecilik hizmetlerinde son zamanlarda ortaya çıkan gerileme ile mesleki eğitim konusunda var olan zayıf dinamikler belli ölçüde birbiriyle örtüşüyor görünmektedir.

Tablo 8.9: Belediyenin verdiği mesleki eğitimlerden haberiniz oluyor mu?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, oluyor	246	23,1
Hayır, olmuyor	811	76,2
Diğer	7	0,7
Toplam	1064	100

Diğer iki kurumun faaliyetlerinden haberdar olma ile eğitim düzeyi arasındaki açık korelasyona benzer şekilde belediyenin mesleki faaliyetlerinden haberdar olan kesimin de eğitim düzeyi yükseldikçe oransal olarak artış gösterdiği görülmektedir. İstatistiksel olarak da bu anlamlı varyans ispatlanmıştır ($P=,000$).

Diğer yandan, yaş grupları ve önceki iki kurumun (İŞKUR ve Halk Eğitim) faaliyetlerinden haberdar olma ilişkisine benzer bir sonuç burada da gözlemlenmiştir. Bun göre, belediyenin meslek edindirme faaliyetlerinden yine gençler en yüksek oranda haberdar olmalarına mukabil yaşlılar için bu oran yaklaşık yüzde 4'e kadar düşmektedir (Bkz. 8.10).

Tablo 8.10: Belediyenin verdiği mesleki eğitimlerden haberiniz oluyor mu?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	9,0	91,0		100
İlk ve orta	15,4	84,4	,2	100
Lise	36,8	62,3	,9	100
Üniversite	49,6	49,6	,7	100
YAŞ				
Genç	27,4	72,1	,5	100
Orta	21,8	77,9	,4	100
Olgun	15,8	84,2		100
Yaşlı	3,8	96,2		100

Yukarıda belirtilen kurumların dışında yerel ölçekte meslek odalarının da mesleki eğitim adı altında kadınlara yönelik faaliyetler yürüttüğü görülmektedir. Özellikle meslek odaları bu konuda oldukça etkindir. Bu birimlerden birinin başkanının ifadesi, mevcut tablodan daha ileri düzeyde il genelinde mesleki eğitim fırsatlarının mevcut olabileceğini akla getirmektedir:

“Şu an kadınlarımızın ekonomik durumları çok iyi değil. Bizim derneğimize kayıtlı 100 tane kadın bulunmakta. Bunun formalite dışında gerçekten esnaflık yapan sayısı 50'ye yakın. Bu sayının artması için şu an KOSGEB'le beraber proje

yürütüyoruz. Kadın girişimcilere yüzde 90'ı hibe olarak krediler veriyoruz. Ve gerçekten istekli bayan arkadaşları bu projelere yönlendiriyoruz. Bunun haricinde de 2009'da KOSGEB Ağrı'da yokken Erzurum Müdürlüğü ile çalışıyorduk. Eğitimlere başvuranların yüzde 70'ini bayanlar oluşturmakta. Binin üzerinde mesleki eğitim verdik. Ayrıca İŞKUR ile ilgili beraber yürüttüğümüz bir eğitimde bir yetkili gelerek, "Buradaki katılımcıların yüzde 60'ı bayan. Neden bu kadar fazla?" diye sordu. Biz de kadınların iş gücüne katılmasına ayrı bir önem gösterdiğimizi ve çalışmalarımızı bu yönde yaptığımızı belirttik."¹

Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinde binin üzerinde kadına verilen mesleki eğitimin, 5 Eylül 2016 tarihi itibarıyla Ağrı merkezdeki Halk Eğitim Merkezi'nde 15 öğrencinin mesleki eğitim almakta olduğu dikkate alınırsa oldukça kayda değer olduğu belirtilebilir.

8.3. Mesleki Kurslara Devam Etme Durumu

Mesleki eğitim veren kurumların faaliyetlerinden haberdar olma durumuna ilişkin sorulan soruların ardından katılımcılara "herhangi bir mesleki eğitim kursuna devam edip etmediği" sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya olumlu cevap verme oranı yaklaşık yüzde 26 düzeyindedir. Geçmişte devam etmiş veya halen devam ediyor olma durumunu içeren bu soruya verilen cevap, çok geniş bir zaman dilimini içermesi nedeniyle oldukça düşüktür.

Tablo 8.11: Herhangi bir mesleki eğitim kursuna devam ettiniz mi/ediyor musunuz?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, ettim/ediyorum	273	25,7
Hayır, etmedim/etmiyorum	768	72,2
Diğer	23	2,2
Toplam	1064	100

Herhangi bir mesleki eğitim kursuna devam etmiş veya halen devam ediyor olanların eğitim düzeyi ile açık ilişkisi bu soruya verilen cevaplar ekseninde de karşımıza çıkmaktadır. Okuma yazma bilmeyenlerin en düşük katılım gösterdiği mesleki eğitim kursları üniversite mezunları açısından hemen hemen yarı yarıya denecek kadar yüksek düzeyde ortaya çıkmıştır (Bkz. Tablo 8.12).

Aynı durum, genç yaş gurubuna mensup olanlarda en yüksek düzeyde (% 31) iken yaşlı grup için sadece yüzde 12'lik bir oranı işaret etmektedir. Bir mesleki eğitim faaliyetine devam etme ile eğitim düzeyi arasındaki anlamlılık ilişkisi varyans analizi açısından da ispatlanmış ($P=,000$) olup, yaş düzeyindeki ilerleme ile arada bir anlamlılık bağı kurulamamıştır ($P=,523$).

1 Y. E., Doğubayazıt Esnaf ve Sanatkarlar Odası Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak, 22 Temmuz 2016.

Tablo 8.12: Herhangi bir mesleki eğitim kursuna devam ettiniz mi/ediyor musunuz?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Toplam
Okumadı	11,0	89,0	100
İlk ve orta	22,6	77,4	100
Lise	35,7	64,3	100
Üniversite	47,1	52,9	100
YAŞ			
Genç	31,0	69,0	100
Orta	24,0	76,0	100
Olgun	17,2	82,8	100
Yaşlı	12,0	88,0	100

Devam edilen mesleki eğitim faaliyetleri ise büyük ölçüde dikiş-nakış ve örgü öğrenmeye ilişkin kurslardan ibarettir. Kurslara devam edenlerin yaklaşık yüzde 41'i bu alanda mesleki eğitim kursu almıştır. Bu alanı, kuaförlük-cilt bakımı kursları izlemekte (yaklaşık % 17 oranında), onu da yabancı dil, büro-sekreterlik ve diğer sanatsal kurslar takip etmektedir (Bkz. Tablo 8.13).

Tablo 8.13: Ne tür mesleki eğitim kursuna devam ettiniz/ediyorsunuz? (Devam edenler)

	Sayı	Yüzde (%)
Dikiş, nakış ve örgü gibi kurslar	111	40,6
Kuaförlük, cilt bakımı gibi kurslar	46	16,7
Resim, fotoğraf vb. gibi sanatsal kurslar	19	6,9
Büro, sekreterlik gibi kurslar	30	11,0
Yabancı dil eğitimiyle ilgili kurslar	33	11,9
Diğer	35	12,8
Toplam	273	100

Beş farklı kategoride ele alınmış olan ve devam edilen mesleki eğitim kurslarının en yoğununu ve ilkinin oluşturan dikiş-nakış kurslarına katılma ile eğitim düzeyi arasında açık bir anlamlılık ilişkisi görülmektedir. İstatistiksel olarak da ispatlanmış olan bu durum ($P=,000$) aynı mesleki eğitim alanı ile yaş gurubu arasında bir anlamlılık ilişkisi yansıtmamaktadır. İkinci kategoride yer alan kuaförlük ve eğitim düzeyi arasında da anlamlı bir ilişki bulunmamakta olup yaş düzeyi ilerledikçe kuaförlük kurslarına katılımın düştüğü gözlemlenmektedir. Üçüncü kategorideki resim-fotoğraf kurslarına katılım ile eğitim düzeyi arasında belli düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmesine

rağmen yaş gurubu ile bir bağlantı kurulamamıştır. Benzer bir eğilime büro-sekreterlik kurslarına katılım ile eğitim ve yaş arasında ilişki kurulamamasına giden bir çizgi de yeniden rastlanmaktadır.

Tablo 8.14: Ne tür mesleki eğitim kursuna devam ettiniz/ediyorsunuz?

EĞİTİM	Dikiş-nakış	Kuaförlük	Resim-Fotoğraf	Büro Sekreterlik	Yabancı Dil	Diğer	Toplam
Okumadı	76,0	4,0	4,0	4,0	...	12,0	100
İlk ve orta	65,5	13,6	4,5	2,7	1,8	11,8	100
Lise	38,4	19,8	4,7	16,3	7,0	14,0	100
Üniversite	13,4	9,0	11,9	26,9	26,9	11,9	100
YAŞ							
Genç	34,4	16,4	7,7	16,4	10,4	14,8	100
Orta	63,6	9,1	3,0	9,1	6,1	9,1	100
Olgun	72,2	8,3	5,6	...	8,3	5,6	100
Yaşlı	66,7	...	...	...	...	33,3	100

Mesleki eğitimin bir sonraki aşamasında ortaya çıkacak staj veya çalışma olanakları konusunda Ağrı genelinde bazı sorunlar bulunmaktadır. Nitekim Ağrı'daki mesleki örgütlerin en büyüklerinden birisinin başkanı bu probleme açıkça temas etmektedir:

“Çocuklarımızı mesleki anlamda geliştirecek kurum ve işletmelere sahip değiliz. Meslek liselerinden mezun olan çocuklarımıza bile staj yaptırarak yer bulamıyoruz. Kısaca yokluk içinde yaşıyoruz.”²

Buna göre, meslek eğitimi aldıktan sonra sürdürme ve işe dönüştürme bağlamında kurumsal anlamda sistematik bir süreklilik konusunda ildeki imkânlar zayıf görünmektedir. Diğer yandan, yerel ölçekte yürütülen meslek edindirme faaliyetlerinin pazara ulaşması konusunda da sorunlar olduğu göze çarpmaktadır. Diyardin'de bir yerel yöneticinin bu konudaki serzenişleri hayli manidar bulunmuştur:

“Bu kurslarda kadınlarımızın ürettikleri güzel ürünler bulunmakta. Fakat bunları pazarlamada sıkıntı çekiyorlar. El emeği göz nuru yaptıkları ürünleri, tuhafiyeci ve bu işin tacirlerine cüzi miktarlarla satıyorlar. Bu da emeğin sömürüsüne neden oluyor ve istenilen verimin alınmasını engelliyor.”³

Kadınlar tarafından üretilen ürünlerin satılacağı bir mekânın yokluğu, hem Ağrı il merkezinde hem de ilçelerinde hissedilen temel ihtiyaçlardan biridir. İlgili yetkilinin belirttiği gibi böyle bir pazarın olmayışı, kadınların ürettikleri ürünü değerlendirememesine yol açmaktadır. Ağrı Belediye Eş Başkanı Mukaddes Kubilay, bu konuyla ilgili

2 S. A., Ağrı Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha ve Mehmet Dikkaya, 20 Temmuz 2016.

3 D.T., Doğubayazıt Belediye Eş Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak, 22 Temmuz 2016.

sorumuza cevapla, “kadınlarımızın ürettiği malları satabilmesi için Çarşamba ve Cumartesi günleri pazar kurduruyoruz. Burada tandır ekmeği, süt ve peynir gibi ürünlerini satan kadınlarımız az da olsa kendi ekonomik bağımsızlıklarını kazanıyorlar” demiştir.⁴

Mesleki eğitimin tamamlayıcısı olan önce staj yapma, ardından iş yeri açma faaliyetlerinin yaygınlaşması bakımından il sınırları içerisinde izlenmesi gereken daha birçok adımın olduğu anlaşılmaktadır. Bu eğitim süreçlerinin azimli ve istekli bir şekilde tamamlanması sonrasında ortaya çıkan güzel örneklerin varlığı, mesleki eğitimin gerekliliği konusunda bütün kuşku ve şüpheleri bertaraf etmektedir. Örneğin bu konuda başarılı bir girişimci kadının şu ifadeleri çok net bir şekilde başarıya giden süreçleri özetlemektedir:

“Öncelikle eşim çok destek oldu. 2008 yılında çıraklık eğitime gittim. 2.5 yılda dikeş üzerine 4 diploma aldım. Böylece işi öğrendim. Sonra 9 ay boyunca işyeri açmayı düşündük ve Allah muvaffak etti. Şu an böyle bir iş yeri kurmak isteyen biri için 65-70 bin TL gerekli.”⁵

Bu ifadeler, yedinci bölümde sorulan sorulardan birisi olan (Bkz. Tablo 7.5) “kadının çalışmak istemesi halinde eşinin bu durumu nasıl karşılayacağı” durumunu da içerecek şekilde, mesleki eğitimin yanında eş desteğinin de mevcudiyetinin önemini vurgulamaktadır.

Mesleki eğitimle ilgili en yaygın ve sürekli eğitimi veren kurum Halk Eğitim Merkezi’dir. Ağrı Halk Eğitim Merkezi Müdürü Ahmet Aktaş’ın verdiği bilgilere göre 2015-2016 eğitim öğretim yılında açılan değişik kurslara Ağrı düzeyinde 14 bin 8 yüz 33 kadın katılmıştır. Aktaş’ın verdiği bilgiye göre 16 farklı alanda açılan kurslar şunlardır: El sanatları, müzik ve tiyatro, halk oyunları, bilgisayar, bağımlılıkla mücadele, okuma-yazma, resim, aile eğitimi, işaret dili, muhasebe, trafik ve çevre, kuaförlük, çocuk gelişimi, afet bilinci eğitimi, spor kursları ve üniversite hazırlık.⁶

Görüldüğü gibi, bir kadının hem kişisel yaşamını, hem de toplumsal hayata katılımını ilgilendiren çok değişik kurslar Halk Eğitim merkezleri tarafından açılmaktadır. Ancak Aktaş’ın verdiği bilgiye göre kadınlar bu tür kurslara katılmakta maddi açıdan zorluk çekmektedirler. Kurslara katılmak için günlük yol parasının yanı sıra, yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşılamaları gerekiyor. Bu bakımdan kadınlar, günlük 20 TL’nin verildiği İŞKUR eğitimlerine daha büyük bir ıstıyakla devam etmektedirler.

Bu tespiti benzer bir tespit de Patnos Halk Eğitim Müdür yardımcısı Orhan Oğuzhan tarafından yapılmıştır. Kendisine yöneltilen, “meslek edindirme faaliyetlerinizin yeterli olduğuna inanıyor musunuz?” şeklindeki soruya aşağıdaki ifadelerle cevap vermiştir:

“Yeterli olduğuna inanmıyorum. Bizden alınan belgelerle insanların iş yeri kurma imkânları yok. Çünkü eğitimlerimize genel olarak sermayesi olmayan fakir kişiler

4 M. K., Ağrı Belediye Eş Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

5 B. Ş., Ağrı Ak Parti Belediye Meclis Üyesi, Ağrı, Merkez, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.

6 A. A., Ağrı Halk Eğitimi Müdürü, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

geliyor. Ayrıca bizim eğitimlerimiz ücretsiz olduğu için talep sayısı oldukça az. İŞKUR'un yaptığı eğitimlerde sırf günlük 20 TL veriyorlar diye insanlar rağbet ediyor. Ama bunun da verimli olduğunu düşünmüyorum. Çünkü iş kurmak ve yürütmek isteyen biri 20 TL gibi bir rakam için kursa gitmez".⁷

Ağrı'da kadın girişimciliğinin geliştirilmesi açısından mesleki eğitimler hayati bir öneme sahiptir. Ancak alınan mesleki eğitimin daha çok yöresel değeri olan ürünlere yönelik olması büyük önem taşımaktadır. Bu hususun önemine işaret eden Ağrı Valisi Musa Işın, "kadınların el emeğiyle ürettikleri ürünlerle fabrikasyon tarzı üretim yapan piyasayla rekabet etme şansları yoktur. Bu bakımdan kadınların sanayide üretilen ürünlerden çok, yerel ve katma değeri olan özgün ürünlere yönlendirilmesi gerekir," demiştir.⁸

Valilik, bu amaca hizmet etmek üzere, Ağrı Girişimci İş Kadınları Derneği'yle birlikte "Ağrılı Kadınlar Cam Sanatıyla Buluşuyor" başlıklı bir proje yürütmektedir. Projenin koordinatörlüğünü yapan Dernek Başkanı Dilan Özmen Özgün, "50 kadınla bu projeyi başarılı biçimde yürüttük. Projede yer alan kadınlar cam süsleme sanatını öğrendiler. Buradan aldıkları sertifikayı girişimcilik sertifikasıyla birleştirip kendi işlerini kurabilecekler," demiştir.⁹

Kısaca, Ağrı'da değişik kurumlar tarafından kadınlara yönelik verilen mesleki eğitimlerle ilgili dört hususun altını çizmekte yarar var: Birincisi, farklı kurumlar tarafından verilmekte olan mesleki eğitimlerin tek bir elden koordine edilmesi ihtiyacıdır. İkincisi, kadınların il ve ilçelerde verilmekte olan eğitimlerden haberdar edilmesi gerekir. Araştırma bulgularına göre farklı kurumlar tarafından mesleki eğitimler verilmesine rağmen kadınlar bunlardan yeterince haberdar olamamaktadırlar. Bu bakımdan mesleki eğitim tanıtımlarının muhtarlar üzerinden çok etkin biçimde tanıtılmasına ihtiyaç vardır. Üçüncüsü, eğitimlerin piyasada fabrikasyon tarzında üretilmeyen özgün ürünlere yönelik olması gerekir. Özgün ürünlere yönelik kazanılan mesleklerle kadınlar katma değeri yüksek ürünleri üretip pazara sürebileceklerdir. Son olarak da, gerek Ağrı il merkezinde, gerekse ilçelerinde kadınlar tarafından üretilen ürünlerin sergilenip pazarlanacağı mekânlara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu tür yerlerin varlığı, hem kadınlar için rol model oluşturacaktır, hem de kendileri açısından teşvik edici olacaktır.

7 O. O., Patnos Halk Eğitim Müdür Yardımcısı, Mülakat: Adem Çaylak, 23 Temmuz 2016.

8 M. I., Ağrı Valisi, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha, Mehmet Dikkaya ve Ceren Kurga, 21 Temmuz 2016.

9 D. Ö. Ö. Ağrı Girişimci İş Kadınları Derneği Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.

DOKUZUNCU BÖLÜM

DEVLET DESTEKLERİNDEN

YARARLANMA

Bu bölümde, kadınların değişik kanallar vasıtasıyla devletten aldığı desteklere ilişkin sorulan sorulara verilen cevapların analizi yapılacaktır. Bunun için, önce gebelik ve doğum sürecinden alınan desteklerin incelemesi yapılacaktır. ardından çocuk yardım ve destekleri ele alınacaktır. Sağlık amaçlı desteklerle devam edecek inceleme, girişimcilik amaçlı devlet desteklerinden haberdar olma durumu ve sonuçlarına ilişkin analizle devam edecek; aynı yardımlara ilişkin sorulan sorulara verilen cevapların analiziyle sonuçlanacaktır.

Kuşkusuz, toplumun yarısını oluşturan kadınların ekonomik anlamda özgürleşmesinin, psikolojik ve sosyolojik önyargılardan kaynaklanan engellerden kurtulmasıyla yakın ilişkisi dikkate alındığında bu desteklerin her birinin ayrı bir öneme sahip olduğu belirtilebilir. Bu konuda balıksırtı ince bir çizgi hali mevcut olmasına rağmen, toplumu en dezavantajlı kesimlerinden olan kadınlar söz konusu olduğu zaman bu konu üzerinde tekrar durulmasında yarar bulunmaktadır. Nitekim görüştüğümüz bir meslek odası başkanının bu konuda ortaya çıkabilecek risklere ilişkin ifadeleri oldukça manidardır:

“Artık kimse çalışmak istemiyor. Herkes hazıra alışmış durumda. Bölgemize yapılan destekleme ve yardımlar bizleri tembelleştirdi. Maalesef insanlarımız yardım almak varken çalışmayı tercih etmiyor. Korkarım balık almak yerine balık tutmayı öğretmedikçe bu böyle devam edecek.”¹

Bu sözler etrafında ortaya çıkan eleştirilerde önemli ölçüde bir haklılık payı bulunmasına rağmen, “balık tutmayı öğrenmek” ayrıntısının önemli ölçüde diğer mahsurlu yanları ortadan kaldıracığı öngörülebilir.

9.1. Gebelik ve Doğumla İlgili Devlet Destekleri

Bu konudaki ilk soru, devletin kadınlara tahsis etmiş olduğu gebelik/doğum yardımlarından haberdar olup olmamakla ilişkilidir. Bu soruya gelen cevaplara göre yaklaşık olarak kadınların yarı yarıya bu konudaki yardımlardan haberdar olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 9.1: Devletin verdiği gebelik/doğum yardımından haberinizi var mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, var	521	49,0
Hayır, yok	526	49,4
Diğer	17	1,6
Toplam	1064	100

Devletin vermiş olduğu gebelik/doğum yardımlarından haberdar olmanın, eğitim düzeyi ile yakın bir anlamlılık ilişkisi olduğu belirtilebilir. Buna rağmen, bu anlamlılık

1 S. A., Ağrı Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha ve Mehmet Dikkaya, 20 Temmuz 2016.

eğitim düzeyleri arasındaki açık farklılıkları yansıtacak derecede belirgin değildir. Örneğin okuma yazma bilmeyenlerin yaklaşık yüzde 44'ü bu tür yardımlardan haberdar olduğunu belirtirken, üniversite mezunlarının yaklaşık yüzde 40'ının bu yardımlardan haberdar olmaması eğitim düzeyi-yardım konusunda bilgi sahibi olma ilişkisini zayıflatmaktadır. Nitekim varyans analizi sonuçlarına göre de eğitim düzeyinin bu konuda bir farklılığa yol açmadığı tespit edilmiştir ($P=,100$).

Benzer şekilde yaş gruplarına aidiyetle gebelik/doğum yardımlarından haberdar olma arasında da anlamlılık ilişkisi bulunmamaktadır. Zira genç ve orta yaşlı kadınlarda bu oran oldukça yüksek iken, olgun ve yaşlılar arasında oldukça düşük düzeyde haberdarlıktan söz edilebilir. Diğer yandan, gebelik/doğurganlık oranı bağlamında bu iki yaş gurubu arasında açık bir farklılığın mevcut olması da bu sonucun tutarlı olduğunu göstermektedir. Varyans analizi sonuçlarına göre de bu konuda anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($P=,308$).

Tablo 9.2: Devletin verdiği gebelik/doğum yardımından haberiniz var mı?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Toplam
Okumadı	44,3	55,7	100
İlk ve orta	48,1	51,9	100
Lise	51,8	48,2	100
Üniversite	60,7	39,3	100
YAŞ			
Genç	49,9	50,1	100
Orta	55,7	44,3	100
Olgun	44,6	55,4	100
Yaşlı	26,9	73,1	100

Bu alt başlık altında ikinci soru katılımcıların “devletten gebelik/doğum yardımları alıp almadıklarını” sorgulamakla ilişkilidir. Hedef kitlenin yarıya yakını böyle bir yardım türünden haberdar olmasına rağmen, bunların yaklaşık yüzde 22'sinin bu yardımı aldığını beyan etmesi, bu konuda çekingenliğe neden olan psikolojik durumla ilgili olabilir. Zira devletten gebelik/doğum yardımları alınabileceğinden haberdar olanların yaklaşık yüzde 78'inin bu yardıma iltifat etmemesi sadece bu yardıma muhtaç durumda olmamakla ilişkili olmasa gerektir.

Tablo 9.3: Şimdiye kadar devletten gebelik/doğum yardımı aldınız mı? (Haberli olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, aldık	111	21,2
Hayır, almadık	405	77,7
Diğer	4	0,8
Toplam	521	100

Diğer yandan devletten gebelik/doğum yardımları alıp almamakla eğitim düzeyi ve yaş grupları arasında bir anlamlılık ilişkisi bulunmamaktadır. Eğitim düzeyi yükseldikçe devletten gebelik/doğum yardımları alma oranının yükselmesi gibi bir durumdan söz edilemez. Yaş gruplarına mensup olma ile devletten gebelik/doğum yardımları alma arasında ise ters yönlü bir ilişki vardır. Genç gruptan yaşlı gruba doğru giderken daha düşük oranda yardım alma eğiliminin mevcut olması bu durumu doğrulamaktadır (Bkz. Tablo 9.4).

Tablo 9.4: Şimdiye kadar devletten gebelik/doğum yardımı aldınız mı? (Haberli olanlar)

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	18,6	81,4	...	100
İlk ve orta	25,1	74,7	,3	100
Lise	17,5	81,8	,6	100
Üniversite	17,2	82,8	...	100
YAŞ				
Genç	24,5	74,9	,5	100
Orta	21,7	78,3	...	100
Olgun	15,6	84,4	...	100
Yaşlı	4,8	95,2	...	100

Devletten gebelik ve doğum yardımı almanın kayıt altına alınarak gebelik sürecinin sağlıklı koşullarda tamamlanması açısından bir karşılığı bulunduğu için, bu tür yardımlardan yararlanan kadınların bebek ölümlerinin oransal olarak azalması üzerinde hatırı sayılır bir etkisi olacağı öngörülebilir. Geleneksel yöntemlere dayalı olarak geçirilen gebelik süreçlerinde doğal olarak bebek ölüm hızları daha yüksek olacaktır. Bu konuda Ağrı'da il müdürü konumundaki bir yöneticinin bebek ölümlerinin ne düzeyde olduğu sorusuna verdiği cevap hayli dikkat çekicidir. İlgili yönetici, bebek ölümlerinin hangi oranda olduğu sorusuna cevaben şunları söylemiştir:

“Tam bir oran veremem ama 25’ten 22’ye düştü diyebilirim. Bunu 2,5 yılda sağladık. Aile hekimliği olarak 20 bin çocuğun hiç kayda alınmadığını gördük ve bu rakamı 13 bine kadar düşürdük. Ayrıca riskli gebelikleri takip edebilmek için her hastanemize bir hemşire görevlendirdik. Bu hemşiremizin tek görevi gelen gebe hastalarında riskli olanları ayırıp onun takibini yapmaktır.”²

İlgili yöneticinin bu cevabı vermesi, konunun genel sağlık hizmetlerinin etkinliği bağlamında da oldukça önemli olduğunu göstermektedir. Doğum kontrollerine devam şartının doğum yardımının sürekliliğinde en belirleyici husus olmasının, doğum yardımlarının anne ve çocuk sağlığı konusunda etkinliğin artması üzerinde oldukça etkili olduğu söylenebilir.³

9.2. Çocuk Eğitimi İle İlgili Devlet Destekleri

Gebelik ve doğum yardımı almaya ilişkin sorulan bir önceki soru (Bkz. Tablo 9.3) bu kez çocuklar için eğitim desteği alıp almama yönüyle masaya yatırıldığında evet cevabı verenlerin oransal olarak bir miktar yükseldiği görülmüştür. Katılımcıların yaklaşık yüzde 24’ü çocukları için eğitim desteği aldıklarını ifade etmiştir. Geriye kalan çok yüksek oranın (yaklaşık %75) eğitim desteği almadığını ilan etmesi, eğitim desteklerinin artmasına paralel olarak özellikle kız çocuklarının daha fazla okula gitmeye başladıklarına yönelik önceden yapılan tahminlere göre şaşırtıcı bulunmuştur.

Nitekim yerel bir meclis üyesi eğitim destekleri ile eğitim düzeyinin yükselmesi arasındaki açık ilişkiye şöyle vurgu yapmaktadır: “Devletin verdiği destekler ile ekonomik olarak da aileler rahatladı. Biz ilk seçim çalışması yaparken evlerde okumayan onlarca çocukla karşılaşıyorduk. Ama artık çok az kişinin çocuğu okumuyor.”⁴ Bu düşünceye bağlı olarak, muhafazakâr bir sosyo-kültürel yapıya sahip olan Ağrı düzleminde, özellikle kız çocuklarının eğitim düzeyinin yükselmesinde devlet desteklerinin önemli bir etken olduğu ifade edilebilir.

Tablo 9.5: Aile olarak şimdiye kadar devletten çocuk eğitimi için destek aldınız mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, alıyoruz	253	23,8
Hayır, almıyoruz	794	74,6
Diğer	17	1,6
Toplam	1064	100

Devletten çocuk eğitimi için destek alma hususu ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Her ne kadar üniversite mezunu olan katılımcılar aile

2 C. S., Ağrı İl Sağlık Müdürü, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya ve 21 Temmuz 2016.

3 A. K., Ağrı Sosyal Yardımlaşma Vakfı Müdürü, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.

4 B. Ş., Ağrı Ak Parti Belediye Meclis Üyesi, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.

olarak en yüksek destek alma oranına sahip bulunsa da bu gurubu izleyen en yüksek oranın okuma yazma bilmeyenler gurubuna ait olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 9.6). Nitekim varyans analizi açısından da destek alma ile eğitim düzeyi arasında istatistiksel bir anlamlılık bulunmadığı doğrulanmaktadır ($P=,431$). Buradan hareketle, tüm eğitim düzeylerinde vatandaşların çocukların eğitimi için devletten destek alma performansı aşağı yukarı aynı olduğu sonucuna varabiliriz.

Devletten çocuk eğitimi amaçlı alınan destek ile yaş grupları arasında, göreceli olarak bir anlamlılık olduğu anlaşılmaktadır. Genç yaş gurubundan olgun yaş gurubuna doğru giderken devletten eğitim desteği alma oranının giderek yükseldiği görülmektedir. Buna rağmen bu konuda en düşük oranı en yaşlı gurubun oluşturması (yaklaşık %18) eğitim alanının doğal olarak dışında bulunma ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 9.6: Aile olarak şimdiye kadar devletten çocuk eğitimi desteği aldınız mı?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	26,1	73,9	...	100
İlk ve orta	22,2	77,4	,4	100
Lise	23,2	76,3	,4	100
Üniversite	28,7	71,3	...	100
YAŞ				
Genç	22,7	77,0	,4	100
Orta	25,2	74,4	,4	100
Olgun	27,2	72,8	...	100
Yaşlı	19,2	80,8	...	100

Eğitim desteği vb. kamusal destek ve yardımların, kadınların erkeğe muhtaç bir halde yaşamını sürdürmek zorunda kalmaması üzerinde pozitif katkıları olduğu görülmektedir. Yüz yüze görüşmelerin pek çoğunda kurum ve dernek yöneticileri bu konuya temas etmiştir. Görüşme yapılan bir oda başkanının bu konudaki düşünceleri oldukça çarpıcıdır.

“Dayımın hanımı vefat edince, biz de dayımızı yeniden evlendirmek istedik. Köy köy gezdik ama bir türlü dayımla evlenmek isteyen dul bir kadın bulamadık. Sebebini sordüğümüzde, “ben dul maaşı alıyorum, çocuk maaşı alıyorum, yakacak yardımı alıyorum, çocuklarım için eğitim yardımı alıyorum ve yeşil kartım var. Niye evleneyim ki?” gibi bir cevapla karşılaştık.”⁵

Devletin verdiği yardımlar kadınların hayatında çok yönlü işlevsel rol oynamaktadır. Bu bağlamda kadınlara en fazla sağladığı katkının kendi ayakları üzerinde durmalarına yol açarak birilerine muhtaç olmaktan kurtulmalarını sağladığını söyleyebi-

5 M. E., Esnaf ve Sanatkar Odaları Birliği Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.

liriz. Bu da kadına hem özgüven duygusu kazandırmakta, hem de bağımsız bir kişilik geliştirmesine katkıda bulunmaktadır. Bu konuya dikkat çeken bir mülki amir şunları söylemiştir:

Yakın zamanda yaşanan bir olayı anlatayım size. Bir kadının kocası ölüyor. Bunun üzerine kadının babası kızını başka birine başlık parası karşılığı vermek istiyor. Biz de bu kadına sahip çıkarak gerek barınma gerekse nakdi yardımlardan faydalanmasını sağladık. Bu şekilde kadın zorla biriyle evlenmekten kurtulmuş oldu. Bu açıdan kadınlara yapılan yardımların çok önemli olduğunu düşünüyorum.”⁶

Kısaca, devletin değişik kalemler altında yapmış olduğu yardımların en fazla kadınlara yaradığını söyleyebiliriz. Yardımlar, kadınların yaşamlarını birkaç noktada etkilemektedir. Öncelikle yardımlar sayesinde kadınlar kendi adlarına bankada bir hesaba kavuşma imkânına kavuşmaktadırlar. Bu da kendilerine güven duygusu kazandırmaktadır. İkincisi, yardımlar aracılığıyla belli bir ekonomik güce kavuştukları için eşlerine bağımlı olmaktan kurtulmaktadırlar. Üçüncü olarak da yardımlar sayesinde kadın çarşı pazara inerek kendi başına alışveriş yapma imkânın kavuşuyor. Bu da kadınların sosyalleşmesinde pozitif bir rol oynamaktadır.

9.3. Devletten Alınan Sağlık Destekleri

Sağlık destekleri konusunda yöneltilen sorulara verilen olumlu cevaplar, önceki iki yardım (gebelik ve eğitim desteği) türüne oranla bir miktar daha oransal artışa sahne olmuştur. Buna göre, katılımcıların dörtte biri (yaklaşık %25) herhangi bir sağlık yardımı aldığını beyan etmiştir. Geriye kalan dörtte üçlük kesimin herhangi bir sağlık yardımı almadığını beyan etmesi, genel olarak yardım alma eğilimleri bu oranların üzerinde olmasına rağmen bu yardımlardan daha fazla yararlanma arzusu ile ilişkilendirilebilir. Bu durum pek çok yerel temsilci tarafından ve anketörlerin gözlemleri aracılığıyla da ifade edilmiştir.

Tablo 9.7: Devletten herhangi bir sağlık yardımı alıyor musunuz?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, alıyoruz	265	24,9
Hayır, almıyoruz	792	74,4
Diğer	7	0,7
Toplam	1064	100

Devletten alınan sağlık yardımları ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu göze çarpmaktadır. Okuma yazma bilmeyen grup haricinde sağlık yardımları alma ile eğitim düzeyi ilerledikçe daha çok yardım alma arasında istatistiksel bir anlamlılık olduğu görülmüştür (P=,001).

6 M. Ç., Diyardin Kaymakamı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 22 Temmuz 2016.

Tablo 9.8: Devletten herhangi bir sağlık yardımı alıyor musunuz?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	24,8	75,2	...	100
İlk ve orta	19,4	80,6	...	100
Lise	28,5	71,1	,4	100
Üniversite	38,8	61,2	...	100
YAŞ				
Genç	26,6	73,4	...	100
Orta	22,5	77,5	...	100
Olgun	24,1	75,4	,5	100
Yaşlı	23,1	76,9	...	100

Diğer yandan yaş grupları ile sağlık yardımı alma oranları arasında bariz bir anlamlılık söz konusu değildir. İstatistiksel olarak da doğrulanan bu ilişki ($P=,643$) sağlık yardımlarından yararlanma durumunun eğitim faktörü dışında temel bir belirleyicisinin olmadığı anlamına gelmektedir.

9.4. Devletin Sunduğu Finansal Desteklerden Yararlanma

Bir sonraki aşamada, devlet tarafından sunulan finansal (yatırım veya iş kurma amaçlı) desteklerden haberdar olma konusu sorgulanmıştır. Bu tür finansal kredilerin en fazla yaygın olanları kuşkusuz mikro finansman veya mikro krediler adı verilen bu yardımlar, özellikle kadınların çalışma hayatına daha kolay atılmalarını temin amacıyla kefilsiz ve teminat gösterilmeden uygulanması yönüyle oldukça yaygın ve cazip bir kredi türünü oluşturmaktadır. Türkiye’de son zamanlarda etkinlik alanı hızla yaygınlaşan ve bin TL’den on beş bin TL’ye kadar genişleyebilen bu kredilerin Ağrı özelinde de kadınlar için önemli bir finansman kaynağı olduğu görülmektedir.

Bu kredilerden yararlanma konusundan haberdar olup olmadıkları şeklinde kadınlara yöneltilen sorudan elde edilen sonuçlara göre, kadınların bu destekten haberdar olma oranı önceki iki yardım türüne göre daha yüksek çıkmıştır (%28). Bu oran tüm katılımcıların yaklaşık üçte birine tekabül etmektedir.

Tablo 9.9: Devletin kadınlar için sağladığı mikro kredi imkânlarından haberiniz var mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, var	298	28,0
Hayır, yok	760	71,4
Diğer	6	0,6
Toplam	1064	100

Devlet tarafından sağlanan mikro kredilerden haberdar olma durumu ile eğitim düzeyi arasında çok yüksek oranda bir anlamlılık ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. İstatistiksel olarak da kanıtlanan bu durum ($P=,000$) eğitim düzeyi ve finansal imkânlardan haberdar olma arasındaki doğrusal anlamlı ilişkinin mikro krediler bağlamında ispatı olarak düşünülebilir.

Tablo 9.10: Devletin kadınlara sağladığı mikro kredi imkânlarından haberiniz var mı?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	9,5	90,5	...	100
İlk ve orta	22,3	77,7	...	100
Lise	37,7	61,8	,4	100
Üniversite	62,3	37,7	...	100
YAŞ				
Genç	29,0	70,8	,2	100
Orta	28,9	71,1	...	100
Olgun	26,7	73,3	...	100
Yaşlı	11,5	88,5	...	100

Mikro kredilerden haberdar olma ile yaş gruplarına dâhil olma arasında açık bir anlamlılık ilişkisi ise tersten kurulabilmiştir (Bkz. Tablo 9.10). Buna göre genç ve orta yaş yaş gruplarına mensup olanların göreceli olarak bu tür kredilerden olgun ve özellikle yaşlı guruba mensup olanlardan daha yüksek oranda haberdar olduğu anlaşılmıştır ($P=,008$).

Tablo 9.11: KOSGEB'in kadınlara iş kurmak için sağladığı kredi imkânlarından haberiniz var mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, var	298	28,0
Hayır, yok	757	71,1
Diğer	9	0,8
Toplam	1064	100

KOSGEB imkânlarından haberdar olma oranı ile mikro finansman konusundan haberdar olma oranları hemen hemen birbirine yakın oranlarda benzeşmektedir. Özellikle her iki destekten de haberdar olanların aynı sayıda ve aynı oranda (%28) ortaya

çıkması, iş kurma açısından devlet desteklerini araştıranların en sık karşılaştıkları destek yöntemlerinin bu iki yöntem olduğunu göstermektedir.

Tablo 9.12: KOSGEB'in kadınlara iş kurmak için sağladığı kredi imkânlarından haberiniz var mı?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	4,5	95,5	...	100
İlk ve orta	19,6	80,0	,4	100
Lise	42,3	57,3	,4	100
Üniversite	71,9	28,1	...	100
YAŞ				
Genç	31,2	68,4	,4	100
Orta	30,5	69,5	...	100
Olgun	19,7	80,3	...	100
Yaşlı	3,8	92,3	3,8	100

KOSGEB desteklerinden haberdar olma durumu ile eğitim düzeyi arasında da yüksek derecede bir anlamlılık ilişkisinin ($P=,000$) ortaya çıkması, eğitim ve girişimciliği motive eden faktörler arasında bariz bir bağlantının olduğuna da vurgu yapmaktadır.

Yaş gurubu açısından bir bağlantının kurulması imkânsız ve anlamsız ($P=,056$) görünmektedir. Buna karşın, genç ve orta yaş gurubunda, KOSGEB desteklerinden haberdar olma oranının çok yüksek olması, temel varsayımları doğrulamaktadır (Bkz. Tablo 9.12).

9.5. Devletin Sunduğu Ayni Desteklerden Yararlanma

Bu bölümdeki son kategoriyi devletin sunduğu ayni destekler (yiyecek, yakacak, beyaz eşya ve kıyafet) ve bu desteklerden haberdar olma ile devletin genel olarak kadınlara yönelik çalışmalarından duyulan memnuniyet düzeyinin ölçülmesine ilişkin sorular oluşturmuştur. Bu bağlamda ilk soru, katılımcıların devletten alınan ayni desteklerden herhangi birini alıp almadıklarına ilişkin olmuştur. Bu konuda en yüksek oranı yakacak/kömür desteği oluşturmuştur. Yaklaşık yüzde 41 oranında alınan bu desteği yine yaklaşık %8 oranında yardımın alındığının belirtildiği yiyecek/gıda oluşturmaktadır. Beyaz eşya ve kıyafet desteği aldıklarını ifade edenler en düşük orana sahip olup yüzde 1'ler düzeyinde bulunmaktadır.

Tablo 9.13: Şimdiye kadar devletten aşağıdakilerden herhangi birini aldınız mı?

	Evet	Hayır	Toplam (%)
Yakacak/Kömür	40,7	59,3	100
Yiyecek/gıda	8,3	91,7	100
Beyaz eşya	0,9	99,1	100
Kıyafet/giysi	1,7	98,3	100

Yakacak/kömür yardımının boyutlarının resmi rakamlara göre de oldukça yüksek olması bu konuda katılımcıların sunduğu verileri doğrulamaktadır. Son rakamlara göre Ağrı'ya 22 bin ton kömür dağıtılmış olmasından da anlaşılabilecek bu durum, yakacak temininde devlet desteklerinin önemli bir fonksiyon ifa ettiğini göstermektedir.⁷

Tablo 9.14: Şimdiye kadar devletten aşağıdakilerden herhangi birini aldınız mı?

EĞİTİM	Okumadı		İlk+Orta		Lise		Üniversite	
	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>
Yakacak, kömür	53,6	46,4	40,5	59,5	36,2	63,8	28,1	71,9
Yiyecek, gıda	10,0	90,0	9,0	91,0	7,5	92,5	5,1	94,9
Beyaz eşya	,5	99,5	,6	99,4	1,8	98,2	,7	99,3
Kıyafet, giysi	3,2	96,8	,9	99,1	2,2	97,8	1,4	98,6
YAŞ								
	Genç		Orta		Olgun		Yaşlı	
Yakacak, kömür	42,2	57,8	35,2	64,8	42,3	57,7	50,0	50,0
Yiyecek, gıda	8,6	91,4	7,7	92,3	8,5	91,5	7,7	92,3
Beyaz eşya	1,2	98,8	...	100	1,0	99,0	...	100
Kıyafet, giysi	1,4	98,6	1,9	98,1	2,5	97,5	...	100

Devletten aynı yardım alma ile eğitim düzeyi arasında genel olarak bir anlamlılık ilişkisine rastlanmamıştır. Tek tutarlı görülen ilişki, daha geniş bir katılımcı gurubu tarafından yararlanılan yakacak/kömür yardımı almada okuma yazma bilmeyenler en yüksek orana (yaklaşık %54) sahip olmasına rağmen, bu oranın eğitim düzeyi yükseldikçe keskin bir şekilde azalma göstermesi ve üniversite mezunlarında en düşük orana (yaklaşık %8) ulaşmasıdır.

Yaş gurubuna mensubiyetle aynı yardımlardan yararlanma arasında da bariz bir anlamlılık ilişkisi kurulamamıştır. İstatistiksel olarak tek anlamlılık yakacak/kömür

7 A. K., Ağrı Sosyal Yardımlaşma Vakfı Vakıf Müdürü.

yardımları alanlar için yaş düzeyi yükseldikçe yardım alma oranının artması şeklinde ortaya çıkmıştır ($P=,019$). Yiyecek, beyaz eşya ve kıyafet yardımı alma açısından ise sırasıyla $P=,995$, $P=,767$ ve $P=,648$ rakamlarına rastlanmıştır olması bu bağlamda bir anlamlılığın bulunmadığı ispat etmektedir.

9.6. Hükümetin Kadına Yönelik Faaliyetlerine Bakış Açısı

Bu bölümdeki son soru, katılımcıların, hükümetin kadına yönelik çalışmalarının değerlendirilmesine yönelik olmuştur. Üç temel düzlemde yapılması istenen değerlendirmede “genel olarak başarılı” ve “ne başarılı ne başarısız” değerlendirmeleri yaklaşık yüzde 40’lar düzeyinde birbirine yakın çıkmıştır. Hükümetin kadın politikalarını açık bir şekilde başarısız bulanların oranı, Türkiye’de yüzde 50’ye yakın olan muhalefet oyları ile hiçbir paralellik oluşturmayacak şekilde yaklaşık olarak yüzde 18 düzeyinde ortaya çıkmıştır (Bkz. Tablo 9.15). Bu sonuçlar, katılımcı kadınların genel olarak hükümetin kadın politikalarından duydukları memnuniyet düzeyini yansıtmaktadır.

Tablo 9.15: Hükümetin kadınlara yönelik çalışmalarını genel olarak nasıl buluyorsunuz?

	Sayı	Yüzde (%)
Genel olarak başarılı	409	38,4
Ne başarılı ne de başarısız	433	40,7
Genel olarak başarısız	196	18,4
Diğer	26	2,4
Toplam	1064	100

Hükümetin kadınlara yönelik çalışmalarını “başarılı” olarak değerlendirme ile eğitim düzeyi arasında genel olarak istatistiksel bir anlamlılık ilişkisi vardır ($P=,034$). Diğer yandan yaş grupları ile hükümetin kadın politikalarını başarılı bulma arasında bir anlamlılık ilişkisi kurulamamıştır ($P=,106$).

Tablo 9.16: Hükümetin kadınlara yönelik çalışmalarını genel olarak nasıl buluyorsunuz?

EĞİTİM	Başarılı	Ne başarılı Ne başarısız	Başarısız	Diğer	Toplam
Okumadı	33,5	44,8	16,7	5,0	100
İlk ve orta	42,8	40,5	15,9	,8	100
Lise	33,3	40,0	25,8	,9	100
Üniversite	41,7	38,1	18,7	1,4	100
YAŞ					
Genç	31,6	46,1	20,7	1,6	100
Orta	48,9	34,0	16,0	1,1	100
Olgun	44,3	37,4	14,8	3,4	100
Yaşlı	46,2	26,9	26,9		100

Bütün bu destekler ve desteklere ilişkin katılımcıların kanaatleri genel bazı sonuçlara ulaşma konusunda ipuçları sunmaktadır. Öncelikle yardımların ekonomik etkinlik bağlamında bazı negatif sonuçlara neden olduğu yönünde vurgu yapılabilir. Nitekim bu konularda yetkili durumda bulunan bir yerel yöneticinin aşağıdaki kanaatleri, yardımların üretimin caydırılmasıyla ilişkili rollerine atıf yapmaktadır:

“Bizim işe yönlendirme diye bir kalemimiz var. Bize başvuran ve işsiz olan kişilerin işe girmek için yaptığı tüm harcamaları karşılıyoruz. Fakat bizim bölgemizde iş imkânı kısıtlı olduğu için bu uygulamayı kullanamıyoruz. Düşünün yani! Bizim tarımsal üretimimiz devlet yardımları sonrasında daha da düştü. İnsanlar artık üretmek yerine yardım almayı tercih ediyor. Bence merkezi yardımlar dışında nakdi ve aynı yardımları yaparken daha seçici olunması gerekli.”⁸

Diğer yandan sosyolojik travmatik durumların ortaya çıkmasının engellenmesinde ve ailenin rolünün devam etmesinde yardımların yaptığı katkılar oldukça yüksek olabilir. Nitekim yerel bir kamu yöneticisi bu konudaki kanaatlerini aşağıdaki gibi belirtmektedir:

“Maddi durumu kötü olan ve parçalanmış ailelerin ebeveynlerden birinin çocuğu yanına alması durumunda 0-6 yaş aralığına aylık 430, okula gitme şartı ile 6 yaşından büyüklere lise çağına kadar 630 TL set yardımı yapılmaktadır. Parçalanmış aile denilince sadece boşanmış aileler aklınıza gelmesin. Hapis nedeniyle veya başka nedenlerle anne-babadan birinin ailede olmaması durumunda bu yardımı yapabiliyoruz. Böylece hem çocukların aile ortamında yetişmesini hem de annele-
rin çocuklarına bakması için ekonomik yardım yapmış oluyoruz.”⁹

Bu yardımlara ilave olarak, burada zikredilmeyen diğer yardım türlerinin de ilave edilmesiyle (özürlü bakımı, dul aylığı, yetim parası, yaşlı aylığı gibi) genişleyecek olan yardım alanının, sosyolojik dokunun korunmasında ve sosyal refah devleti ilkesinin hayata geçmesinde büyük katkılar sunacağı ifade edilebilir.

⁸ A.g.k.

⁹ V. T., Ağrı Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürü, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

ONUNCU BÖLÜM

KÜLTÜREL ALIŞKANLIKLAR
VE EĞİLİMLER

Ağrı iline ilişkin kadın profilinin çıkarılmaya çalışıldığı bu çalışmanın onuncu bölümünde Ağrı'daki kadınların kültürel alışkanlıkları ve eğilimleri analiz edilmeye çalışılacaktır. Bunun için, öncelikle katılımcıların televizyon izleme, kitap ve gazete okuma ve internet kullanma eğilimleri incelenecektir. Ardından Ağrı'daki kadınların kültürel faaliyetlere katılımının analiz edileceği bu bölümde ele alınacak hususlar, araştırma süresince yüz yüze yapılan birçok görüşmede en üst düzey mülki amirler tarafından bile eksikliği dillendirilen alanları oluşturmaktadır. En önemli insani ihtiyaçlar arasında bulunan insanın kendisini kültürel olarak ifade etmesi hususu, ekonomik refah düzeyinin belli bir noktaya ulaşmasının ardından ortaya çıkan ihtiyaçlar kuşağında bulunduğu için gayet insani ve çok önemli kategoride ele alınmalıdır.

10.1. Kadınlarda Televizyon İzleme Eğilimi

Kültürel eğilimlerin ilkinin televizyon izleme eğilimleri oluşturmuştur. Buna göre, kadınların yüksek bir oranda (%48) 1-2 saat aralığı içerisinde olmak üzere televizyon izlemekte, ardından 3-4 saat arasında izlenme oranı (yaklaşık %26) gelmektedir. Katılımcıların yaklaşık dörtte üçü düzenli olarak her gün televizyon izlemektedir. Beş saat ve üzerinde televizyon izleme oranı ise oldukça düşük düzeydedir (Bkz. Tablo 10.1). Burada altı çizilmesi gereken hususlardan biri pek televizyon izlemediğini belirtenlerin yüzde 13 gibi yüksek sayılır düzeyde olmasıdır. Bunun arkasında kuşkusuz birbiriyle bağlantılı veya bağlantısız çok neden bulunabilir. Özellikle kırsal kesimde bulunan kadınların zor şartlardan dolayı televizyon izlemeye fırsat bulamadığını tahmin etmek mümkündür.

Tablo 10.1: Günde ortalama kaç saat televizyon izliyorsunuz?

	Sayı	Yüzde (%)
Pek izleyemiyorum	141	13,3
1-2 saat arası	511	48,0
3-4 saat arası	275	25,8
5-7 saat arası	80	7,5
8 saat ve fazlası	57	5,4
Toplam	1064	100

Diğer yandan, günlük televizyon izleme saatleri ve eğitim düzeyi arasında bir anlamlılık ilişkisi bulunmamaktadır. Bu konuda varyans analizi sonuçları da istatistiksel olarak anlamlılığa vurgu yapmamaktadır ($P=,503$). Benzer bir eğilim, televizyon izleme saatleri ile yaş grupları arasındaki ilişki bağlamında da söz konusudur ($P=,703$). Yani yaş ilerledikçe televizyon izleme saatlerinin artması gibi bir eğilimden söz edilemez. Gerek eğitim düzeyi, gerekse yaş kategorileri arasında televizyon izleme alışkan-

lığı bakımından bazı farklılıklar gözükmesine rağmen bu farklılıklar iki değişken için de istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır.

Tablo 10.2: Günde ortalama kaç saat televizyon izliyorsunuz?

EĞİTİM	1-2 saat	3-4 saat	5-7 saat	8 saat ve üstü	Diğer	Toplam
Okumadı	48,6	19,4	7,7	8,6	15,8	100
İlk ve orta	45,5	28,8	7,6	6,6	11,6	100
Lise	50,7	25,8	7,9	2,6	13,1	100
Üniversite	51,4	26,4	6,4	,7	15,0	100
YAŞ						
Genç	46,5	28,7	8,0	4,4	12,4	100
Orta	51,3	22,4	5,7	5,7	14,8	100
Olgun	47,3	24,1	8,9	7,9	11,8	100
Yaşlı	53,8	11,5	3,8	3,8	26,9	100

Katılımcıların, televizyonda izlediği programlar arasında en fazla tercih edilenin “televizyon dizileri” olması, Ağrı ölçeğindeki kadınların Türkiye’deki genel izleyici kitlesinin eğilimlerinden farklılaşmadığını göstermektedir. En fazla izlenme oranına sahip (%41,5) dizileri dini programlar (%14,5) takip etmekte, dini programlar da kadın programları (yaklaşık %11) ve tartışma programları (yaklaşık %10) tarafından izlenmektedir. İlgili tabloda görüldüğü gibi araştırmaya katılan Ağrılı kadınlar tarafından en az izlenen programlar yabancı veya yerli sinema, belgesel, magazin, müzik, eğlence ve kültür sanatla ilgili programlardır.

Tablo 10.3: Televizyonda en çok hangi tür programları izliyorsunuz?

	Sayı	Yüzde (%)
Dini programlar	154	14,5
Dizi	442	41,5
Kadınlara yönelik programlar	116	10,9
Açık oturum ve tartışma programları	106	9,9
Kültür/sanat ve yarışma programları	58	5,5
Magazin, müzik ve eğlence	55	5,2
Belgeseller	37	3,5
Yerli sinema	30	2,8
Yabancı sinema	26	2,5
Diğer	40	3,7
Toplam	1064	100

Televizyon programları arasında ikincil önemde (%14,5) bir izleyici kitlesine sahip olan dini programların eğitim düzeyi yükseldikçe daha az izleyici bulduğu anlaşılmaktadır. Bu tablo, yaş düzeyi yükseldikçe daha fazla müşteri kitlesi ile karşılaşılması ile tersine bir eğilimin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Öyle ki, okuma yazma bilmeyenlerin yaklaşık yüzde 35'i dini programlar izlerken (üniversite mezunlarında yaklaşık %8'e düşecek kadar azalma eğilimi söz konusu) yaşlı guruba mensup katılımcılarda dini film izleme oranı yaklaşık %53'e ulaşmaktadır.

Televizyon dizilerinin izlenme düzeyi ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki kurulmamasına rağmen, yaş kategorisinin ileri düzeye evrilmesi karşısında dizi izleme eğilimlerinin azalması eğilimi söz konusudur. Buna göre, gençlerin yaklaşık yüzde 60'ı dizi izleme tercihinde bulunurken yaşlı kategorideki kadınlarda bu oran yaklaşık yüzde 26'ya düşmektedir. Açık oturum programlarının ise, eğitim düzeyi ile bariz bir anlamlılık ilişkisini yansıtacak şekilde okuma yazma bilmeyenlerde en düşük orana (sadece %1,5) sahipken üniversite mezunlarında en yüksek orana (%19) yükselecek derecede ilgi gördüğü anlaşılmaktadır.

Tablo 10.4: Televizyonda en çok hangi tür programları izliyorsunuz?

EĞİTİM	Dini	Dizi	Açık Oturum	Magazin	Kadın	Belgesel	Kültür Sanat	Sinema
Okumadı	35,1	49,0	1,5	2,1	4,1	,5	2,1	,7
İlk ve orta	26,5	52,7	7,2	2,1	5,6	1,2	1,4	,9
Lise	11,8	59,1	9,9	1,5	3,0	3,4	3,0	3,5
Üniversite	8,3	47,1	19,0	,8	5,8	7,4	6,6	1,7
YAŞ								
Genç	14,6	59,9	9,5	2,5	4,1	2,3	2,3	2,2
Orta	25,9	50,0	6,0	1,3	4,3	3,0	3,4	,8
Olgun	38,6	38,0	7,1	...	7,6	1,6	1,6	,5
Yaşlı	52,6	26,3	5,3	5,3	...	...	5,3	...

Ağrı'daki kadın katılımcıların en yüksek oranda Fox TV (yaklaşık %19) izlediği, bu kanalı ATV'nin (yaklaşık %17), onu da Star TV ve Kanal D'nin takip ettiği görülmektedir. Beşinci sırada ise yüzde 9'un üzerinde izlenme oranıyla "diğer" kategorisindeki televizyon kanalları bulunmaktadır. İlgili tabloda görüldüğü gibi haber kanalları katılımcılar tarafından en az izlenen kanallardır. Bu verilerden hareketle, televizyon kanalıyla izlenen program türü arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu söyleyebiliriz. Zira yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi katılımcıların en az izlediği program türlerinden biri haberlerdir.

Tablo 10.5: En çok hangi televizyon kanallarını izliyorsunuz?

	Sayı	Yüzde (%)
Fox TV	198	18,6
ATV	177	16,6
Star TV	148	13,9
Kanal D	139	13,1
Show TV	88	8,2
TV 8	74	6,9
Kanal 7	72	6,7
TRT1	32	3,0
Berat TV	15	1,4
Müzik kanalları	13	1,2
A Haber	11	1,0
Diğer	100	9,3
Toplam	1064	100

Özellikle TRT'nin oldukça düşük bir oranda (%3) izlendiği Ağrı'da kadınların televizyon izleme tercihlerinin oldukça ilginç bir şekilde (özellikle resmi televizyon kanalları dışında oluşan tercihler nedeniyle) seyrettiği anlaşılmaktadır.

10.2. Kadınlarda Gazete ve Kitap Okuma Eğilimi

Bir haber kaynağı olarak gazete okuma ve genel bilgi kaynağı olarak kitap okuma eğilimlerinin analiz edildiği bu alt bölümde ortaya çıkan sonuçlar, 2013 verilerine göre yaklaşık yüzde 9 oranında tespit edilen¹ okuma yazma bilmeyen nüfus oranı dikkate alındığında oldukça çarpıcı bir tabloyu yansıtmaktadır. Aynı verilere göre Ağrı genelinde okuma yazma bilmeyen kadınların toplam kadın nüfus içerisindeki oranının yaklaşık yüzde 16 olarak hesaplanması halinde bile bu çarpıcı durum mevcudiyetini korumaktadır. Bu sonuca ulaşmamıza yardımcı olan husus, katılımcıların yaklaşık yüzde 61 oranında “pek gazete okumuyorum” cevabını vermeleri ile ilgilidir. Aynı soruya verilen cevaplar içerisinde yaklaşık yüzde 4'lük bir oranda düzenli gazete okuyanların bulunması, bu oranı yaklaşık yüzde 40 oranında “ara sıra gazete okuyanların” izlemesinden (Bkz. Tablo 10.6) il genelinde düzenli gazete okuma alışkanlıklarının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Üstelik bu soru okuma yazması olan kadın katılımcılara yöneltildiği için, ankete cevap veren kadınların (okuma yazma bilenlerin oranı toplam katılımcıların yaklaşık %80'ini oluşturduğu düşünüldüğünde) gazete okumaya karşı ilgisizliği daha net olarak anlaşılabacaktır.

1 TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Ağrı 2013, Ankara: TÜİK, s. 87'den hesaplanmıştır.

Tablo 10.6: Gazete okuyor musunuz? (Okuma yazması olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Her gün düzenli	32	3,8
Ara sıra	269	31,9
Pek gazete okumuyorum	512	60,7
Diğer	12	1,4
Cevapsız	18	2,1
Toplam	843	100

Gazete okuduğunu belirten katılımcılarla ilgili olarak, istatistiksel anlamda eğitim düzeyi yükseldikçe gazete okuma oranının istikrarlı biçimde artış göstermesi bu konuda anlamlılığın çok yüksek olduğunu göstermektedir ($P=,000$). Aynı anlamlılık, ara sıra gazete okuyanların da eğitim düzeyiyle doğru orantılı olacak şekilde artış göstermesinden anlaşılmaktadır. Gazete okumamakla eğitim düzeyi arasındaki ters yönlü ilişkiyi tahmin etmek de güç olmayacaktır. Yaş grupları bakımından gazete okumakla negatif bir tutarlılığın olduğu tespit edilmiştir. Düzenli veya ara sıra gazete okuyanlar, yaş gruplarının ileri aşamasına doğru oransal olarak düşüş göstermektedir (Bkz. Tablo 10.7).

Tablo 10.7: Gazete okuyor musunuz? (Okuma yazması olanlar)

EĞİTİM	Düzenli	Ara sıra	Okumuyor	Diğer	Toplam
Okumadı	...	2,3	90,8	6,9	100
İlk ve orta	1,1	24,2	72,5	2,2	100
Lise	5,0	41,0	53,2	,9	100
Üniversite	11,5	46,8	41,7	...	100
YAŞ					
Genç	3,9	31,4	63,5	1,3	100
Orta	3,1	30,5	65,0	1,3	100
Olgun	2,5	16,9	74,4	6,3	100
Yaşlı	...	15,8	78,9	5,3	100

Gazete okumama ve diğer bilgi kaynaklarına ilgi göstermeme ile iş kurmak için gerekli yardım mekanizmalarından haberdar ol(a)mama arasındaki ilişki, görüşmelerimizde kendisi de kadın olan bir girişimcilik derneği yöneticisi tarafından da açıkça vurgulanmıştır:

“İletişim çağında yaşıyoruz fakat kadınlarımız gazete okumuyor, internet kullanmıyor. Bu nedenle kadınlara ulaşmak için kapı kapı dolaşmak gerekiyor.”²

2 D.Ö.Ö., Ağrı Girişimci İş Kadınları Derneği Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.

Gazete okuduğunu ifade edenlerin gazete tercihleri Posta (yaklaşık %25), Sabah (yaklaşık %21) ve Hürriyet (%18) gazetelerinden oluşmaktadır. Toplam katılımcıların üçte birinin düşük bir oranda (toplam 301 kadın) ortaya çıkan bu soruya cevap verme oranının, düzenli veya ara sıra gazete okuduğunu ifade eden (Bkz. Tablo 10.6) yaklaşık yüzde 36'lık oranın aşağısında olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 10.8: En çok hangi gazeteyi okuyorsunuz? (Okuyanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Posta	74	24,7
Sabah	64	21,2
Hürriyet	54	18,0
Milliyet	24	7,8
Zaman	12	3,9
Özgür Gündem	11	3,7
Sözcü	7	2,4
Vatan	7	2,4
Haber Türk	7	2,4
Türkiye Gazetesi	6	2,2
Diğer	28	11,4
Toplam	301	100

Kültürel alışkanlıklara ilişkin diğer bir soru, okuma yazması olanlara sorulan kitap okuma alışkanlıklarını tespit etmeye yönelik olmuştur. Düzenli kitap okuduğunu ifade eden katılımcıların oranının (yaklaşık %14) düzenli gazete okuduğunu ifade edenlerin oranından (yaklaşık %4) daha yüksek olması, ara sıra kitap okuduğunu ifade edenlerin oranının da (yaklaşık %43) ara sıra gazete okuduklarını belirtenlerin oranından (yaklaşık %32) yüksek olması katılımcı kadınların kitap okumaya, gazete okumaya göre daha fazla önem verdiklerini göstermektedir. Gazetelerin daha ziyade aktüel konuları içermesine karşılık kitapların hayata daha geniş bir pencere kazandırma olasılığının daha yüksek olduğu varsayımı altında, ortaya çıkan bu sonuç Ağrı ilindeki kadın profilinin hayatı anlamlandırmaya yönelik bilinç düzeyi ile ilgili pozitif bir sonuca ulaşmaya vesile olmaktadır.

Toplam olarak düzenli veya ara sıra kitap okuduğunu ifade eden katılımcı sayısının, okuma yazma bilen kadınlar açısından yüksek bir orana ulaşmış olması (yaklaşık %57) aynı mantıkla gazete için yapılan hesaplamanın (yaklaşık %36) oldukça üzerinde bir tablonun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Bkz. Tablo 10.6 ve Tablo 10.9).

Tablo 10.9: Kitap okuyor musunuz? (Okuma yazması olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Düzenli olarak okurum	117	13,9
Ara sıra	363	43,1
Pek kitap okumam	332	39,4
Diğer	11	1,3
Cevapsız	20	2,4
Toplam	843	100

Gazete okuma alışkanlığına göre belirgin bir şekilde daha yüksek oranda ortaya çıkan kitap okuma eğilimleri ile eğitim düzeyi arasında açık bir anlamlılık ilişkisi bulunmaktadır. İstatistiksel olarak da doğrulanan bu sonuca göre, hem düzenli kitap okuma hem ara sıra kitap okuma eğilimleri eğitim düzeyi yükseldikçe bariz bir şekilde artış göstermektedir ($P=,000$). Aynı durum, yaş gruplarına göre de ters ilişkiyi yansıtmaktadır. Yani yaş grupları ilerledikçe düzenli veya ara sıra kitap okuma oranları bariz bir şekilde azalmaktadır. Bu da eğitimin hayata bakışı değiştirmesi veya etkilemesi açısından Ağrı'daki katılımcılara önemli derecede ufuk açtığını ispatlamaktadır. Desteklerden haberdar olma gibi diğer ekonomik refahı etkileyen hususlarda da belirgin olan bu durum bölge açısından eğitimin çok önemli olduğunu göstermektedir.

Tablo 10.10: Kitap okuyor musunuz? (Okuma yazması olanlar)

EĞİTİM	Düzenli	Ara sıra	Okumuyor	Diğer	Toplam
Okumadı	4,1	5,8	81,0	9,1	100
İlk ve orta	7,2	33,6	56,8	2,4	100
Lise	17,9	56,1	25,6	0,4	100
Üniversite	31,9	57,2	10,9	...	100
YAŞ					
Genç	17,0	44,4	37,1	1,5	100
Orta	7,7	39,5	51,4	1,4	100
Olgun	7,1	21,2	65,4	6,4	100
Yaşlı	6,7	6,7	73,3	13,3	100

Gazete ve kitap okuma alışkanlıklarına ilaveten, bölgenin sosyo-kültürel özellikleri ve muhafazakâr toplumsal yapısı dikkate alındığında bir hayli önemli olan (dini programların, katılımcıların yaklaşık %15'i tarafından izlenmesinden de anlaşılabileceği gibi) Kur'an okumayı bilip bilmeme üzerine yöneltilen sorudan elde edilen sonuçlar, bölgeye ilişkin muhafazakârlık varsayımının oldukça geçerli olduğunu göstermekte-

dir. Buna göre, katılımcıların yaklaşık yüzde 71'i Kur'an okumayı bildiğini ifade etmektedir.

Tablo 10.11: Kur'an okumasını biliyor musunuz?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, okumasını biliyorum	760	71,4
Hayır, okumasını bilmiyorum	293	27,5
Diğer	11	1,0
Toplam	1064	100

Eğitim düzeyi ile Kur'an okumayı bilme arasında da bariz bir anlamlılık ilişkisinin var olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak da anlamlı bulunan bu durum ($P=,000$), gençlerin ileri yaşlardaki katılımcılara göre daha fazla Kur'an okuma bilgisine sahip oldukları şeklinde ortaya çıkan ters anlamlılık ilişkisi ile doğrulanmaktadır. Varsayımsal olarak modernleşme ve Kur'an okuma bilgisine sahip olma arasında ters yönlü bir ilişki olabileceği şeklinde ileri sürülen bazı öngörülerin, bu konuda tutarlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni, eğitim düzeyinin yükselmesinin Kur'an okuma bilgisine sahip olma özelliklerine de olumlu yansımaları olabileceğidir.

Tablo 10.12: Kur'an okumasını biliyor musunuz?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	54,5	44,6	0,9	100
İlk ve orta	75,2	23,9	0,8	100
Lise	76,8	22,8	0,4	100
Üniversite	78,4	20,9	0,7	100
YAŞ				
Genç	76,5	22,9	0,5	100
Orta	69,3	29,1	1,5	100
Olgun	63,1	36,5	0,5	100
Yaşlı	53,8	46,2	...	100

Ağrı'daki kamu kurumlarının, yerel yönetimlerin veya mesleki organların yöneticilerinin, kadınlara yönelik yürütmüş oldukları projelerde, proje faaliyetleri içerisine Kur'an öğrenme eğitimini de dâhil ettiklerini ifade ettikleri; bu vesileyle kadınların proje faaliyetlerine daha fazla ilgi gösterdiklerini ifade etmeleri, Kur'an eğitimi konusunda toplumsal tabandan önemli ölçüde talebin olduğunu göstermektedir.

10.3. Kadınlarda İnternet Kullanma Eğilimi

Bilgiye ulaşma veya hayata bakış açısının genişlemesine yönelik proje kapsamında yöneltilen sorulardan birisi de, dünyaya kapıların aralanmasında büyük bir pay sahibi olan “internet kullanma” eğilimlerinin belirlenmesi olmuştur. Bu soru çerçevesinde elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların yaklaşık yüzde 37’si hiç internet kullanmadığını beyan etmiştir. Diğer katılımcılardan ise günlük 1 saat ile 5 saat arasında internet kullandığını ifade edenler en yüksek oranı (yaklaşık %27) oluşturmakta, günlük 1 saatten az kullananlar (yaklaşık %22) ise bunu takip etmektedir. Günlük 5 saati geçenler ise yaklaşık yüzde 12’lik bir orana tekabül etmektedir.

Tablo 10.13: İnternet kullanıyor musunuz? Kullanıyorsanız ne sıklıkta kullanıyorsunuz?

	Sayı	Yüzde (%)
Hiç kullanmıyorum	314	37,2
Günde bir saatten az	186	22,1
Günde 1-5 saat arası	229	27,2
Günde 5 saatten fazla	102	12,1
Diğer	3	0,4
Cevapsız	9	1,1
Toplam	843	100

Yine eğitim düzeyi ile internet kullanma sıklığı arasında, diğer pek çok eğilim için olduğu gibi açık bir anlamlılık ilişkisi tespit edilmiştir. Buna göre, eğitim düzeyi yükseldikçe bütün internet kullanma sıklıklarının bariz bir şekilde artış göstermesi istatistiksel olarak da ispatlanmıştır ($P=,000$). Örneğin üniversite mezunlarının, 1-5 saat arası internet kullanma sıklığına sahip olanlar içerisinde en yüksek orana (yaklaşık %51) tekabül etmesi, hiç de şaşırtıcı bir sonuç değildir (Bkz. Tablo 10.14).

Tablo 10.14:İnternet kullanıyor musunuz? Kullanıyorsanız ne sıklıkta kullanıyorsunuz? (Okuma yazması olanlar)

EĞİTİM	Kullan-mıyor	1 Saatten Az	1-5 Saat Arası	5 Saatten Fazla	Diğer	Toplam
Okumadı	91,7	6,0	1,4	0,9	...	100
İlk ve orta	57,1	21,3	15,6	5,8	0,2	100
Lise	21,1	21,6	37,0	19,4	0,9	100
Üniversite	3,6	23,6	50,7	22,1	...	100
YAŞ						
Genç	30,6	20,3	32,0	16,6	0,5	100
Orta	59,4	21,5	15,3	3,8	...	100
Olgun	83,7	11,9	4,5	...	...	100
Yaşlı	95,7	...	4,3	...	...	100

İnternet kullanımının artış göstermesinin, kadınlar nezdinde hayat tarzının değişimi üzerindeki etkilerini gözlemlene açısından, Ağrı ili sınırları içerisinde en yüksek kadın çalışan barındıran bir özel girişimin yöneticisi tarafından sunulan aşağıdaki bilgi çok anlamlı görünmektedir. Çalışmaya başlayan kadınların hayatlarında ne tür değişim olduğuna dair sorulan bir soru üzerine, işletme yöneticisi şu düşüncelerini ifade etmiştir:

“İlk başlarda çalışan bayan bulmakta zorlandık. Şu an ise 30’a yakın bayan çalışmamız var. Bu rakam toplam çalışanımızın yüzde 40’ını geçiyor. Tüm çalışanlarımız, maaşlı, sigortalı ve mesai saatlerine riayet ederek çalışıyor. Bu da kadınların kendi ekonomik özgürlüklerini kazanmaları için çok uygun bir ortam hazırlıyor. Şunu söyleyebilirim ki, bize sürekli çeşitli internet siteleri üzerinden yapılan alışverişe ait kargolar geliyor. Bunlar genelde eşarp, makyaj malzemesi ve takı gibi bayanların ihtiyaçlarına yönelik. Bu da kadın çalışanlarımızın az veya çok denilemez ama sonuçta ekonomik özgürlüklerini ellerine aldıklarını gösteriyor. Ayrıca kurumumuzda çalışan bayanlar diğer bayanlara rol model oluyorlar. Aileler yanımızda çalışan bayanlara bakıp kendi kızlarının da bu tür kişiler olması için öykünüyorlar. Bu açıdan bir proje ile okuyan ve meslek sahibi olan kızlarımızın okul okul dolaştırılıp rol model olarak sunulmasının uygun olacağını düşünüyorum.”³

Buna göre, çalışma hayatına başlama, hem kadının ekonomik olarak özgürleşmesine hem de Ağrı dışındaki dünyayı tanıma, kendisi ve ailesi için farklı tüketim seçeneklerini değerlendirmesine olanak sağlamaktadır. Çalışan kadınların, aynı zamanda diğerleri için model olma işlevi görmesi üzerindeki etkileri ise, çalışma ile dünyayı daha iyi tanıma arasındaki bağlantıyı kurma bakımından hayli önemlidir.

3 A. E., Diyardin Jeotermal Genel Müdürü, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 22 Temmuz 2016.

10.4. Kadınlarda Kültürel ve Sanatsal Etkinliklere Katılma Eğilimi

Bu bölümün son alt başlığını, kadınların kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılım eğilimleri oluşturmuştur. “Canlı bir müzik etkinliğine katılma” ve “sinemaya gitme” eğilimlerine ilişkin sorulan bu sorular kapsamında elde edilen bulgular da hayli çarpıcıdır.

Bu sorulardan elde edilen sonuçlar analiz edildiğinde, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (yaklaşık %63 oranında) hayatında hiç canlı bir müzik etkinliğine katılmadığı anlaşılmaktadır. Canlı müzik konserine iştirak etme gibi sıradan bir sanatsal etkinliğin Ağrı genelinde bu kadar düşük bir oranda ortaya çıkması, kültürel faaliyetler bağlamında il sınırları içerisinde çok cılız bir tablonun mevcut olduğunu göstermektedir.

Tablo 10.15: Bugüne kadar hiç canlı bir müzik konseri izlediniz mi?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, izledim	387	36,2
Hayır, izlemedim	670	63,1
Diğer	7	0,7
Toplam	1064	100

Kolaylıkla tahmin edilebileceği gibi, canlı müzik etkinliğine katılma durumu da eğitim düzeyi ile doğrudan ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Nitekim istatistiksel açıdan da bu sonuç ileri derecede anlamlı bulunmuştur ($P=,000$). Benzer şekilde yaş gruplarına bağlı olarak yapılan analizin sonuçları da, canlı müzik etkinliğine katılma ile yaş düzeyleri arasında ters yönlü bir bağlantı olduğunu ispat etmektedir (Bkz. Tablo 10.16).

Tablo 10.16: Bugüne kadar hiç canlı bir müzik konseri izlediniz mi?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	10,4	89,6		100
İlk ve orta	25,4	74,2	,4	100
Lise	54,8	44,3	,9	100
Üniversite	85,0	15,0		100
YAŞ				
Genç	46,6	52,9	,5	100
Orta	30,4	69,6		100
Olgun	18,2	81,3	,5	100
Yaşlı	19,2	80,8		100

Bu bölümün son sorusu sinemaya gitme durumunu test etmeye yönelik olmuştur. Bu açıdan da oldukça yüksek oranda (%57) hayatında hiç sinemaya gitmediğini ifade edenlerin bulunması, canlı müzik etkinliğine benzer şekilde sanatsal faaliyetlere katılımının oldukça düşük düzeyde söz konusu olduğunu doğrulamaktadır (Bkz. Tablo 10.17).

Tablo 10.17: Bugüne kadar hiç sinemaya gittiniz mi?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet gittim	455	42,8
Hayır gitmedim	606	57,0
Diğer	3	0,3
Toplam	1064	100

Sinemaya gitme oranı ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki de çok anlamlıdır. İstatistiksel olarak da kanıtlanan bu durum ($P=,000$), okuma yazma bilmeyenlerin en düşük sinemaya gitme oranına sahip olduğu (yaklaşık %13) üniversite mezunlarının hemen hemen tamamının (%95) hayatında en az bir kez sinemaya gittiği temel alınırse eğitim düzeyinin bu konuda temel belirleyici olduğu sonucuna ulaşmamızı sağlayacaktır. Diğer pek çok eğilime benzer şekilde genç yaş kategorisinde sinemaya gitme durumunun en yüksek (%56), yaşlı kategorisindekilerin ise en düşük oranda (yaklaşık %15) ortaya çıkması ise, daha önce altı çizilen eğilimin yaş ve sanatsal etkinlik bağlamında da doğrulandığını göstermektedir.

Tablo 10.18: Bugüne kadar hiç sinemaya gittiniz mi?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Toplam
Okumadı	12,6	87,4	100
İlk ve orta	29,1	70,9	100
Lise	68,6	31,4	100
Üniversite	95,0	5,0	100
YAŞ			
Genç	56,0	44,0	100
Orta	30,0	70,0	100
Olgun	26,2	73,8	100
Yaşlı	15,4	84,6	100

Bu problemin açık mevcudiyetini, kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren görüşme yaptığımız pek çok yerel yönetici de doğrulamaktadır. Özellikle sosyal yaşam alanları-

nın mevcudiyeti konusunda yaşanan sorunlar, hem Ağrı'nın yerlileri hem il dışından memuriyet amaçlı burada bulunan kesimler tarafından en büyük sorunlardan birisi olarak vurgulanmıştır. Kadın ve çocuklar için bu tür alanların bulunmamasının daha büyük bir sosyalleşme sorununa yol açtığını belirtme açısından yerel bir kamu yöneticisinin aşağıdaki ifadeleri oldukça çarpıcıdır:

“Maalesef bu konuda Ağrı'nın büyük sorunları var. Koca şehirde bir tane sinemamız var. Onun haricinde hiçbir şeyimiz yok.”⁴

Kent hayatının en önemli mekânlarından olan park ve bahçelerin mevcudiyetini de içerecek şekilde çok geniş bir yelpazede sosyal mekânların sınırlılığı, kadın ve çocukların sosyalleşmesi açısından, Ağrı genelinde büyük bir problemle karşı karşıya kalındığını göstermektedir.

4 N. K., Ağrı İl Milli Eğitim Şube Müdürü, Mülakat: Mehmet Dikkaya ve Adem Çaylak, 21 Temmuz 2016.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

SAĞLIK DURUMU VE

KİŞİSEL BAKIM

Bu bölümde, bölgedeki kadınların sağlık sorunları, sağlık kontrolü tutumları, doğum süreci ve doğum kontrolü ile ilgili tutumlarına bakılacaktır. Bu bağlamda, kadınların şikâyetçi oldukları herhangi bir rahatsızlıklarının olup olmadığı, hastalık durumlarında öncelikle nereye başvurdıkları, sağlık kontrolü yaptırma tutumları, hastaneye gidişte eşlerinden izin alıp almadıkları, doğumlarını nerede ve nasıl yaptıkları ile doğum kontrolü yaptırıp yaptırmadıkları soruları sorulmuştur. Tüm bu sorular, basit frekans analizlerinin yanı sıra, katılımcıların eğitim ve yaş değişkenleri dikkate alınarak analize tabi tutulmuştur. Sorularla ilgili analizler, anket çalışmasının yanı sıra mülakatlarda ve odak gruplarında ortaya çıkan görüşler üzerinden yapılmıştır. Analizlerin yapılması sürecinde anketle elde edilen verilerin yanı sıra mülakatlarda konuyla ilgili elde edilen bilgilerden de yararlanılmıştır.

11.1. Kadınlarda Görülen Sağlık Sorunları

Sağlıkla ilgili bu bölümde araştırmaya katılan kadınların öncelikle sağlık sorunları masaya yatırılmıştır. Bu konu iki temel soru üzerinden test edilmiştir: Kadınların herhangi bir sağlık sorunlarının bulunup bulunmadığı ve sağlık sorunlarının bulunması durumunda nereye başvurdıkları. Bu iki konuyla ilgili frekans dağılımı verilmiş, ardından da eğitim düzeyi ve yaş grupları üzerinden çapraz analizler yapılmıştır.

Tablo 11.1: Şikâyetçi olduğunuz herhangi bir rahatsızlığınız var mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Sürekli şikâyetçi olduğum bir rahatsızlığım var	256	24,1
Arada bir nükseden bir rahatsızlığım var	208	19,5
Herhangi bir rahatsızlığım yok	584	54,9
Diğer	16	1,5
Toplam	1064	100

Kadınlarda görülen sağlık sorunları hakkında yapılan çalışmada, “Şikâyetçi olduğunuz herhangi bir rahatsızlığınız var mı?” şeklinde bir soru sorulmuş ve çalışmaya katılan 1064 kişinin yüzde 54,9’u (584), herhangi bir sürekli rahatsızlığının olmadığını belirtmiştir. Diğer yandan, arada bir nükseden bir rahatsızlığım var diyenlerin oranı yüzde 24,1 iken, herhangi bir rahatsızlığım yok diyenlerin oranı ise yüzde 19,5’te kalmıştır.

Bu verileri dikkate aldığımızda araştırmaya katılan kadınların çoğunun herhangi bir sağlık sorununun olmadığı sonucuna varabiliriz. Ancak burada unutulmaması gereken husus şudur: “Sağlık sorunu” kavramı nesnel bir gerçekliğe işaret ettiği gibi öznel bir algıyı da harekete geçirebilir. Bazı katılımcılar sağlık sorunundan doktora gidilmesini gerektirecek düzeydeki ileri bir rahatsızlığı anlarken, bazıları bu düzeyde olmayıp hafif seyreden bir rahatsızlığı da sağlık sorunu kapsamında anlayabilir. Araştırmada bu tür ayrıntılara girilmeksizin katılımcıların verdiği cevaplarla yetinilmiştir.

Tablo 11.2: Şikâyetçi olduğunuz herhangi bir rahatsızlığınız var mı?

EĞİTİM	Sürekli var	Ara sıra oluyor	Yok	Diğer	Toplam
Okumadı	41,4	26,1	30,2	2,3	100
İlk ve orta	24,7	18,4	55,8	1,1	100
Lise	16,7	14,9	66,7	1,8	100
Üniversite	6,5	20,9	72,7		100
YAŞ					
Genç	12,5	15,4	71,4	,7	100
Orta	28,1	21,7	47,9	2,3	100
Olgun	44,3	28,6	25,1	2,0	100
Yaşlı	80,8	19,2			100

Kadınlarda görülen sağlık sorunları açısından katılımcıların, okuma ve yaş analize bakıldığında, sürekli bir rahatsızlığı bulunduğunu ifade edenlerin çoğunun eğitimsiz ve yaşlı olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer bir ifade ile sürekli hastalığının bulunduğunu söyleyen katılımcıların yüzde 41,4’ü eğitimsiz ve yüzde 80,8’i yaşlı. Eğitim seviyesi yükseldikçe bu oranın düştüğünü görmekteyiz. Yine sürekli bir hastalığının bulunduğunu ifade edenlerin oranının yaş seviyesi yükseldikçe arttığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi sorulduğunda mülakat yapılan katılımcılardan biri bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

“İlimizde gece ile gündüz arasındaki fark fazla. Ayrıca içme sularımız aşırı derecede kireçli. Bu nedenle, Ağrıdaki kadınların yüzde 90’ı 30-35’inden sonra romatizma ve kireçlenme hastalığına yakalanmakta. Benim de annem, yengem, nenem hepsi romatizma hastalığı ile mücadele ediyor. Aslında bunun bir sebebi de kadınların akşama kadar evlerde oturması diyebiliriz”.¹

Bu durumda, sürekli hastalığı bulunan üniversite mezunu katılımcıların genel katılımcılar içindeki oranı sadece yüzde 6,5 iken, gençlerin oranı ise yüzde 12,5’te kalmaktadır. Yapılan varyans analizine göre üniversite mezunu ile okumamış katılımcılar arasında bu bağlamda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($P=,000$).

1 A. A., Ak Parti Gençlik Kolları Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 22 Temmuz 2016.

Tablo 11.3: Bir hastalığınız olduğunda öncelikle kime başvurursunuz?

	Sayı	Yüzde (%)
Doktora	1036	97,4
Yaşlı kadına	8	0,8
Hocaya	11	1,0
Diğer	9	0,8
Toplam	1064	100

Herhangi bir hastalığınız olduğunda ilk kime başvurduğunuz tespit edebilmek için katılımcılara, “Bir hastalığınız olduğunda öncelikle kime başvurursunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiş ve katılımcıların yüzde 97,4’ünün doktora başvurdukları sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer yandan katılımcıların yüzde biri hocaya gittiklerini söylerken, yüzde 0,8’i de yaşlı kadına başvurduğunu belirtmiştir. Burada ilginç olan sonuç, hocaya başvuranların oranı (1,0), yaşlı bir kadına başvuranların oranından daha yüksek olmasıdır. Bu iki seçeneğin son derece düşük oranda olup, Ağrı’da yaşamakta olan kadınların sağlık sorunuyla karşılaşmaları durumunda modern tedavi yöntemlerine başvurduğu görülmektedir.

Öte yandan bölgedeki kadınların yaşadıkları en önemli sağlık sorunlarının neler olduğunu sordüğümüzda bir yetkili, “Hastanelerde yeterince personelin olmaması ve nitelikli doktorların bölgemize gelmemesi nedeniyle insanlarımızın çevre illere tedavi olmaya gitmek zorunda kalması” şeklinde cevap vermiştir.² Araştırma kapsamında yapılan mülakatlarda Ağrı’daki kadınların sağlık sorunuyla ilgili dile getirilen en önemli iki hususun sağlık alt yapısının yetersizliği ve burada görev yapan doktorların kısa süre sonra bölgeyi terk ederek başka yere göçmesi olarak dile getirilmiştir. Özellikle kadın doğum hastanesiyle ilgili sorun birçok katılımcı tarafından dile getirilmiştir. İl Sağlık Müdürü ildeki doktor eksikliğini, “Sağlık konusunda bakanlığımız bize sürekli pozitif ayrımcılık yapmasına rağmen bir türlü doktor eksikimizi kapatamıyoruz. Çünkü sosyal bir ortam yok. Güvenlik endişesi de cabası,” diyerek doktorların neden buraya gelemediklerine veya gelenlerin de bölgeyi kısa bir süre sonra terk edip başka yere gittiklerine işaret etmiştir.³

Ayrıca yapılan saha çalışmalarına göre bir rahatsızlık belirtisi görüldüğünde ilk olarak doktora gidilmemesinin sebeplerinden biri de bölgedeki birçok kadının sağlık güvencesinin olmaması, sağlık güvencesi yolları konusunda bilgisizlik ve özellikle sağlık kuruluşlarına ulaşım konusunda yaşanan sıkıntılar olduğu belirtilmiştir. Bu durumu katılımcılardan biri aşağıdaki ifadelerle dile getirmiştir:

“Bazen sağlık güvencesi olmadığı için devlete bile gidemeyen kişiler olmaktadır. Kadınların çoğunluğu, özellikle kırsalda yaşayanlar sağlık güvencesi konusunda ciddi bilgisizlik içindeler. Yine kırsalda yaşayan kadınlarımızın çoğunluğu ula-

2 M. K., Ağrı Belediye Eş Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

3 C. S., Ağrı İl Sağlık Müdürü, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.

şım sorunları yüzünden sağlık kuruluşları ile istenilen irtibatı kurmada sıkıntı çekmektedirler".⁴

Burada verilen ifadelerden de anlaşıldığı gibi sağlık sorunuyla mücadelede hastaların bilinçli olmasının yanı sıra ulaşım ve alt yapı imkânlarının da bulunması gerekir. Yukarıda ifade edildiği gibi gerek Ağrı merkezde, gerekse ilçelerinde sağlıkla ilgili sorunlardan biri alt yapı yetersizliği ise, biri de çevre illere gitmede yaşanan ulaşım sıkıntısıdır. Ulaşımında yaşanan sıkıntı maddi imkânların yetersizliğinde görülmektedir.

Tablo 11.4: Bir hastalığınız olduğunda öncelikle kime başvurursunuz?

EĞİTİM	Doktor	Yaşlı kadın	Hoca	Diğer	Toplam
Okumadı	97,7	,9	,9	,5	100
İlk ve orta	97,3	1,1	1,3	,4	100
Lise	96,5		1,3	2,2	100
Üniversite	99,3	,7			100
YAŞ					
Genç	96,7	,9	1,4	1,0	100
Orta	99,2		,8		100
Olgun	97,5	1,5	,5	,5	100
Yaşlı	96,2			3,8	100

"Bir hastalığınız olduğunda öncelikle kime başvurursunuz" şeklindeki sorunun, eğitim ve yaş analizine bakıldığında ise yüzde 1,3 ile ilkokul ve lise mezunlarının hiç okumamış olanlara (0,9) oranla daha fazla hocaya başvurdukları sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, bir hastalık durumunda ilk önce doktora başvuran en düşük katılımcı oranı lise mezunlarında görülmektedir. Diğer bir deyişle, söz konusu durumla karşı karşıya kalındığında ilk önce doktora başvuran okumamış katılımcıların oranı (yüzde 97,7) lise mezunu katılımcı oranından (96,5) bir puan daha yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan varyans analizine göre üniversite mezunu ile okumamış katılımcılar arasında bu bağlamda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunmadığı ($P=,395$) gibi, yaş ortalaması bakımından da anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($P=,993$).

Başka bir deyişle, hastalık durumunda başvurulacak yer konusunda tüm eğitim düzeyleri ve yaş grupları benzer bir tavır sergilemektedirler.

11.2. Sağlık Kontrolüne İlişkin Tutumlar

Bu bölümde bölgedeki insanların sağlık kontrolüne ilişkin tutumlarını tespit etmeye yönelik "düzenli sağlık kontrolü yapıp yapmadıklarına ilişkin sorular yönlendiril-

4 M. Ö. Doğubayazıt HDP İlçe Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak, 22 Temmuz 2016.

miştir. Konuyu daha detaylandırmak için ayrıca son gebelikte sağlık kontrolü yaptırılıp yaptırılmadığı sorusu da katılımcılara yöneltilmiştir. Yine sağlık hizmetlerinden yararlanma sürecinde kadınların eşlerinden izin almak zorunda olup olmadıkları konusu da araştırmanın bu alt bölümünde ele alınıp sorgulanmıştır.

Tablo 11.5: Sağlık kontrolüyle ilgili aşağıdakilerden hangisi sizin için geçerlidir?

	Sayı	Yüzde (%)
Düzenli sağlık kontrolü yaptırıyorum	135	12,7
Arada bir sağlık kontrolü yaptırıyorum	130	12,2
Bir rahatsızlığım olduğunda sağlık kontrolü yaptırıyorum	660	62,0
Pek sağlık kontrolü yaptırıyorum	131	12,3
Diğer	8	0,8
Toplam	1064	100

Katılımcılara, sağlık kontrolü yaptırma konusunda; “düzenli”, “arada bir”, “bir rahatsızlığım olduğunda” ya da “pek gitmem” tercihlerinin bulunduğu bir tablo sunulmuş ve hangisinin kendilerine uygun bir tercih olduğu sorulmuştur. Katılımcıların yüzde 62’si en yüksek oranla bir rahatsızlıkları olduğunda sağlık kontrolüne gittiklerini söylemişlerdir. Diğer yandan düzenli, arada bir gidenler ile hiç gitmeyenlerin oranı yüzde 12 gibi birbirine yakın düzeylerde. Başka bir deyişle, düzenli sağlık kontrolü yaptırıyorum (yüzde 12,7), arada bir sağlık kontrolü yaptırıyorum (yüzde 12,2) ve pek sağlık kontrolü yaptırıyorum diyenlerin oranının birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 11.6: Sağlık kontrolüyle ilgili aşağıdakilerden hangisi sizin için geçerlidir?

EĞİTİM	Düzenli kontrol	Bazen kontrol	Rahatsız olunca kontrol	Kontrol yaptırmaz	Toplam
Okumadı	16,7	12,2	52,5	18,6	100
İlk ve orta	10,0	10,2	68,0	11,7	100
Lise	11,9	12,8	64,8	10,6	100
Üniversite	17,3	18,7	56,1	7,9	100
YAŞ					
Genç	10,2	11,1	64,9	13,8	100
Orta	13,7	13,7	60,7	11,8	100
Olgun	17,9	12,4	60,2	9,5	100
Yaşlı	19,2	23,1	46,2	11,5	100

Sağlık kontrolüne ilişkin yaş ve eğitim durumuna bakıldığında, yüzde 17,3 gibi en yüksek oranla üniversite mezunları düzenli sağlık kontrolüne giderken, eğitim durumu fark etmeksizin katılımcıların yüzde 50'sinden fazlası bir rahatsızlıkları olduğunda sağlık kontrolüne gittikleri sonucuna varılmıştır. Burada dikkat çeken nokta, düzenli sağlık kontrolüne giden okumamış katılımcıların oranının (16,7), düzenli sağlık kontrolüne giden ilkokul (yüzde 10,0) ve Lise (yüzde 11,9) mezun oranlarından daha yüksek olmasıdır. Diğer yandan, hiç sağlık kontrolü yaptırmayanların eğitim durumuna bakıldığında, en yüksek okumamışların oranı yüzde 18,6 iken, yüzde 7,9 ile üniversite mezunlarının en düşük orana sahip olduğu sonucu oraya çıkmıştır.

Diğer yandan, sağlık kontrolüne ilişkin yaş ortalamasına bakıldığında, yüzde 19,2 ile yaşlılar, düzenli sağlık kontrolünü yaptıran en yüksek orana sahip iken, yüzde 10,2 ile gençler en düşük orana sahipler. Bununla birlikte gençlerin yüzde 64,9 bir rahatsızlıkları olduğunda sağlık kontrolü yaptırırken, orta yaşlı (yüzde 60,7) ve olgun (60,2) kişilerin gençlere kıyasla daha düşük bir orana sahip oldukları görülmektedir.

Genel olarak bakıldığında yaş seviyesi fark etmeksizin yüzde 62 gibi bir oranla katılımcıların ekseriyetinin bir rahatsızlıkları olduğunda sağlık kontrolü yaptırdıkları sonucuna varılmıştır. Eğitim ($P=,074$), durumu ve yaş ortalamasının ($P=,057$) varyans analizine bakıldığın istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Başka bir deyişle, eğitim ve yaş kadınların sağlık kontrolü yaptırma davranışları arasında bir farklılığa yol açmamaktadır.

Tablo 11.7: Eşinizden izin almadan hastaneye gidebiliyor musunuz? (Evli olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, gidebiliyorum	301	46,6
Hayır, gidemiyorum	332	51,4
Diğer	13	10,1
Toplam	646	108,1

Çalışmaya katılan evli kadınlara, “Eşinizden izin almadan hastaneye gidebiliyor musunuz?” şeklinde bir soru sorulmuş ve katılımcıların yüzde 51,4’ü izin almadan gidemediklerini belirtirken, katılımcıların yüzde 46,6’nın eşlerinden izin almadan hastaneye gidebildikleri sonucuna varılmıştır. Bu husus, Ağrı’da yaşayan kadınların hangi düzeyde eşlerinin kontrolü altında olup, kendi başlarına hareket edemediklerini göstermesi bakımından önemlidir. Zira sağlık sorunu gibi bir hususta bile kadınlar sağlık kuruluşlarına başvurmak için eşlerinden izin almak mecburiyetindedirler.

Tablo 11.8: Eşinizden izin almadan hastaneye gidebiliyor musunuz? (Evli olanlar)

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	39,5	57,9	2,6	100
İlk ve orta	43,1	55,8	1,2	100
Lise	64,0	33,7	2,2	100
Üniversite	76,4	23,6		100
YAŞ				
Genç	34,9	63,4	1,7	100
Orta	55,8	43,8	,4	100
Olgun	53,4	44,4	2,2	100
Yaşlı	45,5	45,5	9,1	100

Diğer yandan, “Eşinizden izin almadan hastaneye gidebiliyor musunuz? Sorusuna ilişkin eğitim ve yaş analizine bakıldığında, üniversite mezunu katılımcıların yüzde 76,4’ü izin almadan hastaneye gidebildiklerini belirtirken, okumamış katılımcıların sadece yüzde 39,5’inin eşlerinden izin almadan hastaneye gidebildikleri sonucuna varılmıştır. Başka bir deyişle, çalışmaya göre katılımcıların eğitim profiline bakıldığında eğitim seviyesi yükseldikçe kadınların eşlerinden izin almadan hastaneye gidebildikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim söz konusu soruya ilişkin tabloya bakıldığında eğitim ve izin isteme arasında ters bir orantının bulunduğu sonucu gözlemlenmektedir.

Fakat aynı şeyi yaş ve izin isteme oranı için söylemek mümkün değildir. Zira, konuya ilişkin tabloya bakıldığında orta (55,8) ve olgun yaştaki katılımcı kadınların eşlerinden izin almadan hastaneye gidebilme oranının, genç (34,9) ve yaşlı (yüzde 45,5) oranından daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer yandan yaşlı katılımcı kadınların izin almadan hastaneye gidebilme oranının genç katılımcı kadın oranından daha yüksek olduğunu gözlemlemekteyiz. Katılımcı kadınların ve aynı sorunun yaşla alakalı analizine bakıldığında, yaşlıların yüzde 45,5 eşlerinden izin almadan hastaneye gidebilirken genç kadınların sadece yüzde 34,9’ü eşlerinden izin almadan hastaneye gidebildikleri sonucuna varılmıştır.

Diğer bir anlamda, yaş seviyesi yükseldikçe kadınların hastaneye gitmek için eşlerinden izin isteme oranının düştüğü gözlemlenmiştir. Eğitim ($P=,000$), durumu ve yaş ortalamasının ($P=,000$) varyans analizine bakıldığında hem eğitim düzeyi hem de yaş kategorileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 11.9: Son gebeliğinizde sağlık kontrolü yaptırdınız mı? (Çocuğu olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Hayır, yaptırmadım	156	24,4
Her ay düzenli yaptırdım	282	44,1
Birkaç kez yaptırdım	193	30,2
Diğer	8	1,2
Toplam	639	100

Araştırmada, Ağrı'daki kadınların sağlık kontrolü ve gebelikle ilgili tepkilerini değerlendirebilmek için katılımcılara "Son gebeliğinizde sağlık kontrolü yaptırdınız mı?" şeklinde bir soru soruldu ve katılımcı kadınların yüzde 44,1 son gebeliklerinde her ay düzenli sağlık kontrolü yaptırdıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların yüzde 30,2'si bir kaç sefer sağlık kontrolü yaptırdıklarını söylerken, yüzde 24,4'ü hiç sağlık kontrolü yaptırmadıklarını ifade etmiştir.

Araştırmaya göre bölgedeki kadınların düzenli sağlık kontrolü sonuçlarının istenen seviyede olmamasının bazı teknik ve kültürel sebeplerin olduğu sonucuna varılmıştır. Nitekim yapılan mülakatlarda, yetkililerden biri bu durumu, "buradaki kadınların çoğu Türkçe bilmiyor. Dertlerini açıklamada sorun yaşıyorlar. Bölgede yeterince doğum uzmanı bulunmamaktadır. Bu da hizmet kalitesinin düşmesine yol açıyor," ifadeleriyle dile getirmiştir.⁵

Başka bir yetkili de bölgedeki maddi imkânların yetersizliğine dikkat çekmek için geçmişte yaşadığı bir olayı şu ifadelerle anlatmıştır:

"Ben başhekimlik yaptığım sıralarda gebelik sırasında hastanemize gelen ve sonra vefat eden bir hastanın cenazesinde ağlaya ağlaya bir hal oldum. Çünkü kadın doktor yetersizliğinden veya tedavi eksikliğinden değil eksik beslenme nedeniyle vefat etti. Demek istediğim şu. Burada dünyanın en iyi sağlık hizmetini verseniz de ekonomik sorunları çözemedikçe asla bir sonuca ulaşamayız".⁶

Yetkilinin ifade ettiği gibi devletin tek başına sağlık alanındaki alt yapı hizmetlerini devreye sokması yeterli değildir. Vatandaşların kendilerine sunulan alt yapı hizmetlerinden yararlanmaları için iki şeye sahip olmaları gerekir: Gerekli bilince ve maddi imkânlara.

5 M. K., Ağrı Belediye Eş Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

6 C. S., Ağrı İl Sağlık Müdürü, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.

Tablo 11.10: Son gebeliğinizde sağlık kontrolü yaptırdınız mı? (Çocuğu olanlar)

EĞİTİM	Yaptırmadı	Düzenli yaptırdı	Birkaç kez yaptırdı	Diğer	Toplam
Okumadı	38,2	28,5	33,3		100
İlk ve orta	23,0	42,1	33,9	,9	100
Lise	11,4	62,0	24,1	2,5	100
Üniversite	2,2	89,1	8,7		100
YAŞ					
Genç	17,3	49,5	32,1	1,0	100
Orta	20,7	54,9	24,4		100
Olgun	33,0	26,8	38,7	1,5	100
Yaşlı	61,5	15,4	23,1		100

Çalışmanın analizi eğitim ve yaşa göre incelendiğinde son gebeliklerinde en yüksek oran olarak yüzde 89,1 ile Üniversite mezunlarının düzenli sağlık kontrolü yaptırdıkları sonucuna varılmıştır. Diğer yandan araştırmanın sonuçlarına bakıldığında eğitim ve düzenli sağlık kontrolü yaptıрма arasında doğru orantı olduğu gözlemlenmektedir. Diğer bir değişle eğitim seviyesi artıka düzenli sağlık kontrolü yaptıрма oranının da artığı sonucuna varılmıştır.

Diğer yandan, yaşı düzenli sağlık kontrolü yaptıрма ile ilişkisine bakıldığında, eğitime benzer doğru bir orantının varlığından bahsedemeyiz. Zira orta yaşlılar (yüzde 54,9) ve gençler (yüzde 49,5) son hamilelikleri döneminde en çok sağlık kontrolü yaptıran yaş kategorisinde iken, yaşlıların sadece yüzde 15,4'ünün son hamilelikleri döneminde düzenli sağlık kontrolü yaptırdıkları sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, yaşlı katılımcıların yüzde 61,5'inin son hamilelik döneminde düzenli sağlık kontrolü yaptırmadıkları sonucu da dikkat çekmektedir.

Eğitim ($P=,000$), durumu ve yaş ortalamasının ($P=,000$) varyans analizine bakıldığında her iki durumda da istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunduğu sonucuna varılmıştır.

11.3. Doğum Süreci ve Hastaneden Yararlanma

Araştırmada ele alınan konulardan biri de kadınların doğumlarını nerede ve ne şekilde yaptıkları konusu olmuştur. Bu husus iki temel soru üzerinden analiz edilmiştir. Birincisi kadınların son doğumlarını nerede yaptıkları, ikincisi de son doğumlarını nasıl yaptıkları. Bilindiği gibi geleneksel toplumlarda ve gelişmemiş kırsal bölgelerde kadınlar doğumlarını evlerde, yaşlı tecrübeli kadınlar veya ebeler yardımıyla yapmaktadırlar. Sağlık alt yapı imkânlarının gelişimine paralel olarak doğumlar hastanelere taşınmaktadır. Ağrı'da da benzer bir durumun olduğu araştırma verilerinden anlaşılmaktadır.

Tablo 11.11: En son doğumunuzu nerede yaptınız? (Çocuğu olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Evde, komşu/akraba yardımıyla	52	8,1
Evde, ebe yardımıyla	49	7,7
Hastanede	528	82,6
Diğer	10	1,6
Toplam	639	100

Araştırmada, bölgedeki hamile kadınlarının doğum süreci için ne seviyede hastaneden ve diğer sağlık hizmetlerinden yararlandıkları analizini yapabilmek için katılımcılara, “en son doğumunuzu nerede yaptınız?” sorusu yöneltilmiştir. Tablo 11.11’de görüldüğü gibi katılımcıların yüzde 82,6’sının hastanede, yüzde 8,1’inin evde komşu ya da akraba yardımıyla ve yüzde 7,7’sinin de evde ebe yardımıyla son doğumlarını yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi, Ağrı’daki kadınların ezici çoğunluğu doğumları söz konusu olduğunda hastaneye gitmektedir. Araştırma kapsamında mülakat yaptığımız katılımcıların hemen hemen hepsi Ağrı’daki kadın doğum hastanesinin oldukça iptidai şartlarda hizmet verdiğine dikkat çekmiştir. Alt yapının yetersizliğine rağmen son doğumlarını hastanede yapmış olmaları, kadınların modern sağlık kurumlarını ne derece önemsediklerini göstermektedir.

Tablo 11.12: En son doğumunuzu nerede yaptınız? (Çocuğu olanlar)

EĞİTİM	Evde komşu yardımıyla	Evde ebe yardımıyla	Hastanede	Diğer	Toplam
Okumadı	18,0	12,2	68,8	1,0	100
İlk ve orta	4,0	6,2	88,9	,9	100
Lise	2,5	7,6	87,3	2,5	100
Üniversite			100		100
YAŞ					
Genç	3,2	2,7	92,0	2,1	100
Orta	4,5	3,7	91,8		100
Olgun	13,5	15,5	70,5	,5	100
Yaşlı	34,6	26,9	30,8	7,7	100

Doğum yapma yerinin eğitim ve yaşa ilişkin analizine bakıldığında ise, eğitimin doğum yapma yeri üzerinde önemli bir etken olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim okumayan katılımcıların 68,8’i hastanede doğum yaptığını söylerken, üniversiteli katılımcıların yüzde 100’ü hastanede doğum yaptıklarını belirtmişlerdir. Fakat araştırma sonuçlarına bakıldığında, doğum yeri olarak hastaneyi tercih eden ilkokul

ve ortaokul mezunu kadınların oranı (yüzde 88,9), doğum yapma yeri olarak hastaneyi tercih eden lise mezunu kadın oranından (87,3) daha yüksek olduğu görülmüyor. Yine de evde doğum yapan lise mezunu kadınların ortaokul mezunlarından daha fazla ebelerden yardım aldıkları sonucu ortaya çıkmıştır.

Yaş durumuna baktığımızda ise, gençlerin doğum yapma yeri olarak hastaneyi tercih etme oranının yaşlılara göre yaklaşık üç kat daha yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Diğer yandan doğum yapma yeri olarak hastaneyi tercih etme oranı ile yaş seviyesi arasında ters bir orantının oldu sonucuna ulaşılmıştır. Daha açık ifade etmek gerekirse, bölgedeki kadınların yaş seviyesi yükseldikçe doğum yeri olarak hastaneyi daha az tercih ettikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Eğitim durumu ve yaş ortalamasının varyans analizine bakıldığında hem eğitim düzeyinin hem de yaşın doğum yapılan yer konusunda kadınlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa yol açtığı sonucuna varılmıştır. İki değişkende de P değeri =,000 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 11.13: En son doğumunuzu nasıl yaptınız? (Çocuğu olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Normal yollardan	499	78,1
Sezaryen	130	20,3
Diğer	10	1,6
Toplam	639	100

Bölgedeki kadınların normal doğumla mı yoksa sezaryen yöntem son doğumlarını yaptıklarını öğrenebilmek için araştırmaya katılan kadınlara: “En son doğumunuzu nasıl yaptınız (normal doğum mu yoksa sezaryenle mi)?” sorusu yöneltilmiştir. Bilindiği gibi sezaryen yöntem kadınların tercihiyle ilgili olmayıp, zorunlu nedenlerden dolayı başvurulmuş bir doğum yöntemidir. Türkiye’de sezaryen doğumlara yönelik son zamanlarda giderek artan bir eğilimin varlığı dikkat çekmektedir. Ağrı’da araştırma bulgularına göre yüzde 78,1 normal yollardan doğum yaparken, yüzde 20,3’ü sezaryen yollarla doğum yapmıştır. Bu da beş kadından birinin sezaryen doğum yöntemine başvurmak zorunda kaldığı anlamına gelir ki, bu oranın dikkate değer düzeyde yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 11.14: En son doğumunuzu nasıl yaptınız? (Çocuğu olanlar)

EĞİTİM	Normal	Sezaryen	Diğer	Toplam
Okumadı	84,7	14,8	,5	100
İlk ve orta	78,0	21,4	,6	100
Lise	69,6	26,6	3,8	100
Üniversite	60,5	39,5		100
YAŞ				
Genç	74,9	23,0	2,1	100
Orta	71,9	27,7	,4	100
Olgun	85,9	13,5	,5	100
Yaşlı	96,2	3,8		100

Aynı sorunun eğitim ve yaş ilişkisine bakıldığında, yaşlı ve okumamış kadınların daha fazla normal doğum yapmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Başka bir deyişle, araştırmaya göre okumamış katılımcıların yüzde 84,7 si normal doğumu tercih ederken, üniversite mezunu kadınların yüzde 60,5'i normal doğumu tercih ettikleri görülmektedir. Diğer yandan eğitim ve normal doğum tercihi arasında ters bir orantının olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte yaş ve doğum şekli tercihi arasındaki ilişkiye bakıldığında da, yaş seviyesi ile normal doğumu tercih etme sayısı arasında doğru bir orantının olduğu görülmektedir. Bu durumda, genç katılımcıların yüzde 74,9'u normal doğumu tercih ederken yaşlıların yüzde 96,2'sinin normal doğumu tercih ettikleri sonucuna varılmaktadır. Yani eğitim seviyesi yükseldikçe sezaryen ile doğum yapma oranının arttığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Konuyla ilgili istatistiksel analiz sonucuna baktığımızda hem eğitim düzeyinin ($P=,000$) hem de yaşın ($P=,000$) doğumun hangi yollarla yapılacağı konusunda kadınlar arasında anlamlı bir farklılığa yol açtığı görülmektedir.

11.4. Doğum Kontrolüne İlişkin Tutumlar

Sağlık konusunun ele alındığı bu bölümde son olarak araştırmada yer alan kadınların doğum kontrol davranışları test edilmiştir. Bu konu ana hatlarıyla iki soru üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır: Kadınların doğum kontrol yöntemlerinden birini kullanıp kullanmadığı ve bugüne kadar kürtaj yaptırıp yaptırmadıkları. Kadınlar kürtaja genellikle istenmeyen gebelikleri önlemek veya riskli gebelikler karşısında sağlık sorunundan kurtulmak için başvurumaktadırlar. Kürtaj oranı, bir bakıma doğum kontrol yöntemlerinin hangi düzeyde kullanıldığını gösterir. Zira doğum kontrolünün etkili biçimde kullanılması durumunda riskli gebeliklerin dışında kürtaja başvurmaya ihtiyaç kalmamaktadır.

Tablo 11.15: Doğum kontrol yöntemlerinden kullandığınız oluyor mu? (Evli olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, sürekli kullanıyorum	182	28,2
Arada bir kullanıyorum	112	17,3
Hayır, pek kullanmıyorum	324	50,2
Diğer	28	4,3
Toplam	646	100

Araştırmada evli katılımcı kadınlara doğum kontrolüne ilişkin “Doğum kontrol yöntemlerinden kullandığınız oluyor mu?” şeklinde bir soru sorulmuş ve katılımcıların yüzde 50,2’sinin hiçbir doğum kontrol yöntemi kullanmadıkları sonucuna varılmıştır. Katılımcıların yüzde 28,2’si sürekli doğum kontrol yöntemi kullanırken, yüzde 17,3’ünün arada bir doğum kontrol yöntemi kullandıkları ortaya çıkmıştır. Doğum kontrol yöntemlerinden birinin kullanılmasıyla sahip olunmak istenen çocuk sayısı arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. İlerleyen bölümlerde görüldüğü gibi kadınların genel olarak tercihi dört veya daha az sayıda çocuktan yanadır. Çocuk yapımının belli bir sayıda sonlandırılması için doğum kontrolü şarttır. Kadınların çoğunun az sayıda çocuğa sahip olma isteğine rağmen yüzde 50’sinin herhangi bir doğum kontrol yöntemini kullanmaması ilginç bir bulgu olarak kaydedilmelidir.

Tablo 11.16: Doğum kontrol yöntemlerinden kullandığınız oluyor mu? (Evli olanlar)

EĞİTİM	Sürekli	Arada bir	Kullanmıyor	Diğer	Toplam
Okumadı	19,3	14,9	64,9	1,0	100
İlk ve orta	29,3	18,2	50,7	1,8	100
Lise	32,6	19,8	43,0	4,7	100
Üniversite	51,0	23,5	23,5	2,0	100
YAŞ					
Genç	25,9	19,0	53,7	1,4	100
Orta	37,4	15,9	43,9	2,8	100
Olgun	22,3	19,7	56,9	1,1	100
Yaşlı	4,2	12,5	79,2	4,2	100

Eğitimle ve yaşın doğum kontrol yöntemini kullanımı arasındaki ilişki analiz edildiğinde, en yüksek oran olarak okumamış kadınların yüzde 64,9 ve yaşlı kadınların ise yüzde 79,2’sinin herhangi bir doğum kontrol yöntemine başvurmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Daha detaylı açıklamak gerekirse, okumamış kadınların yüzde 19,3’ü sürekli doğum kontrol yöntemine başvururken, üniversite mezunu kadınların yüzde

51'inin sürekli doğum kontrol yöntemi kullandıkları gözlemlenmiştir. Aynı zamanda sürekli doğum kontrolü yöntemine başvurma oranı ile yaş seviyesi arasında doğru bir orantının olduğu sonucuna varılmaktadır.

Diğer yandan, doğum kontrol yöntemi kullanımının yaş ile ilişkisine bakıldığında orta yaşlı kadınların daha fazla doğum kontrol yöntemlerine başvurdukları görülmektedir. Yani yaş ile sürekli doğum kontrol yöntemine başvurma arasında doğru bir orantıdan bahsetmemiz söz konusu değildir. Diğer bir anlamda, orta yaşlı kadınların (yüzde 37,4) gençler (25,9) ve olgunlardan (yüzde 22,3) daha fazla sürekli doğum kontrol yöntemlerine başvururken, yaşlıların sadece yüzde 4,2'si sürekli doğum kontrol yöntemlerini kullandıkları görülmektedir.

Varyans analizine bakıldığında eğitim düzeyinin yanı sıra ($P=,000$) yaşın da ($P=,000$) doğum kontrol yöntemlerinden birinin kullanımı konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa yol açtığı görülür.

Tablo 11.17: Şimdiye kadar hiç kürtaj yaptırdınız mı? (Evli, dul/boşanmış olanlar)

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, yaptırdım	179	25,5
Hayır, yaptırmadım	499	71,0
Diğer	25	3,6
Toplam	703	100

Araştırmaya göre kürtaja başvuran bölge kadınlarının, başvurmayanlara kıyasla hayli düşük bir orana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılara yöneltilen: "Şimdiye kadar hiç kürtaj yaptırdınız mı?" şeklindeki soruya katılımcıların yüzde 71'i kürtaj yaptırmadıklarını ifade ederken, katılımcı kadınların yüzde 25'i kürtaja başvurduklarını belirtmişlerdir. Bu durumda kürtaja başvuranlar başvurmayanların yaklaşık üçte biri kadar olduğu görülmektedir.

Bölgede kürtaj yöntemine başvurma oranının düşük olmasının önemli etkenlerden biri kadınların kürtaj için eşlerinden izin alıyor olmalarıdır. Mülakata katılanlardan bir sivil toplum kuruluşu yetkilisi bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: "Kürtaj genellikle kocanın izni ile gerçekleşiyor. Bunun yanında doğum kontrol eğitimleri alınıyor ama yeterli oluyor mu bilemiyorum".⁷

7 B. A., KAMER, Ağrı Şubesi Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

Tablo 11.18: Şimdiye kadar hiç kürtaj yaptırdınız mı? (Evli, dul/boşanmış)

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	30,4	69,6		100
İlk ve orta	27,4	72,3	,3	100
Lise	20,2	77,5	2,2	100
Üniversite	15,1	83,0	1,9	100
YAŞ				
Genç	15,8	82,9	1,4	100
Orta	26,4	73,2	,4	100
Olgun	37,6	62,4		100
Yaşlı	34,6	65,4		100

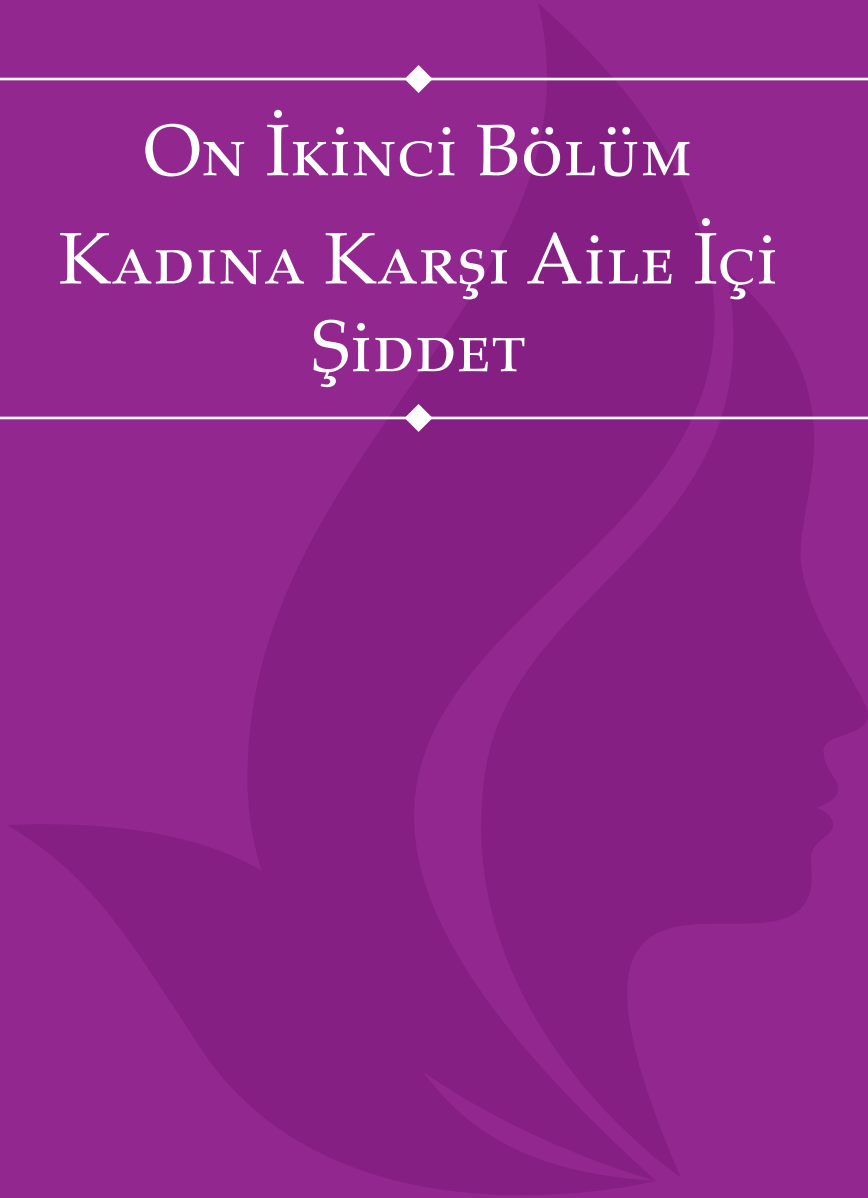
Aynı soruya ilişkin eğitim ve yaş ortalaması analizine bakıldığında, şimdiye kadar kürtaj yaptıran okumamış katılımcıların, kürtaj yaptıran üniversite mezunu katılımcıların neredeyse iki katı olduğu gözlemlenmektedir. Diğer bir değişle, okumamış kadınların yüzde 30,4'ü şimdiye kadar kürtaj yöntemine başvurduklarını belirtirken, üniversite mezunu kadınların yüzde 15,1'i kürtaj yaptırdıklarını ifade etmiştir. Diğer yandan kürtaja başvuranların sayısı ve eğitim seviyesi arasında ters bir orantının olduğu görülmektedir. Araştırmaya göre bölgedeki kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe kürtaj yöntemine başvurma sayısının düştüğü sonucu ortaya çıkmıştır. Yine araştırmaya göre yaş ve kürtaja başvurma sayısı arasında doğru bir orantının olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer bir anlamda, yaş seviyesi artıkça kürtaja başvurma sayısında da artış görülmektedir.

İstatistiksel olarak yapılan testin sonucuna göre hem eğitim düzeyi hem de yaş kürtaj yapma konusunda kadınlar arasında anlamlı bir farklılığa yol açmaktadır. Nitekim iki değişken için de $P=,000$ değeri bulunmuştur.

ON İKİNCİ BÖLÜM

KADINA KARŞI AİLE İÇİ

ŞİDDET

Bu bölümde, bölgedeki kadınların aile yapısında kadına yönelik tutum ve davranışlar araştırılmış ve özellikle kadına yönelik şiddetin sebepleri ve bu şiddeti uygulayanların profili ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada aynı zamanda, aile içi şiddete maruz kalan kadınların şiddet gördükleri esnada ve sonrasında tutum ve davranışları, söz konusu sorunun çözülmesi için aradıkları çözüm yolları ve çözüm için yardım alınmaya çalışılan kişi ve kuruluşlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kadına karşı aile içi şiddet konusu bu bölümde üç nokta üzerinden ele alınmıştır. Son bir sene içinde şiddete maruz kalınıp kalınmadığı, şiddete maruz kalan kadınların buna karşı ne tür davranışlarda bulunduğu ve son olarak şiddetle mücadele konusunda sürdürülen çalışmalardan haberdar olup olunmadığı ve bu mücadelede kadınların hangi düzeyde rol aldığı konuları değişik sorularla ele alınıp sorgulanmıştır. Takip eden sayfalarda görüleceği gibi katılımcılara yöneltilen her soruyla ilgili basit frekans dağılımları verilmiş ve her konu eğitim düzeyi ile yaş değişkenleri üzerinden çapraz analize tabi tutulmuştur. Eğitim düzeyiyle yaş değişkeninin kadınlar arasında anlamlı bir farklılığa yol açıp açmadığını ölçmek için ayrıca varyans analizi yapılmıştır.

12.1. Son Bir Ay İçinde Şiddet Görme Eğilimi

Kadına karşı şiddetin değişik boyutları bulunmaktadır. Şiddet ekonomik, fiziksel, psikolojik yollardan biri şeklinde ortaya çıkabileceği gibi mahrum bırakma yoluyla da harekete geçirilebilir. Bu çalışmada şiddet konusu sadece fiziksel şiddetle sınırlı tutulmuştur. Araştırmada yer alan kadınların fiziksel şiddete hangi düzeyde maruz kaldıklarını ölçmek için kendilerine “Son bir sene içinde herhangi bir kimseden dayak yediniz mi?” şeklinde bir soru yöneltilmiş, aşağıdaki tablolardaki analizler bu soru üzerinden yapılmıştır.

Tablo 12.1: Son bir sene içinde herhangi bir kimseden dayak yediniz mi?

	Sayı	Yüzde (%)
Hayır, dayak yemedim	943	88,6
Evet, sürekli dayak yedim	47	4,4
Evet, arada bir dayak yedim	53	5,0
Cevapsız	21	2,0
Toplam	1064	100

Tablo 12.1’de görüldüğü gibi katılımcı kadınların yüzde 88,6’nın son bir sene içinde kimseden dayak yemedikleri anlaşılmaktadır. Sürekli dayak yiyen kadınların oranı yüzde 4,4 iken, arada bir dayak yiyenlerin oranı ise yüzde 5 olarak tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan kadınların yüzde 2’si ise soruya cevap vermemeyi tercih etmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde ifade edildiği gibi şiddete maruz kalan kadınların bir kısmı değişik nedenlerden dolayı şiddete uğradığını gizlemektedir. Bu Türkiye’nin

her yerinde görülen bir davranış biçimidir. Bu bakımdan bu araştırmada yer alan kadınların da bir kısmının uğradığı şiddeti gizleme eğiliminde olduğunu tahmin etmek yanlış olmayacaktır.

Nitekim araştırmanın derinlemesine mülakatla elde edilen verilerine göre, aile içi şiddet gören kadınların ciddi bir oranı, içinde bulunduğu şiddet durumunu başkası ile paylaşmıyor. Konuyla ilgilenen bir sivil toplum kuruluşu başkanı konunun ciddiyetini şu sözlerle ifade etmiştir: “Geçen ay 42 kadın şiddet yaşadığı için bize başvurdu. Bunların çoğu yeni evlenen kişilerden oluşmaktaydı. Bunun haricinde de psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddetler de yaşanıyor. Fakat insanlarımız bunun şiddet olduğunun farkında olmadığı için dillendirmiyorlar.”¹

Yine bölgede aile içi şiddet konusunun yaygınlığına işaret eden bir yerel yönetim yetkilisi sorunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bizim Kadın ve Aile müdürlüğümüzde sosyal ve psikolojik danışmanlık yaptığımız bir birim var. Buraya yansıyan birçok olay duyuyoruz. Genelde yöremizde kadınlarımız, aile baskısı nedeniyle uğradıkları aile içi şiddeti dillendirmekte zorluk çekiyorlar. Çünkü bu tür olaylarda kadınlarımızı ölümle tehdit etmeye varan baskılar gerçekleşiyor. Kadınların da ekonomik özgürlükleri olmadığı için bu tür tehditlere boyun eğmek zorunda kalıyorlar. Bunlar bize yansıyan olaylar. Bir de bunun yansımaya boyutu olduğunu düşünüyorum”.²

Yukarıda ifade edildiği maruz kalınan şiddetin kadınlar tarafından gizlenerek dile getirilmemesi hususu Türkiye’de görülen yaygın bir sorun olup sadece Ağrı’da yaşayan kadınlara özgü değildir.

Tablo 12.2: Son bir sene içinde herhangi bir kimseden dayak yediniz mi?

EĞİTİM	Hayır	Evet sürekli	Evet bazen	Diğer	Toplam
Okumadı	83,0	10,1	6,9	0	100
İlk ve orta	91,6	3,9	4,5	0	100
Lise	91,5	3,1	4,5	,9	100
Üniversite	94,9		5,1	0	100
YAŞ					
Genç	91,2	3,4	5,4	0	100
Orta	91,6	3,8	4,6	0	100
Olgun	86,9	7,0	5,0	1,0	100
Yaşlı	80,8	15,4	3,8	0	100

Söz konusu soruya cevap veren kadınların eğitim ve yaş analizine bakıldığında, sürekli dayak yiyenlerin (yüzde 10,1) ekseri çoğunluğu okumamış kadınlardan oluştu-

1 B. A., KAMER Ağrı Şubesi Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

2 D. T., Doğubayazıt Belediye Eş Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak, 22 Temmuz 2016.

ğu tespit edilmiştir. Burada önemli olan nokta bazen dayak yiyen üniversite mezunu kadınların (5,1) oranının ilk-orta (4,5) ve lise (4,5) mezunu kadınların oranından daha yüksek olmasıdır. Bu durumda eğitimin aile içi şiddet sorununu önemli oranda azaltmış olsa da tamamen bitiremediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Aile içi şiddete maruz kalan kadınların yaş ortalamasına bakıldığında ise yüzde 5,4 gibi bir oranla en çok genç kadınların aile içi şiddete maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca, kadınların dayak yeme sıklığı ile yaş ortalaması arasında doğru bir orantının olduğu görülmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, tabloya göre kadınların yaşı ilerledikçe daha az aile şiddetine maruz kaldıkları/dayak yedikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Yapılan varyans analizinin sonucuna göre gerek eğitim düzeyi ($P=,076$), gerekse yaşın ($p=,241$) kadınların şiddete uğraması noktasında kadınlar arasında herhangi bir farklılığa yol açmamaktadır. Bu sonucu dikkate aldığımızda eğitilmiş veya genç yaşta kadınların da aile içi şiddete maruz kalabildiğini söyleyebiliriz.

Tablo 12.3: Kimden dayak yediniz? (Dayak yediğini belirtenler)

	Sayı	Yüzde (%)
Eşimden	62	62
Babamdan	14	14
Kayınpederimden	7	7
Kayınvalidemden	2	2
Kaynanamdan	3	3
Diğer	13	13
Toplam	100	100

Araştırmada kadınlara ayrıca, “Kimden dayak yediniz?” şeklinde bir soru sorulmuş ve katılımcıların 62 gibi yüksek bir oranla eşlerinden dayak yedikleri anlaşılmıştır. Kadınlara eşlerden sonra en çok şiddet uygulayan aile üyesi (yüzde 13) baba iken, kadınların yüzde 7’si kayınpederlerinden ve yüzde 3’ü de kaynanalarından şiddet gördüklerini belirtmişlerdir. Bölgedeki sosyal siyasal ve ekonomik durum aile içi şiddeti tetikleyen bir işlev görmektedir. Söz konusu durum, yapılan mülakatlarda bir sivil toplum kuruluşu yetkilisinin sözlerine şu şekilde yansımıştır: “İnsanların işsiz kalmasından kaynaklı şiddet olayları yaşanıyor. Yani, erkeklerin evde oturmaktan dolayı psikolojileri bozuluyor. Gücünün ilk yettiği de karısı, kızı oluyor.”³

3 V. B., Tarımsal Kalkınma Derneği Ağrı Şube Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.

Tablo 12.4: Kimden dayak yediniz? (Dayak yediğini belirtenler)

EĞİTİM	Eş	Baba	Kayın-peder	Kayın-valide	Kayın-birader	Diğer
Okumadı	87,5	...	2,5	...	2,5	7,5
İlk ve orta	60,8	13,7	3,9	2,0	2,0	17,6
Lise	41,4	20,7	3,4	...	3,4	31,0
Üniversite	12,5	25,0	12,5	...	...	50,0
YAŞ						
Genç	40,9	22,7	3,0	1,5	1,5	30,3
Orta	84,6	...	3,8	...	...	11,5
Olgun	80,6	...	6,5	...	6,5	6,5
Yaşlı	100	...	...	...	...	...

Aile şiddetine maruz kalan kadınların eğitim ve yaş ortalamasına bakıldığında, okumamış kadınların ekseri çoğunluğu (yüzde 87,5) eşlerinden şiddet görürken, üniversite mezunu kadınların (yüzde 25) en çok babalarından şiddet gördükleri sonucuna varılmıştır. Ayrıca üniversite mezunu kadınların (yüzde 12,5) okumamış kadınlardan (yüzde 2,5) daha fazla kayın pederlerinden şiddet görmeleri de bu araştırmanın bir diğer ilginç tespitidir.

Şiddet görülen kişi ve yaş ortalaması ilişkisine bakıldığında ise, dayak yiyen yaşlı kadınların yüzde 100'ü eşlerinden dayak yedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Dayak yiyen genç kadınların yüzde 22,7'si babalarından şiddet görürken orta yaşlı, olgun ve yaşlı kadınların babalarından şiddet görmedikleri tespit edilmiştir. Diğer yandan eşten dayak yeme ile yaş arasında doğru bir orantının olduğunu görmekteyiz. Başka bir deyişle, yaş ilerledikçe kadınların aile üyeleri arasında daha çok eşlerinden şiddet gördükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Aile içi şiddette eğitim ($P=,601$) durumuyla ilgili varyans analizine bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı anlaşılmaktadır. Benzer biçimde yaş konusunda da varyans analizi sonucuna göre kimden dayak yediği konusunda kadınlar arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($p=,335$).

12.2. Şiddet Karşısında Geliştirilen Tutumlar

Araştırmaya katılan kadınların şiddet karşısında geliştirdiği davranışı ölçmek üzere kendilerine “Şiddete uğradığınızda/dayak yediğinizde aşağıdakilerden hangisini en çok yapıyorsunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiş ve konu ile ilgili seçmeleri için farklı şıklar sunulmuştur. Aile içi şiddete maruz kalan katılımcı kadınların yüzde 66'sı, şiddete uğradıklarında içinde bulundukları durumu içlerine atıp sabrettikleri cevabını vermişlerdir. Şiddet mağduru katılımcıların yüzde 16'sı aileleri ile paylaşırken, sadece yüzde 5 gibi düşük bir oranının durumu polise aktardığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer

yandan, şiddete maruz kalmış kadınların yüzde 12'sinin, içinde bulundukları şiddet ortamını arkadaşları ile paylaştıkları tespit edilmiştir.

Tablo 12.5: Şiddete uğradığınızda/dayak yediğinizde aşağıdakilerden hangisini en çok yapıyorsunuz? (Dayak yediğini belirtenler)

	Sayı	Yüzde (%)
İçime atıp sabrediyorum	66	66,0
Arkadaşlarla paylaşıyorum	12	12,0
Ailemle paylaşıyorum	16	16,0
Polise başvuruyorum	5	5,0
Diğer	1	1,0
Toplam	100	100

Araştırma sonuçlarına da bakıldığında şiddet gören kadınların çoğu, durumu kimse ile paylaşmamaktadırlar. Bölgede yapılan mülakatlarda, bir katılımcının konuyla ilgili şu sözleri oldukça düşündürücüdür:

“Emniyetten buna ait verileri toplayabilirsiniz. Fakat şuna dikkat etmeniz gerekir. Birçok olay emniyete ve mahkemeye yansımadan kapatılıyor. Boşanma gibi olaylar çok nadir yaşanıyor. Kadınlarımız her türlü külfete katlanmak zorunda kalıyor. Artık katlanamayacak duruma gelen kişiler de intihar ediyorlar.”⁴

Bu konu, önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi Ağrı’da sıkça dile getirilen bir sorundur. Kadınların, karşılaştıkları sorunları içlerine atarak psikolojik bunalıma düştüğüne ilişkin kanaatin bölgede yaygın olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Tablo 12.6: Şiddete uğradığınızda/dayak yediğinizde aşağıdakilerden hangisini en çok yapıyorsunuz?

EĞİTİM	İçine atıyor	Arkadaşla paylaşıyor	Aileyle paylaşıyor	Polise bildiriyor	Diğer	Toplam
Okumadı	69,6	5,4	15,5	6,0	3,6	100
İlk ve orta	56,4	11,7	19,8	8,4	3,6	100
Lise	41,4	15,5	18,2	20,4	4,4	100
Üniversite	24,3	20,9	22,6	25,2	7,0	100
YAŞ						
Genç	42,2	17,9	21,0	15,1	3,7	100
Orta	54,2	5,3	20,5	13,2	6,8	100
Olgun	71,0	6,5	12,9	7,1	2,6	100
Yaşlı	80,0	5,0	5,0	5,0	5,0	100

4 A. E., Diyardin Jeotermal Genel Müdürü, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 22 Temmuz 2016.

Şiddete maruz kalmış katılımcı kadınların eğitim ve yaş analizine baktığımızda, şiddet mağduru okumamış kadınların yüzde 69,6'sı içinde bulundukları şiddet durumunu içlerine atıp sabrederken, üniversite mezunu şiddet mağduru kadınların en yüksek oranla (yüzde 25,2) ise durumu polise aktardıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, kadınların içinde bulundukları şiddet ortamını içine atıp sabretme ile eğitim seviyesi arasında doğru bir orantının olduğu sonucuna varmaktayız. Başka bir deyişle, kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe uğradıkları şiddet durumunu içlerine atıp sabretmekten çok başkası ile paylaşmayı tercih ettikleri görülmektedir.

Şiddet görmeyen yaşa ilişkin bir değerlendirme yaptığımızda, kadınlar yaşlandıkça içinde bulundukları şiddet ortamını içlerine atıp sabretmeyi tercih ettikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Nitekim şiddete uğramış genç kadınların yüzde 42,2 si içinde bulundukları şiddet ortamını içine atıp kimse ile paylaşmazken, şiddet mağduru yaşlı kadınların yüzde 80 gibi yüksek bir oranla içinde bulundukları şiddet ortamını kimse ile paylaşmama ve sabretmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca yaş ve içinde bulunulan şiddet ortamının kimseyle paylaşmayıp sabretme arasında doğru bir orantının olduğu da görülmektedir. Başka bir deyişle, şiddet gören kadınların yaşlandıkça içinde bulundukları şiddet durumunu başkası ile paylaşmayı daha az tercih ettiklerini sonucuna varılmaktadır.

Gördüğü şiddeti içine atma, polise başvurma, aile ya da başkası ile paylaşma noktasında eğitim düzeyi kadınlar arasında anlamlı bir farklılığa yol açarken ($P=,000$), yaş herhangi bir farklılık meydana getirmemektedir ($P=,094$).

12.3. Şiddetle Mücadele Araçlarına İlişkin Tutumlar

Son zamanlarda devlet, şiddetle mücadele konusunda ciddi önlemler almış ve şiddete maruz kalan kadınlar için bir takım mekanizmaları devreye sokmuştur. Bu mekanizmalardan biri "Alo 183 Sosyal Destek Hattı" bir diğeri ise sığınma evleridir. Kadınların şiddetle mücadele araçlarına yönelik tutumları bu ikisinin bilinirliği ve ne işe yaradığı üzerinden test edilmiştir.

Tablo 12.7: "Alo 183" Sosyal Destek Hattından haberiniz var mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet	483	45,4
Hayır	581	54,6
Toplam	1064	100

Katılımcılara, kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele yöntemlerinden biri olan sosyal destek hattından haberdar olup olmadıklarını tespit edebilmek için katılımcı kadınlara "Alo 183 Sosyal Destek Hattından haberiniz var mı?" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Tablo 12.8'de görüldüğü gibi katılımcıların yüzde 54,6'sı bu hattan habersizken yüzde 45,4'ü ise bu hattan haberdar olduklarını ifade etmişlerdir. Gerek genel

olarak ülke düzeyinde, gerekse bölgede kadına karşı şiddetin yaygın olduğu varsayımını dikkate alırsak, Alo 183 sosyal destek hattının kadınlar tarafından bilinmesinin son derece önemli olduğunu söyleyebiliriz. Bu hattın araştırmaya katılan kadınlar tarafından bilinirliğinin, önemi istikametinde olmadığı görülmektedir.

Tablo 12.8: "Alo 183" Sosyal Destek Hattından haberiniz var mı?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Toplam
Okumadı	25,2	74,8	100
İlk ve orta	42,2	57,8	100
Lise	54,8	45,2	100
Üniversite	73,6	26,4	100
YAŞ			
Genç	49,6	50,4	100
Orta	47,9	52,1	100
Olgun	34,5	65,5	100
Yaşlı	15,4	84,6	100

Sosyal destek hattından haberdar olan ve olmayanların eğitim durumuna bakıldığında, eğitim seviyesi artıkça sosyal destek hattından haberdar olma oranının arttığını görmekteyiz. Yani sosyal destek hattından haberdar olma ile eğitim seviyesi arasında doğru bir orantının olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle, okumamış şiddet mağduru kadınların yüzde 74,8'i sosyal destek hattından habersiz iken üniversite mezunu şiddet mağduru kadınların yüzde 73,6'sının söz konusu hattın varlığından haberdar oldukları tespit edilmiştir.

Diğer yandan, yaş seviyesi ile sosyal destek hattından haberdar olma arasında ters bir orantının olduğu görülmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, genç şiddet mağduru kadınların (yüzde 49,6) yaşlı şiddet mağduru kadınlardan (yüzde 15,4) daha fazla sosyal destek hattından haberdar oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal destek hattından haberdar olmak bakımından, eğitim düzeyi kadınlar arasında anlamlı bir farklılığa yol açarken ($P=,000$), yaş herhangi bir farklılık meydana getirmemektedir ($P=,083$).

Tablo 12.9: Kadın sığınma evini ve ne işe yaradığını duyduunuz mu hiç?

	Sayı	Yüzde (%)
Duydum ama ne işe yaradığını bilmem	200	18,8
Duydum ve ne işe yaradığını bilirim	782	73,5
Duymadım ve ne işe yaradığını bilmem	69	6,5
Diğer	13	1,2
Toplam	1064	100

Araştırmada şiddet mağduru kadınların, kadına yönelik şiddetle mücadelenin diğer bir yöntemi olan kadın sığınma eviyle ilgili ne kadar bilgili olabildiklerini değerlendirebilmek için katılımcı kadınlara, “Kadın sığınma evini ve ne işe yaradığını duydunuz mu hiç?” şeklinde bir soru sorulmuştur. Tablo 12.10’da görüldüğü gibi kadınların yüzde 73,5 gibi yüksek bir oranla söz konusu evlerin varlığından haberdar oldukları ve evlerin ne işe yaradığını bildikleri sonucuna varılmıştır. Diğer yandan, kadınların yüzde 18,8’i bahse konu evlerin varlığından haberdar olduklarını, fakat ne işe yaradığının bilgileri dâhilinde olmadığını ifade ederken, kadınların yüzde 6,5’i de bu evlerin ne varlığından ne de ne işe yaradığından haberdar olmadıkları anlaşılmıştır.

Tablo 12.10: Kadın sığınma evini ve ne işe yaradığını duydunuz mu hiç?

EĞİTİM	Duydum ve biliyorum	Duydum ama bilmiyorum	Duymadım ve bilmiyorum	Diğer	Toplam
Okumadı	29,2	52,5	17,4	0,9	100
İlk ve orta	20,0	73,9	5,9	0,2	100
Lise	13,2	85,1	1,3	0,4	100
Üniversite	8,8	91,2			100
YAŞ					
Genç	15,9	79,4	4,6	0,2	100
Orta	15,3	75,2	9,5	...	100
Olgun	31,8	61,2	6,5	0,5	100
Yaşlı	24,0	48,0	20,0	8,0	100

Kadın sığınma evlerinden haberdar olma ve ne işe yaradığını bilmenin eğitim ve yaşla ilgili ilişkisine bakıldığında, okumamış kadınların üniversite mezunu kadınlardan daha fazla kadın sığınma evinden haberdar oldukları ve ne işe yaradığını bildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir deyişle, kadın sığınma evinden haberdar olma ile eğitim seviyesi arasında ters bir orantının bulunduğu gözlemlenmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, okuma seviyesi yükseldikçe kadınların kadın sığınma evlerinden haberdar olma oranının düştüğü sonucuna varılmaktadır.

Yaş ortalamasına bakıldığında ise yaşlı kadınların (yüzde 24,0) genç kadınlardan (yüzde 15,9) daha fazla kadın sığınma evlerinden haberdar oldukları gözlemlenmiştir. Fakat yaş ve sığınma evlerinden haberdar olma arasında ters ya da doğru bir orantıdan bahsetmek mümkün değildir. Zira en çok olgun kadınlar kadın sığınma evlerinden haberdar iken, söz konusu evlere dair en az bilgiye sahip olan yaş sınıfı orta yaş (yüzde 15,3) kadınlardır. Diğer yandan genç kadınların yüzde 79,4’ü ve orta yaş kadınların da yüzde 75,2’sinin kadın sığınma evlerinin varlığından haberdar olduklarını, fakat ne işe yaradığını bilmediklerini dile getirmişlerdir.

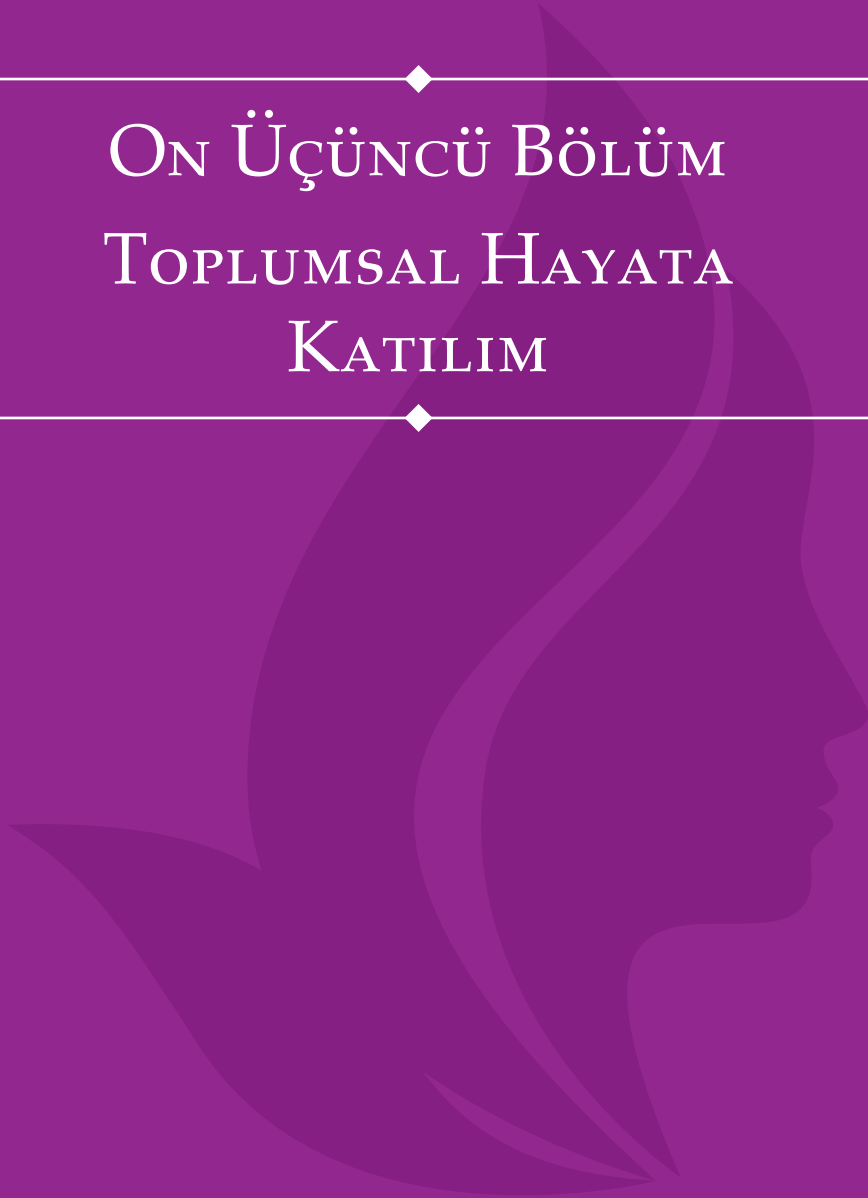
Kadın sığınma evlerinden haberdar olma ve ne işe yaradığını bilme noktasında

eğitim durumu varyans analizine bakıldığında, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaz iken ($P=,983$), yaş ortalamasının varyans analizi incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunduğu sonucuna varılmıştır($P=,000$).

İkinci bölümde ayrıntılı biçimde analiz edildiği gibi, kadına karşı şiddet konusu son zamanlarda hem devletin hem de medyanın ve sivil toplum kuruluşlarının yoğun biçimde gündeminde yer almaktadır. Devlet, konuyla ilgili yasal düzlemde önlemler almanın yanında, şiddete maruz kalan kadınlara destek sunmak üzere Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri bünyesinde Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezi (ŞÖNİM)'in yanı sıra konukevi kurulmasını öngörmüştür. ASP İl Müdürü'nün verdiği bilgilere göre Ağrı'da ŞÖNİM'le ilgili çalışmalar sürdürülmekte olup bu merkez yakında devreye girecektir. Bununla birlikte, Müdürlük bünyesinde bulunan 20 kişi kapasiteli konukevi, şiddete maruz kalan kadınlara çok yönlü destekler sunmaktadır.⁵

5 V. T., Ağrı Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürü, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TOPLUMSAL HAYATA
KATILIM

Bu bölümde, Ağrı’da yaşayan kadınların toplumsal hayata katılımı dört nokta üzerinden test edilmektedir. Bunlardan birincisi kadınların proje deneyimine sahip olup olmadıklarıdır. İkincisi toplumsal ve siyasal faaliyetlere hangi ölçüde katıldıkları, üçüncüsü bölgedeki çatışma ortamının çözümünde herhangi bir rol oynayıp oynamadıkları, son olarak da kadının toplumsal ve siyasal hayata katılımıyla ilgili ne tür tutumlara sahip olduklarıdır. Bu hususların her biri farklı sorularla test edilmiştir. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen soruların öncelikle frekans analizleri yapılmış, ardından her soru eğitim düzeyi ve yaş üzerinden çapraz analize tabi tutulmuştur. Ayrıca, katılımcılara yöneltilen soruların arka planını daha iyi anlamak için katılımcılarla yapılan mülakatlarda elde edilen bulgulara başvurulmuştur.

Sosyal hayata katılım, her şeyden önce katılım imkânlarının ve ortamının uygun oluşuyla mümkündür. Kadınların katılım konusuyla ilgilenmesi ve harekete geçmesi için gerekli araçların yanı sıra ortamın da uygun olması gerekir. Ağrı ne yazık ki, birçok yönden sosyal katılım imkânlarının kısıtlı olduğu bir ilimizdir. Sorunun farkında olan Ağrı Valisi Musa Işın, konuya ciddi biçimde eğilmekte ve bu soruna neşter atmak üzere değişik projeleri harekete geçirmeye çalışmaktadır. Mülakat yapılan birçok katılımcı, Vali Işın’ın kadınların ve gençlerin sosyal hayata daha fazla katılmasına yönelik faaliyetleri, çalışma alanının baş sırasına yerleştirdiğine ilişkin tespitlerde bulunmuşlardır.

Kendileriyle yaptığımız mülakatta Vali Işın, sosyal ortamların yokluğunun, Ağrı’da hem kadınları hem de gençleri ilgilendiren sorunların başında geldiğine işaret ederek, konuya neşter atmak üzere Aile Destek Merkezi projesini geliştirdiğini ve bu proje kapsamında tüm mahallelere Aile Destek Merkezi kurmaya çalıştığını belirtmiştir. Kadınların yanı sıra, çocukların da sosyalleşmesini sağlamayı amaçlayan bu proje için Aile Bakanlığı ve Serhat Kalkınma Ajansı’ndan destek sağlanmış olup proje hayata geçme aşamasına gelmiş bulunmaktadır.¹

Vali Işın, bu projeye birlikte aynı zamanda mahallelerde gençlerin sosyalleşmesini sağlayacak Gençlik Merkezleri de kurmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Gençlerle ilgili Valilik tarafından atılan adımlardan biri de semt sahalarının kurulması çalışmasıdır. Işın’ın verdiği bilgiye göre Ağrı’da değişik noktalarda 10 tane semt sahası (sentetik saha) yapılmaktadır. Vali Musa Işın, “Yaşamayı sevdirdiğimiz takdirde gençlerin dağa çıkmasını önleyebiliriz,” diyerek, bu bilinçle gençlere yönelik önemli hizmetleri hayata geçirmeye çalıştıklarına işaret etmiştir.²

Benzer bir çalışma köylere de yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Valilik, Vali Musa Işın’ın himayesinde köylerde halı sahalar, kütüphaneler, Aile Destek Merkezleri ve Gençlik Merkezleriyle, başta kadınlar olmak üzere, gençleri ve çocukları sosyal hayata katacak projeleri hayata geçirmeye çalışmaktadır. Söz konusu projelerin devreye girmesinin ardından Ağrı’da kadınların sosyal hayata katılımıyla ilgili önemli imkânların gelişmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

1 M. I., Ağrı Valisi, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha, Mehmet Dikkaya ve Ceren Kurğa, 21 Temmuz 2016.

2 A.g.k.

13.1. Kadınlarda Proje Deneyimi

Proje deneyimi, toplumsal hayata katılım yollarından birini oluşturmaktadır. Proje faaliyetleri bir yandan toplumsal sorumluluk duygusu çerçevesinde toplumsal hizmete zemin hazırlarken, bir yandan da bu süreçte yer alan kadınların deneyim kazanmasına ve kendilerini gerçekleştirmesine katkıda bulunmaktadır. Son zamanlarda gerek dünyada, gerekse Türkiye’de proje faaliyetleri gönüllülük faaliyetleriyle birlikte artan bir eğilim göstermektedir. Gelişen proje destek imkânlarıyla birlikte gönüllüler ve sivil toplum kuruluşları toplumun değişik sorunlarına fener tutmak üzere değişik projeler gerçekleştirmektedirler.

Proje faaliyetleri genel olarak ekipler halinde yapılan çalışmalardır. Genelde proje faaliyeti içinde bulunanlar belli sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilidirler. Başka bir deyişle, proje deneyimi aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarıyla bağlantılı olunup olunmadığının bir resmini sunmaktadır. Araştırmada yer alan kadınların proje deneyimi bu konuya ışık tutmak üzere test edilmiştir.

Tablo 13.1: Şimdiye kadar herhangi bir proje çalışmasına katıldınız mı?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, katıldım	127	11,9
Hayır, katılmadım	922	86,7
Diğer	15	1,4
Toplam	1064	100

Katılımcıların toplumsal ve sosyal projelere katılım oranlarını değerlendirebilmek için kendilerine, “Şimdiye kadar herhangi bir proje çalışmasına katıldınız mı?” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya gelen cevaplara bakıldığında, katılımcıların yüzde 87 gibi yüksek bir kesimi şu ana kadar herhangi bir proje çalışmasına katılmadıklarını ifade ederken, katılımcıların sadece yüzde 12’si bir proje çalışmasına katılım gösterdiklerini belirtmiştir. Proje faaliyetine katılım göstermek için belli bir birikim ve deneyime sahip olmak gerekiyor. Bu varsayımı dikkate aldığımızda Ağrı’da kadınların yüzde 12 civarındaki bir kesiminin herhangi bir proje deneyimine sahip olmasının önemli bir bulgu olduğu söylenebilir.

Tablo 13.2: Şimdiye kadar herhangi bir proje çalışmasına katıldınız mı?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	,5	97,7	1,8	100
İlk ve orta	4,4	94,1	1,5	100
Lise	19,7	79,5	,9	100
Üniversite	43,2	56,8		100
YAŞ				
Genç	18,2	80,4	1,4	100
Orta	5,7	93,9	,4	100
Olgun	4,0	94,6	1,5	100
Yaşlı		96,2	3,8	100

Araştırma katılımcılarının projeye katılım yaş ve eğitim analizine bakıldığında, eğitim seviyesi arttıkça katılımcıların projelere dahil olma oranı artarken, gençlerin proje çalışmalarına katılım oranının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, okumamış katılımcıların sadece yüzde 0,5'i herhangi bir proje çalışmasına katılım gösterirken, okuma seviyesi ile projelere katılım oranı arasında doğru bir orantının varlığı gözlemlenmiştir. Katılımcıların projeye katılım ve yaş ortalamasına bakıldığında ise, gençlerin yüzde 18,2 herhangi bir projeye katılım gösterirken yaşlı katılımcıların hiçbir projeye katılmadıkları sonucuna varılmıştır.

Yukarıda ifade edildiği gibi, proje faaliyeti içinde bulunmak için belli bir bilgi düzeyinin yanı sıra birikim ve tecrübeye de gereksinim vardır. Bu çerçevede bakıldığında proje deneyimi olan katılımcıların daha çok eğitilmiş ve genç kuşakta yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu da iki değişkenin de kadınlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa yol açtığı anlamına gelir. Nitekim varyans analizi iki değişkende de $P=,000$ olarak tespit edilmiştir.

13.2. Toplumsal ve Siyasal Faaliyetlere Katılma Eğilimi

Araştırmada yer alan kadınların toplumsal hayata katılımını test etmek üzere kendilerine bir takım katılım yolları sunulmuş ve bunlara hangi düzeyde katıldıkları sorulmuştur. Bu yolların bir kısmı siyasal içerikli iken, bir kısmı da sosyal içerikli olup siyasal herhangi bir bağlantıya sahip değildir. Sorgulanan katılım kanalları Tablo 13.3'te görüldüğü gibi siyasi parti, sendika, dernek, vakıf, platform, sohbet grubu ve altın günüdür. Altın gününün kadınlar arasında önemli bir sosyalleşme faaliyeti olduğu varsayılarak kendilerine bu konuda da soru yöneltilmiştir.

Tablo 13.3: Aşağıdakilerden herhangi birinin faaliyetine katılıyor musunuz?

	Düzenli katılım	Ara sıra katılım	Hiç katılmam	Toplam (%)
Siyasi parti	1,4	6,1	92,5	100
Sendika	0,6	2,1	97,3	100
Dernek	0,7	2,7	96,7	100
Vakıf	0,7	4,2	95,1	100
Platform	0,2	1,7	98,1	100
Sohbet grubu	3,5	17	79,5	100
Altın günü	2,8	10,4	86,9	100

Araştırmada sosyal ve toplumsal oluşumlara katılım oranlarını tespit edebilmek için katılımcılara, “Aşağıdakilerden herhangi birinin faaliyetine katılıyor musunuz?” şeklinde bir soru sorularak soruyla bağlantılı şıklar verilmiş ve katılımcılardan ilgili şıklarla ilgili performanslarını işaretlemeleri istenmiştir. Şıklara verilen cevaba göre katılımcıların en çok katılım gösterdikleri düzenli faaliyetin, yüzde 3,5 oranıyla sohbet grubuna katılım olduğu, ikinci en çok rağbet gören faaliyetin ise yüzde 2,8 ile altın günü olduğu sonucuna varılmıştır. Altın gününe ara sıra katılım diyenlerin oranı yüzde 10,4’e ulaşmaktadır. Üçüncü olarak en çok tercih edilen ve düzenli olarak katılım gösterilen faaliyetin siyasi partiye katılım (yüzde 1,4) olduğu ve siyasi parti faaliyetine ara sıra katılım diyenlerin oranının yüzde 6,2 düzeyinde seyrettiği gözlemlenmiştir. En az rağbet gören faaliyet katılımlarının platform (yüzde 0,2), vakıf (yüzde 0,7) ve dernek faaliyetlerine katılım olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu verileri dikkate aldığımızda kadınların en fazla rağbet ettikleri sosyalleşme aracının sohbet grupları olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim beş kadından birinin bu konuya az veya çok ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 13.4: Aşağıdakilerden herhangi birinin faaliyetlerine katılıyor musunuz?

EĞİTİM	Okumadı		İlk+Orta		Lise		Üniversite	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Siyasi parti	7,2	92,8	6,2	93,8	7,1	92,9	13,1	86,9
Sendika	1,4	98,6	0,4	99,6	3,1	96,9	11,8	88,2
Dernek	0,9	99,1	1,7	98,3	5,3	94,7	9,6	90,4
Vakıf	0,9	99,1	1,3	98,7	5,3	94,7	22,8	77,2
Platform	0,5	99,5	1,1	98,9	1,3	98,7	8,1	91,9
Sohbet grubu	15,4	84,6	19,1	80,9	20	80	34,6	65,4
Altın günü	10	90	14,3	85,7	11	88,9	17,5	82,5
YAŞ								
	Genç		Orta		Olgun		Yaşlı	
Siyasi parti	7,8	92,2	6,6	93,4	8,5	91,5	4,0	96,0
Sendika	2,3	97,7	3,5	96,5	3,0	97,0	0,0	100
Dernek	3,9	96,1	3,9	96,1	1,5	98,5	0,0	100
Vakıf	6,6	93,4	3,9	96,1	2,0	98,0	0,0	100
Platform	2,0	98,0	1,9	98,1	2,0	98,0	0,0	100
Sohbet grubu	20,7	79,3	20,0	80,0	21,5	78,5	12,0	88,0
Altın günü	10,2	89,8	13,0	87,0	21,0	79,0	16,0	84,0

Toplumsal faaliyetlere katılımın eğitim seviyesi ile ilişkisine bakıldığında, bütün faaliyetlere en çok üniversite mezunları katılırken, en az katılım oranının okumamış katılımcılara ait olduğu tespit edilmiştir. Burada dikkat çeken noktalardan biri, üniversite mezunlarının bile siyasi parti faaliyetlerinden çok altın günü faaliyetine katıldıklarıdır. Üniversite mezunlarının diğer kadın gruplarına göre belirgin biçimde siyasal parti, sendika ve dernek faaliyetlerine karşı ilgisi görülmektedir. Bu veriyi dikkate aldığımızda eğitim düzeyinin artmasına paralel olarak kadınların “modern” katılım araçlarına ilgi gösterdikleri sonucuna varabileceğimiz söylenebilir.

Diğer yandan yaşın toplumsal faaliyetlere ilişkin analizine bakıldığında, bütün yaş ortalamalarına göre en çok rağbet gösterilen etkinliğin altın günü olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, siyasi partilerin faaliyetlerine en çok ilgi gösteren yaş sınıfı olgun yaştaki katılımcılar olurken, en az katılan yaş sınıfını ise yaşlılar oluşturmaktadır. Buna ek olarak yaşlı katılımcıların hiçbir sendikal, vakıf ve platform faaliyetine katılmadıkları sonucu tespit edilmiştir. Farklı eğitim ve yaş kategorilerinin frekansları arasında bazı farklılıklar görülmesine rağmen bunların çoğunda istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Bkz. Ek: Varyans Analizi)

13.3. Bölgedeki Çatışma Ortamı ve Kadın

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin birçok ilinde olduğu gibi Ağrı’da sür-

mekte olan çatışma ortamı birçok sorunun arka planını oluşturmaktadır. Çatışma ortamının bölgede yol açtığı güvensizlik ortamı, sermayenin buraya ilgi göstermesini engellediği gibi var olan sermayenin de dışarıya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Araştırmada, çatışma ortamının kadınları hangi yönde etkilediği ve kadınların çatışma çözümünde bir rol oynayıp oynayamayacağı hususu katılımcıların gözünden test edilmiştir.

Tablo 13.5: Bölgedeki çatışma ortamı bir kadın olarak sizi olumsuz yönde etkiliyor mu?

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, etkiliyor	1003	94,3
Hayır, etkilemiyor	56	5,3
Diğer	5	0,5
Toplam	1064	100

Bölgedeki çatışma ortamının bölge kadınları üzerindeki etkisini değerlendirmeye yönelik olarak katılımcılara, “Bölgedeki çatışma ortamı bir kadın olarak sizi olumsuz yönde etkiliyor mu?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Soruya verilen cevabın sonucuna göre, bölgedeki kadınların yüzde 94’ü gibi yüksek bir oran ile bölgedeki çatışma ortamından etkilenirken, sadece yüzde 5’i gibi düşük bir oranın bölgedeki çatışma ortamından fazla etkilenmedikleri tespit edilmiştir.

Bölgede yaşanan çatışmalardan en çok kadınların etkilendiği bilinen bir gerçektir. Aktif rol oynamaları durumunda kadınların çatışma çözümünde etkili olabilecekleri bazı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Nitekim mülakat yapılan katılımcılardan bir yetkili bu hususa şu ifadelerle dikkat çekmiştir: “Eğer kadınlarımız bilinçli olurlarsa hem annelik güdüsüyle hem de bilinçli davranışlarıyla çatışma ortamını engelleyici davranışlar sergileyebilirler.”³ Kadınlar, çatışma ortamından iki yönlü olarak etkilenmektedirler. Her şeyden önce anne ve eş olarak yakınlarının çatışma sürecinde yer almasından dolayı doğrudan etkilenmektedirler. İkinci olarak da, çatışma ortamının yol açtığı bir ortamda yaşamaktan dolayı süreçten değişik yollardan etkilenmektedirler. Kadınlar çatışmadan etkilendikleri gibi, aslında çatışmanın çözümünde de kritik rol oynayabilirler. Bir katılımcının ifade ettiği gibi “kadın hem doğuran hem de yoğuran” bir aktör olarak çocuklarının terör örgütüne katılmaması yönünde eğitebilir.⁴

3 C. A. A., Patnos Belediye Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 23 Temmuz 2016.

4 K. E., İHH, Ağrı Şube Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.

Tablo 13.6: Bölgedeki çatışma ortamı bir kadın olarak sizi olumsuz yönde etkiliyor mu?

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	94,6	5,4	...	100
İlk ve orta	94,9	5,1	...	100
Lise	94,3	5,7	...	100
Üniversite	94,3	5,0	0,7	100
YAŞ				
Genç	94,5	5,3	0,2	100
Orta	95,1	4,9	...	100
Olgun	94,1	5,9	...	100
Yaşlı	96,2	3,8	...	100

Söz konusu araştırma sorusuna cevap veren katılımcıların eğitim ve yaş ortalamasına bakıldığında, bölgedeki ortamdan en çok ilk-ortaokul (yüzde 95) seviyesindeki katılımcılar etkilenirken, bölgedeki çatış ortamından etkilenme oranının eğitim seviyesinin hemen hemen aynı olduğu gözlemlenmektedir. Bütün eğitim seviyesinin yüzde 94 gibi bir oranla bölgedeki çatışma ortamından etkilendikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Eğitimde olduğu gibi olaylardan etkilenme yaş farkının yüzde 94-96 arasında olduğu görülmüştür. Ancak olgun ve yaşlı kadınların, genç ve orta yaştaki kadınlara oranla, fazla yüksek olmasa da, bölgedeki çatışma ortamından biraz daha fazla etkilendikleri gözlemlenmiştir. Bu da onların bölgede daha uzun süre yaşamasıyla bağlantılıdır.

Araştırma sonucuna da yansıdığı gibi, bölgedeki çatışma ortamı bölge insanını maddi, manevi ve psikolojik olarak etkilemekte ve çatışma ortamı en çok anneler üzerinde travma düzeyinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Bu durum, mülakatlara katılan ildeki yetkililerden biri tarafından şu cümlelerle dile getirilmiştir:

“Bu bölgede otuz kırk yıldır süren bir çatışma ortamı bulunmakta. Ağrı ilinin çevre illere göre bu sorunlarla nispeten daha az uğraştığını söyleyebilirim. Çözüm süreci ile birlikte ciddi bir rahatlama ve mutluluk yaşadılar. Tabiri caizse annelerimiz bu süreç boyunca ağlamadılar, üzülmediler. Biliyorsunuz, bir yerde savaş yaşanırsa en çok kadınlar ve çocuklar etkilenir. Bu bakımdan, kadınların çatışma ortamından en çok etkilenen kişiler olduğunu söyleyebilirim. Bunlarla birlikte, çocuklar üzerinde en etkili varlık annelerdir. Çocuklar babalarına nazaran daha fazla anne sözü dinlerler. Bu bakımdan, annelerin çocuklarına sahip çıkmalarının, çatışma ortamını engelleyebilecek güce sahip olduğunu söyleyebilirim”.⁵

Bölgedeki çatışma ortamının kadınları etkileme durumu noktasında, eğitim durumu varyans analizine bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($P=,825$). Benzer bir değerlendirme yaş için de geçerlidir. Yapılan varyans

5 K. E., Ağrı Tarım İl Müdürü, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.

analizine göre yaş farklılığı da kadınlar arasında çatışmadan etkilenme noktasında bir farklılığa yol açmamaktadır.

Bölgedeki çatışma ortamının en çok hangi alanlarda kadınları etkilediği tespitini yapabilmek için katılımcılara, “Çatışma ortamı sizi daha çok hangi alanlarda etkiliyor?” şeklinde bir soru sorulmuş ve bölgedeki çatışma ortamının en çok bölge kadınlarının can güvenliğini (yüzde 53) etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Can güvenliğinin yanı sıra, çatışma ortamı sırasıyla, çocukların eğitimini olumsuz yönde etkilemekte, mal ve ticari güvenliğin azalmasına yol açmakta, işsizliğin artmasına zemin hazırlamakta ve insanların bölgeden kaçmasını sebep olmaktadır.

Tablo 13.7: Çatışma ortamı sizi daha çok hangi alanlarda etkiliyor? (Etkilediğini belirtenler)

	Sayı	Yüzde (%)
Can güvenliğini etkiliyor	529	52,8
Çocukların eğitimine engel oluyor	138	13,8
Mal güvenliğini etkiliyor	136	13,5
İşsizliğe yol açıyor	91	9,1
Bölgeden kaçmaya yol açıyor	88	8,8
Diğer	21	2,1
Toplam	1003	100

Bu bilgilerin de gösterdiği gibi bölgedeki çatışma ortamının en çok insanların can güvenliği üzerinde yıkıcı etkiye sahip olduğu görülmektedir. İnsan yaşamının temelinde can güvenliğinin yer aldığı gerçeğini dikkate aldığımızda çatışma ortamının bölgedeki insanların yaşamını kökten olumsuz yönde etkilediği sonucuna varabiliriz.

Tablo 13.8: Çatışma ortamı sizi daha çok hangi alanlarda etkiliyor? (Etkilediğini belirtenler)

EĞİTİM	Can güvenliği	Mal güvenliği	İşsizlik	Çocuk eğitimi	Bölgeden kaçış	Diğer
Okumadı	87,7	1,9	3,8	2,4	2,4	1,9
İlk ve orta	83,4	2,0	4,0	5,1	2,0	3,5
Lise	83,9	1,4	3,2	2,8	4,1	4,6
Üniversite	89,5	1,5	3,8	1,5	0,8	3,0
YAŞ						
Genç	86,0	1,8	3,7	2,6	2,2	3,7
Orta	83,8	1,2	4,0	5,1	2,8	3,2
Olgun	84,5	2,1	4,1	4,7	1,6	3,1
Yaşlı	88,0	4,0	...	...	8,0	...

Bölgedeki çatışmaların etkilemenin yaş ve eğitim analizine bakıldığında, bütün eğitim seviyelerinin en çok can güvenliği açısından çatışmalardan etkilendikleri görülmektedir. Bununla birlikte en çok üniversiteliler (yüzde 90) ve okumamış olanlar (yüzde 88) eğitim seviyesindekiler can güvenliklerinden korktukları sonucuna varılmıştır. Çatışmalardan etkilenme yaş ortalamasına bakıldığında her ne kadar en çok yaşlılar (yüzde 88) etkileniyor olsalar da bütün yaş gruplarının yüzde 80 üzerinde bir oranla bölgedeki çatışmalardan etkilendikleri sonucuna varılmıştır.

Eğitim durumuyla ilgili varyans analizine bakıldığında, çatışma ortamından etkilenme noktasında eğitim düzeyinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa yol açmadığı görülür. ($P=,380$), Benzer bir değerlendirme yaş için de yapılabilir ($p=,979$)

13.4. Kadının Sosyo-Ekonomik Durumuna İlişkin Tutumlar

Araştırmaya katılan katılımcılara, kadının sosyo-ekonomik durumuyla ilgili bir takım yargıların yazılı olduğu bir cetvel sunulmuş ve cetvelde yer alan yargıları hangi ölçüde önemsedikleri sorulmuştur. Önemseme derecesi olarak “hiç önemli değil” ile “çok önemli” şıklarının bulunduğu beş seçenek sunulmuştur ve her bir yargı ile ilgili bu seçeneklerden birini belirtmesi istenmiştir. Söz konusu yargılar, Tablo 13.9’da görüldüğü gibi kadınların istihdamı, kadınlara yönelik alt yapı imkânları, kız çocuklarının eğitimi, kadınlara karşı şiddet eğilimi, kadınlara yönelik sağlık hizmetleri ve kadınlara yönelik teşvikleri içeren konularla ilgili olmuştur.

Tablo 13.9: Aşağıdakilerden her birinin kadınlar için ne kadar önemli olduğunu belirtiniz

	Hiç önemli değil	Önemli değil	Fark etmez	Önemli	Çok önemli
Kadınlara istihdam alanlarının sağlanması	0,3	1,1	4,8	18	75,7
Kadınlara yönelik park, bahçe ve gezi alanlarının yapılması	0,6	0,9	5,6	18,8	74,1
Kız çocuklarının eğitime kazandırılması için teşviklerin artırılması	0,1	0,6	2,1	19,5	77,8
Kadına karşı şiddet eğitimlerinin yaygınlaştırılması	0,1	0,4	2,2	18,9	78,5
Gezici sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması	0,3	1,2	5,4	20,8	72,3
Kız çocuklarına yönelik taşınabilir eğitim sisteminin iyileştirilmesi	0,1	0,8	3,7	19,1	76,3
Kırsal alanda kadınların ürettikleri ürünlere teşvik verilmesi	0,3	0,9	4,3	18,5	76

Tablo 13.9’da görülen şıkların kadınlar için ne kadar önemli olduğu sorusuna verilen cevaplarda bütün tercihler yüzde 70 üzeri gibi yüksek bir oranla tercih edilirken, en çok önemli olarak seçilen şık ise yüzde 79 ile kadına karşı şiddeti önleme eğitiminin yaygınlaştırılması seçeneği olmuştur. Bunu yüzde 78 ile kız çocuklarının eğitime kazandırılması için teşviklerin artırılması ve yüzde 76 ile kız çocuklarına yönelik taşımali eğitim sisteminin iyileştirilmesi seçenekleri takip etmiştir. En çok tercih edilen seçenekler analiz edildiğinde kadınların kendilerine yönelik şiddetin sonlandırılmasını ve bunun için eğitimin şart olduğu, yani kadına yönelik şiddetin sonlandırılması ve kadının hak ettiği yere sahip olmasının eğitimle mümkün olabileceği görüşü hâkim olmuştur.

Tablo 13.10: Aşağıdakilerin kadınlar için önemli olduğunu düşünüyor musunuz?

EĞİTİM	Okumadı		İlk+Orta		Lise		Üniversite	
	Önemsiz	Önemli	Önemsiz	Önemli	Önemsiz	Önemli	Önemsiz	Önemli
Kadınlara istihdam alanlarının sağlanması	1,4	93,7	1,9	91,6	0,9	96,9	0,7	95,7
Kadınlara yönelik park, bahçe ve gezi alanlarının yapılması	2,3	91,8	1,5	93,9	1,8	94,3	0	89,3
Kız çocuklarının eğitime kazandırılması için teşviklerin artırılması	0,5	94,1	0,6	98	0,8	98,7	0,7	97,1
Kadına karşı şiddet eğitimlerinin yaygınlaştırılması	0,5	95,9	0,2	97,2	0,8	99,1	0,7	97,1
Gezici sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması	1,4	92,3	1	93,1	2,2	92,5	2,1	95
Kız çocuklarına yönelik taşımali eğitim sisteminin iyileştirilmesi	0,9	92,8	0,2	96,3	2,2	96	0,7	95,6
Kırsal alanda kadınların ürettikleri ürünlere teşvik verilmesi	1,4	93,3	1,3	94,2	0,9	96,5	1,4	94,3
YAŞ								
	Genç		Orta		Olgun		Yaşlı	
Kadınlara istihdam alanlarının sağlanması	1,2	93,8	2,7	93,1	0,5	93,6	0,0	100
Kadınlara yönelik park, bahçe ve gezi alanlarının yapılması	1,8	91,9	1,5	93,9	1,0	94,1	0,0	96,2
Kız çocuklarının eğitime kazandırılması için teşviklerin artırılması	0,7	97,5	0,8	96,9	0,5	96,5	0,0	100
Kadına karşı şiddet eğitimlerinin yaygınlaştırılması	0,5	97,5	0,4	96,9	0,5	97,0	0,0	100
Gezici sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması	1,8	93,0	1,9	93,5	0,5	92,1	0,0	100
Kız çocuklarına yönelik taşımali eğitim sisteminin iyileştirilmesi	1,2	94,9	0,0	95,8	1,0	96,1	0,0	100
Kırsal alanda kadınların ürettikleri ürünlere teşvik verilmesi	1,2	93,7	0,8	94,7	2,0	96,0	0,0	100

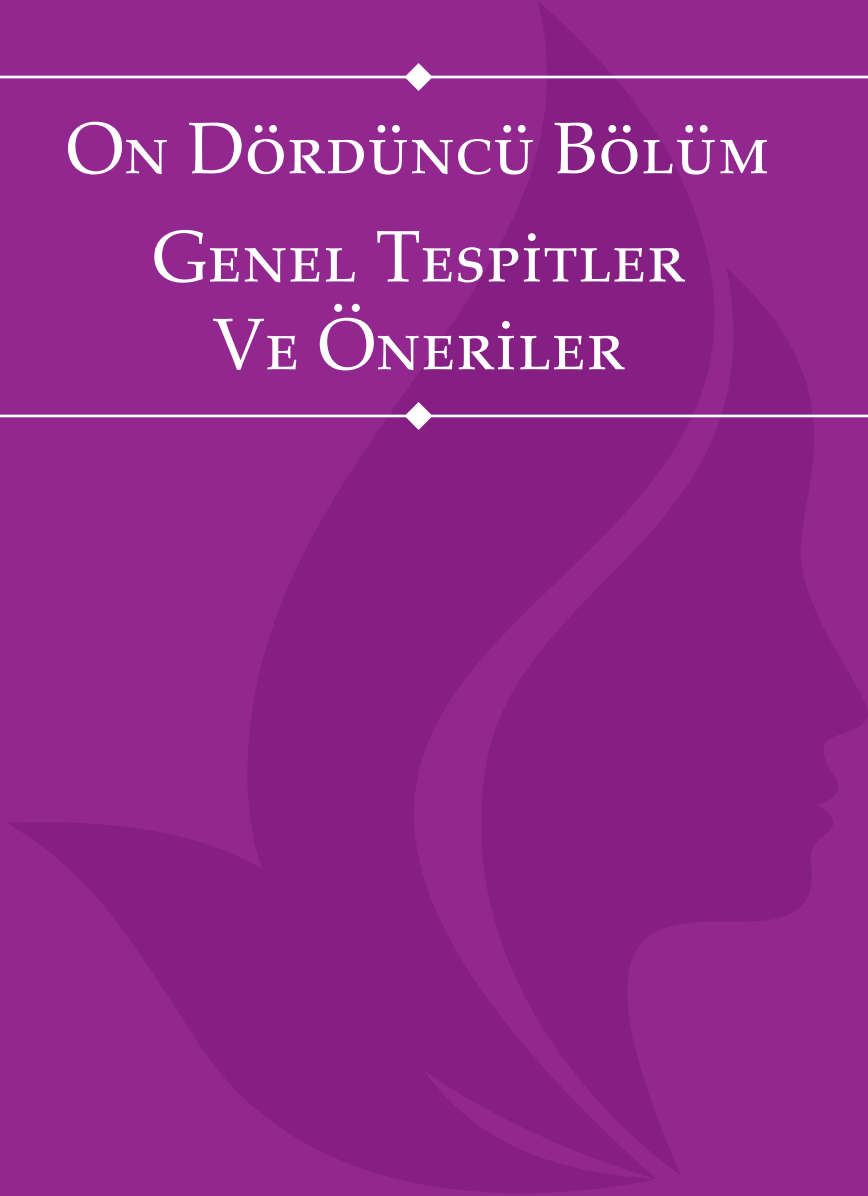
Çoklu soruya verilen cevapların eğitim ve yaş analizi yapıldığında üniversite mezunları yüzde 97 gibi yüksek oranlarla kadına karşı şiddet eğitimlerinin önlenmesi ve gezici sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması konularının kadınlar için en önemli şeyler olduğunu belirtmişlerdir. Kız çocuklarına yönelik taşınmalı eğitimin iyileştirilme istek oranı yaklaşık yüzde 96 civarındadır. Bununla birlikte verilen bütün tercihler, her eğitim seviyesindeki kadınlar için yüzde 95 seviyesinde oranlarda çok önemli oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Yaş ortalamasına bakıldığında ise bütün seçeneklerin yaşlılar için neredeyse yüzde 100 gibi bir oranla önemli olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan yine eğitimde olduğu gibi bütün yaş grupları, kendilerine sunulan bütün seçeneklerin yüzde 90 üzeri oranlarla kadınlar için önemli sorunlar olduğunu belirtmişlerdir.

Kısaca, araştırmaya katılan kadınlar kendilerine istihdam imkânının sağlanmasını, park, bahçe ve gezi alanlarının yapılmasını, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını, el ürünlerine teşviklerin verilerek bu alana olan ilgilerinin canlandırılmasını, şiddetle mücadele yöntemlerinin ve eğitimlerinin yaygınlaştırılmasını, çok önemsemektedirler. Bununla birlikte kız çocuklarının eğitime daha fazla kazandırılması için teşviklerin yaygınlaştırılması ve bunun için ulaşım desteklerinin sağlanmasına büyük önem vermektedirler.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENEL TESPİTLER
VE ÖNERİLER

Ağrı'da yaşamakta olan kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamla ilgili profilini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışma, literatür analizi, anket, mülakat ve çalıştay şeklinde dört saçı ayak üzerine bina edilen karma bir yöntemle gerçekleştirilerek, kadınların söz konusu alanlardaki sorunlarını ve bu sorunların çözüm yollarını tespit etmeye çalışmıştır. Bu bölümde ana hatlarıyla iki nokta üzerinde durulacaktır. Öncelikle gerek literatür analizi ve anket yoluyla elde edilen bulgulardan, gerekse mülakat ve çalıştayda dile getirilen görüşlerden hareketle Ağrı'da kadınları doğrudan veya dolaylı ilgilendiren sorunlar üzerinde durulacaktır. Bu sorunların aynı zamanda araştırmanın tespitleri olduğunu belirtmek gerekir. İkinci olarak da, araştırma bulguları ışığında tespit edilen sorunların çözümüne ilişkin öneriler üzerinde yoğunlaşılacaktır. Bu öneriler, kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik alanda karşılaştıkları sorunlarının çözülerek, sosyal hayata ve çalışma yaşamına daha aktif biçimde katılmalarını sağlamaya dönük olacaktır.

14.1. Araştırmanın Genel Tespitleri

- Ağrı, nüfus büyüklüğü bakımından Türkiye'de otuz sekizinci sırada yer almasına rağmen, ekonomik ve ticari faaliyetler, sanayi yatırımları, sağlık alt yapısı, insani yaşama endeksi, sosyal ve kültürel imkânlar, kısaca refah düzeyi bakımından Türkiye'deki iller arasında en sonlarda yer almaktadır. İstatistiksel verilere göre, Ağrı'da nüfusun önemli bir kısmı temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumdadır. Araştırma bulgularına göre nüfusun yüzde 61'nin aylık geliri 2000 TL'nin altındadır. Ağrı'da yaşayan ailelerin yüzde 30'unun aylık geliri ise 1000 TL'nin altında seyretmektedir. Geniş aile yapısını dikkate aldığımızda bunun yoksulluk sınırı içinde olduğunu söyleyebiliriz.
- Devlet, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki diğer illerde olduğu gibi Ağrı için de önemli teşvik paketlerini devreye sokarak özel sektörü bölgeye yatırım yapmak üzere çekmeye çalışmaktadır. Ancak, bölgede hâkim olan terör ve çatışma sorunu, buraya dışarıdan yatırım sermayesinin gelişini engellemektedir. Çatışma ortamı, aynı zamanda Ağrı'da var olan sermayenin de dışarı kaçmasına zemin hazırlamaktadır. Mal ve can güvenliği hissetmeyen birçok işadama bölgeyi terk ederek başka yerlere göç etmektedirler.
- Ağrı, Türkiye'de en fazla göç veren illerimizin başında gelmektedir. Yapılan tespitlere göre 2015 yılında sadece Ağrı il merkezinden 30 bin kişi başka şehirlere göç etmiştir. Ağrı ekonomisinin dayandığı tarım ve hayvancılığın verimsiz hale gelişinden dolayı kırsal kesimde yaşayan nüfus göç etmek zorunda kalmaktadır. Göç edenlerin önemli bir kısmı iki aşamalı bir göç serüveni yaşamaktadır. Birinci aşamada Ağrı kent merkezine taşınmaktadır; ikinci aşamada da buradan başka şehirlere göç etmektedir. Bu da Ağrı kent merkezinde sorunların daha da artmasına yol açmaktadır.
- Ağrı ilinin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Ancak tarım, geçimlik bir faaliyet alanı olarak sürdürülmektedir. Bu bakımdan tarımsal ve hayvani gıdalar Ağrı'da yaşamakta olan vatandaşların ihtiyacını karşılayacak şekilde pazara

dönüşmemektedir. Bu da Ağrı'nın tarımsal ve hayvani gıdalar bakımından dışa bağımlı hale gelmesini önleyememektedir. Ağrılı aileler, süt, yoğurt, peynir gibi hayvansal gıdaları dahi dışarıdan almak durumunda kalmaktadırlar.

- Ağrı, sosyal ve kültürel alt yapı imkânları bakımından en yoksul illerimizin başında gelmektedir. Bu husus Ağrı'yı özellikle kadınlar açısından çekilmez hale getirmektedir. Gerek Ağrı il merkezinde, gerekse araştırmaya konu olan Patnos, Doğubayazıt, Diyadin ve Tutak gibi ilçelerinde kadınların çocuklarıyla birlikte vakit geçirecekleri park, bahçe, oyun alanı, alış veriş mekânı, sosyal ve kültürel tesis hemen hemen yoktur. Bu bakımdan kadınların tek yaşam alanları evleridir.
- İlin sağlık alt yapısı gelişmemiş durumdadır. Yıllar önce başlanan hastane binası hala bitirilememiştir. Bununla birlikte, kadın doğum hastanesi iptidai şartlarda kadınlara hizmet vermektedir. Öte yandan ilde bulunan sağlık kuruluşlarında görev yapmakta olan doktorlar burada kısa zaman görev yaptıktan sonar bölgeyi terk edip başka yerlere gitmektedirler. Sağlık alt yapısıyla doktor yetersizliği, Ağrı'da yaşayan vatandaşların sağlık imkânları bakımından daha fazla gelişmiş olan Erzurum ve Van gibi illere bağımlı olmasının yol açmaktadır. Bu da Ağrılı vatandaşlara daha fazla ekonomik yük bindirmektedir.
- Doktorların yanı sıra, başka alanlarda görev yapan kamu çalışanları da fırsatını buldukları anda ili terk ederek başka şehirlere taşınmaktadırlar. Bu da bölgede devlet tarafından planlanan kamu hizmetlerinin aksamasına yol açmaktadır. Doktorlar gibi kamu hizmetini sekteye uğratan önemli kamu çalışanlarından birini eğitim sektöründe görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Öğretmenlerin bölgeye gelmemesi veya gelenlerin kısa zamanda ayrılması eğitimin kalitesini düşürmektedir.
- Ağrı, sanayi ve ticaretin az gelişmişliğinden dolayı burada yaşayan nüfus için istihdam imkânı yaratamamaktadır. Bu da nüfusun önemli bir kısmının ekonomik olarak atıl vaziyette kalmasına, dolayısıyla devlet yardımlarıyla geçinmek zorunda kalmasına yol açmaktadır. Ağrı kent merkezinde yaşayanların yaklaşık yüzde yirmisi devletin sağladığı desteklerle ayakta kalmaktadır.
- Ağrı'da bir yandan devletin sağladığı eğitim destekleriyle, bir yandan da burada yapılan eğitim alt yapısıyla eğitilmiş nüfus oranı hızla artmaktadır. Eğitim düzeyinin artışı, erkeklerde olduğu gibi kadınlar için de söz konusudur. Gerek Ağrı'da, gerekse Ağrı'nın komşusu olan Erzurum, Kars, Ardahan, Van, Iğdır gibi illerde kurulan üniversiteler genç kızların yüksek eğitim görmesine imkân sağlamaktadır. Verilen üniversite eğitimi istikametinde istihdam imkânının yaratılamaması durumunda ilden başka şehirlere olan göçün daha fazla artacağını tahmin etmek mümkündür.
- Ağrı'da yaşamakta olan kadınlar, bir yandan sosyal ve kültürel alt yapı imkânsızlığıyla boğuşurken, bir yandan da geleneksel patriarkal değerlerin sarmalı içinde bulunmaktadır. Bu da kadınların sosyal hayata katılımından, iş gücüne katılımına kadar bir dizi alanda erkeğe bağımlı kalmasına, dolayısıyla

bağımsız ve özgür bireyler olarak kendilerini gerçekleştirmelerine engel oluşturmaktadır.

- Araştırma bulgularına göre kadınların dörtte üçü kendilerine bir iş imkânı sağlanması durumunda çalışmak istemektedirler. Çalışma arzusu özellikle eğitilmiş ve genç kuşak kadınlarda yoğun biçimde göze çarpmaktadır. Yine kadınların büyük bir kısmı, kendilerine ait bir iş kurma isteği taşımaktadırlar. Eğitimli ve genç kadınlar, iş imkânı olması durumunda eşlerinin de kendi çalışmalarına rıza göstereceklerini düşünmektedirler.
- Ağrı'da yaşayan kadınların sosyal ve siyasal hayata katılımları oldukça düşük düzeydedir. Araştırma bulgularına göre kadınlar içinde siyasi parti, sendika, dernek veya vakıf çalışmalarına katılanların oranı yüzde onu bulamamaktadır. Sosyal hayata katılım bağlamında en fazla ilgi gösterilen iki etkinlik "sohbet grupları" ile "altın günleri"dir. Bu iki etkinliğin, aynı zamanda kadınların sosyalleşmesine katkıda bulunduğunu belirtmek gerekir.
- Araştırma bulgularına göre, kadınların büyük bir çoğunluğu şimdiye kadar hiç canlı müzik dinlememiş, internet kullanmamış, sinema ve tiyatroya gitmemiştir. Yine kadınların yarısından fazlası hiç gazete veya kitap okuma alışkanlığı edinmemiştir. Araştırmada yer alan kadınların yüzde 13'ü günlük hayatta pek televizyon seyredememektedir. Özellikle kırsal kesimde yaşayan kadınlar, zor çalışma şartlarından dolayı televizyon izlemeye vakit bulamamaktadırlar. Dolayısıyla kadınların, kültürel etkinliklerden yararlanma düzeyi dikkate değer düzeyde düşüktür.
- Son zamanlarda devletin kız çocuklarının okullaşması için geliştirdiği teşviklerin ve sağladığı imkânların Ağrı'da karşılığını bulduğu anlaşılmaktadır. Bu da lise ve üniversite mezunu kadın sayısının artışına doğrudan etki etmektedir. Araştırma bulgularına göre 20 yaşın altında olan genç kadınların eğitim düzeyi, ileri yaşlardaki kadınlara göre belirgin biçimde yüksek düzeydedir. Kız çocukların okullaşması alanında sağlanan başarının, kadınların okuma yazma becerisi alanında elde edilemediği görülmektedir. Zira araştırma bulgularına göre Ağrı'da yaşayan kadınların yüzde 20'si hala okuma yazma bilmemektedir.
- Araştırma bulgularına göre, Ağrı'da erken yaşlarda evlilik ve annelik hala yaygındır. Araştırmaya katılan kadınların yüzde 36'sı ilk evliliğini 17 yaşın altında iken yapmıştır. Küçük yaşlarda evlilik, olgun ve yaşlı kuşak kadınlar arasında yaygın olmakla birlikte, genç kuşak kadınlarda da görülmektedir. Erken yaşlarda evliliğe bağlı olarak, kadınlar arasında erken yaşlarda gebelik ve doğurganlık da görülen bir sorun olarak tespit edilmiştir.
- Devletin değişik kalemler altında sağladığı destekler Ağrı'da yaşayanlar için en büyük gelir kaynaklarından biri haline dönüşmüştür. Devlet tarafından verilmekte olan belli başlı destek kalemleri şunlardır: Gebelik takip desteği, sağlık desteği, şartlı nakit desteği, engelli desteği, engelli bakım desteği, yaşlı ve dul desteği, hastalık veya zor durumda olanlara yapılan destekler, kömür, ev eşyası ve gıda gibi ayni destekler.

- Devletin verdiği desteklerle ilgili iki farklı tablo ortaya çıkmaktadır. Destekler, bir yandan toplumu tembelliğe sevk ederek çalışma yaşamından düşmesine yol açmaktadır. Özellikle çalışabilir yaştaki nüfus, devlet desteğinden dolayı düşük gelirli işlere itibar etmemektedir. Öte yandan, devlet destekleri kadınlar ve çocuklar için hayati bir öneme sahiptir. Devlet destekleri sayesinde kadınlar bağımsız bir kişilik edinmekte ve kendi ayakları üzerinde durarak toplumsal hayata katılma imkânı bulmaktadırlar. Yine devlet destekleri çocukların okullaşmasında son derece önemli bir rol oynamaktadır. Bölgede kız çocuklarının okullaşmasını sağlayan en önemli unsur devletin sağladığı eğitim desteğidir.
- Ayni ve nakdi desteklerin yanı sıra devlet, işini kurmak isteyen kadın girişimciler için önemli destekler sunmaktadır. Devlet tarafından sağlanan mikro kredi imkânlarıyla hibe imkânları bu bağlamda son derece önemlidir. KOSGEB üzerinden kadın girişimciye yüzde 90'a varan oranda hibe desteği verilmektedir. Ancak KOSGEB destekleri sürecinde üç sorunla karşılaşıldığı tespit edilmiştir: Öncelikle başvuru süreçlerinin karmaşıklığı bazı kadınlar için caydırıcı olmaktadır. İkincisi, KOSGEB'in öngördüğü standart ödemeler bazı durumlarda piyasa şartlarının çok altında kalabilmektedir. Son ve en önemlisi, kadınların başlangıç sermayesi kurmakta karşılaştıkları zorluktur.
- Ağrı, gerek mevduat birikimi, gerekse bankalar tarafından sağlanan kredi imkânları bakımından Türkiye'deki iller sıralamasında en sona yer almaktadır. Böyle olunca hem kadın girişimciler hem de diğer girişimciler sermaye bulmakta güçlük çekmektedirler. Gerek bankalar, gerekse kamu kurumları tarafından istenen teminat veya kuruluş sermayesi en fazla kadın girişimcileri zor durumda bırakmaktadır. Zaten maddi imkânı olmayan kadın girişimci, bunlardan dolayı iş kuramamaktadır.
- Ağrı'da kadınlara yönelik çok sayıda farklı kurum tarafından mesleki eğitimler ve kurslar verilmektedir. KOSGEB, Halk Eğitim Merkezi, Çıraklık Eğitim Merkezi, İŞKUR, Valilik, Belediyeler, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü ve meslek kuruluşları çoğu zaman birbirlerinden bağımsız, hatta habersiz mesleki eğitimler ve kurslar vermektedirler. Bu da beraberinde eşgüdüm ve koordinasyon eksikliğini ve sorununu getirmektedir.
- Araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan biri de, kadınlara sunulan hizmetlerden haberdar olma noktasında ortaya çıkan bilgi eksikliğidir. Kadınların önemli bir kesimi, devletin kendilerine verdiği girişim ve proje desteğinin yanı sıra, mesleki eğitim kurslarından haberdar değildirler. Özellikle kırsal kesimde yaşayan kadınların büyük bir kısmının bu tür imkânlardan haberleri olamamaktadır.
- Devletin sağladığı sosyal desteklerde, yararlanıcıların sigortalı olup olmamaları temel kriter olarak kabul edilmektedir. Düşük ücretle herhangi bir işte çalışıp sigortalı olanlar devletten destek alamamaktadırlar. Bu durum hane başına düşen nüfusun Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu Ağrı gibi Doğu illerinin aleyhine işlemektedir. Bu, aynı zamanda desteklere bağımlılığa süreklilik

kazandırmaktadır. Zira devlet desteğini kaybetmemek için birçok insan gidip düşük ücretli işlerde çalışmamaktadır.

- Kadın intiharları bölgedeki diğer illerde olduğu gibi Ağrı ilinde de varlığını sürdürmektedir. Sosyalleşme ve paylaşma imkânı bulamayan genç yaşta kadınlar, içlerine attıkları sorunların üstesinden gelemeyerek bir müddet sonra intihara başvurmaktadırlar. Son zamanlarda bölgede işlenen bazı namus veya töre cinayetlerine, ağır cezai yaptırımlardan dolayı intihar süsü verildiği bilinmektedir. Ağrı'da bu şekilde tespit edilmiş vakalar olmamakla birlikte, yüksek orandaki kadın intiharları kafalarda soru işaretlerinin uyanmasına yol açmaktadır.

14.2. Kadın Sorunlarına Yönelik Bazı Çözüm Önerileri

Yukarıda zikredilen hususlar, Ağrı'da yaşamakta olan kadınlarla ilgili tespit edilen belli başlı sorunlardır. Bu sorunların çözümüne yönelik önerilerin bir kısmına, araştırmanın literatür analizi ve anket çalışmasında elde edilen bilgiler ışığında ulaşılmıştır. Bir kısım çözüm önerileri ise araştırma kapsamında mülakat yapılan veya çalıştayda yer alan katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

- Ağrı'da sağlık alt yapısı ilde yaşayan insanların ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Yıllar önce başlanan hastane binasının bir an önce bitirilmesi bu konuda önemli bir adım olacaktır. Yine kadınları doğrudan ilgilendiren kadın doğum hastanesinin daha modern şartlarda hizmet vermesi büyük önem taşımaktadır. Sağlık alt yapısının iyileştirilmesiyle ilden çevre illere gidişler önlenmiş olacaktır.
- Küçük yaşta evliliklerin önlenmesinde yasal düzenlemeler yeterli değildir. Bunun için ayrıca yaptırımların devreye sokulması gerekir. Küçük yaşta evliliklerde ebeveyn izni ve hâkim takdirinin yeniden gözden geçirilerek belli yaşın altındaki evliliklere izin verilmemelidir.
- Küçük yaşta evliliklerin önüne geçmenin en önemli ve etkin yollarından biri, kız çocuklarını eğitim sürecinde tutmaktan geçmektedir. Hayata geçirilmiş olan 12 yıllık zorunlu eğitim bu bağlamda çok önemli bir adımdır. Zorunlu eğitim, kadınların eğitim düzeyinin yükselmesine katkıda bulunduğu gibi, bölgede yaygın olan kız çocuklarının küçük yaşlarda evlenmesinin önüne geçmede de önemli bir yoldur. Bu bakımdan kız çocuklarının ilköğretimden sonra lise ve mümkünse üniversite eğitimine devam etmesi için gereken ulaşım, barınma ve beslenme desteklerinin sağlanması gerekir.
- İlde sanayi yatırımı yok denecek kadar azdır. Daha önce faaliyet gösteren yedi fabrikanın altısı kapanmış durumdadır. Özelleştirme kapsamına alınan şeker fabrikası neredeyse atıl duruma gelmiş bulunmaktadır. Bölgenin kotalardan muaf tutularak buralarda var olan fabrikaların işletilmesi gerekir. Sanayi yatırımları, beraberinde zincirleme olarak değişik sektörlerdeki yatırımları canlandıracak, bu da durma noktasında seyreden ticari hayata olumlu yönde yansımacaktır.

- Yukarıda ifade edildiği gibi, ilde değişik kurumlar tarafında kadınlara kurslar verilmektedir. Bu kurslarla ilgili atılacak birkaç adım kursları kadınlar açısından daha işlevsel hale getirebilir. Öncelikle kursların tek bir merkezden koordinasyonu etkinliği arttırmada önemli bir rol oynayacaktır. İkinci olarak, kursların tanıtımının iyi yapılarak kadınların haberdar edilmesi gerekir. İlde var olan Muhtarlar Derneği bu amaçla önemli bir kanal olarak kullanılabilir. Son olarak da, kadınların kurslara katılımını sağlamak için kendilerinin yol ve ulaşım masraflarının karşılanması icap eder. Zira birçok kadın, maddi imkânsızlıklar yüzünden kurslara katılamamaktadır.
- Kadınlara yönelik verilen mesleki kursların öncelikle el emeğine dayanan, katma değeri yüksek, mümkünse yöreye özgü, orijinal ve özgün (yöresel kilim, halı, oyuncak, cam, çini ve seramik süsleme vs.) üretim alanlarına yönelik olması önemlidir. Zira küçük atölyelerde kadınlar tarafından üretilen mamullerin piyasada fabrikasyon yoluyla üretilen mallarla rekabet şansı söz konusu değildir. Bu bakımdan kadınların özgün üretim alanlarına yönelik kurslara yönelmesi sağlanmalıdır.
- Yukarıda ifade edildiği gibi, ildeki kadınlar içinde Türkiye ortalamasının çok üzerinde okuma yazma bilmeyenler bulunmaktadır (yüzde 20). Okuma yazma bilmeme oranı özellikle 35 yaşın üzerindeki kadınlarda yoğunlaşmaktadır. Halk Eğitim Merkezleri, talep olması durumunda tek bir kadın için bile kurs açmaktadırlar. Kadınlarda okuma yazma öğrenme isteğini artırıcı önlemler devreye sokulabilir. Yaz aylarında kurs açan öğretmenlere ücret verilmesi, köylerinde veya mahallelerinde kadınların okuma yazma öğrenmesine önayak olan muhtarlara veya benzeri şahıslara teşvikler verilmek suretiyle kadınlarda okuma yazma isteği artırılabilir.
- İlin en önemli sorunlarından biri, buraya tayinle gelen kamu görevlilerinin, fırsatını bulduğu ilk anda ilden ayrılıp başka şehirlere gitmeleridir. Kamu görevlilerinin burada kalmasını sağlamak için birtakım önlemler almak önemlidir. Bölgede çalışanlara eskiden olduğu gibi ilave maaş ödemekle, sözleşmeli statüde personel çalıştırmaya imkân sağlanması bu bağlamda atılacak etkili adımlar olabilir.
- KOSGEB destekleri kadın girişimciler için çok önemlidir. Ancak bu desteklerin hayata geçebilmesi için kadınların kuruluş sermayesinden muaf tutulması önemli bir adım olacaktır. Yine ödemelerin alımdan önce yapılması hayati öneme sahiptir. Zira bölgedeki kredi imkânlarının azlığı, teminat yokluğu ve mevduat birikimi eksikliğinden dolayı nakit sıkıntısı bulunmaktadır. Dolayısıyla KOSGEB tarafından verilen desteklerin alım sürecinde sağlanması önemlidir. Yine kadın girişimciliğini bölgede geliştirmek için bölgeye mahsus olmak üzere, belli bir miktara kadar yapılan desteklerin tümü hibe kapsamına alınabilir.
- Devlet tarafından sağlanan sosyal destekler, sigortalı olanlara yapılmamaktadır. Bu durum bölgenin aleyhine işlemektedir. Zira ildeki aileler kalabalık olduğu için kişi başına düşen gelir oldukça düşüktür. Bu bakımdan sosyal des-

teklerde sigortalılıktan çok kişi başına düşen gelirin esas alınması gerekir. Böyle bir durum daha hakkaniyetli olacağı gibi, bölgedeki insanların piyasada yer almasında da rol oynayabilir. Zira sigortalı olması durumunda devletten yardım alamayacağını düşündüğü için birçok insan devlet desteğini kaybetmek endişesiyle çalışmaktan vazgeçmektedir.

- Kadın girişimciliğini geliştirmek için kadın el ürünlerinin satıldığı bir pazar yerinin kurulması şarttır. Böyle bir mekânın olmayışından dolayı kadınlar aldıkları mesleki eğitim sonucunda ürettikleri ürünleri ucuz fiyatlarla tüccarlara satmak zorunda kalmaktadırlar. Kadınlara yönelik bir pazarın bulunması, kadının üreticilerin doğrudan doğruya tüketiciyle buluşmasını sağlayarak iki taraf için de yarar elde edilmesine yol açacaktır.
- İlin valisi tarafından geliştirilmiş olan Aile Destek Merkezlerinin köyler dâhil tüm Ağrı sathında hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Kadınlar bu tür merkezler üzerinden sinema, tiyatro, okuma yazma, mesleki eğitim vs. gibi etkinlikleri paylaşarak sosyalleşme ve katılım ihtiyacını karşılayacaktır. Gerekirse köylerde bulunan taziye evleri, taziyelerin dışındaki zamanlarda birer lokal hüviyetinde bu tür faaliyetler için kullanılabilir.
- Gençleri terör faaliyetlerine ve örgütlerine kaptırmamak için onları sosyal hayata katmak ve onlara yaşamayı sevdirmek son derece önemlidir. Bu durum, gençleri eğitim ve işgücüne dâhil etmekle mümkün olacağı gibi, onları sportif faaliyetlere dâhil etmekle de mümkün olacaktır. Gençleri özellikle sportif faaliyetlere dâhil etmek için iki konuda adım atılabilir: Öncelikle başta spor salonları ve sahaları olmak üzere, spor alt yapısının inşa edilmesi gerekir. İkincisi olarak da, değişik sportif etkinliklere yönelik kulüpler kurarak gençleri sportif müsabakalara yönlendirilmesi sağlanmalıdır. Böylece bir yandan gençlerin enerjisi ve heyecanı bu yoldan sportif etkinlikleri yöneltmiş olacak, bir yandan da gençlerin sosyalleşmesi sağlanmış olacaktır.
- Kadın girişimciliğinin gelişmesini sağlamak için kadın kooperatifçiliğinin teşvik edilmesi önemlidir. Kooperatiflerin yanı sıra, kadın sivil toplum kuruluşlarının da bölgede gelişmesini sağlayıcı politikalar geliştirmek gerekir. Kamu kurumları, verdikleri proje desteklerinde, kadın sivil toplum kuruluşlarının partner olarak yer alması şartını getirmek suretiyle bu tür teşvikleri sağlayabilirler. Kadın sivil toplum kuruluşları, mülki idarelerin yanı sıra, yerel yönetimlerle birlikte hareket ederek kadın kooperatifçiliğinin gelişmesine ön ayak olabilirler. Ulusal düzeyde gelişmiş olan kadın kooperatifleri modelleri bu çerçevede Ağrı'ya da uyarlanabilir.
- Yardımların, yerini bulup bulmadığına ilişkin sıkı denetimlerin yapılması önemlidir. Bununla birlikte, yardımların belli faaliyetler üzerinden yapılması hem ekonomik açıdan hem de nüfusun ekonomik faaliyetler itibarıyla aktif hale gelmesinde işlevsel rol oynayabilir. Bu aynı zamanda nüfusun pasif ve atıl kalmasını da engelleyici olabilir.
- Kadınları toplumsal hayata katmak, dolayısıyla daha aktif hale getirerek kendi-

lerini gerçekleştirmelerinin önünü açmak için örgün eğitimin yanı sıra sürekli eğitim faaliyetleri de son derece önemlidir. Bu bağlamda kadınlara üç türlü eğitim verilebilir: Öncelikle kadınlara kurslar, destekler, projeler ve sosyal faaliyetler hakkında bilgilendirme eğitimleri verilmelidir. İkinci olarak, kadınları rol modeli kadınlarla bir araya getirerek, fuarlara ve iş gezilerine katılmalarını sağlayarak girişimcilik eğitimleri verilmelidir. Son olarak da, yöreye özgü, katma değeri yüksek olan özgün ürünlerin üretilmesi hakkında mesleki eğitimlerin verilmesi büyük önem arz eder.

- Kadınların sosyal hayata katılımını önleyen faktörlerin bir kısmı fiziksel alt yapı imkânlarının kısıtlı oluşuyla ilgiliyse, bir kısmı da bölgede hâkim olan geleneksel patriarkal değerlerle ilgilidir. Patriarkal değerlerin sarmalından kurtulması için bir yandan kadınlara yönelik farkındalık eğitimlerinin verilmesi, bir yandan da erkeklere yönelik eğitimlerin verilmesi büyük önem taşımaktadır. Özellikle kadınlara yönelik şiddet karşıtı eğitimler bu bakımdan son derece önemlidir.
- Kadına yönelik şiddet olayları üzerine ciddi biçimde eğilmek gerekir. Konuyla bir yandan eğitim yoluyla, bir yandan da yaptırımlar üzerinden etkin şekilde mücadele etmek gerekir. Şiddetle mücadele eğitimlerinin kadın ve erkeklerle sınırlı tutulmaması, aynı zamanda emniyet görevlilerine, jandarmaya, yargıçlara, kamu kurumu çalışanlarına da yaygınlaştırmak gerekir. Bu tür eğitimlerin yol gösterici, psikolojik destek sağlayıcı nitelikte olması önemlidir.
- Mesleki eğitime devam etmek isteyen kadınları teşvik edici politikalar geliştirilmelidir. Bu tür eğitimlere devam eden kadınlar için sigorta yapmak, belli bir ücret vermek, yol ve harcırah desteği sağlamak, girişimcilik belgesiyle belgelendirmek, kredi imkânı sağlamak ve iş kurmalarına ön ayak olacak rehberlik desteği vermek gibi yollarla kadınların mesleki eğitimlere özendirilmesi gerekir.
- Halk Eğitimi bünyesinde açılan kurslar kadınların bir yandan bilgilенmesine katkıda bulunurken, bir yandan da sosyalleşmesini sağlamaktadır. Kadınların kurslara devam etmesini sağlamak için günlük ulaşım ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. İlde bu tür eğitimlere katılmak istediği halde maddi imkânsızlıklar yüzünden katılamayan çok sayıda kadın vardır.

Kısaca, Ağrı'da yaşayan kadınların toplumsal hayata katılarak kendilerini daha fazla gerçekleştirmelerini sağlamak için yukarıda ifade edilen alanlarda adımların atılması büyük önem taşır. Bölgenin kalkındırılması ve sosyal alt yapı imkânlarının yaygınlaştırılması kadınların sosyal hayatta daha fazla yer almasına yol açacaktır. Kadınların yaşamakta olduğu sorunların üstesinden gelme sorumluluğu kuşkusuz tek başına devlete ait değildir. Bu konu devletin yanı sıra, özel sektörü, meslek kuruluşlarını, medyayı ve sivil toplum örgütlerini de ilgilendiren bir husustur. Bu bakımdan merkezi hükümetin yanı sıra, belediyeler, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin farklı projelerle çok yönlü olarak kadın sorunlarına eğilmesi ve bu sorunların çözümünü sağlayıcı politikalar geliştirmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- A. A., Ağrı Halk Eğitimi Müdürü, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.
- A. A., Ak Parti Gençlik Kolları Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 22 Temmuz 2016.
- A. E., Diyadin Jeotermal Genel Müdürü, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 22 Temmuz 2016.
- A. K., Ağrı Sosyal Yardımlaşma Vakfı Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.
- A. K., Görme Engelliler Kültür ve Birleşme Derneği (GÖRBİR) Ağrı Şube Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya ve Adem Çaylak, 21 Temmuz 2016.
- A. S., Ağrı Sanayi İl Müdürü, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.
- Akşit, Bahattin. "İç Göçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış", *Türkiye'de İç Göç*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- Anadolu Ajansı, aa.com.tr/tr/yasam/bosanma-orani-son-10-yilda-artti/169614, Alınma tarihi: 7 Eylül 2016.
- ASPB., *Türkiye Aile Araştırması*, Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011.
- B. A. KAMER Ağrı Şube Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.
- B. Ş., Ağrı Ak Parti Belediye Meclis Üyesi, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.
- BASAGM, *Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması*, Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2010. Link: http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/kutuphane_61_turkiyede_aile_degerleri.pdf Alınma Tarihi: 7 Eylül 2016
- Başıhoş, Seda ve Ayşegül Taşöz Düşündere. *Gelişmişlik Göstergesi Olarak Gece Işıkları: İller Arası Gelir Eşitsizlikleri Ne Durumda?*, İstanbul: TEPAV Yayınları, 2016.
- bianet.org/bianet/insan-haklari/143002-ucan-supurge-den-cocuk-gelinlerin-bir-yili, Alınma tarihi: 7 Eylül 2016.
- C. A. A., Patnos Belediye Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 23 Temmuz 2016.
- C. S. Ağrı İl Sağlık Müdürü, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.
- Çaha, Havva, E. Sare Aydın ve Ömer Çaha. *Değişen Türkiye'de Kadın*, İstanbul: KADEM Yayınları, 2015.

- Çaha, Ömer ve Hüseyin Tutar. *TRA2 Bölgesinde Yoğun Kamu Çalışanı Göçü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Kars, SERKA, 2012.
- Çimen, Adnan, Orhan Çınar ve Faruk Koca, "Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010.
- D. K., Patnos Umut Kuşum Yaşam Derneği Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 23 Temmuz 2016.
- D. Ö. Ö. Ağrı Girişimci İş Kadınları Derneği Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.
- D. T., Doğubayazıt Belediye Eş Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak, 22 Temmuz 2016.
- DEİK, *Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Ağrı*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2000.
- Demirdirek, Hülya ve Ülker Şener. *81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi*, Ankara: TEPAV Yayınları, 2014.
- DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması 2003*, Ankara: DPT Yayınları, 2003.
- ESDH, *Seçilmiş İllerde İşgücü, Sigortalı, İşsiz ve Yeşil Kartlı Sayısı 2009*, İstanbul: Ekonomi ve Stratejik Danışmanlık Hizmetleri, 2009.
- E. K., İHH, Ağrı Şube Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.
- G. G., Ağrı İŞKUR Müdürü, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.
- Gül, Erhan ve Bora Çevik. *2010 ve 2012 Verileriyle Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014.
- H. Ç. Kadın Girişimci, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.
- Hilal Özcebe ve Burcu Küçük Biçer, "Önemli Bir Kız Çocuk ve Kadın Sorunu: Çocuk Evlilikler", *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, 2013.
- <http://bianet.org/bianet/toplum/26969-turkiyede-ozurlu-orani-yuzde-12-29>, Alınma tarihi: 10 Eylül 2016.
- <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul?kod=4> Alınma tarihi: 10 Eylül 2016.
- HÜNEE, *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2013.
- JGK, *2013 Yılında Meydana Gelen Aile İçi Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet ve Çocuk Suçlarının Değerlendirilmesi*, Ankara: Jandarma Genel Komutanlığı, 2014.
- K. E., Ağrı Tarım İl Müdürü, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Çocuğun Değeri*, İstanbul: Gözlem Yayınevi, 1981.

- Karal, Dilek ve Elvan Aydemir. *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet*, İstanbul: USAK Yayınevi, 2012.
- Kaya, Faruk. “Ağrı Kent Profiline Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Kentsel Yoksulluk” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011.
- Kılıç, Davuthan. Umut Kuşum Yardımlaşma Derneği Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 23 Temmuz 2016.
- Kozaklı, Süreyya Tamer ve Alev Özkazanç. “1980’lerde Gündelik Yaşam”, *Mürekkap*, 8, 1997.
- Layard, Richard. “Happiness and Public Policy: A Challenge to the Profession”, *The Economic Journal*, 116 (510), 2006.
- M. A., Diyarın Belediye Başkan Vekili, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 22 Temmuz 2016.
- M. Ç., Ağrı Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü Kadın Konukevi Müdürü, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.
- M. Ç., Diyarın Kaymakamı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 22 Temmuz 2016.
- M. D., Muhtarlar Derneği Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 21 Temmuz 2016.
- M. E., Esnaf ve Sanatkar Odaları Birliği Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.
- M. I., Ağrı Valisi, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha, Mehmet Dikkaya ve Ceren Kurga, 21 Temmuz 2016.
- M. K., Ağrı Belediye Eş Başkanı, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.
- M. Ö., HDP Doğubayazıt İlçe Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak, 22 Temmuz 2016.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2015-2016*, Ankara, MEB Yayınları, 2016.
- N. K., Ağrı İl Milli Eğitim Şube Müdürü, Mülakat: Mehmet Dikkaya ve Adem Çaylak, 21 Temmuz 2016.
- O. O., Patnos Halk Eğitim Müdür Yardımcısı, Mülakat: Adem Çaylak, 23 Temmuz 2016.
- Öztürk, Emine. *Türkiye’de Aile İçi Şiddet, Kadın Sığınma Evleri ve Din*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2010.
- Radikal Gazetesi, 29 Mayıs 2010. İnternet adresi için bkz. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/agrida-4-gunde-5-kadin-intihar-etti-999574/>
- S. A., Ağrı Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha ve Mehmet Dikkaya, 20 Temmuz 2016.
- S. D., Ev Hanımı, Mülakat: Mehmet Dikkaya ve Adem Çaylak, 21 Temmuz 2016.

- S. K., Ağrı KOSGEB Müdürü, Mülakat: Havva Çaha, Ömer Çaha ve Mehmet Dikkaya, 20 Temmuz 2016.
- S. L., Patnos Esnaf Sanatkarlar Odası Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 23 Temmuz 2016.
- Sağlık Bakanlığı, *Sağlık İstatistikleri Yıllığı, 2014*, Ankara: Sağlık Bakanlığı, 2015.
- Seçim Haritası, “Türkiye İllerde Araç Sahipliği Haritası”, İnternet kaynağı için bkz. <http://secimharitasi.com/haritalar/31-turkiye-illerde-arac-sahipligi-orani-haritasi>, Alınma tarihi: 5 Eylül 2016.
- SERKA, *TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) 2014 – 2023 Bölge Planı*, Kars, Serhat Kalkınma Ajansı, 2013.
- TBMM, *Kadına ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddet İnceleme Raporu*, Ankara: TBMM, 2011.
- TBMM, *Kadına Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulun Meclis Araştırması Komisyonu Raporu-Cilt I*, Ankara: TBMM, 2015.
- TCMB, *Nakdi Kredilerin İl Bazında Dağılımı, 2013 Yılı Nakdi Kredileri*.
- Tekdemir, Delal. Doğubayazıt Belediye Eş Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak, 22 Temmuz 2016.
- TEPAV, “İller İtibariyle Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla: 1992-2013”, Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2014. İnternet kaynağı için bkz. http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1462278846-9.EK_2_1992_2013_il_Bazinda_GSYH_2005_dolar_fiyatlarina_gore.xls, Alınma tarihi: 3 Eylül 2016.
- TOBB, 72. *Genel Kurul Ekonomik Rapor 2015*, Ankara: TOBB Yayınları, 2015.
- TÜİK *İllere Göre Belediye Hizmetlerinden Çöp ve Çevresel Atık Toplama, Kanalizasyon, Şebeke Suyu ve Toplu Taşıma Hizmetlerinden Memnuniyet*, Ankara: TÜİK, 2013.
- TÜİK, “Dünya Nüfus Günü, 2015”, *Haber Bülteni*, Sayı. 18617, Temmuz, 2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18617>
- TÜİK, “İstatistiklerle Kadın 2015”, *Haber Bülteni*, Sayı. 21519, 7 Mart 2016.
- TÜİK, *Haber Bülteni*, Sayı. 18621, 17 Nisan 2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18621> Alınma tarihi: 1 Temmuz 2016.
- TÜİK, *İl Düzeyinde Yaşam Memnuniyeti*, Ankara: TÜİK, 2014.
- TÜİK, *İller İtibariyle Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla*, Ankara: TÜİK, 2001.
- TÜİK, *İllerde Yaşam Endeksi 2015*, *Haber Bülteni*, Sayı, 24561, Ocak 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24561>, Alınma Tarihi: 28 Ağustos 2016.
- TÜİK, *İllerde Yaşam Endeksi İl Sıralamaları ve Endeks Değerleri*, Ankara: TÜİK, 2015.
- TÜİK, *İntihar İstatistikleri*, Ankara: TÜİK, 2015.
- TÜİK, *İstatistik Göstergeler, 1923-2011*, Ankara, TÜİK, 2013.

- TÜİK, *İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Bebek Ölüm Hızı, 2010-2015*, Ankara: TÜİK, 2016.
- TÜİK, *İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Beş Yaş Altı Çocuk Ölümleri, 2010-2015*, Ankara: TÜİK, 2016.
- TÜİK, *İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre İntiharlar, 2006-2015*, Ankara: TÜİK, 2016.
- TÜİK, *İstatistiklerle Aile*, Ankara: TÜİK, 2014.
- TÜİK, *İstatistiklerle Kadın 2015*, Ankara: TÜİK, 2015.
- TÜİK, *İstatistiklerle Kadın*, 2015 Sayı: 21519, 07 Mart 2016, <http://www.tuik.gov.tr/Pdf-Getir.do?id=21519>, Alınma tarihi: 5 Temmuz 2016.
- TÜİK, *Seçilmiş Göstergeler ile Ağrı 2013*, Ankara: TÜİK, 2013.
- TÜİK, *Seçilmiş Göstergelerle Ağrı 2013*, Ankara: TÜİK, 2014.
- Urul, Asmin Kavas. *81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi -2016*, Ankara: TEPAV Yayınları, 2016.
- V. B. Tarımsal Kalkınma Derneği Ağrı Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak ve Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.
- V. T., Ağrı Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürü, Mülakat: Havva Çaha ve Ömer Çaha, 22 Temmuz 2016.
- Y. A., Ağrı Ziraat Odası Başkanı, Mülakat: Mehmet Dikkaya, 21 Temmuz 2016.
- Y. E., Doğubayazıt Esnaf ve Sanatkarlar Odası Başkanı, Mülakat: Adem Çaylak, 22 Temmuz 2016.
- Yeldan, Erinç vd. *Orta Gelir Tuzağı'ndan Çıkış: Hangi Türkiye, Cilt1: Makro Bölgesel Sektörel Analiz*, İstanbul: TÜRKONFED Yayınları, 2012.

EK 1

VARYANS ANALİZİ
(EĞİTİM)

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Okuma yazma biliyor musunuz?	Between Groups	113,575	6	18,929	325,224	,000
	Within Groups	61,521	1057	,058		
	Total	175,097	1063			
Medeni durumunuz nedir?	Between Groups	51,999	6	8,667	16,846	,000
	Within Groups	543,789	1057	,514		
	Total	595,789	1063			
Evlendiğinizde (ilk evlilik) kaç yaşındaydınız?	Between Groups	15588,858	6	2598,143	34,041	,000
	Within Groups	80674,118	1057	76,324		
	Total	96262,977	1063			
Nasıl evlendiniz?	Between Groups	330,051	6	55,008	66,212	,000
	Within Groups	878,145	1057	,831		
	Total	1208,195	1063			
Kız çocuklarınızı okula gönderiyor musunuz?	Between Groups	71,262	6	11,877	27,551	,067
	Within Groups	455,662	1057	,431		
	Total	526,924	1063			
Eşinizin başka bir eşi daha var mı?	Between Groups	224,982	6	37,497	56,150	,000
	Within Groups	705,861	1057	,668		
	Total	930,842	1063			
Çocuğunuz var mı?	Between Groups	53,163	6	8,861	32,414	,000
	Within Groups	288,934	1057	,273		
	Total	342,097	1063			
Kaç çocuğunuz var?	Between Groups	2282,188	6	380,365	90,403	,000
	Within Groups	4447,252	1057	4,207		
	Total	6729,440	1063			
Sizce bir kadın kaç çocuk yapmalıdır?	Between Groups	1128,871	6	188,145	49,586	,000
	Within Groups	4010,568	1057	3,794		
	Total	5139,440	1063			
Tek bir çocuğunuz olacak olursa bunun kız mı yoksa erkek mi olmasını istersiniz?	Between Groups	3,088	6	,515	1,774	,101
	Within Groups	306,698	1057	,290		
	Total	309,786	1063			

Yaşadığınız yerde çocuklarınızı götüreceğiniz yeterli park, bahçe, sosyal tesis var mı?	Between Groups	263,924	6	43,987	74,521	,000
	Within Groups	623,911	1057	,590		
	Total	887,835	1063			
Okul çağında kız çocuğunuz var mı?	Between Groups	120,044	6	20,007	37,377	,000
	Within Groups	565,791	1057	,535		
	Total	685,835	1063			
Kız çocuklarınızı okula gönderiyor musunuz?	Between Groups	120,129	6	20,021	32,741	,000
	Within Groups	646,374	1057	,612		
	Total	766,503	1063			
Engelli herhangi bir çocuğunuz var mı?	Between Groups	267,392	6	44,565	65,871	,000
	Within Groups	715,119	1057	,677		
	Total	982,511	1063			
Oturduğunuz evde anne, baba ve çocukların dışında sizinle birlikte yaşayan kimse var mı?	Between Groups	2,229	6	,371	1,431	,000
	Within Groups	274,326	1057	,260		
	Total	276,555	1063			
Sizinle birlikte oturan kimdir/kimlerdir?	Between Groups	21,840	6	3,640	1,136	,000
	Within Groups	3387,705	1057	3,205		
	Total	3409,545	1063			
Çocukların eğitimi	Between Groups	10,842	6	1,807	7,370	,000
	Within Groups	259,154	1057	,245		
	Total	269,996	1063			
Ev veya arsa alımı	Between Groups	6,391	6	1,065	3,432	,002
	Within Groups	327,997	1057	,310		
	Total	334,387	1063			
Ev eşyası alımı	Between Groups	7,303	6	1,217	5,712	,000
	Within Groups	225,222	1057	,213		
	Total	232,525	1063			
Mutfak harcamaları	Between Groups	2,799	6	,466	1,928	,073
	Within Groups	255,436	1056	,242		
	Total	258,235	1062			
Kiminle görüşüleceği	Between Groups	7,994	6	1,332	4,131	,000
	Within Groups	340,919	1057	,323		
	Total	348,914	1063			

Kaç çocuk yapılacağı	Between Groups	5,550	6	,925	2,818	,010
	Within Groups	346,946	1057	,328		
	Total	352,496	1063			
Yaşadığınız konutun mülkiyet durumu nedir?	Between Groups	1,085	6	,181	,358	,906
	Within Groups	534,464	1057	,506		
	Total	535,549	1063			
Ailenizin arabası var mı?	Between Groups	10,730	6	1,788	7,159	,000
	Within Groups	264,058	1057	,250		
	Total	274,789	1063			
Buzdolabı	Between Groups	,647	6	,108	4,217	,000
	Within Groups	27,048	1057	,026		
	Total	27,695	1063			
Çamaşır makinesi	Between Groups	,460	6	,077	2,402	,026
	Within Groups	33,750	1057	,032		
	Total	34,210	1063			
Televizyon	Between Groups	,473	6	,079	2,691	,013
	Within Groups	30,985	1057	,029		
	Total	31,459	1063			
Bulaşık makinesi	Between Groups	15,538	6	2,590	10,026	,000
	Within Groups	273,032	1057	,258		
	Total	288,570	1063			
Müzik seti/kaset çalar	Between Groups	14,264	6	2,377	9,937	,000
	Within Groups	252,871	1057	,239		
	Total	267,134	1063			
Aileniz geçimini nasıl sağlıyor?	Between Groups	232,478	6	38,746	12,442	,000
	Within Groups	3291,679	1057	3,114		
	Total	3524,157	1063			
Sizin kendi adınıza bankada bir hesabınız var mı?	Between Groups	59,401	6	9,900	62,738	,000
	Within Groups	166,795	1057	,158		
	Total	226,195	1063			
Eşiniz çalışmak için gurbete gidiyor mu?	Between Groups	131,966	6	21,994	29,477	,000
	Within Groups	787,936	1056	,746		
	Total	919,902	1062			

Senenin ortalama kaç ayını gurbette geçirir?	Between Groups	65,235	6	10,872	8,610	,000
	Within Groups	1334,750	1057	1,263		
	Total	1399,985	1063			
Hanenizin aylık toplam geliri yaklaşık olarak ne kadardır?	Between Groups	131,211	6	21,868	12,925	,000
	Within Groups	1788,440	1057	1,692		
	Total	1919,650	1063			
Peynir, yoğurt, süt vb	Between Groups	1,155	6	,192	1,669	,125
	Within Groups	121,875	1057	,115		
	Total	123,029	1063			
El işi, örgü, nakış vb	Between Groups	1,824	6	,304	2,213	,040
	Within Groups	145,225	1057	,137		
	Total	147,049	1063			
Halı, kilim vb.	Between Groups	,957	6	,160	2,425	,025
	Within Groups	69,539	1057	,066		
	Total	70,496	1063			
Reçel, pekmez vb.	Between Groups	1,463	6	,244	3,122	,005
	Within Groups	82,549	1057	,078		
	Total	84,011	1063			
Ücretli herhangi bir işte çalışıyor musunuz?	Between Groups	30,490	6	5,082	27,320	,000
	Within Groups	196,607	1057	,186		
	Total	227,097	1063			
Size bir iş imkanı sağlansa çalışmak ister misiniz?	Between Groups	67,153	6	11,192	32,587	,000
	Within Groups	363,028	1057	,343		
	Total	430,180	1063			
Çalışmak isterseniz eşiniz bunu nasıl karşılar?	Between Groups	167,894	6	27,982	48,454	,000
	Within Groups	610,421	1057	,578		
	Total	778,315	1063			
Herhangi bir sosyal güvenceniz (sigortanız) var mı?	Between Groups	23,523	6	3,920	15,930	,000
	Within Groups	260,131	1057	,246		
	Total	283,654	1063			
Herhangi bir mesleğiniz var mı?	Between Groups	40,054	6	6,676	34,371	,000
	Within Groups	205,299	1057	,194		
	Total	245,353	1063			

Bu mesleği nereden edindiniz?	Between Groups	171,898	6	28,650	30,373	,000
	Within Groups	997,015	1057	,943		
	Total	1168,914	1063			
Kendi adınıza iş kurmak gibi bir düşünceniz oldu mu veya var mı?	Between Groups	18,829	6	3,138	11,385	,000
	Within Groups	291,352	1057	,276		
	Total	310,180	1063			
Sizce kadınlar için ideal yaşam biçimi nedir?	Between Groups	49,135	6	8,189	11,343	,000
	Within Groups	763,105	1057	,722		
	Total	812,240	1063			
İmkânınız olursa bir gün Ağrı'dan ayrılıp başka bir şehre göçmeyi düşünüyor musunuz?	Between Groups	10,503	6	1,751	7,634	,000
	Within Groups	242,384	1057	,229		
	Total	252,887	1063			
Devletin verdiği gebelik/doğum yardımından haberiniz var mı?	Between Groups	2,998	6	,500	1,781	,100
	Within Groups	296,505	1057	,281		
	Total	299,503	1063			
Şimdiye kadar devletten gebelik/doğum yardımı aldınız mı?	Between Groups	24,975	6	4,163	5,954	,000
	Within Groups	739,024	1057	,699		
	Total	763,999	1063			
Aile olarak şimdiye kadar devletten çocuk eğitimi için destek aldınız mı?	Between Groups	1,336	6	,223	,989	,431
	Within Groups	238,028	1057	,225		
	Total	239,365	1063			
Devletten herhangi bir sağlık yardımı alıyor musunuz?	Between Groups	4,842	6	,807	3,994	,001
	Within Groups	213,564	1057	,202		
	Total	218,406	1063			
Yakacak/Kömür	Between Groups	7,015	6	1,169	4,651	,000
	Within Groups	265,706	1057	,251		
	Total	272,722	1063			
Yiyecek/gıda	Between Groups	,520	6	,087	,785	,581
	Within Groups	116,518	1057	,110		
	Total	117,038	1063			
Beyaz eşya	Between Groups	,098	6	,016	,309	,932
	Within Groups	55,878	1057	,053		
	Total	55,977	1063			

Kıyafet/giysi	Between Groups	,060	6	,010	,165	,986
	Within Groups	64,282	1057	,061		
	Total	64,342	1063			
İŞKUR'un açtığı mesleki kurslardan haberinizi alıyor mu?	Between Groups	30,303	6	5,051	21,937	,000
	Within Groups	243,347	1057	,230		
	Total	273,650	1063			
Halk eğitimin verdiği mesleki eğitimlerden haberinizi var mı?	Between Groups	32,539	6	5,423	23,545	,000
	Within Groups	243,458	1057	,230		
	Total	275,996	1063			
Belediyenin verdiği mesleki eğitimlerden haberinizi alıyor mu?	Between Groups	22,696	6	3,783	22,029	,000
	Within Groups	181,500	1057	,172		
	Total	204,195	1063			
Herhangi bir mesleki eğitim kursuna devam ettiniz mi/ediyor musunuz?	Between Groups	15,397	6	2,566	10,680	,000
	Within Groups	253,963	1057	,240		
	Total	269,360	1063			
Ne tür mesleki eğitim kursuna devam ettiniz/ ediyorsunuz?	Between Groups	325,613	6	54,269	27,165	,000
	Within Groups	2111,650	1057	1,998		
	Total	2437,262	1063			
Devletin kadınlar için sağladığı mikro kredi imkânlarından haberinizi var mı?	Between Groups	29,570	6	4,928	25,936	,000
	Within Groups	200,850	1057	,190		
	Total	230,420	1063			
KOSGEB'in kadınlara iş kurmak için sağladığı kredi imkânlarından haberinizi var mı?	Between Groups	49,537	6	8,256	46,696	,000
	Within Groups	186,883	1057	,177		
	Total	236,420	1063			
Kendi adınıza iş kurmak için herhangi bir yere destek için başvurduğunuz mu?	Between Groups	1,198	6	,200	2,100	,051
	Within Groups	100,483	1057	,095		
	Total	101,680	1063			
Başvurunuz nasıl sonuçlandı? Gereken desteği aldınız mı?	Between Groups	4,361	6	,727	2,023	,060
	Within Groups	379,774	1057	,359		
	Total	384,134	1063			
Hükümetin kadınlara yönelik çalışmalarını genel olarak nasıl buluyorsunuz?	Between Groups	8,625	6	1,437	2,279	,034
	Within Groups	666,803	1057	,631		
	Total	675,428	1063			

Günde ortalama kaç saat televizyon izliyorsunuz?	Between Groups	10,420	6	1,737	,888	,503
	Within Groups	2067,019	1057	1,956		
	Total	2077,440	1063			
Televizyonda en çok hangi tür programları izliyorsunuz?	Between Groups	93,526	6	15,588	3,426	,002
	Within Groups	4809,044	1057	4,550		
	Total	4902,570	1063			
En çok hangi kanalları izliyorsunuz	Between Groups	411,609	6	68,602	,771	,593
	Within Groups	94072,803	1057	89,000		
	Total	94484,413	1063			
Gazete okuyor musunuz?	Between Groups	125,924	6	20,987	24,222	,000
	Within Groups	915,857	1057	,866		
	Total	1041,781	1063			
En çok hangi gazeteyi okuyorsunuz	Between Groups	1236,344	6	206,057	15,268	,000
	Within Groups	14265,497	1057	13,496		
	Total	15501,841	1063			
Kitap okuyor musunuz?	Between Groups	130,371	6	21,728	22,806	,000
	Within Groups	1007,042	1057	,953		
	Total	1137,413	1063			
İnternet kullanıyor musunuz? Kullanıyorsanız ne sıklıkta kullanıyorsunuz?	Between Groups	458,312	6	76,385	104,287	,000
	Within Groups	774,206	1057	,732		
	Total	1232,518	1063			
Bugüne kadar hiç canlı bir müzik konseri izlediniz mi?	Between Groups	63,240	6	10,540	56,397	,000
	Within Groups	197,541	1057	,187		
	Total	260,781	1063			
Bugüne kadar hiç sinemaya gittiniz mi?	Between Groups	87,391	6	14,565	85,591	,000
	Within Groups	179,872	1057	,170		
	Total	267,262	1063			
Şimdiye kadar herhangi bir proje çalışmasına katıldınız mı?	Between Groups	23,792	6	3,965	37,719	,000
	Within Groups	111,121	1057	,105		
	Total	134,914	1063			
Siyasi parti	Between Groups	1,665	6	,277	1,317	,246
	Within Groups	222,710	1057	,211		
	Total	224,375	1063			

Sendika	Between Groups	4,500	6	,750	4,646	,000
	Within Groups	170,634	1057	,161		
	Total	175,134	1063			
Dernek	Between Groups	4,802	6	,800	4,314	,000
	Within Groups	196,070	1057	,185		
	Total	200,871	1063			
Vakıf	Between Groups	10,159	6	1,693	9,165	,000
	Within Groups	195,281	1057	,185		
	Total	205,440	1063			
Platform	Between Groups	2,422	6	,404	2,261	,036
	Within Groups	188,712	1057	,179		
	Total	191,134	1063			
Sohbet grubu	Between Groups	5,149	6	,858	2,432	,024
	Within Groups	372,948	1057	,353		
	Total	378,097	1063			
Altın günü	Between Groups	2,253	6	,376	1,359	,228
	Within Groups	292,016	1057	,276		
	Total	294,270	1063			
Kur'an okumasını biliyor musunuz?	Between Groups	9,099	6	1,517	6,943	,000
	Within Groups	230,897	1057	,218		
	Total	239,996	1063			
Bölgedeki çatışma ortamı bir kadın olarak sizi olumsuz yönde etkiliyor mu?	Between Groups	,166	6	,028	,478	,825
	Within Groups	61,093	1057	,058		
	Total	61,259	1063			
Çatışma ortamı sizi daha çok hangi alanlarda etkiliyor?	Between Groups	9,728	6	1,621	1,068	,380
	Within Groups	1604,058	1057	1,518		
	Total	1613,786	1063			
Şikâyetçi olduğunuz herhangi bir rahatsızlığınız var mı?	Between Groups	63,400	6	10,567	15,424	,000
	Within Groups	724,149	1057	,685		
	Total	787,549	1063			
Bir hastalığınız olduğunda öncelikle kime başvurursunuz?	Between Groups	,721	6	,120	1,045	,395
	Within Groups	121,639	1057	,115		
	Total	122,360	1063			

Sağlık kontrolüyle ilgili aşağıdakilerden hangisi sizin için geçerlidir?	Between Groups	8,566	6	1,428	1,925	,074
	Within Groups	783,749	1057	,741		
	Total	792,315	1063			
Eşinizden izin almadan hastaneye gidebiliyor musunuz?	Between Groups	157,980	6	26,330	45,196	,000
	Within Groups	615,779	1057	,583		
	Total	773,759	1063			
Son gebeliğinizde sağlık kontrolü yaptırdınız mı?	Between Groups	273,556	6	45,593	40,575	,000
	Within Groups	1187,706	1057	1,124		
	Total	1461,262	1063			
En son doğumunuzu nerede yaptınız?	Between Groups	446,784	6	74,464	45,514	,000
	Within Groups	1729,332	1057	1,636		
	Total	2176,117	1063			
En son doğumunuzu nasıl yaptınız?	Between Groups	86,400	6	14,400	35,890	,000
	Within Groups	424,096	1057	,401		
	Total	510,496	1063			
Doğum kontrol yöntemlerinden kullandığınız oluyor mu?	Between Groups	387,175	6	64,529	47,594	,000
	Within Groups	1433,094	1057	1,356		
	Total	1820,270	1063			
Şimdiye kadar hiç kürtaj yaptırdınız mı?	Between Groups	153,014	6	25,502	37,226	,000
	Within Groups	724,110	1057	,685		
	Total	877,124	1063			
Son bir sene içinde herhangi bir kimseden dayak yediniz mi?	Between Groups	2,979	6	,496	1,911	,076
	Within Groups	274,600	1057	,260		
	Total	277,579	1063			
Kimden dayak yediniz?	Between Groups	4,707	6	,785	,761	,601
	Within Groups	1089,608	1057	1,031		
	Total	1094,315	1063			
Şiddete uğradığınızda/ dayak yediğinizde aşağıdakilerden hangisini en çok yapıyorsunuz?	Between Groups	106,971	6	17,828	9,414	,000
	Within Groups	2001,818	1057	1,894		
	Total	2108,789	1063			
“Alo 183” Sosyal Destek Hattından haberiniz var mı?	Between Groups	25,570	6	4,262	18,574	,000
	Within Groups	242,527	1057	,229		
	Total	268,097	1063			

Kadın sığınma evini ve ne işe yaradığını duyduğunuz mu hiç?	Between Groups	,303	6	,050	,177	,983
	Within Groups	302,012	1057	,286		
	Total	302,315	1063			
Kadınlara istihdam alanlarının sağlanması	Between Groups	5,773	6	,962	1,615	,140
	Within Groups	629,918	1057	,596		
	Total	635,691	1063			
Kadınlara yönelik park, bahçe ve gezi alanlarının yapılması	Between Groups	8,622	6	1,437	2,485	,022
	Within Groups	611,249	1057	,578		
	Total	619,871	1063			
Kız çocuklarının eğitime kazandırılması için teşviklerin artırılması	Between Groups	5,123	6	,854	2,027	,059
	Within Groups	445,297	1057	,421		
	Total	450,420	1063			
Kadına karşı şiddet eğitimlerinin yaygınlaştırılması	Between Groups	3,283	6	,547	1,213	,297
	Within Groups	476,713	1057	,451		
	Total	479,996	1063			
Gezici sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması	Between Groups	2,316	6	,386	,681	,665
	Within Groups	598,819	1057	,567		
	Total	601,134	1063			
Kız çocuklarına yönelik taşınabilir eğitim sisteminin iyileştirilmesi	Between Groups	3,735	6	,623	1,196	,306
	Within Groups	550,151	1057	,520		
	Total	553,886	1063			
Kırsal alanda kadınların ürettikleri ürünlere teşvik verilmesi	Between Groups	4,994	6	,832	1,571	,152
	Within Groups	560,163	1057	,530		
	Total	565,157	1063			
Bir bütün olarak hayatınızı düşündüğünüzde kendinizi mutlu hissediyor musunuz?	Between Groups	35,792	6	5,965	7,707	,000
	Within Groups	818,185	1057	,774		
	Total	853,977	1063			
Türkçeyi hangi düzeyde biliyorsunuz?	Between Groups	13,708	6	2,285	10,363	,000
	Within Groups	233,036	1057	,220		
	Total	246,743	1063			

EK 2

VARYANS ANALİZİ

(YAŞ)

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Okuma yazma biliyor musunuz?	Between Groups	40,690	56	,727	5,444	,000
	Within Groups	134,407	1007	,133		
	Total	175,097	1063			
Medeni durumunuz nedir?	Between Groups	139,962	56	2,499	5,521	,000
	Within Groups	455,827	1007	,453		
	Total	595,789	1063			
Evlendiğinizde (ilk evlilik) kaç yaşındaydınız?	Between Groups	42703,820	56	762,568	14,338	,000
	Within Groups	53559,156	1007	53,187		
	Total	96262,977	1063			
Nasıl evlendiniz?	Between Groups	478,935	56	8,552	11,810	,000
	Within Groups	729,261	1007	,724		
	Total	1208,195	1063			
Kız çocuklarınızı okula gönderiyor musunuz?	Between Groups	106,278	56	1,898	4,543	,078
	Within Groups	420,645	1007	,418		
	Total	526,924	1063			
Eşinizin başka bir eşi daha var mı?	Between Groups	413,374	56	7,382	14,365	,000
	Within Groups	517,468	1007	,514		
	Total	930,842	1063			
Çocuğunuz var mı?	Between Groups	98,830	56	1,765	7,305	,000
	Within Groups	243,266	1007	,242		
	Total	342,097	1063			
Kaç çocuğunuz var?	Between Groups	4295,802	56	76,711	31,742	,000
	Within Groups	2433,638	1007	2,417		
	Total	6729,440	1063			
Sizce bir kadın kaç çocuk yapmalıdır?	Between Groups	1912,989	56	34,161	10,662	,000
	Within Groups	3226,451	1007	3,204		
	Total	5139,440	1063			
Tek bir çocuğunuz olacak olursa bunun kız mı yoksa erkek mi olmasını istersiniz?	Between Groups	16,716	56	,298	1,026	,425
	Within Groups	293,070	1007	,291		
	Total	309,786	1063			

Yaşadığınız yerde çocuklarınızı götüreceğiniz yeterli park, bahçe, sosyal tesis var mı?	Between Groups	386,713	56	6,906	13,877	,000
	Within Groups	501,122	1007	,498		
	Total	887,835	1063			
Okul çağında kız çocuğunuz var mı?	Between Groups	200,594	56	3,582	7,434	,000
	Within Groups	485,241	1007	,482		
	Total	685,835	1063			
Kız çocuklarınızı okula gönderiyor musunuz?	Between Groups	210,391	56	3,757	6,803	,000
	Within Groups	556,112	1007	,552		
	Total	766,503	1063			
Engelli herhangi bir çocuğunuz var mı?	Between Groups	471,059	56	8,412	16,562	,000
	Within Groups	511,453	1007	,508		
	Total	982,511	1063			
Oturduğunuz evde anne, baba ve çocukların dışında sizinle birlikte yaşayan kimse var mı?	Between Groups	15,816	56	,282	1,091	,305
	Within Groups	260,740	1007	,259		
	Total	276,555	1063			
Sizinle birlikte oturan kimdir/kimlerdir?	Between Groups	215,877	56	3,855	1,216	,137
	Within Groups	3193,668	1007	3,171		
	Total	3409,545	1063			
Çocukların eğitimi	Between Groups	15,132	56	,270	1,068	,345
	Within Groups	254,864	1007	,253		
	Total	269,996	1063			
Ev veya arsa alımı	Between Groups	20,577	56	,367	1,179	,177
	Within Groups	313,810	1007	,312		
	Total	334,387	1063			
Ev eşyası alımı	Between Groups	15,528	56	,277	1,287	,080
	Within Groups	216,997	1007	,215		
	Total	232,525	1063			
Mutfak harcamaları	Between Groups	17,210	56	,307	1,283	,083
	Within Groups	241,025	1006	,240		
	Total	258,235	1062			
Kiminle görüşüleceği	Between Groups	16,723	56	,299	,905	,672
	Within Groups	332,190	1007	,330		
	Total	348,914	1063			

Kaç çocuk yapılacağı	Between Groups	35,194	56	,628	1,995	,000
	Within Groups	317,302	1007	,315		
	Total	352,496	1063			
Yaşadığınız konutun mülkiyet durumu nedir?	Between Groups	31,019	56	,554	1,106	,280
	Within Groups	504,530	1007	,501		
	Total	535,549	1063			
Ailenizin arabası var mı?	Between Groups	17,445	56	,312	1,219	,134
	Within Groups	257,343	1007	,256		
	Total	274,789	1063			
Buzdolabı	Between Groups	2,423	56	,043	1,724	,001
	Within Groups	25,272	1007	,025		
	Total	27,695	1063			
Çamaşır makinesi	Between Groups	3,295	56	,059	1,917	,000
	Within Groups	30,914	1007	,031		
	Total	34,210	1063			
Televizyon	Between Groups	2,072	56	,037	1,268	,093
	Within Groups	29,387	1007	,029		
	Total	31,459	1063			
Bulaşık makinesi	Between Groups	19,201	56	,343	1,282	,083
	Within Groups	269,370	1007	,267		
	Total	288,570	1063			
Müzik seti/kaset çalar	Between Groups	17,681	56	,316	1,275	,088
	Within Groups	249,454	1007	,248		
	Total	267,134	1063			
Aileniz geçimini nasıl sağlıyor?	Between Groups	187,729	56	3,352	1,012	,453
	Within Groups	3336,428	1007	3,313		
	Total	3524,157	1063			
Sizin kendi adınıza bankada bir hesabınız var mı?	Between Groups	18,880	56	,337	1,638	,003
	Within Groups	207,315	1007	,206		
	Total	226,195	1063			
Eşiniz çalışmak için gurbete gidiyor mu?	Between Groups	287,998	56	5,143	8,187	,000
	Within Groups	631,904	1006	,628		
	Total	919,902	1062			

Senenin ortalama kaç ayını gurbette geçirir?	Between Groups	142,066	56	2,537	2,031	,000
	Within Groups	1257,919	1007	1,249		
	Total	1399,985	1063			
Hananizin aylık toplam geliri yaklaşık olarak ne kadardır?	Between Groups	155,866	56	2,783	1,589	,004
	Within Groups	1763,784	1007	1,752		
	Total	1919,650	1063			
Peynir, yoğurt, süt vb	Between Groups	6,642	56	,119	1,026	,424
	Within Groups	116,387	1007	,116		
	Total	123,029	1063			
El işi, örgü, nakış vb	Between Groups	6,535	56	,117	,836	,799
	Within Groups	140,514	1007	,140		
	Total	147,049	1063			
Halı, kilim vb.	Between Groups	3,230	56	,058	,864	,752
	Within Groups	67,266	1007	,067		
	Total	70,496	1063			
Reçel, pekmez vb.	Between Groups	2,657	56	,047	,587	,993
	Within Groups	81,354	1007	,081		
	Total	84,011	1063			
Ücretli herhangi bir işte çalışıyor musunuz?	Between Groups	16,586	56	,296	1,417	,026
	Within Groups	210,511	1007	,209		
	Total	227,097	1063			
Size bir iş imkanı sağlansa çalışmak ister misiniz?	Between Groups	51,369	56	,917	2,438	,000
	Within Groups	378,811	1007	,376		
	Total	430,180	1063			
Çalışmak isterseniz eşiniz bunu nasıl karşılar?	Between Groups	153,880	56	2,748	4,431	,000
	Within Groups	624,435	1007	,620		
	Total	778,315	1063			
Herhangi bir sosyal güvenceniz (sigortanız) var mı?	Between Groups	22,145	56	,395	1,523	,009
	Within Groups	261,509	1007	,260		
	Total	283,654	1063			
Herhangi bir mesleğiniz var mı?	Between Groups	16,911	56	,302	1,331	,055
	Within Groups	228,443	1007	,227		
	Total	245,353	1063			

Bu mesleği nereden edindiniz?	Between Groups	75,506	56	1,348	1,242	,113
	Within Groups	1093,407	1007	1,086		
	Total	1168,914	1063			
Kendi adınıza iş kurmak gibi bir düşünceniz oldu mu veya var mı?	Between Groups	20,075	56	,358	1,244	,111
	Within Groups	290,106	1007	,288		
	Total	310,180	1063			
Sizce kadınlar için ideal yaşam biçimi nedir?	Between Groups	88,723	56	1,584	2,205	,000
	Within Groups	723,517	1007	,718		
	Total	812,240	1063			
İmkânınız olursa bir gün Ağrı'dan ayrılıp başka bir şehre göçmeyi düşünüyor musunuz?	Between Groups	26,660	56	,476	2,119	,000
	Within Groups	226,227	1007	,225		
	Total	252,887	1063			
Devletin verdiği gebelik/doğum yardımından haberiniz var mı?	Between Groups	17,102	56	,305	1,089	,308
	Within Groups	282,401	1007	,280		
	Total	299,503	1063			
Şimdiye kadar devletten gebelik/doğum yardımı aldınız mı?	Between Groups	89,395	56	1,596	2,383	,000
	Within Groups	674,604	1007	,670		
	Total	763,999	1063			
Aile olarak şimdiye kadar devletten çocuk eğitimi için destek aldınız mı?	Between Groups	17,728	56	,317	1,438	,021
	Within Groups	221,636	1007	,220		
	Total	239,365	1063			
Devletten herhangi bir sağlık yardımı alıyor musunuz?	Between Groups	10,629	56	,190	,920	,643
	Within Groups	207,777	1007	,206		
	Total	218,406	1063			
Yakacak/Kömür	Between Groups	20,360	56	,364	1,451	,019
	Within Groups	252,362	1007	,251		
	Total	272,722	1063			
Yiyecek/gıda	Between Groups	3,600	56	,064	,571	,995
	Within Groups	113,438	1007	,113		
	Total	117,038	1063			
Beyaz eşya	Between Groups	2,541	56	,045	,855	,767
	Within Groups	53,436	1007	,053		
	Total	55,977	1063			

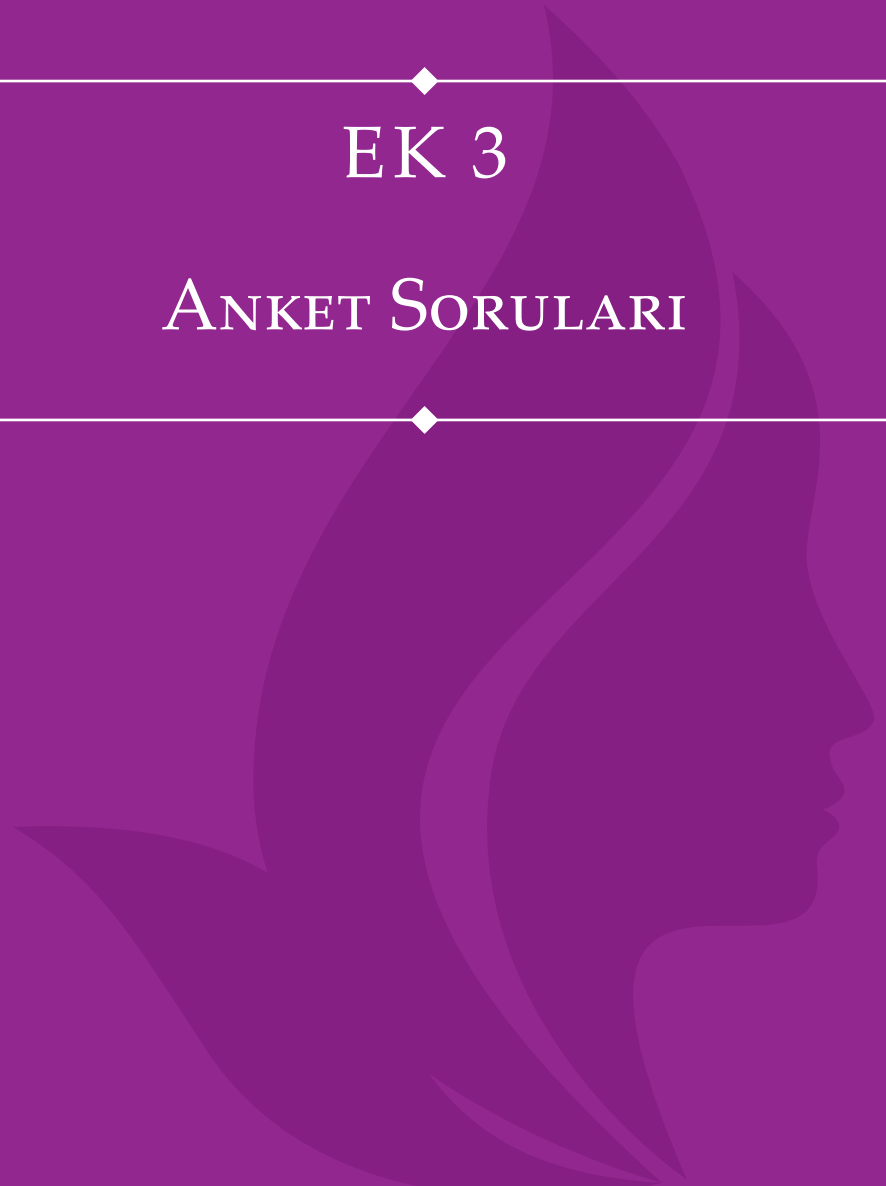
Kıyafet/giysi	Between Groups	3,123	56	,056	,917	,648
	Within Groups	61,219	1007	,061		
	Total	64,342	1063			
İŞKUR'un açtığı mesleki kurslardan haberinizi alıyor mu?	Between Groups	20,969	56	,374	1,492	,012
	Within Groups	252,682	1007	,251		
	Total	273,650	1063			
Halk eğitimin verdiği mesleki eğitimlerden haberinizi var mı?	Between Groups	22,241	56	,397	1,576	,005
	Within Groups	253,755	1007	,252		
	Total	275,996	1063			
Belediyenin verdiği mesleki eğitimlerden haberinizi alıyor mu?	Between Groups	11,623	56	,208	1,085	,314
	Within Groups	192,573	1007	,191		
	Total	204,195	1063			
Herhangi bir mesleki eğitim kursuna devam ettiniz mi/ediyor musunuz?	Between Groups	13,887	56	,248	,977	,523
	Within Groups	255,473	1007	,254		
	Total	269,360	1063			
Ne tür mesleki eğitim kursuna devam ettiniz/ ediyorsunuz?	Between Groups	169,591	56	3,028	1,345	,049
	Within Groups	2267,671	1007	2,252		
	Total	2437,262	1063			
Devletin kadınlar için sağladığı mikro kredi imkânlarından haberinizi var mı?	Between Groups	18,074	56	,323	1,531	,008
	Within Groups	212,346	1007	,211		
	Total	230,420	1063			
KOSGEB'in kadınlara iş kurmak için sağladığı kredi imkânlarından haberinizi var mı?	Between Groups	16,280	56	,291	1,330	,056
	Within Groups	220,140	1007	,219		
	Total	236,420	1063			
Kendi adınıza iş kurmak için herhangi bir yere destek için başvurudunuz mu?	Between Groups	5,387	56	,096	1,006	,465
	Within Groups	96,293	1007	,096		
	Total	101,680	1063			
Başvurunuz nasıl sonuçlandı? Gereken desteği aldınız mı?	Between Groups	17,919	56	,320	,880	,722
	Within Groups	366,215	1007	,364		
	Total	384,134	1063			
Hükümetin kadınlara yönelik çalışmalarını genel olarak nasıl buluyorsunuz?	Between Groups	43,916	56	,784	1,250	,106
	Within Groups	631,512	1007	,627		
	Total	675,428	1063			

Günde ortalama kaç saat televizyon izliyorsunuz?	Between Groups	97,578	56	1,742	,886	,710
	Within Groups	1979,862	1007	1,966		
	Total	2077,440	1063			
Televizyonda en çok hangi tür programları izliyorsunuz?	Between Groups	258,185	56	4,610	1,000	,478
	Within Groups	4644,386	1007	4,612		
	Total	4902,570	1063			
En çok hangi kanalları izliyorsunuz	Between Groups	8795,449	56	157,062	1,846	,000
	Within Groups	85688,963	1007	85,093		
	Total	94484,413	1063			
Gazete okuyor musunuz?	Between Groups	83,815	56	1,497	1,573	,005
	Within Groups	957,966	1007	,951		
	Total	1041,781	1063			
En çok hangi gazeteyi okuyorsunuz	Between Groups	613,294	56	10,952	,741	,922
	Within Groups	14888,547	1007	14,785		
	Total	15501,841	1063			
Kitap okuyor musunuz?	Between Groups	96,733	56	1,727	1,671	,002
	Within Groups	1040,680	1007	1,033		
	Total	1137,413	1063			
İnternet kullanıyor musunuz? Kullanıyorsanız ne sıklıkta kullanıyorsunuz?	Between Groups	283,280	56	5,059	5,366	,000
	Within Groups	949,238	1007	,943		
	Total	1232,518	1063			
Bugüne kadar hiç canlı bir müzik konseri izlediniz mi?	Between Groups	25,757	56	,460	1,971	,000
	Within Groups	235,024	1007	,233		
	Total	260,781	1063			
Bugüne kadar hiç sinemaya gittiniz mi?	Between Groups	32,349	56	,578	2,476	,000
	Within Groups	234,913	1007	,233		
	Total	267,262	1063			
Şimdiye kadar herhangi bir proje çalışmasına katıldınız mı?	Between Groups	10,154	56	,181	1,464	,016
	Within Groups	124,759	1007	,124		
	Total	134,914	1063			
Siyasi parti	Between Groups	13,823	56	,247	1,181	,175
	Within Groups	210,552	1007	,209		
	Total	224,375	1063			

Sendika	Between Groups	13,107	56	,234	1,455	,018
	Within Groups	162,028	1007	,161		
	Total	175,134	1063			
Dernek	Between Groups	12,584	56	,225	1,202	,151
	Within Groups	188,287	1007	,187		
	Total	200,871	1063			
Vakıf	Between Groups	13,250	56	,237	1,240	,115
	Within Groups	192,190	1007	,191		
	Total	205,440	1063			
Platform	Between Groups	12,498	56	,223	1,258	,100
	Within Groups	178,637	1007	,177		
	Total	191,134	1063			
Sohbet grubu	Between Groups	17,999	56	,321	,899	,685
	Within Groups	360,098	1007	,358		
	Total	378,097	1063			
Altın günü	Between Groups	21,065	56	,376	1,386	,034
	Within Groups	273,205	1007	,271		
	Total	294,270	1063			
Kur'an okumasını biliyor musunuz?	Between Groups	16,744	56	,299	1,349	,048
	Within Groups	223,252	1007	,222		
	Total	239,996	1063			
Bölgedeki çatışma ortamı bir kadın olarak sizi olumsuz yönde etkiliyor mu?	Between Groups	1,672	56	,030	,505	,999
	Within Groups	59,587	1007	,059		
	Total	61,259	1063			
Çatışma ortamı sizi daha çok hangi alanlarda etkiliyor?	Between Groups	56,161	56	1,003	,648	,979
	Within Groups	1557,624	1007	1,547		
	Total	1613,786	1063			
Şikâyetçi olduğunuz herhangi bir rahatsızlığınız var mı?	Between Groups	163,225	56	2,915	4,701	,000
	Within Groups	624,324	1007	,620		
	Total	787,549	1063			
Bir hastalığınız olduğunda öncelikle kime başvurursunuz?	Between Groups	3,893	56	,070	,591	,993
	Within Groups	118,467	1007	,118		
	Total	122,360	1063			

Sağlık kontrolüyle ilgili aşağıdakilerden hangisi sizin için geçerlidir?	Between Groups	54,480	56	,973	1,328	,057
	Within Groups	737,835	1007	,733		
	Total	792,315	1063			
Eşinizden izin almadan hastaneye gidebiliyor musunuz?	Between Groups	185,336	56	3,310	5,664	,000
	Within Groups	588,423	1007	,584		
	Total	773,759	1063			
Son gebeliğinizde sağlık kontrolü yaptırdınız mı?	Between Groups	531,836	56	9,497	10,290	,000
	Within Groups	929,426	1007	,923		
	Total	1461,262	1063			
En son doğumunuzu nerede yaptınız?	Between Groups	960,406	56	17,150	14,206	,000
	Within Groups	1215,710	1007	1,207		
	Total	2176,117	1063			
En son doğumunuzu nasıl yaptınız?	Between Groups	200,836	56	3,586	11,663	,000
	Within Groups	309,660	1007	,308		
	Total	510,496	1063			
Doğum kontrol yöntemlerinden kullandığınız oluyor mu?	Between Groups	568,686	56	10,155	8,171	,000
	Within Groups	1251,583	1007	1,243		
	Total	1820,270	1063			
Şimdiye kadar hiç kürtaj yaptırdınız mı?	Between Groups	307,918	56	5,499	9,728	,000
	Within Groups	569,206	1007	,565		
	Total	877,124	1063			
Son bir sene içinde herhangi bir kimseden dayak yediniz mi?	Between Groups	16,423	56	,293	1,131	,241
	Within Groups	261,156	1007	,259		
	Total	277,579	1063			
Kimden dayak yediniz?	Between Groups	61,635	56	1,101	1,073	,335
	Within Groups	1032,680	1007	1,026		
	Total	1094,315	1063			
Şiddete uğradığınızda/ dayak yediğinizde aşağıdakilerden hangisini en çok yapıyorsunuz?	Between Groups	138,680	56	2,476	1,266	,094
	Within Groups	1970,109	1007	1,956		
	Total	2108,789	1063			
"Alo 183" Sosyal Destek Hattından haberiniz var mı?	Between Groups	17,842	56	,319	1,282	,083
	Within Groups	250,255	1007	,249		
	Total	268,097	1063			

Kadın sığınma evini ve ne işe yaradığını duyduunuz mu hiç?	Between Groups	31,160	56	,556	2,066	,000
	Within Groups	271,155	1007	,269		
	Total	302,315	1063			
Kadınlara istihdam alanlarının sağlanması	Between Groups	20,509	56	,366	,599	,991
	Within Groups	615,182	1007	,611		
	Total	635,691	1063			
Kadınlara yönelik park, bahçe ve gezi alanlarının yapılması	Between Groups	24,808	56	,443	,750	,913
	Within Groups	595,063	1007	,591		
	Total	619,871	1063			
Kız çocuklarının eğitime kazandırılması için teşviklerin artırılması	Between Groups	20,725	56	,370	,867	,745
	Within Groups	429,696	1007	,427		
	Total	450,420	1063			
Kadına karşı şiddet eğitimlerinin yaygınlaştırılması	Between Groups	30,800	56	,550	1,233	,121
	Within Groups	449,196	1007	,446		
	Total	479,996	1063			
Gezici sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması	Between Groups	31,027	56	,554	,979	,521
	Within Groups	570,107	1007	,566		
	Total	601,134	1063			
Kız çocuklarına yönelik taşınmalı eğitim sisteminin iyileştirilmesi	Between Groups	37,089	56	,662	1,291	,078
	Within Groups	516,797	1007	,513		
	Total	553,886	1063			
Kırsal alanda kadınların ürettikleri ürünlere teşvik verilmesi	Between Groups	36,470	56	,651	1,240	,115
	Within Groups	528,687	1007	,525		
	Total	565,157	1063			
Bir bütün olarak hayatınızı düşündüğünüzde kendinizi mutlu hissediyor musunuz?	Between Groups	74,528	56	1,331	1,719	,001
	Within Groups	779,448	1007	,774		
	Total	853,977	1063			
Türkçeyi hangi düzeyde biliyorsunuz?	Between Groups	67,360	56	1,203	6,752	,000
	Within Groups	179,384	1007	,178		
	Total	246,743	1063			

EK 3

ANKET SORULARI

Sayın Katılımcı

Bu anket çalışması, Serhat Kalkınma Ajansı, Ağrı Yatırım Destek Ofisi tarafından yapılmaktadır. Araştırmanın amacı kadınların sosyo-ekonomik durumlarını tespit edip durumlarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalara zemin hazırlamaktır. Verdiğiniz bilgiler bunun dışında hiçbir amaçla kullanılmayacaktır. Ankete katılanların kimliği hiç kimse tarafından bilinmeyecektir. Ankete katıldığınız için çok teşekkür ederiz.

A1. Kaç yaşındasınız?

- 1) 18-22
- 2) 23-29
- 3) 30-39
- 4) 40-49
- 5) 50-59
- 6) 60 ve üstü

A2. Okuma yazma biliyor musunuz?

1. Evet
2. Hayır

A3. En son hangi okulu bitirdiniz?

1. Hiç okula gitmedim
2. İlkokul
3. Ortaokul
4. Lise
5. Meslek yüksek okulu
6. Üniversite
7. Yüksek lisans/doktora

A4. Medeni durumunuz nedir?

1. Evli
2. Bekar
3. Dul/boşanmış
4. Sözlü/nişanlı

A5. Evlendiğinizde (ilk evlilik) kaç yaşındaydınız? (Sadece evli, dul/boşanmış olanlara sorunuz!)

.....

A6. Nasıl evlendiniz? (Sadece evli, dul/boşanmış olanlara sorunuz!)

1. Anlaşarak
2. Görücü usulüyle
3. Hem görücü hem de anlaşarak
4. Berdel
5. Diğer (belirtiniz).....

A7. Nikâh durumunuzla ilgili aşağıdakilerden hangisi geçerlidir? (Sadece evli, dul/boşanmış olanlara sorunuz!)

1. Hem resmi hem dini nikâhım var/vardı
2. Sadece resmi nikâhım var/vardı
3. Sadece dini nikâhım var/vardı
4. Hiçbir nikâhım yok/yoktu
5. Diğer (belirtiniz).....

A8. Eşinizin başka bir eşi daha var mı?

1. Evet, var
2. Hayır, yok
3. Diğer (belirtiniz)

B1. Çocuğunuz var mı? (Sadece evli, dull/boşanmış olanlara sorunuz!)

1. Evet, var
2. Hayır, yok
3. Diğer (belirtiniz)

B2. Kaç çocuğunuz var? (Sadece çocuğu olanlara sorunuz!)

.....

B3. Sizce bir kadın kaç çocuk yapmalıdır? (Sadece çocuğu olanlara sorunuz!)

.....

B4. Tek bir çocuğunuz olacak olursa bunun kız mı yoksa erkek mi olmasını istersiniz?

1. Kız
2. Erkek

B5. Yaşadığınız yerde çocuklarınızı götüreceğiniz yeterli park, bahçe, sosyal tesis var mı? (Sadece çocuğu olanlara sorunuz!)

1. Evet, var
2. Hayır, yok
3. Diğer (belirtiniz)

B6. Okul çağında kız çocuğunuz var mı? (Sadece çocuğu olanlara sorunuz!)

1. Evet, var
2. Hayır, yok
3. Diğer (belirtiniz)

B7. Kız çoğunuzu/çocuklarınızı okula gönderiyor musunuz? (Sadece çocuğu olanlara sorunuz!)

1. Tüm kız çocuklarını okula gönderiyoruz
2. Bazılarını gönderdik, bazılarını göndermedik
3. Kız çocuklarını okula göndermek istemiyoruz
4. Diğer (belirtiniz!).....

B8. Engelli herhangi bir çocuğunuz var mı? (Sadece çocuğu olanlara sorunuz!)

1. Evet, var
2. Hayır, yok
3. Diğer (belirtiniz)

B9. Oturduğunuz evde anne, baba ve çocukların dışında sizinle birlikte yaşayan kimse var mı?

1. Ever, var
2. Hayır yok
3. Diğer (belirtiniz).....

B10. Sizinle birlikte oturan kimdir/kimlerdir? (Oturduğunu belirtenlere sorunuz! En fazla iki şık belirtiniz)

1. Babam
2. Annem
3. Kayınbabam
4. Kayınvalidem
5. Eşimin diğer yakınları
6. Benim diğer yakınlarım

B11. Aşağıdakilerle ilgili karar alırken fikriniz soruluyor mu?

	1 Evet	2 Hayır
B11.1. Çocukların eğitimi		
B11.2. Ev veya arsa alımı		
B11.3. Ev eşyası alımı		
B11.4. Mutfak harcamaları		
B11.5. Kiminle görüşüleceği		
B11.6. Kaç çocuk yapılacağı		

C1. Yaşadığınız konutun mülkiyet durumu nedir?

1. Ev sahibiyiz
2. Kiracıyız
3. Lojmanda oturuyoruz
4. Ev sahibi değiliz ama kira ödemiyoruz
5. Diğer (belirtiniz)

C2. Ailenizin arabası var mı?

1. Evet, var
2. Hayır, yok
3. Diğer (belirtiniz)

C3. Evinizde aşağıdaki eşyalardan hangileri var?

	1 Var	2 Yok
C3.1. Buzdolabı		
C3.2. Çamaşır makinesi		
C3.3. Televizyon		
C3.4. Bulaşık makinesi		
C3.5. Müzik seti/kaset çalar		

C4. Aileniz geçimini nasıl sağlıyor?

1. Maaşlı işten
2. Ticaretten
3. Tarımdan
4. Hayvancılıktan
5. Serbest meslekten
6. Diğer (belirtiniz).....

C5. Sizin kendi adınıza bankada bir hesabınız var mı?

1. Evet, var
2. Hayır, yok
3. Diğer (belirtiniz)

C6. Eşiniz çalışmak için gurbete gidiyor mu? (Sadece evli olanlara sorunuz!)

1. Evet, gider
2. Hayır, gitmez
3. Diğer (belirtiniz)

C7. Senenin ortalama kaç ayını gurbette geçirir? (Eşi gurbete gidenlere sorunuz!)

- 1) Bir aydan az
- 2) 1-3 ay arası
- 3) 4-7 arası
- 4) 8-12 ay arası
- 5) Diğer (belirtiniz)

C8. Hanenizin aylık toplam geliri yaklaşık olarak ne kadardır?

- 1) 0-500 TL
- 2) 501-1000 TL
- 3) 1001-2000 TL
- 4) 2001-3000 TL
- 5) 3001-5000 TL
- 6) 5001 TL ve üstü
- 7) Diğer (belirtiniz)

D1. Çarşıda veya pazarda satmak için evde aşağıdakilerden herhangi birini üretiyor musunuz?

	1 Evet	2 Hayır
D1.1. Peynir, yoğurt, süt vb		
D1.2. El işi, örgü, nakış vb		
D1.3. Halı, kilim vb.		
4. Reçel, pekmez vb.		
D1.5. Diğer (Belirtiniz)		

D2. Ücretli herhangi bir işte çalışıyor musunuz?

1. Evet, çalışıyorum
2. Hayır, çalışmıyorum
3. Diğer (belirtiniz).....

D3. Size bir iş imkanı sağlansa çalışmak ister misiniz? (Sadece çalışmayanlara sorunuz!)

1. Evet, çalışmak isterim
2. Hayır, çalışmak istemem
3. Diğer (belirtiniz).....

D4. Çalışmak isterseniz eşiniz bunu nasıl karşılar? (Sadece evli olup çalışmayanlara sorunuz!)

1. Olumlu bakar ve destekler
2. Olumsuz bakar ve izin vermez
3. Diğer (belirtiniz).....

D5. Herhangi bir sosyal güvenceniz (sigortanız) var mı?

1. Evet, var
2. Hayır, yok
3. Diğer (belirtiniz).....

D6. Herhangi bir mesleğiniz var mı?

1. Evet, var
2. Hayır, yok
3. Diğer (belirtiniz).....

D7. Bu mesleği nereden edindiniz? (Herhangi bir mesleği olanlara sorunuz!)

1. Çıraklıktan çalışarak edindim
2. Okul okuyarak edindim
3. Devletin açtığı kurslardan edindim
4. Özel kurslardan edindim
5. Diğer (belirtiniz).....

D8. Kendi adınıza iş kurmak gibi bir düşünceniz oldu mu veya var mı?

1. Evet kurmak istedim/istiyorum
2. Hayır, kurmak istemedim/istemiyorum
3. Diğer (belirtiniz).....

D9. Sizce kadınlar için ideal yaşam biçimi nedir?

1. İyi bir ev kadını ve anne olmak
2. İyi bir meslekte maaşlı çalışmak
3. Ev kadınlığıyla çalışma yaşamını birlikte yürütmek
4. Diğer (belirtiniz).....

D10. İmkânınız olursa bir gün Ağrı'dan ayrılıp başka bir şehre göçmeyi düşünüyor musunuz?

1. Evet, düşünüyoruz
2. Hayır, düşünmüyoruz
3. Diğer (belirtiniz).....

E1. Devletin verdiği gebelik/doğum yardımından haberiniz var mı?

1. Evet, var
2. Hayır, yok
3. Diğer (belirtiniz).....

E2. Şimdiye kadar devletten gebelik/ doğum yardımı aldınız mı? (Haberi olanlara sorunuz!)

1. Evet aldık
2. Hayır almadık
3. Diğer (belirtiniz).....

E3. Aile olarak şimdiye kadar devlet-ten çocuk eğitimi için destek aldınız mı?

1. Evet, alıyoruz
2. Hayır, almıyoruz
3. Diğer (belirtiniz).....

E4. Devletten herhangi bir sağlık yar-dımı alıyor musunuz?

1. Evet, alıyoruz
2. Hayır, almıyoruz
3. Diğer (belirtiniz).....

E5. Şimdiye kadar devletten aşağıda-kilerden herhangi birini aldınız mı?

	1 Evet	2 Hayır
E5.1. Yakacak/Kömür		
E5.2. Yiyecek/gıda		
E5.3. Beyaz eşya		
E5.4. Kıyafet/giysi		

E6. İŞKUR'un açtığı mesleki kurslar-dan haberiniz oluyor mu?

1. Evet, oluyor
2. Hayır, olmuyor
3. Diğer (belirtiniz).....

E7. Halk eğitimin verdiği mesleki eğitimlerden haberiniz var mı?

1. Evet, var
2. Hayır, yok
3. Diğer (belirtiniz).....

E8. Belediyenin verdiği mesleki eği-timlerden haberiniz oluyor mu?

1. Evet, oluyor
2. Hayır, olmuyor
3. Diğer (belirtiniz).....

E9. Herhangi bir mesleki eğitim kur-suna devam ettiniz mi/ediyor musu-nuz?

1. Evet, ettim/ediyorum
2. Hayır, etmedim/etmiyorum
3. Diğer (belirtiniz).....

E10. Ne tür mesleki eğitim kursuna devam ettiniz/ediyorsunuz? (Sadece et-tim diyenlere sorunuz! En fazla iki seçenek belirtiniz!)

1. Dikiş, nakış ve örgü gibi kurslar
2. Kuaförlük, cilt bakımı gibi kurslar
3. Resim, fotoğraf vb gibi sanatsal kurslar
4. Büro, sekreterlik gibi kurslar
5. Yabancı dil eğitimiyle ilgili kurslar
6. Diğer (belirtiniz).....

E11. Devletin kadınlar için sağladığı mikro kredi imkânlarından haberiniz var mı?

1. Evet, var
2. Hayır, yok
3. Diğer (belirtiniz).....

E12. KOSGEB'in kadınlara iş kurmak için sağladığı kredi imkânlarından haberiniz var mı?

1. Evet, var
2. Hayır, yok
3. Diğer (belirtiniz).....

E13. Kendi adınıza iş kurmak için herhangi bir yere destek için başvurduğunuz mu?

1. Evet, başvurdum
2. Hayır başvurmadım
3. Diğer (belirtiniz).....

E14. Başvurunuz nasıl sonuçlandı? Gereken desteği aldınız mı? (Sadece başvurduğunu belirtenlere sorunuz!)

1. Olumlu sonuçlandı, destek aldım
2. Olumsuz sonuçlandı destek almadım
3. Diğer (belirtiniz).....

E15. Hükümetin kadınlara yönelik çalışmalarını genel olarak nasıl buluyorsunuz?

1. Genel olarak başarılı
2. Ne başarılı ne de başarısız
3. Genel olarak başarısız
4. Diğer (belirtiniz)

F1. Günde ortalama kaç saat televizyon izliyorsunuz?

- 1) 1-2 saat arası
- 2) 3-4 saat arası
- 3) 5-7 saat arası
- 4) 8 saat ve fazlası
- 5) Diğer (belirtiniz).....

F2. Televizyonda en çok hangi tür programları izliyorsunuz? (En çok iki şık belirtiniz!)

1. Dini programlar
2. Dizi
3. Açık oturum ve tartışma programları
4. Magazin, müzik ve eğlence
5. Kadınlara yönelik programlar
6. Belgeseller
7. Kültür/sanat ve yarışma programları
8. Yerli sinema
9. Yabancı sinema
10. Diğer.....

F3. En çok hangi kanalları izliyorsunuz (Sadece iki tanesini belirtiniz!)

- F3.1.....
- F3.2.....

F4. Gazete okuyor musunuz? (okuma yazması olanlara sorunuz!)

1. Her gün düzenli
2. Ara sıra
3. Pek gazete okumuyorum
4. Diğer (belirtiniz).....

F5. En çok hangi gazeteyi okuyorsunuz (Okuyorum diyenlere sorunuz! En fazla iki gazete ismini alınız!)

- F5.1.....
- F5.2.....

F6. Kitap okuyor musunuz? (okuma yazması olanlara sorunuz!)

1. Düzenli olarak okurum
2. Ara sıra
3. Pek kitap okumam
4. Diğer (belirtiniz).....

F7. İnternet kullanıyor musunuz? Kullanıyorsanız ne sıklıkta kullanıyorsunuz?

1. Hiç kullanmıyorum
2. Günde bir saatten az
3. Günde 1-5 saat arası
4. Günde 5 saatten fazla
5. Diğer (belirtiniz).....

F8. Bugüne kadar hiç canlı bir müzik konseri izlediniz mi?

1. Evet izledim
2. Hayır izlemedim
3. Diğer (belirtiniz).....

F9. Bugüne kadar hiç sinemaya gittiniz mi?

1. Evet gittim
2. Hayır gitmedim
3. Diğer (belirtiniz).....

F10. Şimdiye kadar herhangi bir proje çalışmasına katıldınız mı?

1. Evet, katıldım
2. Hayır, katılmadım
3. Diğer (belirtiniz).....

F11. Aşağıdakilerden herhangi birinin faaliyetine katılıyor musunuz?

	1 Düzenli katılım	2 Ara sıra katılım	3 Hiç katılmam
F11.1.Siyasi parti			
F11.2.Sendika			
F11.3.Dernek			
F11.4.Vakıf			
F11.5.Platform			
F11.6.Sohbet grubu			
F11.7.Altın günü			

F12. Kur'an okumasını biliyor musunuz?

1. Evet okumasını biliyorum
2. Hayır okumasını bilmiyorum
3. Diğer (belirtiniz).....

F13. Bölgedeki çatışma ortamı bir kadın olarak sizi olumsuz yönde etkiliyor mu?

1. Evet etkiliyor
2. Hayır etkilemiyor
3. Diğer (belirtiniz).....

F14. Çatışma ortamı sizi daha çok hangi alanlarda etkiliyor? (Evet diyenlere sorunuz! En fazla iki seçenek belirtiniz!)

1. Can güvenliğini etkiliyor
2. Mal güvenliğini etkiliyor
3. İşsizliğe yol açıyor
4. Çocukların eğitimine engel oluyor
5. Bölgeden kaçmaya yol açıyor
6. Diğer (belirtiniz).....

G1. Şikâyetçi olduğunuz herhangi bir rahatsızlığınız var mı?

1. Sürekli şikâyetçi olduğum bir rahatsızlığım var
2. Arada bir nükseden bir rahatsızlığım var
3. Herhangi bir rahatsızlığım yok
4. Diğer (belirtiniz).....

G2. Bir hastalığınız olduğunda öncelikle kime başvurursunuz?

1. Doktora
2. Yaşlı kadına
3. Hocaya
4. Diğer (belirtiniz).....

G3. Sağlık kontrolüyle ilgili aşağıdakilerden hangisi sizin için geçerlidir?

1. Düzenli sağlık kontrolü yaptırıyorum
2. Arada bir sağlık kontrolü yaptırıyorum
3. Bir rahatsızlığım olduğunda sağlık kontrolü yaptırıyorum
4. Pek sağlık kontrolü yaptırıyorum
5. Diğer (belirtiniz).....

G4. Eşinizden izin almadan hastaneye gidebiliyor musunuz? (Sadece evli olanlara sorunuz!)

1. Evet gidebiliyorum
2. Hayır, gidemiyorum
3. Diğer (belirtiniz).....

G5. Son gebeliğinizde sağlık kontrolü yaptırdınız mı? (Sadece çocuğu olanlara sorunuz!)

1. Hayır, pek yaptırmadım
2. Her ay düzenli yaptırdım
3. Birkaç kez yaptırdım
4. Diğer (belirtiniz).....

G6. En son doğumunuzu nerede yaptınız? (Sadece çocuğu olanlara sorunuz!)

1. Evde komşu/akraba yardımıyla
2. Evde ebe yardımıyla
3. Hastanede
4. Diğer (belirtiniz).....

G7. En son doğumunuzu nasıl yaptınız? (Sadece çocuğu olanlara sorunuz!)

1. Normal yollardan
2. Sezaryen
3. Diğer (belirtiniz).....

G8. Doğum kontrol yöntemlerinden kullandığınız oluyor mu? (Sadece evli olanlara sorunuz!)

1. Evet, sürekli kullanıyorum
2. Arada bir kullanıyorum
3. Hayır, pek kullanmıyorum
4. Diğer (belirtiniz).....

G9. Şimdiye kadar hiç kürtaj yaptırdınız mı? (Sadece evli, dul/boşanmış olanlara sorunuz!)

1. Evet yaptırdım
2. Hayır yaptırmadım
3. Diğer (belirtiniz).....

H1. Son bir sene içinde herhangi bir kimseden dayak yediniz mi?

1. Hayır dayak yemedim
2. Evet, sürekli dayak yedim
3. Evet, arada bir dayak yedim
4. Diğer (belirtiniz).....

H2. Kimden dayak yediniz? (Dayak yediğini belirtenlere sorunuz! En fazla iki tanesini belirtiniz!)

1. Eşimden
2. Babamdan
3. Kayınpederimden
4. Kayınvalidemden
5. Kayınımın
6. Diğer (belirtiniz).....

H3. Şiddete uğradığınızda/dayak yediğinizde aşağıdakilerden hangisini en çok yapıyorsunuz?

1. İçime atıp sabrediyorum
2. Arkadaşlarla paylaşıyorum
3. Ailemle paylaşıyorum
4. Polise başvuruyorum
5. Diğer (belirtiniz).....

H4. "Alo 183" Sosyal Destek Hattından haberiniz var mı?

1. Evet
2. Hayır
3. Diğer (belirtiniz).....

H5. Kadın sığınma evini ve ne işe yaradığını duyduunuz mu hiç?

1. Duydum ama ne işe yaradığını bilmem
2. Duydum ve ne işe yaradığını bilirim
3. Duymadım ve ne işe yaradığını bilmem
4. Diğer (lütfen belirtiniz)
.....

K1. Aşağıdakilerin her birinin kadınlar için ne kadar önemli olduğunu belirtiniz

	1. Hiç önemli değil	2. Önemli değil	3. Fark etmez	4. Önemli	5. Çok önemli
K1.1. Kadınlara istihdam alanlarının sağlanması					
K1.2. Kadınlara yönelik park, bahçe ve gezi alanlarının yapılması					
K1.3. Kız çocuklarının eğitime kazandırılması için teşviklerin artırılması					
K1.4. Kadına karşı şiddet eğitimlerinin yaygınlaştırılması					
K1.5. Gezici sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması					
K1.6. Kız çocuklarına yönelik taşımalı eğitim sisteminin iyileştirilmesi					
K1.7. Kırsal alanda kadınların ürettikleri ürünlere teşvik verilmesi					

K2. Bir bütün olarak hayatınızı düşündüğünüzde kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

1. Çok mutluyum
2. Biraz mutluyum
3. Fazla mutlu değilim
4. Hiç mutlu değilim
5. Diğer (belirtiniz).....

K3. Anketin yapıldığı yer

1. Ağrı il merkezi
2. Doğubayazıt
3. Patnos
4. Tutak
5. Köy (belirtiniz).....
6. Diyarin

K4. Türkçeyi hangi düzeyde biliyorsunuz?

1. Hem anlıyorum hem de konuşuyorum
2. Anlıyorum ama konuşamıyorum
3. Ne anlıyorum ne de konuşabiliyorum
4. Diğer

Anketörün

Adı ve Soyadı :

İmzası

Tarih

AĞRI İLİ KADIN PROFİLİ ARAŞTIRMASI

*B*u araştırmanın temel amacı, Ağrı’da yaşamakta olan kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda karşılaştıkları sorunları tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmektir. Araştırma, bu bağlamda aileden başlamak üzere, kadınların gündelik hayatlarında karşılaştıkları sorunları çok yönlü olarak ele alıp analiz etmeye çalışmıştır.

Araştırma, dört saç ayak üzerinden yürütülmüştür. Bunlardan birincisi, istatistiksel verilerden ve literatürden hareketle Ağrı’nın sosyal ve ekonomik yapısıyla ilgili analizlerdir. Araştırmanın ikinci saç ayağı, Ağrı ve ilçelerinde 1064 kadın üzerinde yüz yüze mülakata dayalı olarak gerçekleştirilen anket çalışmasıdır. Anket çalışması, Ağrı il merkezinin yanı sıra Patnos, Doğubayazıt, Diyadin ve Tutak ilçeleriyle köylerinde uygulanmıştır. Araştırmanın üçüncü saç ayağı, il merkezinde ve ilçelerde yaptığımız derinlemesine mülakatlardan oluşmuştur. Mülakatlar, kamu yetkililerinin yanı sıra, meslek kuruluşları, belediyeler, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları, girişimci kadınlar ve ev hanımlarıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında son olarak da bir çalıştay gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştayda anket çalışmasının bulguları katılımcılarla paylaşılmış ve tespit edilen hareketle sorunların çözümüne yönelik bir beyin fırtınası yapılmıştır.